

HANDELINGEN
VAN HET
GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS

GESTICHT ONDER DE BENAMING

SOCIÉTÉ D'ÉMULATION

TE BRUGGE

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
VOOR DE STUDIE
VAN GESCHIEDENIS EN OUDHEDEN
VAN VLAANDEREN

DEEL CV VAN DE VERZAMELING

JAAR 1968

Uitgegeven met steun van de Regering
de Provincie en de stad Brugge

BRUGGE 1969

GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS SOCIÉTÉ D'EMULATION

Secretariaat : Koningin Elisabethlaan 63, Brugge.

Redactie : St.-Gilliskerkstraat 10, Brugge.

Postcheckrekening: Société d'Emulation Brugge, nr. 107939.

Abonnement op de «Handelingen» : 200 fr. per jaar.

I N H O U D

I. BIJDRAGEN

- P. Declerck, *De priesteropleiding in het bisdom Ieper (1626-1713)* 5-121
- L. Milis, *De voogdijregeling voor Ename van 1064 opnieuw onderzocht* 122-159
- J. de Mûelenaere, *Canon Pieter Benoit* 160-203

II. OORKONDEN EN MEDEDELINGEN

- J. De Smet, *Twee akten over de verkoop van de heerlijkheid Tillegem. 1285* 204-212
- J. Sable, *Het ontstaan van het leenhof 's Heer Boudewijnsbur' en de Brugse poortersfamilie de Vos* 212-217
- A. Schouteet, *Inventaris van het goud- en zilverwerk in april 1578 te Brugge opgeëist* 217-246

III. BOEKBESPREKINGEN

- E. Warlop, *De Vlaamse adel vóór 1300* (J. De Smet) 247-251
- M. Parlange, *Les signaux de la défense des côtes en Belgique, aux Pays-Bas et en Allemagne sous l'occupation française* (J. De Smet) 252-253
- L. De Vlieghe & L. Schepens, *Front 14/18* (J. Mertens) 253-255
- KRONIEK 256-268
- BOEKENSCHOUW 269-306

ANNALS
VAN HET
GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS
GESTICHT ONDER DE BENAMING
HANDELINGEN
VAN HET
GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS
GESTICHT ONDER DE BENAMING
SOCIÉTÉ D'ÉMULATION
TE BRUGGE

ANNÉE 1868

BRUGGE 1868

ANNALES

GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS
DE LA
SOCIÉTÉ D'ÉMULATION

Secrétaire : Koningin Elisabethlaan 63, Brugge.

Redacteur : Dr. J. De Maesseneer, Koningin Elisabethlaan 63, Brugge.

Abonnement op de «Annales» : 200 fr. per jaar

SOCIÉTÉ D'ÉMULATION

DE BRUGES

REVUE TRIMESTRIELLE

POUR L'ÉTUDE

DE L'HISTOIRE ET DES ANTIQUITÉS

DE LA FLANDRE

TOME CIV DE LA COLLECTION

ANNEE 1968

BRUGGE 1969

HANDELINGEN
VAN HET
GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS
GESTICHT ONDER DE BENAMING

SOCIÉTÉ D'ÉMULATION

TE BRUGGE

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
VOOR DE STUDIE
VAN GESCHIEDENIS EN OUDHEDEN
VAN VLAANDEREN

DEEL CV VAN DE VERZAMELING

JAAR 1968

1. P. Dierckx, *De ... in het bisdom Ieper (1626-1713)*. *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis*, gezeteld onder de leiding van de Société d'émulation de Bruges, Brugge, 1965, d. 6, jaar 1965, n  23, blz. 147. Nu dit is de redactie 1968 en dit artikel is verschenen in de *Revue de la Société d'émulation de Bruges*, Brugge, 1968, n  23, blz. 147 en 148. De afbeelding van de Société d'émulation de Bruges is afkomstig van de *Revue de la Société d'émulation de Bruges*, Brugge, 1967, n  22, blz. 103-104. De afbeelding van de Société d'émulation de Bruges is afkomstig van de *Revue de la Société d'émulation de Bruges*, Brugge, 1967, n  22, blz. 103-104.

BRUGGE 1969

ANNÉE
1898
VAN HET
GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDNIS
GESTICHT ONDER DE BENAMING

SOCIÉTÉ D'EMULATION

BRUXELLES
CHRIST
VOOR DE STUDIE
VAN GESCHIEDNIS EN OUDHEDEN
VAN VLAANDEREN

DEEL CV VAN DE VERZAMELING

JAAR 1898

BRUGGE 1898

De priesteropleiding in het bisdom Ieper (1626-1713)

Bij de dood van bisschop de Hennin op 1 dec. 1626, iets meer dan zestig jaar na het afsluiten van het concilie van Trente (1545-1563) waren de structuren voor de opleiding van de seculiere clerus in het bisdom Ieper net getekend en stevig uitgebouwd.

Het verloop van de stichtingsperiode hebben we in een vroegere bijdrage geschetst¹. Thans zouden we deze geschiedenis willen doortrekken tot de vrede van Utrecht (1713). Deze periode was een tijdvak van bijna ononderbroken oorlogen, eerst van Spanje tegen de Verenigde Provinciën en daarna, maar nu aan de zijde van deze Provinciën, tegen Frankrijk, vooral onder Lodewijk XIV. Ze begonnen reeds na het Twaalfjarig Bestand (1621) met de Dertigjarige oorlog, besloten door de verdragen die men de vrede van Westfalen noemt (1648) en de vrede van de Pyreneeën (7 nov. 1659) en werden daarna voortgezet tot de vredesverdragen van Utrecht en Madrid (1720) die uiteindelijk leidden tot de verdeling van de Spaanse successie, en het Oostenrijks bewind in de Spaanse Nederlanden. Het

---

1. P. Declerck, *De priesteropleiding in het bisdom Ieper (1626-1626)*, *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis gesticht onder de benaming Société d'Emulation te Brugge*, Brugge, 1965, dl. C, jaar 1963, afl. 1-3, blz. 7-67. We citeren dat tijdschrift *HSEB.* en dat artikel als *Priesteropleiding*. Meer algemeen hebben we het seminarieprobleem bestudeerd en een ruime bibliografie aangegeven in onze artikelen: P. Declerck, *Het Seminariedecreet van Trente, Collationes Brugenses et Gandavenses* (CBG), 1965, blz. 3-41 en *De diocesane priesteropleiding na Trente (1563-1789)*, *ibidem*, 1967, blz. 373-389 en *De priesteropleiding in de Mechelse Kerkprovincie na Trente (1563-1796)*, *ibidem*, 1967, blz. 487-517, en 1968, blz. 82-101.

grensbisdom Ieper heeft sterk onder deze oorlogssituatie geleden. Bij de vrede van Aken (1668) kwamen reeds Winnoksbergen en Veurne onder Frans bewind en vanaf de vrede van Nijmegen (1678) ook de stad Ieper. Sindsdien behoorde het diocees Ieper voor de rest van zijn bestaan gedeeltelijk ook tot Frankrijk. In de voornaamste inlichtingsbron² voor de kennis van de seminarie-geschiedenis : de registers van de provisorenacten, worden meermaals verzoeken van pachters om vermindering van pachtgeld wegens oorlogsschade behandeld en in 1649 komt in de rekeningen het geval Egidius van den Eecke voor, die wegens de recente bezetting van Ieper niet naar het seminarie kon komen, en van Elias Van den Eecke die op 28 februari 1651 vermindering van pensioengeld bekam « *pro medio mense captivitatis ipsius apud Francos Bergis Sancti Winnoci* », wegens een halve maand arrest bij de

---

2. De voornaamste bronnen voor de geschiedenis van het Ieperse seminarie berusten op het Archief van het Bisdom Brugge, Fonds Bisdom Ieper, waarvan een beknopte inventaris bij B. Janssens de Bisthoven, *Het fonds van het bisdom Ieper op het bisschoppelijk archief te Brugge*, HSEB, Brugge, 1965, dl. C, jaar 1963, afl. 1-3, blz. 197-205. Stukken uit dat fonds citeren we I met het nummer aangegeven in vermeld artikel, dat echter op blz. 202 moet aangevuld worden met het nummer 88bis. Voor de hier behandelde periode zijn de voornaamste stukken de *Handelingen van het seminarie* of de registers van de verslagen van de provisorenvergaderingen I 88 en I 89 alsook de bundel *Notitiae quaedam rerum seminarii*, I 88bis. I 88 bevat de verslagen van de provisorenvergaderingen van 2-1-1606 - 24-2-1610, 12-10-1630 - 8-7-1644, 26-8-1647 - 19-10-1654, 7-3-1659 - 10-5-1666; I 89 van 6-7-1666, 6-10-66, 16-4-68, 17-10-1711; I 88 bis bevat een vijftal *Notitiae*-bundels : *Not. I Chartae conferentes ad cognitionem Status bonorum seminarii ac aliorum traditae Perillustrissimo ac Reverendissimo Episcopo Janssenio, 1637* en een paar losse stukken, *Not. II* : het voornaamste daarin is de *Notitiae quaedam rerum Seminarii Episcopatus Iprensis a Francisco Persyn presbytero Ecclesiae cathedralis Iprensis canonico tamquam ejusdem seminarii praeside collectae in junio 1642* en een aantal lijsten uit de jaren 1640-50, *Not. III* losse stukken, vooral enkele namenlijsten uit 1650-59, *Not. IV* losse stukken waaronder een paar goederenverklaringen 1660-1712, *Not. V* Statuten. Verder maakten we gebruik van I 1, *Inventaris van het bisschoppelijk archief van Ieper*; I 24, *Register van formulieren*; I 26, *Processtukken*; I 59, *Handelingen van de vikarissen 25-8-1687 - 11-6-91*; I 95-101, *losse stukken betreffende het seminarie*; andere gegevens vonden we vooral bij : J. F.

Fransen³. Op religieus gebied werd de katholieke restauratie verder doorgezet, maar de eeuw werd toch sterk getekend door de moeilijkheden rond het Jansenisme, welke ook wel nagolven in het bisdom Ieper. Jansenius was en bleef te Ieper een vereerd bisschop; voor het seminarie zijn er m. i. geen sporen van jansenisme; daarop wijst trouwens het feit alleen reeds dat de professoren Jezuïeten bleven.

Tegen boven-geschetste politiek-religieuze achtergrond moet ook de geschiedenis van de priesteropleiding worden beschouwd en uitgebeeld. Deze opgave wordt bemoeilijkt door de schaarste en het administratief-zakelijk karakter van de documentatie, die betrekkelijk weinig gegevens aan de hand doet voor het concrete seminarieleven. Ook het feit dat de organisatie reeds voorheen zo goed was uitgebouwd versterkt de indruk van een ietwat eentonige stabilisatie die

---

Van De Velde-F. X. De Ram, *Nova et absoluta Collectio synodorum tam provincialium quam dioecesanorum archiepiscopatus Mechliniensis*, Mechelen, 2 dln, 1828-29 (gec. Syn. Belg.); L. Jadin, *Procès d'information pour la nomination des évêques et abbés des Pays-Bas, de Liège et de Franche-Comté d'après les archives de la Congrégation Consistoriale*, Bull. Inst. Hist. Belge de Rome, 1928, dl. 8, 1929, dl. 9, 1931, dl. 11 (gec. Proc. + dl. en blz.); J. Paquay, *Les Rapports diocésains de la province ecclésiastique de Malines et du diocèse de Liège au Saint Siège*, Tongeren 1930, blz. 103-116 in *Les Préconisations des Evêques des Provinces Belges au Consistoire 1559-1853*, Lummen, 1930; *Statuta in synodis episcopatus Yprensis et Decreta per Reverendissimos Dominos Episcopos ejusdem reimpressa*, Antwerpen, Plantyn-Moretus, 1673, 424 blzn. (gec. Statuta); A. Van denpeereboom, *Cornelius Jansenius, septième évêque d'Ypres, sa mort, son testament, ses épithapes*, 243 blzn.; *Le Chapitre de l'Eglise Cathédrale d'Ypres*, 140 blzn., Brugge, 1882 Ypriana VI (gec. Jansenius en Chapitre); ID., *Tuindag et Notre Dame de Tuine, Ypriana V*, Brugge, 1881, 423 blzn.; A. Sanderus, *Flandria Illustrata*, dl. II, Den Haag, 1735; *Biographie Nationale*; in verband met het Jansenisme raadpleegden we verscheidene bijdragen van L. Ceysens, gebundeld in *Jansenistica*, 4 dln., Mechelen, 1950-1962 en *Jansenistica Minora*, 6 dln., Mechelen, 1950-1962 (gec. Jans. en Jans. Min.). Voor gegevens over het Iepers Jezuïetencollege was zeer nuttig *Histoire et Lettres annuelles du Collège d'Ypres*, Algemeen Rijksarchief Brussel, *Archives Jésuitiques, Province Flandro-Belgique*, nr. 983 over de jaren 1583-1693 (gec. Hist.) en A. A. De Backer-Sommervogel, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*. Voor de geschiedenis van Ieper: J. E. Cornillie, *Ieper door de eeuwen heen*, Ieper, 1950.

3. I 88bis, Not. III, B. Notitia commensalium, blz. 3 en blz. 6.

in de bronnen meestal minder sporen nalaat dan de beweogenheid en wisselvalligheid der veranderingen, wat natuurlijk niets afdoet aan de historische invloed van de stabiele instellingen. Daar het seminarie wezenlijk een bisschoppelijke instelling was, zou de chronologische opeenvolging der episcopaten een geschikt kader voor de uiteenzetting kunnen zijn ; toch willen we eerst een meer systematische indeling volgen.

I. *De Seminariestatuten*⁴.

De allereerste statuten van het Iepers seminarie zijn bij ons weten niet bekend en ook niet dateerbaar. In 1707, kort na het overlijden van de 77 jarige aartsdiaken en president Johannes Viny († 16-11-1706) en waarschijnlijk ter gelegenheid van de benoeming van zijn opvolger Michel Vander Valck S. J., wilde bisschop de Ratabon door vernieuwing en aanvulling van de statuten de ingeslopen misbruiken en verslappening keren en door een tuchtvolle vorming de seminaristen op hun latere functies voorbereiden. Hij maakt er melding van verordeningen van de bisschoppen Simons en Chamberlain, doch de tekst van Simons is mij niet bekend. Een uittreksel van Chamberlain is de *Ratio studiorum pro Theologis Seminarii Iprensis* ons bewaard uit het jaar 1630⁵. Uit de tijd tussen Simons en Chamberlain is er in afschrift een kort uittreksel uit de seminariestatuten van bisschop de Hennin uit 1618 bewaard⁶. Na het overlijden van president Fr. Persyn († 6-4-1661), tijdens wiens ziekte verslappening was ingetreden, werden door de provisoren een stel verordeningen klaargemaakt om daaraan te verhelpen. Ze werden op 17-10-1661 aan al de seminaristen voorgelezen, maar ook deze bepalingen schijnen op het bestaan van

4. Cfr. *Bijlage*.

5. *Ibidem*, Reglement 1707, inleiding en nr. 1 ; Voor Chamberlain, *Bijlage* nr. 2. en I 88, 12-12-1630 : *Novae ordinationes Perillustrissimi ac Reverendissimi Domini Chamberlain pro meliori directione seminarii praelectae et publicatae fuerunt omnibus alumnis simul convocatis*.

6. *Bijlage*, nr. 1.

vroegere te wijzen⁷. Als wij daarbij nog mogen aannemen dat ook reeds Rythovius wel voor een seminarieregulering zal gezorgd hebben, komen we aldus tot een zestal statuten of bewerkingen (Rythovius, Simons, de Hennin 1618, Chamberlain 1630, 1661, 1707). We pogen nu gegevens van deze reglementen enigermate systematisch te ordenen.

Dagorde voor de theologanten (uit 1618 ; 1661 ; 1707)

4.00 of	4.30	opstaan
4.30	5.00	gezamenlijk morgengebed in het oratorium, waarna meditatie uit daags te voren gelezen meditatiestof
5.30		studie
6.30		H. Mis ?
7.15		ontbijt
7.45		tijd om zich te verwarmen
8.00 -	9.00	les bij de S. J.
9.00 -	10.30	studie
10.30		herhaling van lessen o.l.v. President op het seminarie
11.15		voorbereiding Schriftlezing en verklaring
11.30		middagmaal + Schriftlezing, 2 cap. uit O. T.
12.00		Schriftverklaring van 2 cap. uit O. T. o.l.v. Pres.
13.00		recreatie
14.00		les bij S. J.
15.00 -	18.30	studie (16.00-16.15 recreatie 1707)
18.30		avondmaal + Schriftlezing
19.00		Schriftverklaring 1 cap. N. T.
19.30 of	20.00	avondgebed, gewetensonderzoek, voorbereiding meditatie
20.00		recreatie
20.30		avondstilte
21.00		slapen

bijkomende oefeningen : maandag en woensdag (ma., woe., zat., 1618) 17.00-18.00 Casus conscientiae (1618 ma. + vrijd. bij S. J.)

zondag 17.30-18.15 Preekoefening

feestdagen 17.30-18.15 Catechismusles

di. + do. 17.00-18.00 Gregor. Zangles

zondag : 5.15 metten kathedraal

7.45 koorofficie kathedraal

14.00 Vespers kathedraal

do. 12.00-17.00 vrijaf.

Volgens de *Ratio studiorum pro theologis* waren er op het college der S. J. op dinsdag en vrijdagvoormiddag na de gewone les, *academiae* of disputatieoefeningen (van 9.00 tot 10.00) door een theologant over een door de professor aangegeven onderwerp. De stellingen moesten een paar dagen vooraf op school uitgehangen worden, er werden 2 opponenten aangeduid en ook de anderen mochten moeilijkheden voorleggen (volgens 1618 was dat 's namiddags van 14.30 tot 15.30).

Leraars en leerstof

De Ieperse priesterkandidaten volgden de schooloefeningen op het college der S. J. te Ieper. De Sociëteit had sinds 1611⁸ op aandringen van de Ieperse bisschoppen bij de *humaniora* ook een dubbele leerstoel voor de systematische of scholastieke theologie opgericht en men onderscheidde een *professor matutinus* en *pomeridianus*, volgens hij in de voor- of namiddag onderwees zonder dat men er m.i. kan uit afleiden dat het dezelfde professor was op dezelfde tijd. De leerstof werd over een driejarige cyclus verdeeld ; waar de documenten van eerste, tweede en derde jaar spreken is het niet zonder meer duidelijk of dat alleen over de leerstofindeling of ook over drie klassen gaat ; daar er echter slechts twee professoren zijn en daar voor elk in het uurrooster maar één uur les voorzien wordt, ligt het vermoeden voor de hand dat de theologanten van de verschillende

8. *Priesteropleiding*, blz. 48.

jaren samen les kregen, want anders had men zes leraars nodig. Het programma ziet er dan zo uit : *eerste jaar*, elk der prof. geeft een stuk dogmatiek : de ene de Gods- en Triniteitsleer en daarna de fundamentele moraal, de andere de christologie, de sacramenten in het algemeen en de drie initiatiesacramenten ; *het tweede jaar* : gaat de eerste door met genadeleer en de speciale moraal, waarvan aan de jure et justitia het volledige *derde jaar* wordt gewijd ; de andere doceert in het tweede jaar de overige sacramenten en behandelt in het derde uitvoerig dogmatische controverspunten⁹. Kwantitatief is de dogmatiek niet verwaarloosd en men kan moeilijk van een overwegend op de praktijk afgestemd onderwijs spreken, tenzij men uit andere richtlijnen of concrete cursussen deze veel verspreide opinie zou kunnen staven, maar over deze beschikken wij niet voor de behandelde periode. De oudste mij bekende tractaten dateren eerst van na deze periode¹⁰. Concrete voorbeelden van wekelijkse disputationes ontdekten we evenmin ; wel enkele exemplaren van theses die openbaar verdedigd werden, waarvan de oudste dateert van 1628. Benevens 16 *conclusiones* over de jure en justitia zijn er 2 *impertinentes*, bijgevoegde stellingen uit de Schrift die toch enigszins met de stellingen te maken hebben¹¹. Ook in het jaarverslag van

---

9. *Bijlage*, nr. 2.

10. Het oudste mij bekende stuk van een leerboek dat blijkens aanduidingen in de inhoud vermoedelijk van Ieper komt zijn twee cursussen over de sacramenten uit 1722 en 1723 opgenomen door J. B. Parmentier, presbyter indignus, 1722 en 1723. Het tractaat van 1723 citeert op blz. 88 de instructio pro confessariis met verwijzing naar de Statuta van Ieper, die inderdaad op blz. 383 deze tekst weergeven (vriendelijk medegedeeld door Prof. E. Strubbe).

11. *I 88bis*, *Not. I* : Admodum Reverendo in Christo Patri ac Domino D. Valentino de Berti abbati S. Joannis Ipris meritissimo. *Conclusiones theologicae de Jure et Justitia...* praeside R. Patre Joanne Boxhorn, Societatis Jesu S. Theol. Professore. Defendet in aula collegii Societatis Jesu, M. Jacobus Wampe Iprensis, Sem. Alumn. ad medium quartae pomeridianae, die 30 Octob. 1628, Ipris, Typis Zegeri vanden Berghe, 1628. Deze Jacobus Wampe van Ieper is volgens de lijst van de *Notitiae Quaedam*, blz. 47 uit *I BB bis*, *Not II* de eerste die gewijd werd titulo seminarii. In 1642 was hij sacellanus de Langemarck.

het Iepers S. J. College is enkele malen sprake van theses. Verder ontdekten we nog uit 1713 de theses de universa, opgedragen aan de Ratabon, die de Ieperling Jud. Jos. Plumyoen te Douai verdedigde. In 1628 waren de theses opgedragen aan Valentinus de Berty, abt van Sint-Jan te Ieper, in 1673 wordt vermeld dat de bisschop van Ieper er aanwezig was en in 1675 de abt van Eversam, daar één van zijn religieuzen voorkwam ; dat wijst er meteen op dat niet alleen de seminaristen maar ook anderen daar de theologische cursus volgden¹².

Het zou nuttig zijn een professorenlijst te kunnen opmaken, maar dat is vooralsnog niet mogelijk. Wel kwamen we enkele namen op het spoor. Hier volgt vooreerst de lijst van de rectoren van het Jezuietencollege in aanvulling op deze die we publiceerden in onze eerste bijdrage¹³.

- 1641-44 H. Spruyt
- 1644-47 Ign. Derckennis (Sommervogel, II, 1940)
- 1647-50 Ign. Bonaert (id., I, 1687)
- 1650-53 Ant. De Clercq
- 1653-56 Ant. Meerhouts (id., V, 866-67)
- 1656 ?
- 1660-63 Petrus Vanderstichele
- 1663-66 Mathias Goesman (id., III, 1530)
- 1666-67 Eg. Thybault (id., VIII, 9)
- 1667-71 Adr. Van Horrenbeek (id., IV, 459)
- 1671-74 Joh. de Brien (id., II, 155)
- 1674-78 Ant. Van den Stock (id., VII, 1583)

12. *Hist.* 1668, f. 96r, 1679, f. 100v, 1673, f. 109, 1675, f. 115r, 1681, f. 130, 1684, 1685, f. 133r, 1686, 1693, f. 139. Cfr. ook n. 11. *I 88bis*, *Not. IV* bevat ook een *Quaestio Theologica* verdedigd tot het bekomen van het baccalaureaat te Douai door Cornelius Beugrand, Iprensis, op 27-7-1678 ; van deze Beugrand is ook sprake in *I 89* op 4-5-1699. Een reeks theses van Ieperlingen uit de XVIIIe eeuw worden bewaard in de bibliotheek van het grootseminarie te Brugge onder nr. A/12216. De thesis van L. J. Plumyoen van 1713 is te vinden : *Archief Grootsem. Brugge* S. 48.

13. *Priesteropleiding*, blz. 53, nr. 95 ; de lijst die wij geven werd opgemaakt aan de hand van de *Hist.*

1678-81 Ign. De Jonghe (id., IV, 813)

1681 Phil. Regans

Van de professoren vonden we volgende gegevens¹⁴: De thesis van 1628 werd voorgezeten door Johannes Boxhorn, S. J., prof. Theol., die in 1645 aan de pest overleed. In 1652 overleed te Ieper Pater Godfried Stockkers, eruditus in theol. morali, die hij 12 j. doceerde. In 1684 wordt melding gemaakt van het overlijden van Petrus van Then, die dan nog pas één jaar theologieprofessor was en in 1693 van Petrus Michiels die het reeds 7 j. was. Daarbij mag nog M. Vander Valck, de latere president vermeld worden, waarvan een aantal theses die hij voorzat te Ieper tussen 1698 en 1722 vermeld worden¹⁵. Op 11 augustus 1698 was dat ondermeer K. L. Grimminck. Daar de rectoren Van Horrenbeek en Van den Stock leerlingen waren van rector Thybault is door deze en misschien ook zijn leerlingen wellicht theologie gedoceerd geworden. Ook rector Ignatius De Jonghe, lid van het geheim genootschap tegen de jansenisten, was Sacrae Theologiae professor¹⁶. Buiten de hier behandelde periode valt M. P. de Meezemaeker, in 1691 te Ieper geboren en die zeker in 1734 in zijn geboortestad theologie doceerde. Hij overleed in 1744 (Sommervogel, V, 868).

Uit deze zeer fragmentarische inlichtingen weten we natuurlijk nog bitter weinig van het theologisch leven en onderwijs te Ieper. De jaarverslagen van het college delen heel wat mee over gebouwen, schenkingen, devoties, buitenschoolse pastorale activiteiten (bekering van protestanten, verzorging van soldaten, geestelijke oefeningen, catechese, predikatie, roepingen, aantal communies enz.) maar zijn opvallend karig met inlichtingen over het theologisch bedrijf, al vermeldt men wel eens terloops een episode in

14. Ook deze gegevens komen vooral uit de *Hist.*

15. *Sommervogel, o. c.*, dl. VIII, kol. 373-374.

16. *Jans. I, V, Een geheim genootschap ter bestrijding van het Jansenisme in België*, blz. 365.

de conflicten rond het jansenisme. Maar zelfs dan is het over het wegnemen of terugplaatsen van de grafsteen van Jansenius, over de moeilijkheden met Martinus Steyaert¹⁷, over de publikatie van de pauselijke bullen tegen Jansenius, over bekering en verzoening van jansenisten, maar niets over de strekking, inrichting en methode van hun eigen theologisch onderwijs. Wel worden enkele cijfers over de schoolbevolking meegedeeld : aldus liep het college in 1646 in bevolking terug tengevolge van de pest, zodat de grammaticaklas niet langer ontdubbeld bleef, in 1660 zegt men dat het aantal studenten, ook in de klassen waar twee paters theologia moralis doceren, aangroeide ; in 1670 waren daarin 40 studenten en in 1673 spreekt men van 70, terwijl ook uit de humaniora heel wat studenten van de Augustijnen naar hen overkwamen ; in 1675 geeft men het getal van 60 theologanten, in 1881 spreekt men van aangroei, in 1685 van 60 theol.¹⁸ en in 1689 van 162 leerlingen in de humaniora en 64 theologanten. Deze laatste kwamen echter niet alleen uit het Iepers seminarie en behalve bij de Jezuiten waren er ook elders zoals aan sommige abdijen lessen in de theologie.

Benevens de lessen en oefeningen die de seminaristen volgden bij de Jezuiten, waren er ook lessen, herhalingen en oefeningen op het seminarie zelf. Er waren vooreerst elke voormiddag lesherhalingen waarbij de president een soort monitorsrol speelde ; daarbij kwamen nog twee- of driemaal per week « *exercitationes in casibus conscientiae* », besprekingen van concrete morele gevallen. De president afficheerde een paar dagen vooraf een viertal casussen uit Toletus of Layman, die allen moesten oplossen maar twee werden nominatim aangeduid als defensores, twee als opponenten en de overigen mochten moeilijkheden of aanverwante gevallen voorleggen. Kerkelijk Recht en kerkgeschiedenis ontbreken op het programma als autonome vakken,

17. In 1655, 1673, 1674.

18. J. E. Cornillie, *o. c.*, blz. 177.

maar ze zullen wel voor een deel in de moraal en controversetheologie een plaatsje hebben gekregen. Veel verrassender is dat er geen cursus over de Schrift voorkomt. Daaraan werd, zoals in de meeste toenmalige seminaries, enigermate verholpen door de Schriftlezingen aan tafel, die vooraf werden voorbereid en achteraf onder leiding van de president werden verklaard, die de theologanten daarover ondervroeg en het gegeven commentaar verder toelichtte. Alleen 's avonds woonden ook de humanisten deze oefeningen bij. Volgens de bewaarde reglementen kwamen daar op het seminarie, weerom onder supervisie van de president, op zondag preekoefeningen en op de feestdagen catechismules bij, terwijl er op dinsdag en donderdag telkens een uur gregoriaanse zang werd gegeven¹⁹.

Het studieprogramma te Ieper vertoont weinig origineels; de praktische scholing in predikatie en catechese is er zelfs minimaal en de Schriftverklaring zal wel voor een ruim deel op de praxis van preek, catechese en spiritualiteit afgericht geweest zijn. Het was gedeeltelijk met dat doel dat P. L. Danes als persident van het Iepers seminarie zijn *Institutiones Doctrinae Christianae* in 1721 publiceerde en misschien mag men in zijn *Orationes et Homiliae*, in 1735 te Leuven uitgegeven, waarvan er meerdere te Ieper werden uitgesproken, voorbeelden zien van de toenmalige trant van de feestsermoenen. Beide werken dateren echter uit een latere periode dan de hier behandelde^{19bis}.

De verplichte aanwezigheid in de lessen en de oefeningen, de disputationes, de theses, de herhalingen en opvragingen waren zeker middelen om de persoonlijke studiejijver te bevorderen; alhoewel de statuten geen melding maken van examens, moeten, blijkens een beslissing van de provisoren die ze op 4-12-1651 na een tijdelijke opschorting

19. *Bijlage*, nr. 2. Volgens het *dossier Steyaert*, I 88 bis, *Not. V* waren de Ieperse seminaristen « abunde domi tum in scripturis, tum in scholasticis instructi ».

19bis. Cfr. ook, *Statua*, blz. 314-318.

weer invoeren, toch zeker trimestriële examens bestaan hebben op het seminarie. Of er ook door de S. J. werden ingericht en hoe ze verliepen, konden we niet achterhalen. Van de trimestriële opvragingen door het provisorencollege op het seminarie zijn een paar eerder vage verslagen van de resultaten en een appreciatie van de kandidaten gebleven. Aldus werd op 8-1-1670 examen afgenomen van theologanten en humanisten. De eersten werden ondervraagd over een stuk O. en N. Testament en over *de scholasticis*, of de leerstof die ze bij de Jezuiten gekregen hadden waarvan de professoren hier als primarius en secundarius worden aangeduid²⁰. Op 10-4-1673 komt er een tweede verslag voor met als examenstof : Schrift, *de scholasticis sub professore antemeridiano en pomeridiano, in moralibus*²¹. De

20. I 89, 8-1-1670. DD. Provisorum habitum est examen trimestre in Seminario Iprensi in quo comparuerunt DD. Theologi secundum ordinem ut sequitur, fueruntque examinati 1°) in *Bibliis Sacris* in V. T. a capite 5 libri Esdrae usque ad cap. 16 Job, in N. T. a cap. 1 epistolae 1 ae Petri usque ad cp. 3 Matthei 2°) In *scholasticis* sub professore primario de sacramentis in genere et de baptismo usque ad materiam de baptismo sanguinis ; sub secundario de beatitudine, de actibus humanis usque ad Q.X de additione specialis bonitatis vel malitiae respectu actus externi ad internum 3°) *De casibus conscientiae* de sacramentis usque ad sacramentum Eucharistiae. Joannes Enken, commensalis theologus, bonorum morum, observans statuta seminarii, in responsis bene. etc.

21. I 89, 10-4-73. Comparuerunt omnes theologi et humanistae juxta ordinem ut infra, ut satisfacerent decreto de data 14 martii (1673) et examinati fuerunt theologi. In *Scriptura Sacra*, In V.T. a libro 1° regum ad librum 2um Esdrae, in N.T. a 1a Epistola ad Cor. usque ad 1am epist. S. Joh. In *scholasticis*, sub professore antemeridiano : de incarnatione, de sacramentis in genere et in specie usque ad disp. 2a de Eucharistia, sub professore pomeridiano : de beatitudine et actibus humanis usque ad tractatum de conscientia dubia. In *Moralibus* : de sacram. in genere et specie ad thesīm de poenitentia. Daarna de lijst van examinati waarvan een paar voorbeelden hier R. D. Joannis Halewijn, 4i anni theol. non comparuit quia febricitabat R. D. Petrus Senechal, absolvit cursum 4i anni, habet omnia scripta, jam melius habet in moribus, parum dixit in examine, promittit se servaturum statuta seminarii melius solito.

De post comparuerunt humanistae, quorum testimonia lecta sunt in quibus habebatur ut infra :

Pro Louis van Bellegem et Oliverio Bamelis poetis quod praeceptorum in litteratura, probis moribus et pietate satisfacerent. etc.

Deinde examinata fuerunt philosophica testimonia quae ita habebant

seminarieoverheid wilde zich dus persoonlijk van de kennis en het gehalte van de kandidaten vergewissen. Van de humaniorastudenten zegt men dat het rapport voorgelezen werd, maar de theologanten schijnen zelf ondervraagd te zijn geweest en deze trimestriële examens waren geen wijdingsexamens die natuurlijk voor alle kandidaten, ook niet leerlingen van het Iepers seminarie, golden en het oordeel over de geschiktheid van de kandidaat werd volgens het reglement van de Ratabon aan de president van het seminarie overgelaten. Datzelfde reglement legde een bijzondere nadruk op de kennis van de Schrift, tekst en verklaring. Daarom moest er dagelijks tweemaal een conferentie van een half uur aan besteed worden, die door allen moest bijgewoond worden en aan de hand van de *Commentarius in Vetus et Novum Testamentum* (3 dln. 1652) van de Antwerpse Jezuiet en leerling van Cornelius a Lapide, Jacob Tierens, (Tirinus, Le Thiry) moest voorbereid worden. Elke maand was er een opvraging voorzien en bij het einde van het schooljaar speciale prijzen door de bisschop daarvoor uitgelooft²². Dat de Schriftlezing en commentaar tijdens en rond de maaltijden gebeurde, *ut mens simul pascatur* - opdat ook de geestelijke mens mede zou gespijsd worden - wijst er op dat dit toch niet mag gezien worden in hetzelfde perspectief als de andere schoolse oefeningen. Behalve de reeds vermelde scholing vermoeden we dat te Ieper zoals in de meeste seminaries een praktische inwijding in de sacramentenbediening, vooral Mis en Biecht, zal verstrekt geweest zijn, doch dat wordt bij mijn weten nergens uitdrukkelijk vermeld. Het bijwonen van de diensten in de kathedraal, waarover de statuten van 1661 en 1707 spreken, en de eis dat ze de functies van de lagere wijdingen zouden uitgeoefend hebben alvorens de hogere te ontvangen,

ut infra: Pro Hieremia Laureins quod sex continuis mensibus lectiones philosophicas exceperit atque in illis specialia modestiae, diligentiae atque studii specimina dederit .etc.

22. *Bijlage*, nr. 4, 17 en 15.

zoals het *Decretum circa Ordinandos* van bisschop van Halmale (1673) en het reglement van 1707 voorschrijven, wijzen in deze richting. Het voornoemde decreet somt ook een aantal liturgische boeken op die de priester moet ter beschikking hebben en kunnen hanteren: *Liber sacramentorum, id est Rituale sive Pastorale, Lectionarius, Antiphonarius, Baptisterium, Computus, Canon Poenitentialis, Psalterium, Homiliae per circulum anni, Dominicis diebus et singulis festivitibus aptae; ex quibus si unum defuerit, sacerdotis nomen vix in eo constabit* ». Ze mogen trouwens hun eerste Mis niet opdragen als ze niet vooraf voor een door de bisschop afgevaardigd priester bewezen hebben accuraat het ceremonieel te kennen en ze moeten dat bewijs voorleggen aan de aartspriester of deken van de plaats waar ze zullen celebreren²³.

Disciplinaire en geestelijke vorming.

Bisschop de Ratabon verantwoordt de vernieuwing van de statuten als « *nécessaires pour le rétablissement de la discipline, et pour mettre en estat nos jeunes Ecclésiastiques de se rendre plus capables de servir l'Eglise dans les fonctions de leur Ministère* ». Daarom moet benevens de intellectuele bekwaamheid ook het moreel gedrag en de vroomheid van de kandidaten onderzocht en gevormd worden en bij onvoldoende geschiktheid of vorderingen moet men ze doorsturen ook diegenen « *qu'on verra ne profiter pas en piété* ». Dat men attesten vraagt over geboorte, doopsel, vormsel, gedrag en studie bij de competente instanties is een elementaire voorzorg en het is evenmin verwonderlijk dat het reglement van de Ratabon vraagt dat de kandidaten bij hun intrede in het seminarie de geloofsbelijdenis van Pius V zouden bevestigen en het antijansenistisch formulier ondertekenen. In zijn *Decretum* waarschuwt van Halmale tegen het te gemakkelijk aanvaarden in het seminarie van kandidaten beneden de 14 jaar en dat zeker niet tenzij deze

23. *Statuta*, blz. 417 en 422, 423.

vooraf met een vroom en wijs priester, bij voorkeur de eigen pastoor, over hun roeping hebben gesproken. Deze priester moet ze dan over die levenskeuze voorlichten, hun roeping ernstig onderzoeken en er bij de bisschop verslag over geven ; anders mag de kandidaat niet aanvaard worden²⁴. Bij hun intrede in het seminarie - ook dat ligt helemaal in de lijn van Car. Borromeüs - moeten de kandidaten volgens de Ratabon een achtdaagse retraite volgen en een generale biecht spreken. De dagelijkse mis wordt in geen enkel reglement van Ieper uitdrukkelijk vermeld, maar ze zal wel tot de verplichtingen behoord hebben. Het reglement van 1661 voorziet voorbereiding van meditatie, gewetsonderzoek, morgen- en avondgebeden en een half uur meditatie. Op 7-11-1634 stond bisschop Chamberlain toe meditatie en geestelijke lezing op eigen kamer te doen²⁵. Blijkbaar was het vroeger gemeenschappelijk in de kapel en ook het reglement van 1661 (III) schijnt een andere gewoonte te suggereren. Op 3-9-1674 wordt door bisschop van Halmale en de provisoren aangedrongen dat de seminaristen nauwgezet de regel van de morgenmeditatie zouden naleven, dat men de tijd tot brevieren niet van de meditatie, maar van de studietijd moet afnemen ; men mocht onder geen beding deze gebedsoefening nalaten en men verbood op 3-10-1674 tijdens de meditatietijd licht te hebben op de kamers : men mediteerde dus zonder boek²⁶. Het reglement van de Ratabon schrijft tweewekelijkse biecht en communie als minimum voor, tenzij de biechtvader anders adviseert, en de biecht moet binnen het seminarie gebeuren ; derhalve moest de overheid zorgen voor biechtvaders, die tevens geestelijke leiding konden verstrekken. Volgens dezelfde regel moesten de neomisten, die nog op het seminarie verbleven, in de seminariekapel of in de kerk van de Jezuïeten hun eerste Mis opdragen. De priesterwijding werd

24. *Bijlage*, nr. 4, inleiding en 3, *Statuta*, blz. 414-416.

25. I. 88, d.c.

26. I. 89, d.c.

halverwege een achtdaagse retraite toegediend ; men meende aldus de gewoonte van te profane eremisfeesten tegen te gaan. Reeds van Halmale legde een dergelijke tiendaagse geestelijke afzondering als bezinningsretraite op voor de subdiakenwijding²⁷. De jaarverslagen van het Iepers Jezuïtencollege noteren af en toe dat priesters of wijdelingen daar de geestelijke oefeningen volgden en er is ook éénmaal sprake van beloftevernieuwing door de studenten, leden van de Mariacongregatie. Voorzeker waren ook de seminaristen daar lid van, maar zekerheid is er niet evenmin als over het bestaan van andere geestelijke confraterniteiten²⁸. Het *Schema vitae pastoralis* dat bisschop Chamberlain in 1629 als bijlage bij de diocesane statuten publiceerde ten gerieve van de pastoors bedoelde hen daarmee beknopt en klaar hun pastoorstaak voor te houden en in te prenten. Het biedt wellicht een uitstekende illustratie van het opvoedingsideaal dat bij de seminarieopleiding nagestreefd werd. Het hoofdthema komt in de structuurgeleding duidelijk naar voor : « het heil van het volk hangt af van het leven en de ijver van de pastoors »²⁹.

Het concilie van Trente had bepaald dat de priesterlijke waardigheid ook uit gedrag en voorkomen moest blijken. Vanuit deze optiek moeten heel wat reglementaire voorschriften gezien worden : het dragen van de priestertoog ook door de humaniorastudenten binnen en buiten het seminarie, het dragen van de baret, de voorschriften over de ingetogenheid en stilzwijgendheid, het niet op elkaars kamer gaan, de sobere haarverzorging, de strenge reglementering van het uitgaan in stad, de verplichte gemeenschappelijke recreatie, het verbieden van kans- en geldspelen, het bestraffen van herbergbezoek, de soberheid in drank, het rangsgewijs naar de kathedraal gaan, de beheersing in de

27. *Statuta*, blz. 419.

28. *Hist.*, 1659, 73, 74, 78, 80, 81, 84, 85, 86, 93.

29. *Statuta*, ingeplakt tussen blz. 380-381 en 282 « Cum schemate vitae pastoralis, ut hac compendiosa deductione Parochi officii sui munus intelligent ».

dagelijkse omgang ; dat alles drukte een stempel op de clericale levensstijl, evenals het inscherpen van eerbied, ontzag en gehoorzaamheid tegenover de overheid en de onderlinge gelijkberechtiging. Uit de schaarse bewaarde rapporten over de seminaristen blijkt dat de naleving van de leefregel bevredigender was dan de studieresultaten ; er waren natuurlijk ook uitzonderingen, er kwamen perioden van verslapping voor die aanleiding werden tot het uitvaardigen en herwerken van de statuten en soms tot het treffen van sancties. Aldus moest de president op 8-4-1669 de humanist N. Stalpaert vermanen dat hij zijn beurs zou verliezen indien hij zijn soutane niet droeg in het koor en op 2-5-1672 werden een drietal theologanten doorgestuurd die het al te breed hadden genomen met het reglement en te veel in de herbergen zaten. Na enkele weken werden ze op aandringen van hun ouders en gezien hun rouwmoedigheid weer aanvaard, maar ze moesten in de refter openbaar vergiffenis vragen en twee vrijdagen op water en brood vasten³⁰. Op 13-2-1637 moesten de provisors toch aandringen dat de seminaristen alle oefeningen zouden volgen³¹ en ter gelegenheid van de ziekte van president Persyn besloten de provisors een onderzoek in te stellen over de baldadigheden van de tafeliërs en enkele bursiërs, die hen ter ore waren gekomen, deze te bestraffen en te zorgen dat dergelijke uitspattingen voorkomen werden³². Het zou interessant zijn te weten wie hen daarvan op de hoogte bracht, maar zover reikt onze speurzint niet.

Daarmee besluiten we dan ons overzicht van de statutaire ordening van de seminarieopleiding te Ieper.

II. *De bestuurlijke inrichting van het seminarie.*

Zoals hoger gezegd was volgens de opvatting van het concilie van Trente het seminarie wezenlijk een bisschop-

30. I. 89, d.c., andere gegevens nog in I. 88, 20-2-1636, 7-1-1648.

31. I. 88, d.c.

32. I. 88, 14-2-1661.

pelijke aangelegenheid. Te Ieper was het seminarie op initiatief van bisschop Rythovius opgericht, door bisschop Simons heropgericht en door diens onmiddellijke opvolgers verder uitgebouwd. Deze eerste bisschoppen zijn ook financieel de grootste weldoeners van het seminarie geweest. Deze financiële bijdrage liep tijdens de hier behandelde periode duidelijk terug; alleen Jansenius liet bij testament een derde van zijn bezittingen aan het seminarie over, maar de schulden waren zo groot dat er waarschijnlijk niet veel voor het seminarie overbleef³³. De bisschoppelijke interventies zullen echter bij de afzonderlijke episcopaten worden aangestipt.

1. *De provisoren.*

Voor het geestelijke en tijdelijk beheer van zijn seminarie moest de bisschop het advies inwinnen van respectievelijk twee en vier raadslieden, waarvan de eerste door hemzelf en de laatste voor de helft door hem en de andere door het kapittel en de clerus van de bisschopsstad benoemd werden. Voor de behandelde periode schijnt er maar één adviescollege te bestaan, de provisoren, dat in beiderlei aangelegenheden adviseert en zelfs beheert. De talrijke en soms vrij langdurige vacatures van het Ieperse bisdom, moeten deze invloed zeker bevorderd hebben. De aard van de beschikbare documentatie, die vooral in de verslagen van de provisorenvergaderingen bestaat, belicht alleen uitvoerig de eigen rol van dat bestuurscollege; over president, professoren en anderen verneemt men er weinig. Het provisorencollege, dat een eigen secretaris had³⁴, vergaderde op het seminarie of in het bisschoppelijk paleis, vaak met, meer nog zonder de bisschop. Op 26-8-1647 werd besloten elke eerste maandag van de maand te acht uur 's morgens in het seminarie te vergaderen³⁵, maar aan deze regel schijnt men zich zeker niet gehouden te hebben. Men stond er ook

---

33. *Jansenius*, blz. 160-170, n. 2.

34. *I.* 88, 16-2-1638, 14-2-1652; *I.* 89, 6-7-1666, 13-12-77.

op dat buiten de vergaderingen geen beslissingen met betrekking tot het seminarie zouden getroffen worden³⁶. Dat provisorencollege liet zich met zeer veel zaken in: de examens van de seminaristen³⁷, het oordeel over hun geschiktheid, zorg voor orde en tucht, het opstellen van statuten en treffen van sancties, het toekennen van beurzen, het bepalen van het kostgeld, het toezicht op het administratief en economisch beheer van president en ontvanger, het afhoren van de rekeningen, het verpachten, kopen en verkopen van renten, met bouwwerken, met het vertegenwoordigen en verdedigen van het seminarie bij allerlei betwistingen, het aanvaarden van beursstichtingen enz. Alles bijeen laat dat beslist de indruk van een veelzijdige en meticuleuze bemoeiing met de zaken van het seminarie. Binnen dat provisorencollege bestond er wellicht een zekere hiërarchie, zoals gesuggereerd wordt door de aanduiding van Willem Zylof als eerste provisor³⁸ en door het veelvuldiger optreden van bepaalde provisoren, misschien omdat ze ter zake meer bevoegd waren. De president van het seminarie woonde meestal de vergaderingen bij, maar was als zodanig niet ipso facto provisor.

Tijdens de hier besproken periode waren alle, ons bekende, provisoren, op Willem de Jonckheere, deken van de priesterconfraterniteit van Sint-Niklaaskerk na, kanunniken van het Iepers kapittel^{38bis}. Hierna volgt een lijst van de personen waarvan we met voldoende zekerheid weten dat ze deze functie uitoefenden:

1626: W. Zylof, Joh. Cervius, Fr. Persyn, Petrus Cauwel³⁹

1633: W. Zylof, Fr. de Carpentier, Fr. Persyn, W. de Jonckheere⁴⁰

35. I. 88, d. c.

36. I. 88, 2-3-1637.

37. I. 88, 4-12-1651.

38. *Procès*, VIII, blz. 206: Guillaume Zijlof... le témoin a été président du séminaire et premier proviseur.

38bis. *Chapitre*, waar men bijna al deze namen terugvindt.

39. *Priesteropleiding*, blz. 53, nr. 94.

40. *Ibidem*, l. c.

- 1637 : W. Zylof, Fr. de Carpentier, Fr. Persyn, W. de Jonckheere⁴¹
- 1638 : W. Van de Sterre, Fr. de Carpentier, Fr. Persyn, W. de Jonckheere⁴²
- 1639 : W. Van de Sterre, Th. Breydel, Fr. de Carpentier, Fr. Persyn⁴³
- 1651-52 : W. Van de Sterre, Typoets, Fr. de Carpentier, Fr. Persyn⁴⁴
- 1640-59 : zeker Fr. de Carpentier en Fr. Persyn
- 1660 : zeker Fr. de Carpentier, Fr. Persyn, scholasticus Bonaert⁴⁵
- 1661 : † Fr. Persyn
- 1666-78 : Fr. de Carpentier (aartsdiaken † 1678) en scholasticus P. de Baene († 1683)⁴⁶
- 1680-1707 : misschien J. de Viny, president
- 1684-1697 : Petrus Willems († 1699) en J. L. de Pamele († 1697)⁴⁷
- 1684-1697 : Petrus Willems en J. B. Bulteel⁴⁸
- 1703 : J. B. Bulteel († 1712)
- 1709 : P. de Stuynder en J. De Leeuw⁴⁹
- 12-11-1709 : Nicolas Mouchy, groot-vicaris en Pater M. Vander Valck, pres.⁵⁰
- 1711 : Nicolas Mouchy, groot-vicaris en Carolus de Cocle⁵¹
- 15-6-1712 : Nicolas Mouchy, groot-vicaris en Carolus de Cocle⁵²
- 28-4-1713 : Car. de Cocle⁵³

---

41. *I.* 88, 13-2-37.

42. *Ibid.*, 8-2-38.

43. *Ibid.*, 24-1-39.

44. *I.* 88*bis*, *Not.* III, 0.

45. *I.* 88, 5-1-60.

46. *I.* 89, 29-8-66 en 3-6-78.

47. *I.* 26, *I.* 88, 4-9-85 en 20-10-93, *I.* 100.

48. *I.* 26, *I.* 99.

49. *I.* 96.

50. *I.* 101.

51. *I.* 90.

52. *Ibid.*

53. *Ibid.*

31-10-1718 : Car. de Cocle, N. De Schodt en M. Van der Valck⁵⁴

Deze provisoren waren soms ook weldoeners van het seminarie. Aldus stichtte Willems een beurs⁵⁵ en was hij samen met van Pamele in 1687 bij de vrijgevingen die de portrettenreeks van de Ieperse bisschoppen voor de eetzaal van het seminarie hielpen betalen⁵⁶. Mij is nog niet heel duidelijk de notitie van de Act. Ep. Ipr. Index, blz. 229 : « Constituitur Dominus Beaufort, qui Episcopo absente, curam gerat Seminarii, anno 1708 »⁵⁷. Paulus Robertus de Beaufort was deken van het kathedraalkapittel van 1704 tot 1717. Waarschijnlijk was hij gevolmachtigde van de bisschop en meer dan een gewoon provisor.

2. De ontvanger

Waren bisschop en provisoren een beheerraad, het dagelijks bestuur lag bij de president en de ontvanger. Deze laatste was de eigenlijke zaakwaarnemer. Hij hield de boekhouding bij, vertegenwoordigde het seminarie in opdracht van de provisoren bij processen en allerlei financiële verhandelingen. Hij bracht bij de provisoren zeer geregeld verslag uit over zijn werkzaamheden en moest op gestelde tijden zijn rekeningen laten afhoren, zoals de Ratabon nog uitdrukkelijk in de seminariestatuten liet formuleren. De ontvangers van het Iepers seminarie waren :

Adriaan van Pottelberghe 13-11-1614 - 2-7-1644⁵⁸

Johannes Tandt 1644 - 14-5-1647⁵⁹

54. I. 24, f. 21 r.

55. I. 11b, blz. 100-103.

56. I. 89, 6-5-1687 Benefactores quorum liberalitate novum accessit ornamentum in refectorio seminarii episcopalis Iprensis per picturas repraesentantes Episcopos ab erectione sedis.

Dederunt duos florenos R. adm. D. Merghelijncq, decanus Cathedralis, Rdi DD. Willems, de Pamele, provisores, Bulteel, Van der Meersch, Hendrijcx, Mattheuwe, omnes canonici. D. Franciscus Willemet et domicella Margareta Willemet, R. D. Poenitentiaris, hic praeses.

57. I. 1, blz. 229.

58. *Priesteropleiding*, blz. 38, n. 43 B. I. 100 te wijzigen in I. 95.

59. I. 95, *Compendiosa Specificatio*, blz. 15, I. 100, Tandt.

Laurentius Metsu 1647? - 1652⁶⁰

Franciscus Willemet 14-1-1653 - 1660⁶¹

Willem Willemet 5-1-1660 - 4-9-1704⁶²

Petrus de Haene 13-10-1704 - † voor 18-3-1710⁶³

Nicolaas Spannut 7-6-1710 - 1-10-1728⁶⁴

Kan. J. F. De Doncker 1-10-1728 - 31-8-1731⁶⁵

Kan. Car. Massegré 1-9-1731 - 1749⁶⁶

Ign. Jos. Gottschalk 1-10-1749 - 16-11-1774⁶⁷

Petrus Livinus Iweins 1774 - 1779⁶⁸

Van Adriaan van Pottelberghe en Kan. De Doncker⁶⁹, Massegré, Gottschalk en Iweins werd de aanstellingsbrief

60. *88bis, Not. II, AAA* subcomputus Magistri Persyn presbyteri tamquam seminarii Iprensis praesidis cum Domino Laurentio Metsu tamquam receptore praedicti seminarii de et ab anno 1644 pro parte et ulterioribus integris usque ad annum 1650 pro parte.

61. *I. 88 d.c., Procès, IX*, blz. 123 en 189, 213, 114.

62. *I. 88, d. c. en I. 89, d. c. en I. 88, 6-12-60, Procès, IX*, blz. 123 en 213.

63. *I. 89, d. c.*

64. *I. 89, d. c.; I. 90*, 14-10-1728.

65. *I. 61*, blz. 233. Daar is op datum 31-12-1728 volgende opdrachtgeving voor de ontvanger te vinden: Jean Baptiste par la grâce de Dieu et du Saint Siège Apostolique, évêque d'Ypres à tous ceux qui ces présentes verront, déclarons de constituer comme nous constituons par cette comme receveur et administrateur des biens de notre séminaire épiscopal la personne de Sr et Mre Jean Francois de Doncker chanoine de notre Eglise cathédrale pour recevoir à commencer du premier octobre dernier tous les revenus, rendages et pensions comme aussi tous les arrièrages d'iceux sans exception à charge et condition de nous en rendre compte d'année en année en la manière et forme accoutumée et de renouveler les baulx avec connoissance et de l'avis de Messieurs les proviseurs du Séminaire en Luy accordant les mesmes profits et emoluments de sa recepte dont ses predecesseurs ont cy devant jouy, promettant d'agreer tenir pour bon et valable tout ce qu'il aura fait en geré en sa dite qualité. En foy de quoy nous avons muni les présentes de notre seel ordinaire et de notre signature. Fait en notre palais episcopal le dernier jour de l'année 1728. Etoit signe Joes Bapt. epis. Iprensis et plus bas par ordonnance de mondit Seigr. Eveque M. Franssens Secret.

66. *I. 61*, blz. 310 en *I. 90*, 1-10-1731.

67. *I. 63*, 1-10-1749, f. 67 en *I. 100*, dossier Gottschalk, 1. 98.

68. *I. 70*, f. 130 en *I. 100*.

69. cfr. n. 65. Voor van Pottelberghe, *I. 95*, L: Copia. Mijn Eerweerdichste Heere den Bisschop van Ipre ende de Heeren Proviseurs van het Seminarium s'bisdoms voorseyt hebben geconstitueert ende constitueren bij deesen Adriaen Pottenberghe ontvanger van alle de goedinghen ende incommen t'voorseyde Seminarium competeerende,

bewaard. Somige van deze ontvangers moeten ook in kerkelijke middens invloedrijke personen geweest zijn, zoals blijkt uit het feit dat de gebroeders Willemet tweemaal als getuigen bij een informatieproces voor een bisschopsbenoeming optreden. Het geldbeheer vereiste bekwaamheid en betrouwbaarheid. Tandt en W. Willemet waren licentiaat in beide rechten; Fr. Willemet en Gottschalk waren schepenen van de stad Ieper. Meestal had men over hun beheer niet te klagen. Niet iedereen was zo voorzienig als ontvanger Tandt, die toen zijn gezondheid verzwakte en hij de tijd niet meer vond om zich persoonlijk met het beheer in te laten, een gevolmachtigde mandataris, Frans Ramault « notarius publicus et curie spiritualis Iprensis practicus », aanstelde om zijn rekeningen van 16-1-1644 tot en met 31-12-1646 te laten afhoren en goedkeuren⁷⁰. Voor Tandt en Fr. Willemet tekende hun vader borg⁷¹. Misschien werd deze waarborg geëist omdat de ervaring met ontvanger Van Pottelberghe geleerd had dat onvoldoende waarborgen en controle aanleiding konden geven tot allerlei nalatigheden, achterstellen, betwistingen met de erfgenamen van de ontvanger die weinig voordelig waren. Daarover wordt een uitvoerig dossier bewaard door president Persyn in april 1646 aangelegd om de schuldvorderingen van het seminarie te staven⁷². De betwistingen daarnopens zouden nog jaren aanslepen en op 4-3-1652 werd door de provisoren zelfs beslist juristen te raadplegen om te onderzoeken of degenen die Van Pottelberghe zonder waarborg tot ontvanger hadden benoemd, het deficiet niet moesten vergoeden⁷³. Dergelijke nalatigheden wijzen de bronnen later zeker niet meer aan. Frans Willemet behoorde tot degenen die

---

behoudens Rekeninghe, bewijs ende Reliqua naer behooren .Actum t'Ipre den XIIIIden Novembris 1614, et infra habetur bij Ordonnantie, et signatum Theod. van Horenbeke Secret.

70. I. 100.

71. I. 88, 8-11-1649 en 14-1-1653.

72. I. 95, *Compensiosa specificatio...*

73. I. 88, d. c.

in 1687 de portrettenreeks van de bisschoppen voor het seminarie hielpen betalen⁷⁴ en bij testament van 22-6-1691 stichtte hij enkele dagen voor zijn dood († 7-7-1691) een beurs om het kost- en leergeld van een seminarist te betalen en te verlenen door de provisors en de president van het seminarie ; daarenboven gaf hij een schilderij voor de kapel « representeerende de vier S. Doctoren van de Heilige Kercke omme te dienen voor een autaertabel »⁷⁵.

3. *Presidenten en subpresidenten.*

Sanderus was toen hij zijn *Flandria Illustrata* uitgaf in 1641 scholasticus van de kathedraal van Ieper. Volgens hem had de president zowel de zorg voor het economaat als voor de eigenlijke vorming⁷⁶. Zijn taak was in ieder geval veelzijdig : hij gaf les op het seminarie, hield herhalingen, stond in voor de discipline en de geestelijke vorming en moest zorgen voor dagelijks huishoudelijk beheer. Meestal samen met de ontvanger inde hij het kostgeld, dat door de bisschop en provisors was vastgesteld, hield een boekhouding van gewone uitgaven en inkomsten bij waarover hij met de ontvanger moest afrekenen en als inwonende overheid op het seminarie was hij in feite de enige die dagelijks met de seminaristen omging. Een inwonend professorenkorps was er niet.

In de hier behandelde periode treden drie presidenten op, waarvan er twee deze functie tot bij hun overlijden uitoefenden. De eerste was Frans Persyn. Hij studeerde filosofie te Douai, daarna theologie te Ieper en vervolgens aan het de Hennin-seminarie te Douai, waar hij waarschijnlijk het licentiaat in de theologie behaalde⁷⁷. In 1618 was hij student te Douai en reeds priester ; daarna werd hij secretaris van bisschop de Hennin. Reeds in 1626 werd hij president van het seminarie en zal vermoedelijk niet veel

74. Cfr. n. 56

75. *I. 11b*, blz. 103-107.

76. *O. c.*, blz. 367, uitg. van 1735, blz. 340.

77. *Priesteropleiding*, blz. 55, n. 103.

meer dan dertig jaar oud geweest zijn ; hij treedt dan reeds op als provisor van het seminarie en was zeker tot 8-2-1638 deken van de priesterconfraterniteit van O. L. V. in de Sint-Jacobskerk⁷⁸. Op 10 juli 1638 volgde hij Willem Zylof op als titularis van de eerste theologale prebende van het deel van Terwaan en werd op 24 dec. 1654 aartsdiaken, wat hij bleef tot aan zijn afsterven op 6 april 1661 ; tot dan bleef hij ook president van het seminarie. Over zijn persoon is niet veel geweten. Misschien is het toch het vermelden waard dat hij op 7-8-1638 als kapittelsecretaris het proces-verbaal van het testament van Jansenius in de kapittelacten ondertekende en dat bisschop de Robles hem ter vervanging van vicarius capitularis W. Van de Sterre in 1654 tot aartsdiaken benoemde. Volgens één van de verslagen van de bewogen kapittelzitting van 7-12-1655 waarin dezelfde bisschop de goedkeuring van zijn kapittel trachtte te bekomen voor het verwijderen van de grafsteen van Jansenius, was Persyn ongeveer de enige die de bisschop daarbij steunde⁷⁹. Daaruit mag men besluiten dat hij met de anti-jansenistische bisschop en de Jezuiten op goede voet leefde. Vermoedelijk mag dat antijansenisme toch niet overdreven worden. Na 35 j. presidentschap overleed hij op 6 april 1661. Tot zijn opvolger werd een stadsgenoot van hem, de Ieperling, Johannes de Viny aangesteld. Volgens Sanderus behaalde hij het licentiaat in de theologie te Douai op 19 maart 1638. Daar hij echter volgens dezelfde auteur op 16 nov. 1706 in de ouderdom van 77 j. overleed is deze datum ongetwijfeld foutief⁸⁰, te meer dat bij het informatieproces voor bisschop van Halmale, dat in 1672 plaats greep, hij als getuige optreedt met volgende referenties : « Jean Viny d'Ypres, âgé de 41 ans, prêtre lic. en théologie, chanoine et pénitentier de la cathédrale d'Ypres,... le témoin

78. *Ibid.*, blz. 52, n. 92 en blz. 53, n. 94 en blz. 39, n. 46.

79. *Chapitre*, blz. 98, 104 ; Jans. III, 2 *La pierre tombale de Jansenius*, blz. 128, n. 57, blz. 141, n. 89.

80. *Fladria Ill.*, II, 1735, blz. 328 en *Procès*, IX, blz. 188.

est né à Ypres et y a habité pendant plus de 30 ans... ». Vermoedelijk werd hij dus omstreeks 1630 te Ieper geboren en werd waarschijnlijk in 1658 licentiaat in de theologie te Douai, waar hij volgens Sanderus ook het doctoraat behaalde⁸¹. Hij zou dus moeten gestudeerd hebben tussen 1640-1660 maar nergens vonden we er een spoor van. Op 15-10-1661 werd hij theologaal in opvolging aan Persyn en waarschijnlijk ook omstreeks die tijd president van het seminarie. Op 11-4-1665 werd hij penitentier en op 21-1-1694 aartsdiaken⁸². Zijn presidentschap zou dus 45 j. geduurd hebben van 1661 tot 1706. Tijdens de jarenlange vacatuur tussen bisschop Herincx en de Ratabon (1678-1693) was hij vele jaren vicaris generaal⁸³. Volgens een processtuk, daterend van 4-10-1698, zijn Viny en ontvanger W. Willemet : « caducqs et valétudinaires, âgés d'environ 70 ans » en Viny is daarenboven : « président dudit Séminaire, obligé d'enseigner tous les jours trois à quatre fois la Sainte Théologie, occupé aux affaires de l'Eglise et de l'Evêché tant pour le temporel que le spirituel ». Het is moeilijk uit te maken wanneer en of Viny provisor van het seminarie werd. Een processtuk van 1678 schijnt dat nog formeel uit te sluiten want het stuk werd « abusivement insinuée à Monsieur le Chanoine gradué Viny, comme n'ayant la qualité susdite de proviseur ou d'administrateur des biens temporels dudit Séminaire » en een ander van dat jaar zegt dat een rekwest gericht tot de « directeurs des biens du Séminaire de l'Evesche vacante d'Ypres » hem niet raakt vermits hij geen directeur (= provisor) is, maar wel

81. Volgens de tekst van het informatieproces van 1672 was hij toen nog lic. In I. 96, beurs Cauwel, wordt een stamboom van 22-9-1698 bewaard volgens welke Viny dan omtrent 70 jaar oud is, zoon van Adriaan Viny schoenmaker te Ieper, en van Jeanne Derespringalle. Zijn grootvader, Michiel Derespringalle, was een kozijn van Kan. Petrus Cauwel, provisor van het seminarie te Ieper en beurstichter. Jacobus de Rycke, pastoor van Sint-Niklaas te Ieper (1694-1714), was de neef van J. Viny. Vermoedelijk genoot J. Viny ook van de beurzen Cauwel.

82. *Chapitre*, blz. 99, 100, 104.

83. A. Sanderus, *o.c.*, II, 1735, blz. 318.

« président des estudiants y demeurant ». In elk geval wordt hij bij ons weten slechts eenmaal als zodanig vermeld (13-9-1685), maar als vicaris-generaal sede vacante had hij in de administratie ook zijn woord mee te spreken⁸⁴. Over de persoon van Viny zijn we enigszins ingelicht door het latere getuigenis van P. L. Danes in zijn biografie van K. L. Grimminck, waar hij van deze schrijft: « De drie eerste jaeren van de studie der Godts-Geleertheit heeft hij overgebracht in het Bisschoppelijk Seminarie van Iperen, onder het beleydt ende bestieringe van de Seer Eerw. Heere Joannes Viny, eenen Man van heylig leven, wiens gedachtenisse noyt in dit Bischdom en sal ten onder gaen »⁸⁵. Veel is het niet. Blijkens een reeks kapittelbeslissingen van 1672 was Viny, samen met meerdere van zijn collega's uit het kapittel, genoeg pro-Jansenius gezind om het terugplaatsen van een grafsteen van Jansenius te steunen⁸⁶. Dat belette hem echter niet om vanaf 1675 klachten in te dienen tegen Jansenisten te Rome en in 1679 als vicaris-generaal, sede vacante, samen met zijn collega G. Merghe-linc aan het hoofd te staan van de ledenlijst van het Geheim Genootschap ter Bestrijding van het Jansenisme in België dat in november 1678 werd opgericht, zodat L. Ceyssens hem terecht kan aangeven als een typisch voorbeeld van tijdige en berekende bekering tot het antijansenisme⁸⁷. Na de benoeming van bisschop de Ratabon benoemde deze hem in 1694 tot aartsdiaken. Voor Viny nog meer dan voor Persyn wellicht kan men de vraag stellen hoeveel tijd die mensen vonden om zich eigenlijk ook met het seminarie in te laten.

84. I. 26, dossier Denijs.

85. P. L. Danes, *Kort-Begrip van het deugdsaem Leven van den seer eerweerdigen Heere Carolus Ludov. Grimmynck*, Ieper, 2, J. F. Moerman, blz. 5-6. Op blz. 9 staat dat hij deel uitmaakte van de Sodaliteit van alle de Heyligen tijdens zijn theologische studie te Douai; andere dergelijke genootschappen troffen wij nooit aan.

86. *Jansenius*, blz. 107, 108, 109 en telkens ook n. 1.

87. *Jans. Min.*, III, 24, blz. 12, n. 34 en 35 en *Jans.* II, blz. 129, n. 3 en blz. 153, 155 en *Jans.* I, bz. 363.

Alhoewel de Jezuiet Michel Vander Valck eerst op 7-7-1710⁸⁸ als seminariepresident wordt vermeld, is het toch waarschijnlijk dat bisschop de Ratabon hem kort na de dood van Viny tot deze functie benoemde. Daarmee kregen de Jezuiten te Ieper ongeveer volledig de opleiding van de clerus in handen. Geboren te Den Haag op 18-6-1661 trad hij in 1682 tot de congregatie toe en na enkele jaren humanioraonderricht, was hij te Ieper studieprefect en doceerde er de theologie. Hij overleed er op 15-7-1724⁸⁹. Op 31-10-1718 ondertekende hij nog samen met twee provisoren een beursverlening voor een seminarist⁹⁰, maar sinds 13 maart 1719 was hij als president opgevolgd door P. L. Danes⁹¹. Volgens Sommervogel, aan wie we de meeste van deze gegevens ontleenden, zijn er een vijftal verdedigingen van theses onder zijn leiding door Ieperse seminaristen bewaard. De eerst vermelde dateert van 1698. Een van de verdedigers van K. L. Grimminck. Daar hij volgens Sommervogel 9 j. theologie doceerde te Ieper ligt de veronderstelling voor de hand dat hij daarmee begon in 1697-98 en na die 9 j. omstreeks 1707 president van het seminarie werd. Ook op 7 aug. 1722 was hij nog promotor bij een Ieperse thesisverdediging. Misschien heeft hij na de benoeming van Danes zijn professoraat hernomen. Misschien zal het ook wel ter gelegenheid van zijn benoeming geweest zijn dat de Ratabon in 1707 het vernieuwde seminarie-reglement uitvaardigde. Zijn presidentschap was dus opmerkelijk korter dan dat van zijn twee voorgangers en uiteraard speelde hij als kloosterling een minder belangrijke officiële rol in het bisdom.

Deze enkele, vrijwel schaarse gegevens laten toch duidelijk beseffen dat de functie van president aan bekwame mensen werd toevertrouwd, die ook buiten het seminarie

---

88. I. 89, d. c.

89. Sommervogel, *o. c.*, VIII, kol., 373-374.

90. I. 24, f. 21 r, 22 v.

91. I. 90, blz. 9.

leidende posten bezetten. Twee van de drie werden op eerder jonge leeftijd benoemd, maar bleven het levenslang.

Behalve de functie van president treffen we op een zeker ogenblik ook deze van subpraeses of subregens aan en misschien werd deze in het leven geroepen om de president te helpen toch enigszins behoorlijk zijn taak te vervullen. Nergens troffen we daarvoor een oprichtingsbesluit aan maar vinden sommige seminaristen met deze taak belast. De eerste die aldus vermeld wordt is Jacob Schelstraete, halfbursier maar zeker nog geen priester. In een notitie die door Persyn werd opgemaakt in 1637 ten behoeve van bisschop Jansenius en die een overzicht geeft van de situatie van het seminarie en van de personen die er in 1634,35,36 verbleven, wordt hij vernoemd als *Theologus semibursarius, Mr Jacobus Schelstraete, subregens*. Blijkens het verslag van de provisorenvergadering van 12-2-1637 kreeg hij deze beurs vanaf oktober 1636. Hij was nog geen priester vermits dezelfde notitie enkele bladzijden verder vermeldt: *Sollicitat pro gratia tituli ad SS. Ordines Mr. Jacobus Schelstraete, Hondiscotanus, theologus semibursarius subregens*. Normaal betekent dat de formule om het subdiakonaat aan te vragen. Op de lijst van degenen die titulo seminarii gewijd werden komt Schelstraete als nr 30 voor, als laatste van de toen in 1637 afgesloten lijst. Hij zal vermoedelijk in dat jaar subdiaken gewijd geweest zijn. Niets bewijst echter dat hij de eerste subregent zou geweest zijn⁹². Dezelfde lijst werd later bijgewerkt en daar komt onder nr 36 Jacobus de Witte voor. In een overzicht van de seminaristen uit het jaar 1641-42 blijkt dat hij in 1637 te Douai in de wijsbegeerte promoveerde, op 28 oktober 1638 te Ieper in het seminarie kwam, er volledig bursier was, vier jaar verbleef, een goed zanger was, 26 j. oud en priester. Hij moet omstreeks 1641 priester geworden zijn. Ook hij was subregent. Uit de jaren 1640-42 zijn een reeks testimonia bewaard

---

92. I. 88bis, Not. I, blz. 19, 27 en I. 88, d. c.

door hem ondertekend en aldus betiteld : *Infrascriptus testor haec sequentia de pietate, moribus, diligentia, indole, ingenio etc. adolescentium mihi commissorum*. Voor zover verifieerbaar betreft het uitsluitend humaniorastudenten. De subregent had dus vermoedelijk het toezicht en de verantwoordelijkheid voor de humanisten ; uit een gelijktijdige reeks testimonia blijkt dat het de president was die ze opmiek over de theologanten⁹³. Ten laatste in 1645 was de Witte opgevolgd door Joannes Colaert uit Ghivelde, die in oktober 1640 zijn theologische studies aanving te Ieper, en 25 j. oud op Paaszaterdag 1645 priester gewijd werd en toen de functie van subregent bekleedde⁹⁴. Omstreeks 1655 was J.-B. Troye subregent, theologant, semibursarius sinds 1654 en bursarius plenus vanaf Pasen, 28 maart 1655. Toen hij op 3 okt. 1658 het seminarie verliet schreef president Persyn over hem : « *sacerdos a longo tempore maturissimus honestiori promotioni* »⁹⁵. Op 25-9-1665 was een zekere Bruneel, volle bursier, subregent maar had dan zijn theologische studies reeds drie jaar af ; misschien volgde hij in 1658 op aan Troye, maar in de uit die tijd bewaarde naamlijsten komt hij toch niet voor⁹⁶. Op 9-11-1671 gaan de provisoren in op een aanvraag tot vergoeding vanwege Olivier Swanckaert « *petentis recognitionem pro cura quam habet puerorum studentium humanioribus in qualitate subpraesidis. Domini statuerunt curam recognoscendam modo sedulo illi intendat doceatque illos ab initio pietatem, modum humaniter agendi et litteras et in eum finem illis statutis temporibus adsit* ». In het examen van 8-1-1670 wordt hij vermeld als theologus semibursarius, die op alle punten voldoening schonk. Die halve beurs was hem toegekend op

93. I. 88bis, Not. II, blz. 17 en losse stukken.

94. *Ibid.*, stuk 4, Nomina Theologorum Bursariorum... nr. 3 : Mr. Joannes Colaert ex Ghivelde, ingressus anno 1640 initio Octobris, sacerdos factus vigilia Paschatis 1645. Agit annum aetatis 25 : Est Subregens.

95. I. 88bis, Not. III.

96. I. 88, d. c.

8-10-1669. Op 17-6-1672 werd een regeling getroffen in verband met zijn wijdingstitel en op 27-5-1675 wordt hij vermeld als deservitor van Hondeghem die tevens nog een som van 100 l. par. krijgt als subpresident in het seminarie. Hieruit zien we duidelijker wat de functie van de subregent behelsde en dat zij met andere functies kon samengaan⁹⁷. Een volgende bekende subregent is Brielman die coadjutor werd van de pastoor van Sint-Maarten te Ieper en daarom op 6-2-1696 in zijn taak op het seminarie vervangen werd door Demuldre die op 22-9-1695 een beurs voor theologie gekregen had te Ieper, terwijl dezelfde Johannes op 4-7-1695 nog filosofie volgde te Douai waarvoor hij reeds op 12-10-1693 een beurs had bekomen en sinds 28-9-1690 over de beurs Snick beschikte voor zijn humaniora. Zijn voorganger Brielman kreeg op 28-9-1690 een beurs voor zijn filosofische studies te Douai en op 6-10-1692 een halve beurs voor theologie te Ieper. Wellicht werd hij kort daarop subpraeses, evenals Demuldre het enkele maanden na zijn intrede in theologie werd. De laatste uit de reeks die wij kennen is dan Jacobus Voorschepe die daarvoor op 8-10-1702 werd aangeduid en daarom ook een volledige theologische beurs kreeg⁹⁸.

De lijst is ongetwijfeld onvolledig, maar ze brengt een typische functie aan het licht, die vaak door een theologie-student werd uitgeoefend tegen een zekere vergoeding en die verantwoordelijk was voor de begeleiding van de humaniorastudenten.

Met deze al te fragmentarische beschrijving en lijsten van de voornaamste bestuursfuncties en titularissen werd toch enigermate de kennis van het Iepers seminarie aangevuld. Het volgende hoofdstuk zal dan handelen over de talrijkste bevolking : de studenten.

III. *De Studenten.*

Voor hun recrutering en vorming tot het priesterschap

97. I. 89, d. c.

98. Al deze gegevens over de subregenten naar I. 89, d. c.

bestond het seminarie. Ook over hen weten we niet veel, tenzij heel wat namen waarvan we de lijst hierna in bijlage zo volledig mogelijk publiceren. De seminaristen kan men volgens verschillende normen indelen. Naar hun financieel statuut onderscheidde men bursiers(bursarius plenus), halfbursiers (semibursarius) en tafeliers (commensalis) al naar gelang hun verblijfkosten volledig, gedeeltelijk of helemaal niet door een studiebeurs gedekt waren. Vaak veranderde en verbeterde meestal dat statuut in de loop der studie jaren. Er waren interne en externe leerlingen. Deze beurzen, waarvan de toekenningsvoorwaarden zeer verschilden, en soms aan bisschop en provisoren niet veel armslag lieten, werden meestal toegewezen rond begin oktober, datum waarop het schooljaar waarschijnlijk aanving. Gewoonlijk werden de bedragen trimestriëel door de ontvanger in opdracht van de provisoren uitbetaald, meestal na voorlegging van een bewijs van gevolgde lessen en goed gedrag afgeleverd door de verantwoordelijke leraars of schooldirectie. De vacante beurzen werden publiek bekend gemaakt. Het is wel opvallend hoe weinig nieuwe beurstichtingen er in de XVIIe e. zijn bijgekomen : een bilan opgemaakt omstreeks 1697 vermeldt op één na dezelfde stichtingen als deze welke bestonden ten tijde van bisschop de Hennin⁹⁹. Een verklaring ervoor vinden we niet maar we mogen er evenals in de oorlogsomstandigheden en stijgende levensduurte wel een van de oorzaken in zien van de financiële moeilijkheden van het seminarie. Volgens de schaarse resten van seminariebudgetten werden de inkomsten gegroepeerd onder *bona communia*, die het seminarie qua instelling bezat, en *bursae* of inkomsten uit beurstichtingen. Naarmate de levensduurte toenam en de bedragen van de vroegere beurzen meestal daalden in waarde, werd de eerste post steeds meer met eventuele beursubsidies bezwaard¹⁰⁰.

99. Gegevens steunend op I. 88 en I. 89. Het bilan in I. 88bis, Not. IV.

100. Vooral I. 88bis, Not. II.

Dat verklaart wel waarom de overheid het aantal beurzen besnoeide, ze voor meer gevorderde studenten voorbeheld, en de kostprijs regelmatig verhoogde. Daarmee zal ook wel in verband staan dat bisschop Chamberlain reeds in 1630 al zijn pastoors een seminariebijdrage deed betalen¹⁰¹, dat regelmatig gedreigd werd met rechtsvervolging of andere sancties tegen achterstallige betalers en dat bisschop de Ratabon de oorspronkelijke regel van het seminarie weer toepastte, waarbij de kandidaten onder ede moesten beloven alle ontvangen vergoedingen terug te geven indien ze niet in dienst van het bisdom bleven¹⁰². Vaak ook wordt genoemd dat men de gedeeltelijke beursbedragen niet zal uitkeren vooraleer de kandidaat het ontbrekende supplement heeft betaald, wat meestal bij voorafbetaling bij het begin van elk trimester moest gebeuren, maar waarvan in de praktijk meer dan eens werd afgeweken.

Zoals gezegd werden er in de loop van de hier besproken periode weinig nieuwe beurzen gesticht. De schaarse die er bij kwamen dateren bijna alle uit de jaren 1690-1710 : de beurs Fr. Willemet (7-7-1691), de beurs Kan. Willems (5.11.1692)¹⁰³, de beurs Joh. Grymonprez (20-9-1709)¹⁰⁴, de beurs Kan. Fr. de Zomer (19-7-1709)¹⁰⁵. De stichting Kan. Bulteel (27-9-1709) bracht eigenlijk niets op voor het seminarie¹⁰⁶. De andere stichtingen van Juffrouw Jacoba Bogaert (21-8-1725)¹⁰⁷, van Jacobus-Ignatius De Blicck

101. *Statuta*, blz. 339, IX en 374, XV (1631) en *I.* 88, 7-4-1631.

102. *I.* 89, 4-10-1700 en 6-12-1700 : Renovavit Ill. priman regulam seminarii qua praecipitur quod bursarii teneantur refundere expensas casu quo in sorte clericali non inserviant Ecclesiae Iprensi ex iudicio Ordinarii, super quo praestabunt cautionem vel personalem vel procuratoriam. Deze regula prima verwijst voorzeker naar de gebruiken ten tijde van Rythovius, cfr. *I.* 87, f. 11, 40, 56. Deze regel werd zeker nog toegepast onder Chamberlain : *I.* 88, 14-7-1633 en onder Prats *I.* 88, 1-3-1666. Voor achterstallige betalers *I.* 88, 13-2-1637, 24-1-1639, 18-6-1662, 19-10-1662, 3-12-1663.

103. *I.* 11 b, blz. 100-107.

104. *I.* 90, blz. 2-5.

105. *I.* 89, 4-11-1709.

106. *I.* 90, blz. 5-6.

107. *I.* 90, 14-10-1726.

(omstreeks 1738) evenals die van Kan. Massegré (19-7-1763)¹⁰⁸, die trouwens niets opracht, behoren tot de volgende periode.

De bepalingen van de beursstichtingen confirmeren de zeer verspreide informatie uit de registers van de verslagen der provisorenvergaderingen nopens de studiecycclus van de Ieperse seminaristen, die trouwens weinig evolueerde sinds de periode van bisschop de Hennin. Na de lagere school volgde men de humaniora te Ieper of elders. Aldus K. L. Grimminck die op 28 mei 1676 te Ieper geboren werd, maar in 1680 naar Veurne verhuisde waar hij de « leege scholen » en de humaniora volgde bij de Norbertijnen¹⁰⁹. Volgens Sanderus waren er te Ieper als Latijnse scholen : de Jezuïeten, de Augustijner-eremieten *praeter diocesanum seminarium*¹¹⁰. Men zou uit deze tekst misschien kunnen afleiden dat ook het seminarie humanioraonderwijs verstrekke ; we menen nochtans dat de seminaristen les liepen bij de Jezuïeten en op het seminarie woonden en repetitioefeningen kregen. Blijkens de lijsten van beursverleningen en studentenlijsten woonden op het Iepers seminarie leerlingen uit alle klassen van de humaniora in. Aldus staan in een lijst van 1657 *rhetores, poetae, syntaxiani, grammatici en figuristae*, van de hoogste tot de laagste humanioraklas dus, vermeld¹¹¹. De drie laatste trappen werden soms ook de eerste, tweede en derde klas der grammatica genoemd. Wanneer men in de beursstichtingen spreekt van de derde klas, is dus waarschijnlijk de hoogste klas van de grammatica of deze van de syntaxis bedoeld. Op 14-1-1643

108. I. 11b, blz. 108-109 en 81.

109. F. Van Den Berghe, *Geschiedenis van de Latijnse Schoole en het Bisschoppelijk College te Veurne*, Veurne, 1952, blz. 29-43 en voor Grimminck blz. 41. Cfr. ook L. De Vynck, *Wie beïnvloedde Grimminck's vroomheidsbeeld*, O. G. E., 1951, blz. 44-58, vooral blz. 47-48 en blz. 55.

110. Fl. III., II, 1641, blz. 384.

111. I. 88bis, Not. III en J. Andriessen, *De Jezuïeten en het samenborigheidsbesef der Nederlanden (1585-1648)*, Antwerpen, 1957, blz. 192-227.

namen de provisoren het besluit geen beurzen te verlenen aan leerlingen beneden de syntaxisklas¹¹², maar de lijst van 1657 is reeds een bewijs dat men zich niet al te streng aan deze regel hield. De jaarverslagen van het Iepers Jezuitencollege getuigen meer dan eens van het succes van hun scholen. De leraars waren dikwijls fraters die nog geen priester waren¹¹³.

Na de humaniora studeerde men twee jaar filosofie, meestal te Douai bij de Jezuiten. Voor gans de periode troffen we slechts een paar beursstudenten aan voor filosofie te Leuven : o.a. Hendrik Wijnants van Turnhout¹¹⁴. Op de regel dat men naar Douai ging, komen enkele schaarse uitzonderingen voor wegens gezondheidsredenen of wegens oorlogsomstandigheden. Aldus troffen we studenten aan bij de Recoletten en Dominicanen te Ieper¹¹⁵ en zelfs één die te Kortrijk wijsbegeerte studeerde en één te Kassel bij de Recolletten. Maar dat blijven werkelijk uitzonderingen. Een eigenlijk programma van deze twee jaar vond ik voor deze periode niet, maar in de *Paraenesis ad metaphysicam*, die P. L. Danes in 1712 uitsprak te Leuven, spreekt hij van logica, ethica, physica, metaphysica en mathesis en dat zal ook wel zo geweest zijn te Douai^{115bis}.

Na de wijsbegeerte kwam de kandidaat meestal naar Ieper terug voor de theologie, die men volgde bij de Jezuiten en die drie jaar duurde. Sommigen bleven in elk geval langer op het seminarie en wellicht ook in de studie¹¹⁶. Jaarlijks

112. *I.* 88, *d. c.*

113. *Hist.*, 1644, 1651, 1653, 1656, 1673. Als leraars troffen we o.m. aan :

† 1664 pater Laurentius Diericx, prof. Rhet.

† 1668 pater Aegidius Gallet, prof. Rhet.

† 1681 pater Antonius Van der Weerden, prof. de figuris.

† 1684 pater Georgius de Buck, prof. Rhet.

114. *I.* 89, 7-2-1695.

115. *I.* 88, 12-10-1641, 5-11-1647, *I.* 89, 18-9-1682, 6-3-1671, 13-1-1681, *I.* 88bis, *Not. I*, blz. 19 en 28; *Not. III, B, not. commensalium*, blz. 10.

115bis. P. L. Danes, *Orationes XIII et Homiliae XII*, Leuven, 1735, blz. 312-324.

116. Dat blijkt uit de bewaarde lijsten vooral in *I.* 88bis, *Not II*.

werden ook enkele seminaristen aangeduid om met een studiebeurs in het de Henninseminarie te Douai theologie te studeren of verder te studeren. Aldus werd Grimminck na een driejarige cyclus te Ieper, voor verdere studie en omdat hij nog te jong was voor de priesterwijding, naar Douai gestuurd. Hij verbleef er vanaf oktober 1698 tot aan zijn priesterwijding te Doornik op 5 juni 1700. Het is ook moeilijk preciese gegevens over de wijdingen te bekomen; Grimminck kreeg de tonsuur op 21-4-1696, werd onderdiaken op 21-9-1697 en diaken op 20-9-1698¹¹⁷. Normaal beschikte de bisschop van Ieper over acht beurzen in het seminarie dat naar zijn stichter, de Ieperse bisschop de Hennin, werd genoemd. Dat zal ook bij benadering wel het getal geweest zijn van Ieperse seminaristen die te Douai verbleven; ze konden natuurlijk ook elders zijn en over de acht beurzen is er meer dan eens betwisting gerezen. Het was bisschop Jansenius die op 6-2-1638 nopens de modaliteiten van die beursverlening een vergelijk trof met de Ieperse seminarieprovisoren die daarover zouden geraadpleegd worden¹¹⁸. Belangrijker komt ons de discussie voor voor waarvan de provisorienvergadering van 23-3-1671 melding maakt¹¹⁹. De provisoren van Ieper hadden bericht gekregen dat de voogden van het de Henninseminarie de bursiers verboden de theologie bij de Jezuiten te volgen wat nochtans sinds vele jaren de gewoonte was. Dat gebruik bood het voordeel dan men daar in 4 j. klaar was, terwijl men aan de universiteit 8 tot 12 j. nodig had. Daar de beurs slechts over vier jaar liep, wat er op wijst dat het gebruik vanaf de oorsprong zo was, besloot de vergadering tegen deze verordening en mutatie te protesteren. Blijkbaar met gunstig gevolg, want in de periode na 1730 die we op dat stuk beter kennen, was een vierjarig verblijf gebruike-

---

117. Cfr n. 109 en A. Persyn, *Un mystique Flamand, Charles Grimminck, 1676-1728*, Rijsel, 1925, blz. 8, 10; andere gegevens in lijsten van I. 88bis, Not. II en III.

118. I. 88, 6-2-1638, I. 88bis, Not. II, blz. 51-59.

119. I. 89, d. c.

lijk¹²⁰. Niettemin had men van het de Henninseminarie uit het inwendig reglement ingeroepen om de Ieperse stelling te weerleggen. Omstreeks 1675 waren er tengevolge van de Nederlands-Franse oorlog weer moeilijkheden, daar men in de Spaanse Nederlanden verbood aldaar gelegen goederen te gebruiken voor beurzen te Douai, dat Frans gebied was. In Ieper vroeg men daarom de opbrengst van deze goederen voor het ondersteunen van bursiers te Ieper te mogen aanwenden. De toelating werd bekomen op 3-6-1678 en een akkoord met het de Henninseminarie werd daarover bereikt op dezelfde datum, aangevuld op 6-6-1678 ; een jaar later op 3-7-1679 schijnt deze zaak volledig voorbij¹²¹, maar intussen was ook de vrede van Nijmegen gesloten. De organisatie van de seminariestudies schijnt dus evenmin als de financiering sinds het episcopaat van de Hennin veel gewijzigd te zijn.

Wat het aantal studenten betreft kan hier vooreerst gezegd worden dat de bronnen de indruk laten dat er te Ieper blijkbaar geen tekort aan priesters was. Een aanduiding daarvoor lijkt ons het feit dat sommige seminaristen meer dan drie jaar theologie en seminarie volgden alsook dat sporadisch wel eens toelating gegeven wordt aan een seminarist om kloosterling te worden of zelfs in een ander bisdom dienst te doen met als motivering dat er een weelde aan priesters is in het bisdom¹²². Ter illustratie van het aantal seminaristen beperken we ons hier tot de getallen opgegeven in de informatieprocessen en tot een paar jaren waarvoor we over meer preciese gegevens beschikken.

- 1) *Informatieprocessen*¹²³, maar hier is het moeilijk uit te maken of het alleen over theologanten gaat of ook over de humanisten. Ze geven volgende cijfers :
- 1627 : 30-40 ;

120. I. 93.

121. I. 89, d. c.

122. I. 88, 5-10-1665, I. 89, 5-4-1683.

123. *Procès*, VIII, blz. 206, 258, IX, blz. 31, 125, 188, 213.

1637 : + 40

1641 : 40

1664 : gewoonlijk 40 bursiers, nu slechts 13

1672 : 30 bursiers

1677 : 15-20 bursiers

2) *Andere lijsten*¹²⁴. De notitie opgemaakt door president Persyn voor Jansenius geeft :

1634 : 27 theol. + 20 hum. = 47

1635 : 24 + 19 = 43

1636 : 27 + 17 = 44

+ de president, zijn moeder, 2 meiden = 4

dus 78 theol., 56 hum., 4 personeel = 138

Daar komen de studenten van Douai dan nog bij, waarschijnlijk.

1637 : theologen bursiers 5 tafeliërs 2

Douai 9 theol.

halfbursiers 2

filosofie : burs. 2 te Ieper

halfburs. 1 te Ieper

halfburs. 1 te Douai Douai 5 filos.

hum. burs. 6 tafeliërs 12

halfburs. 3

alles samen : 48

1641¹²⁵ : Ieper 23/24 theol. waarvan 8 priesters en

2 diakens

1 fil.

20/24 hum.

Douai 5 fil. + 4 theol.

(waarvan 3 priesters)

49/54 + 4 = 53/58

Voor het bekomen van een beurs werd wel eens het aanleren van Vlaams of Frans geëist¹²⁶.

124. I. 88bis, Not. I.

125. I. 88bis, Not. II, andere preciese cijfers volgen nog bij de episcopaten.

126. I. 88, 14-1-1653, I. 89, 7-5-1675, 18-9-1682.

De materiële uitrusting van het seminarie onderging kleine wijzigingen. Op 23-10-1633 werd de kapel van het refugium van de abdij van Lo die aan het seminarie paalde en er door gebruikt werd aan de abdij teruggeschonken, mits afsluiten van de toegangspoort tussen beide. Anderzijds spreekt het reglement van 1707 van de kapel van het seminarie. Met reden mag men vermoeden dat het seminarie omstreeks 1632-33 een eigen kapel kreeg¹²⁷. Sporen van werken onder president Persyn zijn schaars. In 1642 brak er een brand op het seminarie uit en dank zij de steun van bisschop Bouckaert kon de schade hersteld worden¹²⁸. Onder president Viny werden meerdere herstellingswerken uitgevoerd, die het budget van het seminarie bezwaarden dat tot leningen moest overgaan : er is spraak van een nieuwe voorgevel, keuken, daken enz. President Viny schijnt nochtans een man geweest te zijn die uit alle hout pijlen sneed : zo vernemen we uit het provisorienverslag van 5-8-1680 dat hij met de opbrengst van vet dat hij verkocht, boeken kocht voor de seminariebibliotheek en met het overschot (5/6 l. gr.) door metser Jan Van der Meulen de refter liet bevoeren met blauw kerksteen. Lieten de provisoryen toen opmerken dat hij voor deze uitgave geen beroep op hen mocht doen, op 6-5-1687 kwamen talrijke weldoeners tussen om de portrettenreeks van de Ieperse bisschoppen waarmee hij de refter liet verfraaien te bekostigen¹²⁹. In dat jaar was het seminarie iets meer dan een eeuw geleden door bisschop Simons heropgericht en was Viny ongeveer 25 j. president. Misschien was dat de gelegenheid. Op 11-5-1679 was de ziekenzaal afgewerkt en men stelde vast dat « volgens het gebruik van alle goed-geordende gemeenschappen de president na raadpleging van de dokter moest beslissen, wie er mocht ver-

---

127. I. 88, d. c., I. 89, 22-6-1677, *Bijlage*, 4, nr. 21.

128. I. 88bis, *Not. I*, blz. 10 en *Not. II*, blz. 12 en stuk F2, blz. 11-12.

129. I. 89, d. c., herstellingen vooral in 1672, 1676, en 1698, I. 100, st. 1672.

blijven »¹³⁰. De ervaring had reeds uitgewezen dat de uitgaven voor de dokter nogal zwaar waren. Daarom besloot men de tafeliers zelf te doen betalen, tenzij ze werkelijk te arm waren, in welk geval de provisorsen konden tussenkomen. Ziek zijn was ook vaak een reden tot afwezigheid en tot vragen van vermindering van pensioengeld ; meestal werd deze reden in overweging genomen. Op 16-4-1668 nam men het besluit voorlopig geen wedde meer te betalen aan de seminariedokter Carpentier ; als de tafeliers hem ontboden moesten ze het zelf betalen¹³¹. Reeds onder president Persyn was er voor de jaren 1652/53 betwisting ontstaan over die wedde. De dokter van het seminarie kreeg omstreeks 1634/36 een jaarwedde van 36 l. tur. In een overzicht van de seminarieuitgaven in 1697 vonden we die post niet meer terug. Omstreeks 1651 was de huisdokter Quarré overleden en de president had zonder uitdrukkelijke voorafgaande goedkeuring van de provisorsen dokter de Carpentier aanvaard en betaald. Maar bij de afrekening van 1653 weigerden de provisorsen deze vaste wedde uit te keren ; wel waren ze bereid voor arme seminaristen tussen te komen ; wegens enkele gevallen van pestverzorging had de dokter echter meer moeten krijgen dan het bedrag van zijn wedde. De president bewees echter afdoende dat hij terzake met goede trouw had gehandeld, dat eigenlijk alleen de officiaal Kan. Typoets zich eigenmachtig tegen de benoeming van de Carpentier had verzet omdat deze bij de officialiteit een strafregister had. Men aanvaardde het betoog van de president die zelfs geloofd werd om zijn vaderlijke onbaatzuchtigheid in het beheer van het seminarie waar hij vaak op eigen kosten enkele seminaristen, vooral tafeliers, hielp onderhouden. Waarschijnlijk bleef dan de Carpentier als dokter met een vaste wedde tot zeker in 1668. Dat vaderlijk beheer van Persyn bracht wel eens mee dat hij de boekhouding niet nauwgezet genoeg bijhield en men geen nauwkeurig over-

---

130. *I. 89, d. c.*

131. *I. 89, 4-6-1663 en 12-9-1668 en 16.4.1668.*

zicht van de uitgaven had. Op 5-2-1652 verordenden de provisoren dat de president per trimester het aantal seminaristen zou noteren met preciese opgave van de duur van hun verblijf in het seminarie. Vermoedelijk onstond daaruit een *Notitia Commensalium recentium* uit die jaren in vrij slordig kladschrift gemaakt en bewaard¹³².

Op 29-9-1698 spreekt men van renten die ten gelde werden gemaakt voor de bouw van het seminarie, waarmee vermoedelijk slechts herstellingen bedoeld worden; op 5-3-1708 werden de vensters geschilderd en op 4-3-1709 twee piscinae gebouwd in de wandelpanden¹³³. Uit dat alles kunnen we toch afleiden dat er een kapel, bibliotheek, pand, eetzaal, keuken, ziekenzaal was op het seminarie en natuurlijk kamers voor president en seminaristen. Daar volgens het reglement van 1661 de herhalingen in de eetzaal doorgingen, schijnt het seminarie niet over een studiezaal beschikt te hebben. Voor het studentenleven verwijzen we naar de statuten; ze bieden maar schaarse inlichtingen. Daarbuiten was ook niet veel te vinden. Het schooljaar begon begin oktober en blijkens de data van de thesisverdedigingen vermoeden we dat het omstreeks half oogst eindigde. Over de duur en de manier waarop de vakanties werden doorgebracht vonden we niets. Waarschijnlijk had het seminarie géén buitengoed vóór 1758 toen de bouw ervan gemotiveerd werd door het feit « dat de seminaristen op de vrije dagen in stad gingen, de enen bij vrienden, de anderen in de herbergen ». Reeds op 29-2-1636 had president Persyn gevraagd dat aan de seminaristen zou verboden worden buiten het seminarie te avondmalen of binnen een straal van 3 mijlen van de stad herbergen te bezoeken op straf van wegzending « *sine ulla spe gratiae* ». Weinigen zullen zich verwonderen over de beslissing van 1-10-1709 waarbij aan de ontvanger opdracht wordt gegeven een « *horologium excitatorium, vulgo wecker* » te kopen en dat

132. I. 88bis, Not. I en Not III.

133. I. 89, d. c.

de knecht van het seminarie van nu voortaan elke dag *alle* theologanten en humanisten op een vast uur moet uit de veren jagen¹³⁴.

De provisorenverslagen laten toe een betrekkelijk nauwkeurig beeld te geven van de evolutie van de kostprijzen op het seminarie. Reeds in 1608 had bisschop Maes de kostprijs verdubbeld van 6 l. Vl. op 12 l. Vl. of 72 l. tur. Omstreeks 1634 bedroeg de kostprijs voor de theologanten 120 l. t. en voor de humanisten 96 l. t., maar volgens het verslag van de president, die zijn beleid blijkbaar wilde verdedigen, bedroeg de reële uitgave niet meer dan 90 l. t. per man, zodat men een goede stuiver winst maakte, niet-tegenstaande de seminaristen behoorlijk onderhouden werden : « *quod Seminarii Iprensis alumni honeste tractentur* ». Ten bewijze geeft de president er het menu bij dat de theologanten krijgen ; de humanisten krijgen 's middags een portie minder. Voor de theologanten is dat :

jentaculum (ontbijt)

prandium (noenmaal) met - potagium (soep)

- caro salsa (gezouten vlees)

- huspodium, 's zondags echter :
caro assa (gebakken)

- butyrum (boter en brood)

coena (avondmaal) met - acetarium

- huspodium

- butyrum

op de visdagen kregen ze het evenwaardige en op de vastendagen kregen ze 's middags vijf porties. In de loop der drie jaren 1634-36, noteert Persyn, waren de prijzen voor hout, vlees, vis, eieren, graan, boter en alle eetwaren gestegen en bleven stijgen. Daaruit bleek volgens de president hoe spaarzaam zijn beheer in die jaren en ook vooraf steeds geweest was¹³⁵. De verdere evolutie blijkt uit volgende cijfers :

134. I. 88 en I. 89, d. c.

135. I. 88bis, Not. I.

8-10-1640 :	theol. : 24 l. VI.	hum. : 19 l. VI.
3-12-1647	25	20
7-1-1648	30	24
7-11-1650	32	25
6-12-1688	25 (= 150 fl.)	20
6-9-1689	28	22
7-9-1693	200 fl. (= + 33 l. VI.)	26
2-1-1696	32	25
6-9-1700	30	24 ¹³⁶

IV. *De bisschoppen van Ieper en het seminarie*¹³⁷

Na de enigszins meer systematisch opgevatte uiteenzettingen willen we tot besluit de Ieperse seminarie-geschiedenis met een meer chronologisch overzicht per episcopaat hernemen om aldus de rol van sommige bisschoppen terzake te belichten en nog enkele niet behandelde gegevens toe te voegen.

1. *Bisschop Chamberlain*

Antoon de Hennin, die op 1 dec. 1626 overleed, kreeg

136. *I. 88bis, Not. II*, blz. 25, *Not. III, B en I. 88 en 89 d. c.*
 137. Voor de chronologie van de episcopaten cfr. E. I. Strubbe-
 L. Voet, *De chronologie van de Middeleeuwen en de Moderne Tijden*
in de Nederlanden, 1960, blz. 259-260. In onderhavige lijst volgen
 wij de daar opgegeven datum van benoeming en overlijden of over-
 plaatsing. In de loop van de studie zullen we data opgegeven die wel
 eens afwijken van de daar vermelde data voor installatie of iets an-
 ders, wij geven dan de bronnen aan die meer dan eens *I. 1, Inven-*
taris... blz. 159-162 zal zijn.

G. Chamberlain 11-3-1627 - 19-12-1634.

C. Jansenius 31-10-1635 - 6-5-1638.

J. Bouckaert 21-9-1641 - 1-11-1646.

(L. de Croy) 1647.

(G. ab Angelis) 1647.

(M. A. Capello) 1647.

F. J. de Robles 28-5-1652 - 18-5-1659

M. Prats voor 24-3-1664 - 7-10-1671.

H. de Halmale 12-11-1671 - 19-4-1676.

W. Herinx voor 7-6-1677 - 17-8-1678.

(J. de Lieres) 1679.

M. de Ratabon 28-5-1689 - 5-1-1713.

C. F. G. de Laval 13-2-1713 - 26-8-1713.

De tussen haakjes geplaatste personen waren eigenlijk nooit werke-
 lijk b. van Ieper.

als opvolger Georges Chamberlain. Benoemd op 11-3-1627 werd hij op zondag 5 nov. 1628 geïnstalleerd en waarschijnlijk ook geconsacreerd¹³⁸. Na een opleiding aan allerlei scholen van Europa, die bekroond werd met een licentiaat in kerkelijk recht te Leuven in 1607, na een praktische ervaring als secretaris van de nuntius Frangipani te Brussel en tenslotte na als een der meest vooraanstaande geestelijken betrokken geweest te zijn bij het bestuur van het bisdom Gent, was Chamberlain voortreffelijk voorbereid op zijn herderlijke opdracht te Ieper. Reeds als elect woonde hij op 21-9-1627 een bisschopsvergadering bij te Gent waar aartsbisschop Boonen, bisschop Triest van Gent en Stoffels van Brugge aanwezig waren. Op deze vergadering werd o.a. besloten tot een ernstige inspanning om de seculiere clerus de gewoonte van de meditatie bij te brengen en daarom niemand subdiaken te wijden die niet vooraf gedurende minimum negen dagen onder leiding geestelijke oefeningen zou gevolgd hebben. De seminariepresidenten zouden de dagelijkse meditatie eisen van de seminaristen die er naar hun oordeel bekwaam toe waren. Bij elke promotie tot het pastoraat zou deze oefening aan de kandidaat ten zeerste worden aanbevolen ; ook op de dekensvergaderingen moest men daarvoor ijveren en alle priesters moesten de *Instructio Sacerdotum* van de Spaanse Karthuiser Antonio de Molina bezitten. Deze beslissing zal haar belang hebben voor Ieper. Op 4-10 september 1628 was hij eveneens nog als elect op de bisschopsvergadering te Antwerpen aanwezig waar o.a. ook nog over hetzelfde probleem gehandeld werd en een instructie voor de biechtvaders op 9-9-1628 werd opgesteld en goedgekeurd¹³⁹. Bij gelegenheid van de bis-

138. I. 1, blz. 159 ; veel gegevens in *Procès*, VIII, blz. 202-206, *Hist.*, 1628, f. 13 r, *Syn. Belg.* IV, blz. 271, n. 1, blz. 100 en 107, E. A. Hellin, *Histoire chronologique des évêques et du chapitre exempt de l'Eglise cathédrale de S. Bavon à Gand*, Gent, 1772, blz. 107-108.

139. *Syn. Belg.*, I, blz. 489, 491, 496-497, 498, 499, 500, 502, 508, 513.

schopswijding van Chamberlain te Ieper had op 6-7 nov. een beperkte bisschopsvergadering plaats waar de bisschoppen van Mechelen, Gent en Brugge aan deelnamen en waarop Chamberlain belast werd met het opstellen van een instructie voor de predikanten van de kerkprovincie, die er reeds een week daarop mee klaar was¹⁴⁰. Toen Chamberlain na twee jaar vacatuur het bestuur van het bisdom in november 1628 ten volle kon waarnemen, waren er volgens het getuigenis van aartsdiaken Willem Zylof, oud-president en eerste provisor van het seminarie, gewoonlijk een veertigtal leerlingen op het seminarie. Van Chamberlain zelf is er uit 1631 een *status summarius ecclesiae Iprensis* bewaard waarin hij over het seminarie meedeelt dat er een voldoende aantal leerlingen op de pastorale ambten worden voorbereid, die op zon- en feestdagen in de kathedraal en stadsparochies de diensten bijwonen, maar dat de instelling weinig rijk is¹⁴¹. President was toen F. Persyn, die secretaris geweest was van bisschop de Hennin. Van bisschop Chamberlain zijn behalve enkele activiteiten als suffragaan van de Mechelse kerkprovincie een drietal statuten en verordeningen van dekensvergaderingen bewaard (2-3 okt. 1629, 2-3 okt. 1630, 7-8 okt. 1631) die bij de statuten van het bisdom werden gevoegd. Alhoewel het hier niet de plaats is om deze uitvoerig te bespreken, verdienen toch zijn bezorgdheid om de spiritualiteit van de clerus en een zeer gedetailleerde uitstippeling van de catechetische taak van de clerus een speciale vermelding. Het *Schema vitae pastoralis* van 1629 en het hoofdstuk *De Scholis et Catechismo* van 1630 zijn

140. *Jans. Min.*, I, 10 *Rondom de studie van P. Willaert over de oorsprong van het Jansenisme in België*, blz. 16: « de instructie van 1628 in opdracht van de andere bisschoppen opgesteld door G. Chamberlain, bisschop van Ieper, en bijna letterlijk overgenomen uit de Formula van Kard. F. Taberna, bisschop van Navarra. Onze bisschoppen gingen inderdaad, reeds lang voor het Jansenisme intrad, meermaals richtlijnen zoeken in de hervormingsbewegingen die in N. Italië waren uitgegaan van S. Car. Borromeüs » Cfr o. a. *Syn. Belg.* I, blz. 510, XIV.

141. *Procès*, VIII, blz. 206 en *Paguay, Les Rapports...*, blz. 106(E).

in dat opzicht werkelijk betekenisvol¹⁴². Voor het seminarie als zodanig komen de bepalingen van 1630 en 1631 over het invoeren van een jaarlijkse seminarietaks te betalen door de pastoors zeker in aanmerking. Blijkens latere bronnen betaalden verschillende geestelijke instellingen, die er toe gehouden werden sinds jaren, vooral sinds 1626 hun seminariebijdrage niet meer. Misschien hoopte Chamberlain met zijn bisschoppelijk gezag gemakkelijker van elke pastoor een bescheiden jaarlijkse bijdrage te bekomen. Deze moest voor het eerst met Pasen 1632 ter gelegenheid van het afhalen van de H. Oliën aan de dekens afgedragen worden. Het is echter helemaal niet zeker of er daar veel van in huis kwam¹⁴³. In de statuten van 1629 werd in een aansporing tot de beoefening van de meditatie het voorschrift van de bisschopsconferentie van 1627 over enkele dagen voorbereiding op de wijding en bezinning op de geestelijke taak overgenomen. Hij was het ook die het gebruik invoerde sommige seminaristen in afwachting van een behoorlijk beneficium te wijden *titulo seminarii*. Daarover was trouwens een vraag voorgelegd door professor G. Nemius van

142. *Statuta*, blz. 281-318, 321-361, 365-380; *Schema* tussen blz. 380-381.

143. *Ibid.* blz. 339, IX, 374, XV, I, 88, 7-4-1631, I, 88bis, *Not I* bevat een lijst van dergelijke taksen: *Taxa pastoralis districtus Waestenensis facta ad usum seminarii diocesani et jam abhinc anno lapso in Parasceve 1632 per quinquennium a respective pastoribus persoluta, estque ut sequitur*. Het stuk is niet gedateerd. In: *I. 88bis, Not. II*, blz. 11 staat: *Praeterea tempore quondam Perill. ac Rev. Dni Episcopi Chamberlain, Pii. mem., ipso quippe authore, et ad taxam ipsius in aestate 1631 decretam, contribuerunt etiam omnes totius episcopatus pastores quisque suam quotam insimul ducentas inter et trecentas lib. turon. annuatim*. Op blz. 4-11 aldaar is een lijst te vinden van de instellingen die de zestigste denier moesten betalen, met opgave van ieders verplichting en de achterstallen, waarvan hier een paar voorbeelden: *Perill. ac Rev. Dus. Episcopus Iprensis, 125 lib. tur. et solum ex messe anni 1634 pro medio anno et exinde nihil*.

Domini canonici translati ex Morino 50 lib. tur. annuatim, debent ex messe 1632 et exinde.

Dominus abbas Sancti Winnoci 150 lib. tur. et nihil debet.

Dominus abbas Dunensis 72 lib. tur. debet a messe 1616 inclusive.
Cfr. ook *Procès*, VIII, 259.

Douai aan de Mechelse kerkprovincie op 1 juni 1626 die in 1627 behandeld werd¹⁴⁴. Het was onder Chamberlain dat de kapel van het refugium van Lo, die het seminarie sinds 1611 in gebruik had, aan de abdij werd teruggegeven en dat het seminarie dus waarschijnlijk over een eigen kapel beschikte¹⁴⁵. Op 3-1-1634 bepaalden de provisorsen dat de zieke bursiers op kosten van het seminarie de nodige verzorging moesten ontvangen en dat de studenten op het feest van de H. Thomas, patroon der theologische studiën, een ontspanning zou aangeboden worden. Op 7 nov. van hetzelfde jaar kregen de seminaristen de toelating om de voorgeschreven meditatie en geestelijke lezing privatim op hun kamer te doen¹⁴⁶. Zoals vroeger moesten de bursiers onder ede beloven in dienst van het bisdom te blijven en enkele schaarse uitzonderingen, die wensten kloosterling te worden, deden dat met uitdrukkelijke toelating van de bisschop en de provisorsen. Dat men niet zonder meer iemand tot de wijsgerige en theologische studies toeliet, blijkt uit het geval van Joannes Rebaut die op de rhetoricaklas moet blijven tot men meer zekerheid zou hebben over zijn geschiktheid, en dat er toen nog late roepingen voorkwamen bewijst het geval van een zekere Gillis, *profectioni Ephebo Domini Chamberlain*, aan wie men een beurs toekende voor zijn wijsgerige studies¹⁴⁷. Terloops worde hier nog even herhaald dat Chamberlain in okt. 1630 een nieuw reglement liet maken voor het seminarie. Kortom het episcopaat van Chamberlain, die op 19 dec. 1634 overleed, is door zijn nieuwe statuten, de seminarietaks en het urgeren van de

---

144. *Statuta*, blz. 291, XXI en 304, XXXIX en *Syn. I*, 489, III en 490, IX en *I. 88bis, Not. I*, blz. 24: *Introduxit quondam Perill. ac Rmus Dnus Chamberlain, p. m., morem seminaristis Iprensibus in necessitate tituli ad SS. Odines succurrendi circa annum 1630. Daarop volgt een lijst van dergelijke wijdelingen. I. 88, 7-4-1631 worden Quintinus de Wicke en Anthonius Keibus, nr. 6 en 7 van de lijst, tot deze titel aanvaard. Lijst ook in Not. II, blz. 47-50.*

145. *I. 88*, 23-10-1632 en *I. 88bis, Not. II*, blz. 9.

146. *I. 88, d. c.*

147. *I. 88*, 18-9-1635, 15-9-1635, 14-7-1633, 26-9-1639, 8-6-1642.

meditatie, voor het seminarie zeker niet onbelangrijk geweest. Het duurde bijna twee jaar eer er te Ieper een nieuwe bisschop kwam. Tijdens de vacatuur werd er niet veel belangrijks voor het seminarie beslist¹⁴⁸.

2. *Bisschop Jansenius.*

Cornelius Jansenius, professor te Leuven, werd op 28 okt. 1635 tot bisschop van Ieper benoemd, op 18 sept. 1636 geïnstalleerd en op 28 okt. daarna gewijd. Volgens het informatieproces waren er toen op het seminarie een veertigtal leerlingen wat de werkelijkheid benadert¹⁴⁹. Het register der provisorenverslagen vermeldt met een zekere solemniteit de provisorenvergadering van 13-2-1637, waarschijnlijk de eerste die Jansenius bijwoonde te Ieper en waarop de president, het bewaard gebleven verslag van de seminarie-toestand in de jaren 1634-36 voorlegde en waarop men allerlei praktische punten te berde bracht. Op dezelfde vergadering gaf president Persyn ook een overzicht en een motivering van de schulden van het seminarie tijdens zijn twaalfjarig presidentschap en de middelen die hij zag om deze te delgen: de voornaamste waren een paar processen winnen, enkele beurzen opschorten en al degenen die een jaarlijkse bijdrage moesten leveren voor het seminarie, wat steeds te wensen overliet en die veel mistevredenheid verwekte, er toe bewegen eenmaal voor goed een betrekkelijk hoge som te betalen. Het is ten zeerste te betwijfelen of daar ooit iets van terecht kwam. Onder de redenen van schuld die Persyn opgaf, wordt vermeld dat vóór hij president was er ook enkele Ieperse seminaristen in het theologie-seminarie de Hennin voor wijsgerige studiën onderhouden werden, waarvoor de bisschop echter blijkbaar geen beurzen voorzien had. Daarvoor had het seminarie 600 fl. moeten betalen. Persyn had die zaken blijkbaar op punt gezet en sindsdien stuurde men er enkel theologanten die

148. I. 88, 29-2-1636. Geen herbergbezoek binnen 3 mijlen van de stad.

149. *Procès*, VIII, blz. 248-260 en I. 1, blz. 159.

over een van de acht beurzen konden beschikken¹⁵⁰. Over het begeben van die beurzen werd overeengekomen dat de bisschop de provisors zou raadplegen; er waren moeilijkheden gerezen omdat het testament van de Hennin de begeving aan de bisschop alleen voorbehield, terwijl de stichtingsakte van het de Henninseminarie bisschop en provisors aanduidde¹⁵¹. Hier mag wel even opgemerkt worden dat Jansenius, oud-professor van Leuven, in niets de Ieperse traditie van de seminaristen naar Douai te sturen heeft gewijzigd. Uit zijn episcoopaatsperiode is ook de eerste subregent bekend. Onder allerlei beschikkingen van het beheercollege vermelden we er slechts enkele. Om hun gedeeltelijke subsidie te bewaren moesten de onvolledige bursiers op tijd en stond hun supplement betalen, waarover meermaals problemen rezen. De beurzen, moesten voor zover de stichtingsclausulen het toelieten, aan de theologanten voorbehouden worden. Een drietal seminaristen werden aangemaand stipiter alle theologische oefeningen op het seminarie bij te wonen, waarover de president verslag moest uitbrengen bij het provisorcollege dat de teugels nogal strak hield en er opgesteld was dat geen beslissingen buiten de de provisorvergadering zouden genomen worden¹⁵². Bisschop Jansenius overleed reeds op 6 mei 1638. Hij liet bij testament het derde deel van zijn erfenis, die wegens zijn schulden, een zeer betwistbare schenking was, aan het seminarie na, waar vermoedelijk niet veel van naar het seminarie kwam.¹⁵³

3. *Bisschop Judocus Bouckaert.*

Op 2 nov. 1641, drie jaar na de dood van Jansenius, werd zijn opvolger geïnstalleerd¹⁵⁴. Tijdens de vacatuur

150. I. 88, d. c. en I. 88bis, Not. I.

151. I. 88, 8-2-1638 en I. 88bis, Not. II, blz. 51-58.

152. I. 88, 13-2-1637 en 2-3-1637. Op dezelfde vergadering hoorde men ook de rekeningen van van Pottelberghe af lopende van 1614 tot 1632.

153. *Jansenius*, blz. 160-170, n. 2.

154. *Procès*, IX, blz. 30-32. Volgens het informatieproces was hij

werd door de president bij de prelaat van de abdij Vormezele aangedrongen dat hij het kostgeld voor de tafeliers van zijn abdij, die dus blijkbaar op het seminarie verbleven, zou betalen, en het proces, dat men tegen de abdij van Waasten over de tienden van Hardifort sinds enkele jaren voerde, werd met nieuwe ijver aangepakt. De onvolledige bursiers mochten niet langer zonder voorafgaandelijke borgstelling aanvaard worden¹⁵⁵. Tijdens het episcopaat van Bouckaert worden de provisorenverslagen kort of ontbreken zelfs. Gelukkig zijn enkele andere, tamelijk belangrijke informatiebronnen bewaard, waarvan benevens enkele naamlijsten en testimonia van seminaristen, de *Notitiae quaedam rerum seminarii* door President Persyn in juni 1642 opgemaakt, vermoedelijk ten gerieve van de nieuwe bisschop, ongetwijfeld de belangrijkste zijn. Zoals deze gemaakt voor Jansenius en er soms bijna letterlijk mee overeenstemmend, geven ze vooral een goed overzicht van de financiële situatie van het seminarie op dat ogenblik. Nadien vonden we geen dergelijke documenten meer. Daaruit blijkt dat het seminarie op een zeker jaarlijks inkomen van 3866 l. 19 s. tur. kon rekenen. Daarna worden een hele reeks inkomstitels vermeld, die in feite nog niet of niets meer opbrengen. Daarin komt o.a. de lijst voor van de seminarietaks verschuldigd door de geestelijke instellingen van het bisdom en waarbij president Persyn nogmaals voorstelt dat men ze in éénmaal definitief zou inlossen; deze achterstallen beliepen reeds verscheidene duizenden l. tur. Daarenboven had het seminarie sinds zijn ontstaan omwille van bouw-onderhoudskosten en uitbetaalde studiebeurzen, vooral als er nog tekort aan priesters was voor de parochiedienst, renten ten bedrage van 653 l. 17 s. 2,5 d. te gelde moeten maken voor een

---

geboortig van Brugge, maar dat is fout, hij was van Izegem *I. 1*, blz. 160. Hij was Lic. in Theol., pastoor, deken en overste van de parochie en congregatie van het oratorium te Scherpenheuvel, later deken te Kortrijk.

155. *I. 88*, 24.1.1639, 8-7-1644. Voor Vormezele en Waasten ook de dossiers in *I. 100*.

kapitaal van 10451 l. 15 s. 4 d. tur. en deze renten had men voor een groot deel uit beurstichtingen genomen zodat de lasten daarvan nu op het seminarie zelf drukten. Blijkens deze notitiae bracht de pastoorstaks, ingevoerd door Chamberlain, jaarlijks van 200 tot 300 l. t. op maar wordt hier ook vermeld onder de niet meer betaalde inkomsten. De uitgaven van het seminarie voor het onderhoud van de seminaristenbursiers, zonder president, personeel en jaarlijkse onderhouds- en uitrustingskosten mee te rekenen, worden door de president op een som van ongeveer 4400 l.t. geraamd. De notitiae geven voorts een overzicht van de beurstichtingen, een paar gegevens over de theologieprofessoren en lessen, en een overzicht van de seminariebevolking omstreeks 1641-42¹⁵⁶. Het was ook tijdens het episcopaat van Bouckaert dat op 2 juli 1644 ontvanger van Pottelberghe overleed over wiens beheer men wel te klagen had en die met grote schulden stond tegenover het seminarie en daarvoor zelfs zijn hofsteden te Vlamertinge en Staden als borg schonk. Volgens de afrekening van het jaar 1638, die doorging op 11 juni 1640, bedroeg die schuld toen 4293 l. 3 s. 5 d. tur. vermeerderd met de kapitalen van twee renten respectievelijk van 19,5 l. en 30 l. t. aan den zestienden denier. Deze onregelmatigheden hebben de financiële situatie van het seminarie zeker niet helpen saneren¹⁵⁷. Daar heeft de Spaans-Franse oorlog zeker ook niet toe bijgedragen, want in dezelfde notitiae wordt vermeld dat een jaarrente van 300 l. t. te Henin-Liétard sinds de oorlog met Frankrijk niet meer werd uitbetaald. Het is trouwens ook

156. *I. 88bis, Not. II.* Uit de reeks subcomputus die zich ook in dat dossier bevinden zijn niet alleen namen van seminaristen te halen, maar ook heel wat economische inlichtingen vooral uit de uitgaven voor de voedingswaren en andere benodigdheden als bier, vlees, vis (haringen, zalm), boter, kaarsen, olie, hout, bedlakens, tinnen kannen, herstellingswerken. Daarin zien we ook dat de abt van Winnoksbergen in 1642 en 1643 nog de seminariebijdrage betaalde (G. 2 blz. 5 en H 2 blz. 18 telkens 150 fl.).

157. *I. 95 en I. 88, 7-5-1640, 2-10-1640, 4-3-1641, 14-1-1643, 4-3-1652, 7-4-1653.*

tengevolge van deze oorlog dat in de jaren 1645-50 een aantal leerlingen te Ieper op het seminarie bleven en in deze stad wijsbegeerte volgden. Op 8-7-1644 werd te Ieper beslist de beurzen voortaan voor te behouden voor leerlingen die minstens reeds in de syntaxisklas waren¹⁵⁸. Daar vooral uit deze tijd een aantal testimonia over de seminaristen bewaard werden, mag misschien besloten worden dat de bisschop er op stond geregeld schriftelijk een overzicht van het seminarie te bekomen¹⁵⁹. Bisschop Bouckaert woonde op 23 jan. en volgende dagen de bisschopsvergadering van de Mechelse kerkprovincie te Brussel bij. Er werd gehandeld over de noodzakelijkheid van een inspanning voor het bevorderen van het plichtsbef en de waardigheid bij de clerus en daarbij ging men te leer bij de concilies van Trente en Mechelen, maar ook bij C. Borromeüs, Fr. van Sales en Bellarminus¹⁶⁰. Bouckaert was naar het oordeel van L. Ceysens niet iemand die uitblonk door zijn

158. *I. 88, d. c.* en 5-11-1647, *I. 88bis, Not. II*, blz. 2 en *Not. III, B*, blz. 3, 6.

159. *I. 88bis*. Hier een paar voorbeelden van Testimonia :

1) *Jacobus Casier* Promotus Duaci in Regio, in theol. 3 annis, ingressus 20-10-1639, aetatis 26 (naar stuk 1 Ordo et numerus ...1641 usque ad 1642).

D. Casiers, pius boni ingenii boni studii, modestus et abstractus inter suos ejusdem temporis commilitones, facile in scientia princeps, ita ut etiam bonum in iis profectum hactenus fecerit (stuk 3 testimonia). Mr Jacobus Casier, Iprensis, ingressus est anno 1639 circa initium Octobris sacerdos factus anno 1643 circa Pascha. Agit annum aetatis trigesimum. Fruit coadjutor pastoris in Steenwercke, immo postea ipsius curae deservitor ad salutem populi erudiendo praesertim juventutem utilissimum (stuk 4, blz. 1).

2) Infrascriptus testor haec sequentia de adolescentibus et 1° de Rhetoribus.

a) Carolus Le Cocq adolescentem imprimis pium atque ingenium, bonae spei, in studiis diligentem et assiduam, nec mediocrem in iis profectum fecisse, ad philosophiam satis aptum, optimi ingenii, moribus modestum et humanum (stuk 5). Volgens *I. 88* begint hij op 7-10-1641 filol. te Douai en krijgt hij op 8-7-1644 een subsidie voor het jaar theologie dat hij deed te Douai in Seminario Regio.

b) Carolus Lamoot, Rhetor, locus 15, ingressus 22 oct. 1640, tempus studii 6 ann., cantus nihil, aetas 20 (stuk 2).

De infrascriptus is hier de subregent Jacobus de Witte.

160. *Syn. Belg.* I, blz. 552-558, 554, XII.

antijansenistische ijver¹⁶¹, maar dat belette helemaal niet dat omstreeks die tijd de activiteit en het succes der Jezuïeten te Jeper eerder aanzienlijk waren¹⁶². De onder impuls van pater Spruyt gebouwde kerk werd vanaf 1640 geleidelijk in gebruik genomen, er werd in 1642 een altaar ter ere van de H. Ignatius in opgericht en op zondag 24 april 1644 werd de kerk geconsacreerd; bij het college kwam een volledige lagere school en onder hun stuwning werden in de stad een arme jongens- en meisjesschool opgericht, waar men elementair onderricht verstrekke en voor wie men sinds 3 nov. 1643 ook een armencatechismus organiseerde, die dank zij het verlenen van prijzen een ruim succes kende. Bisschop Bouckaert overleed op 1 nov. 1646. Uit een memoriale van president Persyn, dat kort na zijn overlijden moet zijn opgemaakt, blijkt dat het seminarie van zijn erfgenamen de betaling vraagt van zijn bijdrage tot het seminarie of zestigste denier, die door Jansenius of zijn erfgenamen betaald was tot 23 juni, vigilie van Sint Jan de Doper, 1638, dus tot enkele weken na de dood van deze bisschop. Bouckaert zelf moest vooreerst aan de erfgenamen van Jansenius dit bedrag, waarvan krachtens testament een derde aan het seminarie toekwam, weergeven en vanaf 23 juni 1638 tot en met 1 nov. 1646 zelf een jaarlijkse bijdrage van 125 l. t. betalen, wat voor al die jaren een bedrag van 1044 l., 1 s. 4 d. uitmaakte. Daarenboven moest de waarde betaald worden van een zuil die het dak tussen de dubbele seminariekeuken stutte en die Kan. Maes, familielid van Bouckaert en econoom van het bisdom, had laten weghalen voor de nieuwbouw van het bisschoppelijk paleis. Daarvoor had Jansenius de gelden verzameld zonder de werken te kunnen uitvoeren, wat eerst onder Bouckaert gebeurd was, zoals zijn grafzerk getuigt: « *Palatium episcopale non sibi sed posteris extruxit* ». Misschien was dat de reden waarom het

---

161. *Jans.*, III, blz. 124.

162. *Hist.*, f. 18 r. - 21 v.

seminarie de bisschoppelijke bijdrage niet ontvangen had, ten ware ook deze verplichting door de bisschoppen zelf niet zeer ernstig meer genomen werd¹⁶³.

4. *Bisschop de Robles*¹⁶⁴.

Het duurde 6 j. vooraleer na een paar mislukte benoemingen tenslotte een nieuwe bisschop werd aangesteld. Daar zaten de oorlogsomstandigheden zeker voor een groot deel tussen. Deze oorlog, die sinds 1635 begonnen was, werd pas in 1659 beëindigd. Ieper zelf capituleerde op 29 mei 1648 voor de Fransen. Eerst op 23 maart 1652 stelde de Spaanse gouverneur Leopold-Willem voor aan de koning Capello, die voor Ieper aangeduid was, te transfereren naar Antwerpen en te Ieper de Robles te benoemen, waarmee de koning zich op 28-5-1652 akkoord verklaarde. De confirmatie van Rome bleef echter uit tot 6-7-1654. Hij nam bezit van zijn zetel op 20-8-54 en werd gewijd op 11-10-54 in de hofkapel te Brussel. Feitelijk resideerde hij pas vanaf juni 1655 te Ieper alhoewel hij in dec. 1654 gehuldigd werd in het Iepers Jezuietencollege. De Robles was te Rijsel geboren in 1595, werd in 1634 proost van Sint-Pieters te Leuven en kanselier van de universiteit. In 1648 verving hij François Villain, benoemd tot bisschop van Doornik (1647), als groot-aalmoezenier aan het hof van gouverneur prins Leopold-Willem, die onder invloed van Jezuiten stond. Deze benoeming is een aanduiding voor zijn goede betrekkingen met deze orde en meteen voor zijn anti-jansenisme, dat zeker ook niet vreemd is aan zijn bisschopsbenoeming. Bij zijn dood noteerden de Ieperse Jezuiten dat hij door iedereen betreurd werd behalve door de Jansenisten.

---

163. I. 100, *Procès*, IX, 31, 123-124, *Flandria Ill.*, II, 1735, blz. 311.

164. L. Jadin, *Relations des Pays-Bas, de Liège et de Franche-Comté avec le Saint-Siège*, *Bib. I. H. B.R.*, XI, 1962, blz. 65 en 81; *Hist.*, 1655, f. 30 v, L. Ceyssens, *L'abolissement de la première pierre tombale de Jansenius (1655-56)*, *Jans.*, III, blz. 111-154. Datum van inbezitname naar I. 1, blz. 160.

nisten¹⁶⁵. Zijn antijansenistische actie was voorzichtig maar doeltreffend. Reeds op 17-10-54 schreef de pauselijke internuntius Mangelli naar staatssecretaris Fabio Chigi (de latere Alexander VII) dat de Robles het vicariaat-generaal van het bisdom gezuiverd had door het verwijderen van Willem Vandersterre. Op 24 dec. daarop benoemde de Robles de president van het seminarie, Persyn, tot aartsdiaken. Een der meest bewogen episodes uit zijn episcopaat is de verwijdering van de graftombe van Jansenius, die door L. Ceysens uitvoerig behandeld werd, en waarbij hij meer tegenstand ondervond te Ieper dan hij verwacht had en die daarom ook niet zo spoedig plaats vond. Op 30 juni 1655 overleed echter aartsbisschop Boonen van Mechelen, zeker geen grote Jezuïetenvriend, en met het oog op een gebeurlijke promotie vergrootte de Robles zijn ijver. Op 7 dec. 1655 riep hij zijn kapittel samen om over het door Rome gewenste verwijderen van de gewraakte grafsteen te beraadslagen. Blijkens één van de rapporten was Persyn ongeveer de enige die de bisschop steunde. De verwijdering gebeurde toch in de nacht van 10/11 dec. 1655. Maar enkele jaren later in de nacht van 27/28 maart 1672 werd de grafzerk met een nieuw opschrift teruggeplaatst met goedkeuring van het kapittel en dank zij de behendigheid van Kan. J. Maes, familielid van bisschop Bouckaert. Een jaar later in de nacht van 23/24 april 1673 werd hij weer verwijderd, wat bij sommige kapittelleden weldra met een duidelijke bekering tot het antijansenisme gepaard ging¹⁶⁶.

Over het seminarie zelf zijn uit het episcopaat van de Robles de inlichtingen betrekkelijk schaars. Op 14 jan. 1653 werd Frans Willemet, schepen van Ieper, ontvanger, en men verwijst bij die benoeming naar een opdrachtbrief uit 1647, opgesteld na de dood van Bouckaert, maar thans

165. *Hist.*, f. 27 v., 45 v.

166. L. Ceysens, *a. c.*; ID., *La citation d'Alphonse de Berghe*, *Jans.*, II, blz. 129, n. 1; *Jansenius*, blz. 107-109, 137-138.

verloren, waarschijnlijk ter gelegenheid van de benoeming van L. Metsu als ontvanger. Uit die tijd van de vacatuur tussen Bouckaert en zijn opvolger en uit de tijd van de Robles zelf zijn wel soms vrij gedetailleerde lijsten van de Ieperse seminariebevolking bewaard, maar veel nieuws is er toch niet uit te putten. Op 9-9-1650 werd bij de ontvanger Metsu en president Persyn op gedetailleerder en klaar-der boekhouding aangedrongen, op 6-4-48 en 4-12-51 wordt geürgeerd dat de seminaristen samen de kathedraal zouden binnengaan en verlaten en op de laatste datum wordt ook beslist de examens die een tijdlang - misschien wegens de oorlog - onderbroken werden, weer in te voeren. Van 19-10-1654 tot 7-3-1659, dus practisch gans het episcopaat van de Robles, ontbreken de provisorienverslagen¹⁶⁷.

De Robles overleed op 18 (21 ?) mei 1659. Bij het informatieproces voor de benoeming van Martinus Prats als opvolger, vijf jaar later, wordt getuigd dat de inkomsten van het seminarie zo geslonken zijn dat het i.p.v. 40 nog slechts 13 bursiers kan betalen, wat daar geweten wordt aan de oorlogstroebelen en aan het niet betalen van de seminarietaks. Dat getuigenis komt van mensen die ambtshalve bij het seminarie betrokken waren zoals de twee ontvangers Willemet¹⁶⁸. Op 5-1-1660 was Kan. Willem Willemet als ontvanger van het seminarie opgevolgd aan zijn broer Frans, die, daar hij volgens het getuigenis van 1664 43 j. oud was, pas vooraan in de dertig was toen hij in 1653 ontvanger was geworden. In de loop van het jaar 1660 werden de daken van het seminarie hersteld. De

167. I. 88, d. c. en I. 88bis, Not. III. Voorbeeld van testimonium 1) Joannes Troye boni ingenii sed non summi studii, morosus et parum elatus inter socios unde quandoque odiosus, alias pius et bonus (stuk G.) 2) Mr Joannes Baptista Troye, sacerdos a longo tempore maturissimus honestiori promotioni (stuk M). Deze was subpresident, maar is waarschijnlijk niet dezelfde als de Troye sub 1). Een paar van deze stukken zijn door de Robles zelf onderschreven.

168. Strubbe-Voet, o. c. en I. 1, blz. 160. Voor 21.5 Procès, IX, blz. 126 en L. Ceyskens, a. c., Jans. III, blz. 152, n. 110. Informatieproces in Procès, IX, 117-126, vooral 123 en 125-126.

voornaamste gebeurtenis uit die vacatuurtijd is ongetwijfeld de ziekte en het overlijden van president Persyn. Van deze ziekte maakt een provisorienvergadering van jan. 1661 gewag en een aantal seminaristen moeten er de gelegenheid in gezien hebben om het wat al te vrij te nemen met het reglement, wat aanleiding zal worden tot een herziening van de statuten die op 17-10-1661 aan de vergaderde seminaristen werden voorgelezen¹⁶⁹. Waarschijnlijk werd omstreeks deze datum ook de nieuwe president Viny benoemd in vervanging van Persyn, die op 6 april overleden was. Kort daarop op 19-10-1662 werd besloten alle seminaristen één- of tweemaal per jaar te examineren, examen dat op 5-11-63 trimestrieel werd en dat jaar op 3 dec. plaats greep. Uit deze tijd is ook een « Inventaris van eenighe bewijsen, soo rentebrieven als andere, rustende onder Mr Guillaume Wyllemet raekende het seminarie des bisdoms van Ypere » bewaard, die de ontvanger op 12-2-1663 aan Viny overhandigde¹⁷⁰.

5. *Martinus Prats*.

Op 10 nov. 1664 benoemde Rome Prats tot bisschop van Ieper, nadat de Spaanse koning in het voorjaar met deze kandidatuur had ingestemd. Op 4 jan. 1665 woonde hij te Mechelen de bisschopsvergadering bij en werd op 2 februari daarop te Brussel bisschop gewijd. Geboren Brusselaar, deed hij rechtstudies te Leuven, was kerkelijk raadgever bij de Grote Raad van Mechelen en was bij zijn promotie tot bisschop, deken van Sint Goedele te Brussel, synodaal rechter van het aartsbisdom en apostolisch legervicaris¹⁷¹. Op 23 en 24 sept. 1665 vergaderden de provisoren in het bisschoppelijk paleis, wat bijna altijd het geval bleef

169. *I. 88, d. c.*, daken op 14-6-60; Bijlage, nr. 3.

170. *I. 88, d. c., I. 88bis, Not. IV.*

171. *Procès, IX*, blz. 126, n. 1; *I. 1*, blz. 161; *Flandria Ill.*, II, 1735, blz. 314-315; L. Ceyssens, *a. c., Jans.*, III, blz. 122: « Pater Ambrosius Druet mihi retulit non bene vivere decanum Prats, et super eo examinandum esse mulierem quae vendit cereos et ministrat vinum celebraturis in S. Gudula ». Cfr ook n. 35 daar.

tijdens het episcopaat van Prats, om de rekening van 1664 af te horen, het budget te onderzoeken en de jaarlijkse beurzen te verlenen. Prats was akkoord met de gebruikelijke maandelijksse provisorienvergadering en de beurzen werden op 25 sept. en 5 okt. verleend. Volgens deze beursverleningen waren er dan te Ieper *bursiers*: 16 theologanten, 12 filos., 11 hum.; *tafeliers*: 7 theol. en 2 hum. daarenboven waren er nog 4 theol. en 12 hum. die voor een beurs werden aanbevolen, wat alles samen toch ruim een zestigtal seminaristen betekent en de hoger gegeven cijfers van het informatieproces toch sterk doet betwijfelen¹⁷². Uit de beraadslagingen van de provisorsen blijkt duidelijk dat Prats zich herhaaldelijk persoonlijk heeft ingezet voor de gunstige of spoedige oplossing van een aantal betwistingen, waarbij zijn vroegere relaties hem zeer nuttig waren¹⁷³. In 1665 laat het jaarverslag van het Iepers Jezuitencollege zich over Prats de bemerking ontvallen « *nominis nostri jam olim non amantissimus* », en dat bij gelegenheid van een verbod van verering van een O. L. Vr. beeldje in de kloostermuur van de S. J. Ook Ignatius en Franciscus Xaverius werden in de Jezuitenkerk zeer door het volk vereerd. De jezuiten schijnen zich tijdens deze jaren door hun zielzorg bij de soldaten te Ieper verdienstelijk te hebben gemaakt. Omstreeks 1660 werd met de nieuwbouw van een college begonnen dat vanaf 1668 geleidelijk in gebruik werd genomen; in dat jaar moest het college wegens de pest tijdelijk gesloten worden, waarvoor de bisschop in 1669 een boeteprocessie uitschreef en tengevolge van deze pest brak een zware economische crisis uit. In 1673 werd de processie van O. L. Vr. van Thuyne weer hernomen en pas in 1674 was het nieuwe college volledig afgebouwd. Rond dezelfde jaren moet men ook een zekere daling in het aantal college- en theologiestudenten hebben gekend, want het jaarverslag noteert omstreeks 1670 een zekere

---

172. I. 88, d. c.

173. I. 88, 2-12-1665.

heropleving; rond dat jaar ook nemen de Jezuïeten de leiding op zich van enkele juffrouwen, die zich uit de wereld terugtrekken om zich aan de Heer te wijden, en in 1671 preken ze met meer dan gewone plechtigheid de vastensermoenen en laten dat gepaard gaan met het uitstellen van geschilderde passietaferelen op het hoofdaltaar¹⁷⁴.

Vanaf juli 1666 begint een nieuw register van de provisorienverslagen, voor een deel geschreven door Egidius Pierrins, secretaris van bisschop Prats. Volgens het verslag van 20-9-66 was de budgetaire balans van het seminarie zo slecht dat men geen nieuwe bursiers aanvaardde tenzij deze waartoe men krachtens de beursstichtingen gehouden was. Deze periode moet inderdaad voor het seminarie niet bepaald schitterend zijn geweest, want het verslag van de Jezuïeten te Ieper noteert in 1670 dat het aantal theologiestudenten aangroeide niettegenstaande er minder van het bisschoppelijk seminarie kwamen: « ob temporis et aerarii iniquitatem paucos subministret alumnos ». Het provisorienverslag van 8-1-1670, dat een verslag van het trimestrieel examen geeft, vermeldt slechts 10 theologanten en 5 humanisten¹⁷⁵. Martinus Prats overleed op 7 oct. 1671 op visitatie te Duinkerke.

6. Bisschop Henricus van Halmale¹⁷⁶.

Deze Antwerpenaar, J. U. L. van Leuven, was officiaal en vanaf 1658 deken van het kathedraalkapittel van zijn

174. *Hist.*, 1663, f. 58 v., 1668, f. 92 r., 1673, f. 110 r., 1674, f. 113 r., 1675, f. 115 r. A. Vandenpeereboom, *Tuindag...* Bij het jubileumfeest van 1683 preekte J. Viny, president van het seminarie, blz. 212 en blz. 370: « ende wederghekeert sijnde inde voorseide cathedraele is aldaer inde latijnsche taele gedaen geweest een trefelijke oratie door den eerweerdighen Heere Joannes Viny, canonicq gegraduateert poenitentiaris ende vicaris generael des vacants bisdoms ».

175. Het register I. 89; voor de gegevens *ibid. d. c.*, *Hist.* 1670 f. 100 v et f. 101-110.

176. *Procès*, IX, 186-190, *Flandria Ill.*, II, 1735, blz. 316.

geboortestad. Reeds op 12 nov. 1671 door de Spaanse koning benoemd, werd hij pas op 12 sept. 1672 door Rome geconfirméerd, op 28 okt. te Mechelen gewijd en op 20 okt. daarvóór reeds geïnstalleerd. Volgens het jaarverslag van het Jezuietencollege wilde hij zich te Ieper niet laten inhuldigen en bij zijn overlijden op 19 april 1676 tekent het verslag aan dat de stad in hem een allerbeminnelijkste vader en de Sociëteit een groot weldoener en vriend betreurde. Het was tijdens de korte vacatuur dat men te Ieper de grafsteen voor Jansenius terugplaatste die echter een jaar later weer verwijderd werd¹⁷⁷. Een eerder bewogen episode uit zijn episcopaat zijn de drijfverijen van de jansenistisch gezinde Maarten Steyaert om les te mogen geven aan de Ieperse clerus en seminaristen. Deze werd in 1673 door van Halmale als secretaris gekozen en bekwam in 1674 de eerste theologale prebende van het Sint-Maartensdeel te Ieper. Steyaert bereidde intussen het doctoraat in de theologie voor dat hij op 10 nov. 1675 te Leuven behaalde. Men verdacht hem van jansenisme en te Ieper had hij zeker de Jezuiten niet aan zijn kant. Daar hij met een beroep op het concilie van Trente beweerde uit hoofde van zijn theologale prebende in het openbaar theologie te mogen en te moeten doceren, een lokaal ter beschikking te krijgen en de seminaristen onder zijn toehoorders te moeten hebben, brak er tussen hem en de seminarieoverheid een langdurig conflict uit. We geloven niet dat het hierbij in de eerste plaats om doctrinële kwesties ging, maar te Ieper oordeelde men dat het seminarieonderwijs aan de verplichtingen van Trente voldeed en men voelde er helemaal niet voor het systeem te wijzigen. Documenten over deze discussie dateren van 23-9-1775 tot na 8-3-77. Daar Steyaert deel uitmaakte van de Leuvense afvaardiging, die in 1676 aangeduid werd om Leuven te Rome te gaan verdedigen, en daar deze eerst in 1679 terugkeerde, is er kans dat het conflict intussen wat

---

177. *Hist. f.* 110 r en 119 r cfr n. 166.

terugebde en toen Steyaert daarna naar Ieper terugkeerde was deze stad een Frans wingewest geworden. Steyaert weigerde in 1683 een leerstoel te Douai omdat hij de vier Gallikaanse artikelen niet wilde verdedigen; dat werd meteen het begin van zijn rehabilitatie, die op 20 dec. 1685 met een benoeming tot professor aan de Leuvense theologische faculteit bekroond werd¹⁷⁸. In de zeventiger jaren werden nogal wat herstellingen uitgevoerd aan het seminarie; van 10-4-1673 is ook een examenverslag bewaard, volgens hetwelk er 2 theol. in het vierde, 5-6 in het derde, 9 in het tweede en 10 in het eerste jaar zijn, dus 26/27 theologanten te Ieper; er werden 9 humanisten ondervraagd en 11 getuigschriften van filosofen onderzocht, alles samen een kleine vijftig studenten. Het is ook in die jaren dat men de maatregel van Chamberlain over de morgenmeditatie en over het niet verlenen van beurzen beneden de grammaticaklas urgeert en dat de moeilijkheden over het de Henninseminarie beginnen. Van Halmale gaf op 20-2-1673 het reeds hoger behandelde *Decretum circa Ordinandos* uit, met een aantal beschikkingen en vereisten voor de selectie, opleiding en wijdingen van de priesterkandidaten. Dat decreet werd bij de statuten gevoegd die in datzelfde jaar bij Plantijn-Moretus te Antwerpen verschenen, uitgave waarvoor de bisschop dus wel zelf gezorgd zal hebben. Bisschop van Halmale overleed op 19 april 1676. Van enkele maanden na zijn dood bleef een summier budget van het seminarie bewaard, opgemaakt op 5-10-1676. De inkomsten worden geraamd op 4432 fl. 10 st. 11 d., de uitgaven op 3532-9-11, wat een overschot geeft van 900-1-0¹⁷⁹.

178. Hist. 1674, f. 112 r « Metus tamen erat ne felicem cursum studiorum theologicorum interverteret Philosophiae olim Lovaniensi in Academia Professor, deinde Illustrissimo nostro a secretis, nunc in D. Martini canonico. Cooperat in Sacrarum Paginarum interpretationem publice profiteri... revera tamen ut quam nostrae contrariam Lovanii doctrinam hauserat, hic Ipris disseminaret ». F. Claeys-Bouuaert, *Biogr. Nat.*, 24, blz. 5-17; L. Ceysens, *De rehabilitatie van Martinus Steyaert 1684-1685*, *Jans.*, I, blz. 307-341, vooral 312,338.

179. *I.* 89 d. c., cfr. n. 23 en 121; andere budgetten: 27-9-78, 7-9-79, 16-9-80.

7. Bisschop Willem Herincx¹⁸⁰

Geboren op 3-10-1621 te Helmond, werd hij student te Leuven, trad er in bij de Minderbroeders-Recolletten, waar hij gedurende vijftien jaar eerst wijsbegeerte en dan theologie doceerde en diverse verantwoordelijke functies in de orde bekleedde. Om zijn faam als uitstekend professor, gaven zijn oversten hem in 1658 de opdracht een theologisch leerboek te redigeren : het werd de driedelige *Summa theologica, scholastica et moralis in quatuor partes distributa*, Antwerpen, 1660-63. Bij het informatieproces van 1677 geeft men als aantal leerlingen van het seminarie : « 15 ou 16 élèves, simples et demi-boursiers ». Herincx werd bisschop gewijd op 24-10-77 en geïnstalleerd op 21-11-1677. Daar hij reeds overleed op 17-8-1678 was zijn episcopaat werkelijk van te korte duur om veel sporen na te laten. Vanaf 13-10-1677 was het zijn secretaris Oswald Frederik Crabeels, die het register van de provisorienverslagen bijhield. In elk geval was de bisschop reeds aanwezig op de vergadering van 1-1-1678. Op 7-2-78 nam aartsdiaken en provisor de Carpentier het op zich de statuten van het bisdom te Antwerpen in witte hoorn te laten inbinden en kondigt de bisschop een visitatie van zijn bisdom aan. Daar de bisschop op 7-3-78 aan Mattheus van Vergeloo, oud-leerling van het Ieperse seminarie, de toelating verleent om mee te dingen in een concurs voor een pastorie in het bisdom Sint-Omaars, mag men besluiten dat er te Ieper geen gebrek aan priesters heerst. Op 20 mei had op het bisschoppelijk paleis een buitengewone vergadering van het provisoriencollege plaats waarop de bisschop, aartsdiaken de Carpentier, president Viny, scholaster P. de Baene en ontvanger W. Willemet aanwezig waren. Enkele dagen later, van woensdag 24 tot vrijdag 26 mei, legde de ontvanger zijn rekeningen voor : de inkomsten bedroegen 1478 fl. 19 st. 8 d. en er was een overschot van 259-1.

180. *Procès*, IX, blz. 210-215 ; *Flandria Illustrata*, II, 1735, blz. 317, J. Heeren, *N. N. B. W.*, VI, 1924, kol. 765-766.

Rond deze jaren schommelde het budget rond de 2000 fl. Het was ook bisschop Herincx die er voor zorgde dat een minnelijke schikking getroffen werd tussen het bestuurscollege van het de Henninseminarie en de Ieperse provisorsen op 3 en 6-6-78, maar men kreeg er slechts zes i.p.v. acht beurzen gewaarborgd. Op 27-9-78 rekende de ontvanger op een overschot van 220 fl. en men voorzag 5 beursstudenten voor de Hennin, 3 theol. voor Ieper, 3 fil. te Douai en 3 hum. te Ieper, samen 14 bursiers maar dat waren zeker niet de enige bursiers zoals blijkt uit de vergadering van 7-11-78¹⁸¹. Toen was Herincx echter reeds overleden bij zijn terugkeer van een visitatie in de streek van Veurne. De Ieperse Jezuïeten noteerden in hun jaarverslag dat de stad in hem een allerbeste vader, de jansenisten een gezwoven vijand en zij zelf een oprechte vriend verloren¹⁸². Intussen was de stad Ieper en een deel van het diocees krachtens de beschikkingen van het verdrag van Nijmegen (31-6-78) Frans wingewest geworden en het zou feitelijk tot 1693 duren eer Rome er een nieuwe bisschop benoemde. In 1679 had Lodewijk XIV Jacobus van Lieres tot bisschop aangesteld, maar Rome weigerde de uitbreiding van het regaliën- en benoemingsrecht van de Franse koning tot de veroverde wingewesten te erkennen. De Lieres trok zich te Sint-Omaars terug en het waren de kapitteldeken Willem Merghelynck en Jean de Viny, seminariepresident, die gedurende 15 j. als vicaris generaal het bisdom bestuurden¹⁸³. Deze lange vacatuur schijnt voor het seminarie eerder een periode van stabiliteit geweest te zijn, met vele financiële en economische beslommeringen, niet verminderd door de Franse bezetting, met de jaarlijkse beusverleningen en met enkele herstellingswerken of verfraaiingen. Op 1-10-1692 besloten de provisorsen «*ob temporis penuriam*» geen

---

181. I. 89, d. c.

182. *Hist.*, 1678, f. 122 r.

183. *Flandria Illustr.*, II, 1735, blz. 318; *L. Ceyskens, Een geheim genootschap...*, *Jans.*, I, blz. 363.

nieuwe beurskandidaten te aanvaarden. Uit dat jaar ook is een «Declaratie vanden goederen competerende het seminarie van Ypre, Renten, Landen, etc.», bewaard, die een jaarlijkse opbrengst van 3059 l. 12 s. 1 d. tur. opgeeft¹⁸⁴.

8. *Bisschop de Ratabon*¹⁸⁵.

Na de bijlegging van de twisten tussen Rome en Lodewijk XIV werd hij door de koning reeds op 28 mei 1689 als kandidaat voorgedragen, maar eerst op 12-10-1693 door Rome benoemd en gewijd te Parijs op 6-12 daarop. Op 15-12 nam hij bij procurator bezit van zijn bisdom waar hij op 16-5-1694 zelf aankwam. Van dat ogenblik af zijn de verslagen in het provisorenregister van een andere hand en worden ze zeer sober. De Ratabon was lid van de Conseil d'Etat, functie die hij als bisschop bewaarde, en hij was de eerste Franse bisschop van Ieper. Op 17 mei 1694 kwam hij naar het seminarie, deed er de pontificale gewaden aan en vertrok vandaar in processie naar zijn kathedraal. Hij maakte zich zeer verdienstelijk voor het bisdom Ieper en werd er ook om gewaardeerd. Het oudste bisschoppelijk paleis van Ieper was, sinds 1560, de proostdij van het vroegere Sint-Maartenskapittel. Bisschop Bouckaert had het laten ombouwen, maar omstreeks 1678 moet het erg door de brand geleden hebben, want op 7-3-1679 maakt een verslag van het provisorencollege melding van een origineel van bisschop Herinx dat wellicht in de brand van het bisschoppelijk paleis verloren ging, waarschijnlijk toch na de dood van deze bisschop. Ratabon bekostigde de opbouw van een nieuw paleis, waarvoor hij ook het huis van de kapitteldeken afkocht, het sloopte en een nieuw bouwde met een stuk hof uit het vroeger bisschoppelijk paleis erbij. Dat nieuwe paleis werd in 1796 door de Fransen aangeslagen, in 1826 aan de stad verkocht, in 1834 tot bisschoppelijk

184. I. 89, d. c. en I. 88bis, Not. IV.

185. P. Declerck, *Kloostervisitaties in het bisdom Ieper door Mgr. de Ratabon*, CBG., 1965, blz. 220-221 met bibliografie aldaar, vooral de notitie van A. C. Deschrevel in B. N., 18, kol. 763-770.

college ingericht en na een ombouw werd het in 1845 justitiepaleis¹⁸⁶. Ook ten tijde van de hongersnood in 1709 schijnt de bisschop zeer milddadig te zijn geweest. Het was de Ratabon die ten laatste in 1707 het seminariereglement vernieuwde, waarin uitdrukkelijk wordt voorgeschreven dat elke kandidaat de geloofsbelijdenis van Pius V en het antijansenistische eedformulier moest ondertekenen. Deze beslissing hadden de bisschoppen van de Mechelse kerkprovincie genomen op hun vergadering van 27 april 1697 maar de Ratabon was op geen enkele van deze bisschopsvergaderingen van deze provincie aanwezig, die in de jaren 1690-1700 herhaaldelijk het probleem van het jansenisme en het formularium Alexandrinum ter sprake brachten¹⁸⁷. In 1706 publiceerde de Ratabon in zijn bisdom de bulle *Vineam Domini* met een bijgaand mandement. In 1706 overleed president Viny en de bisschop stelde voor het eerst een kloosterling, de Jezuiet Van der Valck, tot president van het seminarie aan. Onder zijn episcopaat treffen we ook twee nieuwe ontvangers van het seminarie aan : Petrus de Haene en Nicolaas Spannut. Deze laatste was in 1712 ook ontvanger van het bisdom. Van omstreeks 1698 dateert een « *Déclaration des biens appartenans au Séminaire Episcopale de la Ville d'Ipres* » die de inkomsten op 3104 l. 8 s. 4 d. tur. schat en de lasten op 2088-19-14. en uit 1710 een « *Bordereau du compte du Séminaire d'Ipre rendu le 12 janvier 1710* » en die een totaal geeft van inkomsten : 17471-5-0 en van uitgaven : 14203-13-6 met als verschil : 3267 l. 11 s. 6 d.¹⁸⁸. Op 5 jan. 1713 deed de Ratabon afstand van Ieper, werd overgeplaatst naar Viviers, en te Ieper opgevolgd door C. F. G. de Laval-Montmorency, die reeds op 26 aug. 1713 overleed¹⁸⁹. In dat jaar kwam door het verdrag van Utrecht Ieper aan Oostenrijk. In 1718 werd de presi-

186. J.E. Cornillie, *o.c.*, 148-151, met rectificaties naar I. 89, *d.c.*

187. Syn. Belg., I, 578-650 en 563, 616-19, 582.

188. I. 88bis, Not. IV.

189. *Flandria Illustrata* II, 1735, blz. 319-320.

dent van het seminarie van Mechelen, J.-B. De Smet door Keizer Karel VI tot bisschop van Ieper benoemd, wat op 3-2-1721 door Rome bekrachtigd werd. Maar daarmee begint een thans niet te behandelen periode van de geschiedenis van het Iepers seminarie.

P. DECLERCK.

BIJLAGEN

I. De Statuten van het seminarie van Ieper.

In deze bijlage hebben we alle teksten samengebracht die we konden ontdekken en die enigszins als statuten, die het seminarielevens regelen, kunnen beschouwd worden. Op het gedrukte reglement van 1707 na, dat dan nog moeilijk te vinden is, zijn ze bij ons weten alle onuitgegeven en zeker werden ze nooit samen gepubliceerd. We hebben zeker niet alle teksten kunnen terugvinden en van sommige statuten alleen enkele uittreksels. Voor de archiefnummers maakten we ook hier gebruik van de nummering aangegeven door *B. Janssens de Bisthoven, Het fonds van het bisdom Ieper op het bisschoppelijk archief te Brugge, Ha. Soc. d'Em. Br.*, dl. C, (1963) blz. 197-205, dat echter aan te vullen is op blz. 202 met het nummer I, 88bis, *Notitiae quaedam rerum Seminarii*, waarvan vooral de bundels II en V voor ons onderwerp belangrijk zijn. Van het reglement van 1757 is ook een Franse tekst bewaard die we hier echter niet publiceren.

1. Uittreksel reglement 1618.

A. Extractum ex statutis Seminarii Episcopalis Iprensis, in quibus inter cetera habentur sequentia ad annum 1618

Cap. 4 Tit. de studio art. 1°

Incipit studium a precibus matutinis usque ad medium septimae... inde usque ad nonam lectionem excipient theologicam in collegio

Societatis. Deinde parabunt se ad repetitiones habendas per praesidem circa medium undecimae.

Titulus de pietatis exercitiis cap. 2 et 13

Durante corporali refectione, ut mens simul pascatur, continuabitur lectio S. Scripturae in prandio duorum capitum ex Veteri Testamento ...in caena vero unius capitum ex Novo Testamento.

Cap. 4 de studio num. 5

Sumpta refectione prandii vel caenae per aliquem ex theologis cuius erunt vices recitabuntur summaria integra capitum lectae Scripturae, ex quibus unam vel plures sententias... explicabit vel dubia vel quaestiones desuper movebit, et solvet ac deinde praeses quoque ex uno vel altero circa ea quae lecta fuerint, aliquid quaeret vel illis objiciet

Item num. 7 habetur

Deinde ibitur ad ordinariam lectionem...tum ab humanistis tum a theologis.

num. 8

Ad medio tertiae... feria secunda et sexta disputabitur per theologos in collegio patrum uno defendente et duobus vel pluribus opponentibus.

num. 10

Feriis autem secunda, quarta et sabatho nempe... usque ad medium septimae non obstantibus praemissis exercitiis fiet conferentia de casibus conscientiae

.....

In statutis de anno 18 cap. 4 num. 18 habetur

Ab exercitiis lectionum, disputationum, concionum... nemo absentare se praesumat sine expressa licentia praesidis obtenta

.....

B. Nos infrascripti ad requisitionem RR. DD. Provisorum Seminarii Episcopalis Iprensis attestati fuimus, prout attestamur per praesentes supra memorata statuta praefati Seminarii in viridi ibidem esse observantia paucis solummodo immutatis, et potissimum juxta statuta anni 1661. Insuper alia supradicta : nimirum quod ipse dominus praeses utrumque in meridie Veteris Testamenti caput, quemadmodum illud Novi in caena totum praelegat, et explicet post glossam desuper per illum cuius vices sunt respective habitam ; quodque discussio quaestionum in materia morali non tantum per horam sed saepe usque ad horam et dimidiam extendatur diebus determinatis. Sextis vero feriis alternatim in scripturis, alternatim in scholasticis fiat per dominum praesidem repetitio omnium quae spatio quindenae in iisdem theologi edocti fuerunt. In eadem autem repetitione omnes adesse et examinati respondere debent. Caussam vero scientiae horum omnium allegamus quod in iisdem praesentes fuerimus, viderimus et

in iisdem fuerimus exercitati; parati hanc nostram attestationem iterari ubi et quoties opus fuerit.

Datum Ipris sub propria nostra subscriptione hac... Martii 1677.

Subscripti erant : Joannes Hardsone pbr.

Petrus Renier pbr.

Aegidius van Wervicken Diaconus

Nicolaus Guillielmus de Neville Diaconus

A. de Rijcke Diaconus

Archief Bisdom Brugge, Fonds Bisdom Ieper, 88bis, Notitiae, V, Dossier Steyaert.

2. *Uittreksel reglement 1630 oktober 12.*

Ratio studiorum pro Theologis Seminarii Iprensis

Duo sint Professores.

Unus primi anni tradat breviter materiam de Deo, Uno et Trino; sed controversa omittat, superiori anno tradenda. Deinde explicet materiam de actibus humanis (id est) voluntario, peccatis, et de legibus.

Secundo anno de gratia, fide, spe, charitate, religione.

Tertio de jure et justitia.

Alter Professorum explicet.

Primo anno tractatum de incarnatione breviter, omissis controversis, de sacramentis in genere, Baptismo, Confirmatione et V. Eucharistia. Secundo anno de Poenitentia, Censuris, extrema Unctione, Ordine, et Matrimonio.

Tertio anno doceat controversias.

Exercitia Scholastica haec erunt.

In schola binae habeantur academiae singulis septimanis, quarum altera sub matutino professore, die Martis, altera sub pomeridiano, die Veneris post praelectionem ordinariam, instituat per horam. In iis defendet unus ex seminaristis materiam assignatam a Professore, ideoque aliquot conclusiones ex ea decerptas, biduo ante, in schola affiget; oppugnabunt autem duo a bidello constituti; reliqui, si quae habuerint, dubia proponent.

In Seminario vero ipso.

Fiant quotidie consuetae praelectionum repetitiones. Diebus vero Lunae et Mercurii habeantur exercitationes in casibus conscientiae hoc modo. Proponat Dominus Praeses 3 vel 4 casus ex Toletio vel Layman¹ quos casus biduo ante curet affigi loco publico, ut singuli iis

1. P. Layman, S. J. *Theologia moralis*, 2 dln, München, 1626 en

solvendis studeant ; duo vero statuatur qui resolvant, duo qui brevissime oppugnent, et affines iis casus proponant solvandos, reliquique licitum sit, si quid difficultatis occurrerit, proponere. Fiat quotidie Sacrae Scripturae expositio, et glossatio ; ita nimirum, ut circa prandium duo capita Veteris Testamenti, sub caenam vero, unum Novi Testament, percurratur.

Die Jovis integro vacabunt a lectionibus studiosi, nec alium pro libitu substituere, quamvis festum in illum diem incideret. Et infra habetur : servetur deinceps supradicta ratio studiorum. Actum Ipris 12 octobris 1630. Et subsignatum Georgius Episcopus Iprensis

Alia nempe de exercitatione in concionando, catechizando et cantando, habentur in statutis et ordinationibus Seminarii

Archief Bisdom Brugge, Fonds Bisdom Ieper,
88bis, *Notitiae II*, blz. 41-44.

I. 88 op datum 12 dec. 1630 schrijft : Novae ordinationes Perillustrissimi de Reverendissimi Domini Chamberlain pro meliori directione alumnorum seminarii praelectae et publicatae fuerunt omnibus alumnis simul convocatis.

3. *Statuten 1661 oktober 17.*

1. Quicumque in hoc seminario admittentur, probata integritate natalium, ac facta professione fidei juxta formam. Pii quarti promissaque reverentia et obedientia Domino Episcopo ac Eidem in regimine subordinatis : spondebunt in sorte clericali huic Episcopatu (ex iudicio suorum superiorum) deinceps inservire, aut universam impensam causa eorum factam, eidem seminario refundere

2. Omnes omnino qualibet Dominica ac festiva per annum, mane surgent hora quarta, similiter aestivis feriatis a Paschate ad omnium Sanctorum ; sed hyemalibus feriis media hora serius.

3. Ex intergro vero vestiti convenient in communi loco orationis, ut si hora quarta surgant, ad medium quintae, alioquin ad quintam, simul vocali orationi intendant forma cui consueverunt, aut alia eis praescribenda. Qua finita mente precabuntur super materia pridie lecta donec media hora exacta fuerit. Inde ad studia, nisi quod festivus in populo, quadrante citius, orationi excedent, simul adituri, ordine bini, officium matutinarum in cathedrali.

4. Jentaculum omnes sument diebus festivis in communi refectorio ad medium octavae, ac quadrante post, ordine quo supra, dictam cathedralem adibunt interfuturi concioni parochiali ac deinceps officii chori, donec finierit summa missa.

F. de Toledo, S. J., *De Instructione sacerdotum. De Peccatis*, Lyon, 1599. Cfr. *L. f. Th. K.*, VI, 1961, kol. 843 en X, 1965, kol. 237-238.

5. Diebus autem feriatis aestivis, tam theologi quam humanistae jentabunt quadrante ante horam respective, hyemalibus quadrante prius, quo tempus illis sit sese calefaciendi antequam scholas adeant. A quibus reduces studia resument.

6. Theologi vero in puncto medii undecimae comparabunt in loco refectorii sub Domino Praeside facturi repetitionem utriusque priorianae lectionis. Ad quod in vicem deferent ad coenam praefato Domino quidquid eodem die scripto exceperunt, durabitque haec exercitatio tribus quadrantibus. Altero qui superest ad prandium parabunt sese ad glossam.

7. Prandium quolibet die illis adponetur ad medium duodecimae, in quo legetur quod volet Dominus Praeses donec is signum dederit ut lectio cesseret, continuante silentio toto accubitu.

8. Quo finito, dictis gratiis, recedent humanistae ad moderatum lusum seu aliud quodlibet conveniens exercitium usque ad quadrante ante primam quo repetent lectionem. Theologi vero incipient glossam facere secundum praescriptum statutorum super duobus capitibus Sacrae Scripturae insequente examine Praesidis, quo finito poterunt per horam congregari aut sese honeste exercere.

9. Deinde scholis respective repetitis, atque eisdem absolutis, studio resumpto ac continuato in horam coenae, quae, nisi jejunium fuerit, adponetur ad medium septimae sumendae, attentione ad lectionem et in reliquum silentio ut in prandio.

10. Coena finita succedet glossa et examen super uno dumtaxat capite S. Scripturae assidentibus mensae suae humanistis ac finem exercitii operientibus.

11. Quo facto omnes reverenter assurgent, componentque sese ad precationem vespertinam devote fundendam modulis usitatis, aut quibusvis Domino Praesidi bene visis. Exinde quilibet conscientiam suam examinabit. Denique aliquid praelegatur quod serviet diei sequentis meditationi. Haecque pietatis exercitia media hora circumscribentur. Sic observabitur cum dies contractiores fuerint, nam longioribus octava eadem preces frequentabuntur, horae mutatione manente ad arbitrium D. Praesidis.

12. Cum a coena continuo precatum fuerit, permittitur amica ad invicem communicatio aut moderata corporis ad medium nonae exercitatio, quae cum ad octavam preces fiet medio tempore inter coenam et eandem octavam habebitur, ac etiam humanistae recedent, dictis gratiis, ut in prandio.

13. Ad medium nonae singuli modeste adibunt sua cubicula, servando deinde religiose silentium, non permittitur ulli jam tum alterius frequentare cubiculum nec alibi loci confabulari, omnesque in puncto nonae extincto lumine sese component ad dormiendum.

14. Ultra dicta studii exercitia discutuntur qualibet hebdomada feriis secunda et quarta a quinta usque ad sextam vesperi aliquot quaestiones in materia morali duobus per turnum dubia inferentibus, uno sub D. Praeside defendente, integrumque erit cuilibet praesentium argumenta resumere.

15. Pro concione dicetur in vicem qualibet Dominica per mediam horam aut tres adeo quadrantes incipiendo a medio sextae examinatae praevis per D. Praesidem contextu rei dicendae.

16. Festis vero diebus eadem hora fiet catechismus per eum qui praecedente dominica concionatus est, cui quidem omnes tenebuntur interesse sed solum examinandi erunt qui litteris studebunt.

17. Cantus Gregorianus bis per septimanam docebitur instructore a D. Praeside designando, idque feriis tertia et quinta ad vesperam ab hora quinta in sextam.

18. Cumque alumni hujus seminarii hic potissimum educantur ut publico prosint, studebunt inprimis assuescere temperantiae, in quem finem bonam cerisiam non bibent nisi id velint dum comedent et diebus veniae idque in loco refectionis neque alibi.

19. Porta seminarii semper sub sera hora quinta claudetur clavesque ad D. Praesidem deferentur, neque ulli aliquando licebit foris coenare et prandere dumtaxat de consensu D. Praesidis expresse.

Reliqua huc spectantia copiose continentur in statutis quae communitati quolibet trimestri praelegi ordinamus in usum strictioris observantiae.

Archief Bisdom Brugge, Fonds Bisdom Ieper,
88, Handelingen van het Seminarie, 17 oct.
1661, blz. 148-150 en 88bis, *Notitiae V.*

4. *Reglement 1707.*

Reglement pour le seminaire d'Ypres.

Martin de Ratabon par la providence Divine, et la Grace du Saint Siège Apostolique Evesque d'Ypres. Ayant reconnu que plusieurs abus s'estoient introduits dans nostre Seminaire, et que l'Esprit des sages Reglemens, que nos Predecesseurs ont faits, estoit presque entièrement esteint. Nous avons jugez a propos de les renouveler, et d'en adjoûter mesme quelques uns, que Nous avons crûs necessaires pour le retablissement de la Discipline, et pour mettre en estat nos jeunes Ecclesiastiques de se rendre plus capables de servir l'Eglise dans les fonctions de leur Ministère. C'est dans cette veue que Nous ordonnons l'observation exacte des Reglemens, qui suivent.

1. On observera exactement tout ce qui a esté ordonné par Messieurs Simons et Chamberlain nos Predecesseurs.

2. On ne recevra dans le Seminaire que ceux, dont les moeurs et

la piété feront croire qu'ils sont appelez de Dieu au sacré Ministère, et dont les talens les feront juger capables de servir l'Eglise ; et si dans le temps qu'ils y demeureront l'on decouvre qu'ils ny ont nulle disposition, on les priera de se retirer, aussi bien que ceux, qu'on verra ne profiter pas en pieté.

3. Chacun en entrant apportera un Tesmoignage de Vie et de moeurs de son Curé, et des Regens, sous lesquels il aura estudié ; et on ne recevra personne, qu'il n'ait reçu nôtre Benediction.

Sitot qu'un Ecclesiastique sera dans le Seminaire il fera la Profession de Foy de Pie V, et signera le Formulaire.

4. Tous les Seminaristes feront une retraite de huit jours et une confession generale en entrant dans le Seminaire.

5. Tous les Seminaristes, qui y entreront, mesme ceux, qui ne sont pas tonsurez, et qui n'estudient que dans les Humanitez, porteront l'habit long, c'est a dire une Soutane boutonnée jusqu'en bas par de petits boutons, avec une Ceinture, et ne la quitteront pas quand ils sortiront pour aller en Ville. Ils auront les Cheveux coupez jusqu'aux Oreilles, et ne porteront point la Perruque sans nostre permission.

6. Nul Seminariste n'ira dans la Chambre des autres sans permission du Superieur, qui ne l'accordera point pendant le temps d'estude.

7. On gardera exactement le silence excepté pendant le temps de la récréation pendant lequel Nous defendons de joüer aux Cartes, aux Dez et autres jeux de hazard, comme aussi de joüer de l'argent a quelque autre, que ce puisse estre.

8. Aux Heures de récréation tous les Seminaristes se rendront dans le mesme lieu, soit au Jardin l'Esté, ou au chauffoir l'Hiver.

9. Nous faisons tres expresses defenses aux Seminaristes de sortir sans la permission du Superieur, que ne leur accordera que le Jeudi, qui est le jour de congé, et l'après disnée seulement ; et ceux, a qui il aura donné permission de sortir, seront obligez de rentrer a cinq heures.

10. Aucun Seminariste ne mangera en Ville sans la permission du Supérieur, qui ne l'accordera que chez les Peres, et Meres, et Freres et Sœurs, et pour disner seulement, ce que Nous ordonnons sous peine arbitraire pour la première fois, et sous peine d'estre chassé pour la récidive.

11. Nous defendons tres expressément aux Seminaristes d'aller aux Cabarets, Estaminettes, Cave du Chapitre, Caffez & autres lieux, ou l'on vend Vin, Biere & Eau de Vie, sous peine d'estre chassés du Seminaire sans aucune remission.

12. Nous leur defendons sous la mesme peine de boire ou de manger dans leurs Chambres, et mesme d'y garder de l'Eau de Vie, et

ils ne pourront manger que dans le refectoire aux heures de la communauté ; si cependant ils ont besoin de boire l'après disnée, ils pourront demander un verre ou deux de Bierre auplus, et les boiront dans le Refectoire depuis quatre heures jusqu'à quatre heures un quart.

13. Les Estrangers ne pourront ni boire ni manger avec les Seminaristes, si ce n'est au disner dans le Refectoire, et avec la permission du Superieur.

14. Et afin de faciliter l'exécution de ces Reglements, et oster tous pretextes d'y contrevenir, et pour oster aussi toutes les distinctions dans le Seminaire, ou tous les Ecclesiastiques, qui doivent estre uniquement occupez du zele pour le service de Dieu, doivent estre egaux, Nous avons jugé a propos qu'on fera pour tous de la Bierre mêlée, moiennant quoy aucun n'aura besoin pour la santé d'en demander d'autres ; et afin que le Seminaire ne souffre pas de cette augmentation le Receveur demandera XII Florins par an d'augmentation pour la pension.

15. L'estude de l'Escriture sainte estant le fondement de toute science Chrétienne, et estant essentielle, sur tout a ceux qui sont destinez pour enseigner la Doctrine de Jesus Christ aux Peuples, Nous n'y scaurions trop exhorter nos Ecclesiastiques, c'est pourquoy Nous ordonnons qu'on en aura deux conferences de demie heure par jour, ausqu'elles les Humanistes mesmes assisteront ; et afin qu'elles soient utiles, chaque Seminariste aura Tirin¹ pour commentaire dans sa Chambre, et se preparera devant que de venir à la conference et se mettra en estat de respondre, quand il sera interrogé et tous les premiers jours du mois il y aura une repetition generale de tout ce qui aura esté leu pendant le mois precedent, a laquelle Nous assisterons, afin d'estre informez par Nous mesmes du progez, que chacun aura fait dans cette sainte Estude. Nous exhortons aussi tous les Seminaristes d'apprendre tous les jours par cœur quelques versets du livre de l'Escriture, qu'on expliquera, et à la fin de l'année Nous ferons une repetition generale, et Nous donnerons des prix a ceux qui excelleront dans l'explication de l'Escriture, et à ceux qui l'auront le mieux apprise par cœur.

16. Tous les Seminaristes Theologiens et Humanistes assisteront en surplus et bonnets quarrez a Matines, a la Grandmesse et a Vespres les Dimanches et Festes dans nostre Eglise Cathedrale, et s'y ren-

---

1. Jacobus Tirinus (Le Thiry, Tierens). S.J. *Commentarius in Vetus et Novum Testamentum*, 3 dln., 1632. Tierens was een Antwerps Jezuïet en leerling van Cornelius a Lapide. Cfr. Sommervogel, VIII, kol. 49-52.

dront tous processionnellement deux a deux a neuf heures et un quart precise pour la Grand-messe, et a deux heures pour Vespres ; et reviendront de mesme sans s'arreter ni se détourner pour quelque cause, que ce puisse estre, sans la permission du Superieur.

17. Nul ne se presentera de luy mesme pour les Ordres, mais attendra la Mission du Superieur du Seminaire, qui Nous proposera ceux qu'après un examen exact il aura trouvez capables pour la science et pour la piété, et qui auront exercé les fonctions des ordres inferieurs, et il Nous avertira un mois devant l'Ordination.

18. Le Superieur pourra imposer des Penitences arbitraires a tous ceux, qui contreviendront a la presente Ordonnance, et il renverra sur le Champs, sans faire aucune grace ceux, qui auront contrevenu a ce que Nous aurons ordonné ou deffendu sous peine d'estre chassé.

19. Tous les Chrestiens sont obligez de se prévenir, comme dit S. Paul par des honestetez reciproques, et les Ecclesiastiques doivent en montrer l'exemple; c'est pourquoy s'il se trouve dans le Seminaire quelqu'un, qui par sa mauvaise humeur et par ses manieres brusques et mal honestes scandalise les autres, et trouble la sainte solitude, ou le S. Concile veut qu'on élève ceux, qu'on destine pour le ministère des Autels, on le priera de se retirer, et on renverra sans misericorde ceux, qui n'auront pas pour le Superieur le respect, la deference, et l'obéissance, qu'ils luy doivent. On ira a tous les exercices du Seminaire en bonnet quarré.

20. Tous les Seminaristes se confesseront et approcheront de la Sainte Table aumoins tous les quinze jours, aumoins que leur Confesseur ne juge a propos de les en éloigner, et ils n'iront point a confesse hors du Seminaire; on aura soin de leur donner des Confesseurs capables de les conduire.

21. Ceux, qui seront ordonnez Prestres estant encore dans le Seminaire n'en sortiront qu'apres avoir celebré leur première Messe, qu'ils diront dans la Chapelle du Seminaire, ou dans l'Eglise des Jesuites, cequ'ils feront le plutôt qu'ils pourront après l'ordination ; et pour s'y préparer, aussi bien que pour remercier Dieu de l'auguste Caractere, dont ils sont révestus, il feront une retraite de huit jours, dont quatre precéderont la celebration, et les quatre autres la suivront et par ce moien on retranchera dans cette occasion les repas, que la corruption des temps a introduits, et qui conviennent mieux a une feste payenne, qu'a la Celebration du plus auguste de nos Mysteres.

22. Enfin les Ecclesiastiques du Seminaire dans leur démarches, dans tout leur exterieur, aussi bien que dans leurs cœurs se souviendront de ces Parolles de S. Paul *In omnibus te ipsum praebe exemplum bonorum operum, in Doctrinà, in integritate, in gravitate, Verbum sanum, irreprehensibile ut is, qui ex adverso est, vereâtur, nihil habens malum dicere de nobis.*

23. Tous les premiers Lundis du mois ceux, a qui le soin de faire la despence ordinaire du Seminaire est confié, rendront compte a Nous, ou à celui de nos Grands Vicaires, que Nous députerons a cet effet, de toute la despence en presence du Superieur et des Provisieurs et du Receveur. Le Receveur Nous rendra pareillement ses comptes tous les Ans en presence desdits Superieur et Provisieurs.

24. On ne fera nulle despence extraordinaire pour les Bastimens, ou pour toutes autres choses sans nostre permission expresse et par escrit, et le Superieur aura seulement soin que les lieux soient entretenus decemment, et quand il y aura quelque grosse réparation a faire, il Nous en avertira, afin que Nous donnions les Ordres necessaires pour y satisfaire, ce que nostre grand Vicaire, deputé par Nous a cet effet pourra aussi faire de concert avec lesdits Superieur et Provisieurs.

A Ypres chez la Vesve de Jaecques de Rave Imprimeur de Monseigneur l'Evesque demeurant a la rue de Meessine à S Augustin. 1707.

Archief Bisdom Brugge, Fonds Bisdom Ieper,
88bis, *Notitiae V.*

5. 1735 april 11

Guilielmus, Dei et Apostolicae Sedis gratia episcopus Iprensis, omnibus has litteras visuris Salutem in Domino.

Cum intellexerimus nostrae dioecesis theologos in universitate studentes vix in seminario nostro episcopali commorari, et eatenus regulam illic prudenter institutam et utiliter servatam, nunc nonnihil negligi aut non satis servari; ob rationes animam nostram moventes, eandem regulam exactius servandam curantes, mandamus omnibus dictis nostris theologis ut intentioni nostrae et antiquae regulae se conformando, dictum nostrum seminarium quinque saltem mensibus inhabitent, prius ad sacerdotium non admittendi nec promovendi; omnemque illic disciplinam exacte servent; Reverendi Domini Praesidis vigilantiam desuper requirimus et testimonium.

Datum Ipris in palatio nostro episcopali die 11 aprilis anno 1735

Guilielmus episcopus Iprensis

de mandato

H. Franssens Secr.

Archief Bisdom Brugge, Fonds Bisdom Ieper,
88bis, *Notitiae V.*

6. *Beslissing tot bouw van een nieuw seminarie te Ieper, 29 januari 1755.*

De l'assemblée de Monsgr L'Evêque et de Messieurs les

Proviseurs du seminaire Episcopal de la ville d'Ipres du
29 jan. 1755.

Monseigneur proposa qu'il estoit de la connoissance de tout le monde que les batimens du dit Seminaire estoient tres caducs, que les seminaristes estoient tres mal logès, que leurs chambres par trop étroites n'estoient séparées que de cloisons remplies de vermines sujets au feu et a bien d'autres inconveniens, que la fabrique du seminaire estoit tellement quellement en état de survenir aux fraix d'un nouveau Batiment, que ce batiment auroit pû contenir une sale d'exercice et bien des arrangemens et commodités autant necessaires que convenables ; que dans ces considerations Monseigneur avoit fait venir un architecte d'Arras nommé Merville a effet d'examiner le terrain du seminaire actuel pour constater s'il ii avoit moien d'ii batir un nouveau seminaire, et de laisser aux seminaristes une cour convenable pour leurs exercices aux jours de congè, et heures de recreation, que ce terrain dans cette supposition estoit preferable a tout autre en ce qu'aboutissant a trois rues on ii trouvoit toute facilité pour donner jour audit Batiment par tout ou l'on vouloit, et des autres aisances qui pourvoient estre disputées par des voisins dans tout autre emplacement. D'ailleurs que la fabrique du seminaire n'estoit aucunement en etat d'acheter un autre fond, et quand même elle le seroit, qu'il seroit aujourd'hui autant difficile que fraieux d'en obtenir l'amortissement.

En consequence de ce, ledit architecte Merville aiant vû et examiné le susdit terrain, l'avoit jugè assè grand, tres propre et capable, et en avoit levè le plan consistant en neuf pieces ici produites, et paraphées, suivant lesquelles estoient trouvès tous les emplacemens detaillés dans le memoire a lui delivrè, et pardessus ce, une cour pour les exercices des seminaristes aux jours de congè et heures de recreation de cent cinquante pieds de profondeur large dans les endroits les plus étendus de cent vingt pieds et dans les moins étendus de quatre vingt et quatorze pieds.

Messieurs aiant examiné le susdit plan, l'ont agrée et approuvé en toute sa forme et étendue, ordonnans en consequence que le seminaire actuel soit abbatu vers le mois de septembre prochain afin de pouvoir elever la même année les fondemens et souterreins jusqu'a rase de terre. Ils ont aussi autorisé le sieur Godtschalck receveur du même seminaire pour faire les approvisionnemens necessaires pour l'exécution dudit plan, vendre a cet effet les rentes dudit seminaire qu'il jugera a propos, et s'il trouve mieux convenir, pour constituer a charge dudit seminaire des rentes redimibles ou viageres, a effet desquelles ventes ou levès cette lui servira de procure en forme.

De plus pour faire le choix des ouvriers pour executer ledit plan,

les congédier, en choisir des autres et spécialement pour nommer un ou deux Directeurs de cet ouvrage aux gages dont il conviendra. Finalement pour faire tout ce qu'il sera trouvé nécessaire approuvant dès à présent pour lors tout ce qu'il aura fait à l'occasion de l'exécution du susdit plan, circonstances et dépendances, Signès Guill. Evêque d'Ipre, Sr Plumioen, J. J. Anchemant. Collationné par le sousigné de l'Eveché - Delvaux.

Archief Bisdom Brugge, Fonds Bisdom Ieper,
63, Handelingen van Willem Delvaux blz. 107.

7. *Reglement van 13 oktober 1757*

Sijne Hooghwaardigheid den Bisschop van Ipre met de Heeren Provisieuren van het Bisschoppelijk seminarie der voorseide stadt hebben goet gevonden van te laeten uitgaen de volgende punten, artikelen, ende Reglementen voor de directie vant 'temporeel van t'gheseyde seminarie.

1. Alvooren sullen de caemers van de heeren Theologanten voorsien worden van een ledicant met gordijnen, eenen stroeijnsack met eene maeltrasse, oorkussen ende twee sargien, een taefel aen den muer gehecht, eene biblioteque met een casken daer onder, ende eenen stoel, soo dat de selve heeren Theologanten geene effecten en sullen moeten mede brengen als wel slaepplaeckens, servietten, glas, mes, lepel, forchette en andere cleenigheden.
2. In consideratie van alle dese leveringhen sal ideren Theologant soo Bursier als anderen moeten betaelen negen guldens bij jaere.
3. Bij middel van dese contributie en sullen sij niet moeten betaelen de slete van de voorengenaemde meubelen.
4. Maer ten aensiene van de schaede, dewelke sij daer aen souden comen te doene, soo door het bestorten, ofte beplecken der maeltrassen, sargien ende gordijnen t'sij door hunne handen ofte schoenen aen de selve gordijnen te vaegen, t'sij ter sulcke andere oorsaecken als het wesen moghte, als oock door t'breken ofte snijden in het ledikant, taefel, bibliotheke, casken, stoel als andersints, sij sullen schuldigh wesen de selve schaede prompt op te leggen al eer sij sullen mogen veranderen van caemer, ofte wel dat sij hunnen cours voleijndicht hebbende, uit t'seminarie sullen mogen vertrecken.
5. De ruijten van de vensters die sullen gebroken worden soo in ieders caemer als alomme elders zullen moeten vermaectt worden door den gonnen die de selve sal gebroken hebben.
6. Ende gelijck bij middel van alle de voorengenaemde leveringhe ende naementlijck door het plafonneeren soo van den hemel als van de mueren de caemers van de heeren Theologanten seer fraeij ende proper sullen wesen, so wort aen deselve heeren wel expresselijck

verboden van ieghens ofte in de selve mueren te placken, vast te maecken ofte vaste te stellen eenighe thesen, Beeldekens ofte andere saecken.

7. Daer wort bovendien aen hun bevolen van hunne caemers proper en kuijs te houden.

8. Ende op dat sij daer aen te beter obedieren souden, soo sal sijne Hoogweedigheyt door sighselven, ofte door eenen commissaris de selve caemers visiteeren vier a vijf mael s'jaers.

9. Daer wort aen de selve Theologanten zeer straffelijk verboden van eenige urinen ofte ander waeter te smijten uyt de vensters ofte in de ghoten.

10. Op dat dese leste ordonnantie te beter soude gheexecuteert worden soo sal den knecht van de heeren de waeterpotten ende waeterkannen daeghelijcx moeten afhaelen ende deselve ijdel ter plaetsen aen hem te designeeren.

11. Het secreet op de tweede stagie sal alleenlijck open wesen bij nachte ende het wort aen eenieder verboden van sigh daer af te bedienen bij daege.

12. Deselve heeren theologanten sullen moeten betalen d'een helft van de taefelcosten bij avance, aler sij in het seminarie sullen moghen comen, ende de wederhelft bij gelijcke avance aler sij sullen moghen wederkeeren van de vacantien van Paesschen.

13. Ende ghelijck men door het herbouwen soo van het seminarie als van t' speelgoet, het incommen considerabel heeft moeten verminderen, soodanigh dat het noodigh is middelen van ghespaersaemheijd uijt te soecken soo wort ten desen pointe oock ghestatueert.

14. Datter geene Refectien, ornamenten, ofte nieuwigheden en sullen moghen ghedaen worden soo wel aen dit ghebouw als aen de andere goederen ten zij met preallabel consent ende permissie van de Heeren Provisours.

15. De cockinne van het seminarie sal bij den ontfanger gaen haelen de somme dewelcke sij sal mejnen noodigh te hebben om voor een maendt te coopen de provisien van groensel, visch, ende andere cleenigheden, ende als sij sal gaen haelen eene tweede somme, soo sal sij moeten overleveren eene gedetailleerde specificatie inhoudende het employ van stuck tot stuck dat met de voorgaende somme gedaen sal sijn geweest.

16. De voorseide cockinne sal besorcht wesen van de overblijfsels der spijsen soodaenigh te assaisonneren dat daer uijt eene derde portie soude konnen gevonden wesen.

17. Ghelijckerwijs de leveringhe van het vleesch maeckt eene van de grootste depensen van het huijshouden soo wort den ontfanger belast van jaerelijckx te maecken accoord met eenen beenhauwer

sorghe draegende van den eenen cant dat het seminarie voorsien worde van seer schoon vleesch, ende van den anderen cant datter geene collusie en gebeure bij middel van drinckgeldt, beneficie van roet ofte andersints.

18. Het smout ofte ander vet dat niet wel en can gebruijckt worden, sal moeten vercocht worden in profijte van het seminarie ende den ontfanck van diere benevens eene schriftelijcke specificatie ter handt gestelt worden aen den ontfangher.

19. T'gonne oock sal moeten gheobserveert worden ten regarde van de secreeten, ghist, asschen ende andere saecken dewelcke in een huijshouden deurgaendelijk vercocht worden.

20. Soo haest den Bouw van dit seminarie sal voltrocken wesen ende dat het Speelgoet sal wesen opgebawt sal den ontfangher eene wel gedetailleerde Rekeninghe doen, inhoudende de gestaethede van het voorseide seminarie om naer dien voordere middelen van gespaersaemheijt voorgesteld te worden naer de exigentie. Ondertusschen wort aen denselven ontfangher van nu voor als dan belast van over te gheven van drij maenden te drij maenden eene specificatie van de comptante penningen de welcke hij t'elckens in casse hebben sal om door de heeren Provisseuren geordonneert te worden als naer raede.

21. Voorders ghelijck het redelijk is dat de Beursen ende fondatien tot laste van dit seminarie souden contribueren in de voorseide reedificatie soo sullen de heeren Provisseuren particuliere attentie nemen dat deselve beursen en fondatien voor eenen moralen tijt sullen verminderen ofte niet vervult worden.

22. Degonne die hunne exercisien sullen comen doen in het voorseide seminarie sullen betaelen soo voor het gebruijck van de meubelen als voor de taefelcosten tot veertien stuvers daeghs. Aldus geresolveert in ons bisschoppelijk Paleijs desen Derthienden October Duijst sevenhondert seven en vijftigh. Onderteekent Guilielmus Episcopus Ipen. De Croeser en F. J. Anchemant. Voorgehesen ende gecondicht in het Bisschoppelijk Seminarie ter vergaedinghe van sijne Hooghweerdigheyt ende de heeren De Croeser ende Anchemant proviseurs, benefeffens den heer Proventier President van het geseide Seminarie, sijnde insgelijcx lecture gedaen aen d'heer Godtschalck ontfangher van diese, naer dat te vooren t'gemelde Reglement oock particulierelijck behandicht was geweest aen de gheseijde heeren President ende ontfangher, omme sigh respectivelijck voor soo veele hun aengaet naer den inhoudt dies te reguleeren ende niet te pretexteren cause van onwetentheijt. Desen vijfden December Seventhienhondert seven en vijftigh toorconde als secretaris. ondertekent Delvaulx. gecollationeert in de selve qualiteijt. Delvaulx.

Item eodem die 18 maii ordinatum Registrari quod sequitur.
Comme a la reddition du compte de notre seminaire le 28 avril dernier, lequel ne contient point encore la depense faite pour l'entretien de cette maison depuis sa reedification, nous nous sommes fait produire la tablelle des paiemens faits depuis ladite reedification avec les quittances relatives auxdits paiemens, afin d'examiner si notre Reglement du 13 octobre 1757 estoit executé en tous ses points.

Et comme il nous est apparu du contraire, nous avons chargè notre Receveur de ne faire aucuns paiemens a la cuisiniere que sur les quittances qu'elle produira avec un etat specifique de ses debourses relativement a la quittance ii exprimans exactement le jour et la date de ses paiemens conformement a l'article 15 de notre Reglement. Et pour que cet article soit d'autant mieux *nous voulons que les etats qu'elle produira audit Receveur soient certifiès par Monsieur Le President*. Enjoignons deplus a ladite cuisiniere de faire recepte dans les mêmes Etats *des graisses, cendres, levures, et autres especes detaillèes dans ledit Reglement*, lui faisons d'ailleurs *defense de paier les achats des viandes*.

Nous chargeons deplus notre Receveur de visiter de temps en temps les batimens dudit Seminaire, et de nous faire rapport de ce qu'il croira devoir ii etre fait, et ordonnè selon les circonstances.

fait a l'assemblée de Monseigneur et des Proviseurs le 18 maii 1758. Signès Guillaume Evêque d'Ipres, De Croeser et F. J. Anchemant. Collationnè. Delvaux.

Archief Bisdom Brugge, Fonds Bisdom Ieper,
63 Handelingen van Willem Delvaux, blz. 139
en 88bis, *Notitiae V*.

8. Reglement 13 oktober 1757.

Cort begrijp van het nieuw Reglement voor het seminarie van Ipre ghemaect op den 13 oktober 1757 ende gecondight op den 5 december 1757.

1. Het ameublement van de caemers van de theologanten sal ghemaect en geleverd worden ten coste van t'seminarie.
2. In consideratie van dies sal iedereen betaelen jaerlijcx negen guldens.
3. De slete aen de selve meubels en moet niet betaeld worden.
4. Maer de schaede aenden beddinghen, stoel, casken, etc. sullen sij moeten betaelen aler sij van camer veranderen, ofte uytgaen.
5. Zij sullen in hunne camers alomme de ruyten betaelen die sij sullen gebroken hebben.
6. Zij en moghen geene thesen, beeldekens etc. aen de mueren vasthechten.

7. Is bevolen de camers proper en kuys te houden.
8. Waerom sal er visiet gedaen worden vier a vijfmaelen s'jaers door Sijne Hooghweerdigheyt ofte eenen commissaris.
9. Niemant en sal moghen urine ofte ander waeter smijten uyt de vensters of in de goten.
10. Daerom sal den knecht de waeterpotten ende watercannen daeghelijcx afhaelen ende ijdelen ter plaetsen aen hem te designeren.
11. Het secreet op de tweede stagic sal alleenelijck open wesen bij nachte, ende bij daeghe altijd gesloten blijven.
12. D'Heeren sullen moeten betaelen d'helft der taefelcosten bij ayance aleeer sij t'jaer beginnen, ende de wederhelft aleeer sij moghen wederkeren vande Paeschvacantien.
13. Ten opsichte van de nieuwe costelijke gebouwen sal men middelen van ghespaersaemheyt uytvinden soo volght.
14. Gheene refectien, ornamenten, nogh nieuweigheden te doene tenzij met expres consent en permissie van de Heeren Proviseurs.
15. De Cockinne sal bij den ontfangher haelen het gheldt noodigh om een maandt lanck te doen den oncost van t'huys houden, ende als sij een tweede somme sal haelen met sij overleveren eene gedetailleerde specificatie inhoudende t'emploey van stuck tot stuck dat met de voorgaende somme sal gedaen geweest sijn.
16. Van de overblijfsels moeder eene derde portie ghemaect worden.
17. Den ontfangher sal accoort maecken met den beenhauwer, en sorghen van den eenen cant om schoon vleesch te voorsien, van den anderen cant datter geene collusie en gebeure bij middel van drinckgelt, beneficie van roet ofte andersints.
18. Het overigh smout moet vercocht worden, ende het product benefens schriftelijcke specificatie aenden ontfangher ter handt gestelt worden.
19. Idem ten opsichte van de secreten, ghist, asschen etc.
20. Pertinente rekeninghe te doen soo haest de twee ghebauwen sullen voltrocken sijn, en den ontfangher belast, van dan voorts, overtegeven van drij maenden tot drij maenden eene declaratie van het geldt dat hij t'elcken bij hebben sal.
21. De fondatien voor eenen moraelen tijdt te verminderen ofte niet te vervullen uyt consideratie van de ontcosten der reëdicatie.
22. De Exercitanten sullen betaelen voor den kost ende gebruijck der meubelen ieder veerthien stivers daeghs.

Archief Bisdom Brugge, Fonds Bisdom Ieper,
88bis, *Notitiae V.*

9. *Beslissing een buitenverblijf te bouwen voor het Ieperse Seminarie*
29 augustus 1757.

Fait a l'assemblée des Monseigneur l'Evêque et Messieurs les Provisours du seminaire Episcopal d'Ipres tenue a l'Evechè le 29 aoust 1757.

Monseigneur fit appeller le sieur Godtschalck Receveur de ce seminaire et produire le compte en racourci de la depense faite pour le nouveau Batiment du meme Seminaire jusqu'a ce jour comme aussi le bilan de la situation actuelle de la fabrique dudit seminaire, afin de voir si les batimens qu'on avoit ajoutès aux plans n'auroient pas surpassè les forces de ladite fabrique, d'autant plus que le batiment suivant le plan aiant ètè estimè a quatrevingt mille florins il ètoit tres apparent que les Latrines qu'on ii avoit fait ajouter, si bien que la galerie, la Bibliotheque, les ornemens de la Chapelle et les ameublements des Chambres de Seminaristes, et bien d'autres choses non comprises audit plan, devoient aller au moins a vingt mille florins.

En consequence de ce, nous examinâmes le compte de la depense faite jusqu'a ce jour, et trouvâmes qu'elle ne montoit qu'a la somme de 57149 florins et de plus ledit Receveur nous assura que pour achever tout ce qui restoit a faire la somme de neuf mille florins pouroit suffir, tellement que la depense generale n'auroit montè qu'a la somme de 66149 florins, et il nous detailla specifiquement que cette èpargne etoit provenue des attentions qu'il a apportèes aux achats des differens materiaux qu'il avoit tachè d'avoir au meilleur prix, et du soin particulier a veiller sur les ouvriers pendant tout le temps que ces ouvrages ont durès, en quoi il pourroit ii avoir aisement vingt a vingt cinq mille florins d'èpargne.

Après quoi nous examinâmes le bilan detaillè de la situation actuelle des revenus du seminaire, et reconnûmes que nous étions en état de consommer ladite epargne de vingt cinq mille florins sans deranger en rien l'entretien de cette maison.

Sur quoi meurement deliberè, et considerè que les seminaristes aux jours de congè alloient en ville, les uns chez des amis, les autres dans des cabarets, et bien des fois dans des compagnies que ne leur conviennent aucunement ; considerè encore que la plus part des seminaires voisins avoient des campagnes ou les seminaristes vont se promener et se divertir les jours de congè ; d'ailleurs que ce seminaire avoit un fond amorti a un quart de lieu des portes de cette ville, que ce fond etoit assè spacieux et tres convenablement situè ; considerè sur tout que la fabrique du seminaire ètoit en état de faire face a la depense d'une maison de campagne, nous avons resolu d'eriger sur ledit fond un batiment entourè de fossès, de haiies vives, allèes, berceaux, promenades et autres embellissemens, dont le corps de logis sera de quatre vingt dix pieds de longueur sur quarante quatre pieds

de largeur avec une terrasse tout alentour de vingt pieds de large sur quatre pieds d'elevation, ledit Batiment n'étant que d'un étage avec une mansarde travaillée dans le gout et sur le dessein du seminaire.

Et pour l'exécution desdits ouvrages tant du Batiment que des fossés, plantations etc. nous en avons confiés la conduite audit Sr. Godtschalck Receveur de ce seminaire, et lui avons donnés comme nous donnons par les presentes les mêmes pouvoirs qui lui ont été donnés par notre resolution de 29 janvier 1755 touchant le batiment du seminaire, pour en consequence faire les approvisionnements et choix des ouvriers, ou donner les ouvrages par entreprise sous devis et bonnes conditions, et enfin pousser cette resolution jusqu'à sa perfection, desquels batimens et jardins ledit Receveur devra avoir soin comme pour tous les autres biens de ce seminaire pour en tout temps pouvoir en constater la situation conformément au Reglements. Fait a Ipres le jour, mois, et an que dessus. Signés, Guill. Evêque d'Ipres. De Croeser et F. J. Anchemant. Collationé par le sousigné secretaire de cet Eveché - Delvaux.

Archief Bisdom Brugge, Fonds Bisdom Ieper,
63, Handelingen van Willem Delvaux, blz. 136.

10. 1763 november 3

Felix Josephus Hubertus De Wavrans Miseratione Divinâ et Sanctae Sedis Apostolicae Gratiâ Episcopus Iprensis etc.

Mandamus, ut omnes et singuli ad Seminarium nostrum Episcopale admissi, illic per se obeant omnia et singula tam studiorum, quam Domesticae Disciplinae, ac Religionis, et ordinum suorum Exercitia, requirentes, ut Superiores desuper advigilent, et Nobis respondeant. Datum Ipris in Palatio nostro Episcopali die 3a novembris 1763.

† Episcopus Iprensis

De Mandato Illustrissimi ac Reverendissimi Domini

Episcopi mei praedicti

Delvaux

Archief Bisdom Brugge, Fonds Bisdom Ieper,
88bis, *Notitiae V.*

11. 1772 november 26.

Felix Josephus Hubertus de Wavrans seminarii nostri Episcopalis alumnis, Salutem en Benedictionem.

Considerantes quam necessaria sit, praeter alias virtutes, temperantia illis qui ecclesiasticum statum meditantur; insuper perpendentes quam intolerabiles abusus non raro oriuntur ex eo quod alumni in seminario invicem in cubiculis conveniant, volentes hisce efficac

remedium afferre, prohibemus sub poena dimissionis e seminario, ne quis umquam aliquae ad cibum aut potum spectantia in seminarium introducat aut introduci faciat, sub eaden poena prohibentes, ne mutua cubicula sub quocumque praetextu et quocumque tempore ingrediantur, aut in ea extraneos admittant, mandantes Reverendo Praesidi ut desuper invigilet et transgressores hujus Nostrae ordinationis sine mora e seminario dimittat.

Datum Ipris, 26 novembris 1772.

Archief Bisdom Brugge, Fonds Bisdom Ieper,
88bis, *Notitiae V.*

II. Lijst van de Ieperse Seminaristen (1627-1713).

Ter aanvulling van de bijdrage over de geschiedenis van de priesteropleiding in het bisdom Ieper tijdens de aangegeven periode hebben wij onder deze Bijlage in alfabetische orde de namen samen gebracht van scholieren en studenten, die met steun of ten bate van het bisdom Ieper humaniora, wijsbegeerte of theologie studeerden vooral te Ieper en te Douai, heel zelden te Leuven of elders. Deze vrij uitvoerige lijst is echter nog zeer onvolledig. Om deze leemten enigzins te doen aanvoelen, hebben wij uit het register van *Handelingen van de vikarissen na het overlijden van Willem Herinx, 25.8.1687 tot 11.6.1691* (Archief van het Bisdom Brugge, Fonds Bisdom Ieper, nr. I, 59), al de namen van *seculiere* priesters en wijdelingen uit het Bisdom Ieper opgezocht en in de lijst verwerkt. Telkens wanneer een naam gevolgd wordt door de opgave van een *wijding* of een *functie* uit de jaren 1687-1691 komt deze aanduiding uit dat register, het enige van deze periode dat bewaard is gebleven uit het ons bekende archief van het bisdom Ieper. Daaruit komt afdoende naar voor hoe zelden een van de pastoors, kapelaans of wijdelingen bij de eigenlijke studentenlijst aansluit. Men mag daaruit besluiten dat ofwel veel studenten geen priester werden in het bisdom Ieper, ofwel dat er priesters van elders kwamen, ofwel en vooral dat de studentenlijst veel leemten vertoont. Om de lijst op te maken beperkten we ons tot de *Handelingen van het Seminarie* in hetzelfde archiefonds bewaard onder de nrs. *I.88, I.89, I.90*, en de *Notitiae I, II, III, IV, V* uit nr. *I, 88 bis*. Daar deze stukken chronologisch opgesteld of gerangschikt zijn, kan men met de opgegeven jaartallen de namen zonder grote inspanning weer vinden. De alfabetische volgorde, die het nadeel heeft niet duidelijk te maken hoeveel studenten en welke er op een bepaalde periode studeerden, is echter ongetwijfeld de meest bruikbare.

Wij beschikken bovendien over een zestal naamlijsten over de jaren 1709-1717, die wij omwille van hun eigen aard en de bijkomstige inlichtingen die erin vermeld zijn, afzonderlijk in Bijlage III uitgeven.

In onderstaande lijst werden de volgende afkortingen gebruikt :

aalm. = aalmoezenier	Rec. = Recolletten
b. = beurs	rel. = religieus
br. = broeder	ret. = retorica
can. = canonicus	sac., sacel. = sacellanus
cap. = capelanus of kapelanij	sem. = seminarie
dec. chris. = decanus christianitatis	subd. = subdiaken
des. = deservitor	synt. = syntaxis
diak. = diaken	t. = tonsuur
fig. = figurista	tons. = tonsura
Fil. = Filosofus	t.m.o. = tonsuur, mindere orden
gram. = grammaticus	testim. = testimonium
h. ret. = humaniora retorica	Th. = theologie
hum. = humaniora	Theologie Henninseminarie Douai
Iep. = Ieper	Th. Hennin =
m.o. = mindere orden	tit. = Titulus voor subdiakonaat
o. p., o. past. = onderpastoor	toel. = toelating
past. = pastoor	verv. = vervanging
po. = poesis	visit. = visitator = o. p. of sac.
pr. = priester	w. = wijding
pr. w. = priesterwijding	z.v. = zoon van

- Abordin Milo, 1690, sacel. Nieuwpoort.
 Abeels Franc. 1690, 1691, Th. Iep.
 Achten Franc.-Ferd., 1687 diak., 1688 pr.
 Acker (Paecquet) Judocus, 1636-1638 Th. Iep.
 Adam Petrus, past. Zoutcote, 1687 past. Coudekercke 1687, 1690.
 Aernoudt Philippus, 1689, past. Hoogstade.
 Aernoudts Valentinus, 1688 cap. Steene bij Bergues, id. 1690
 Aerts Laurentius, 1687 Th. Iep.
 Aertsen Petrus-Jacobus, 1640, 1641 Th. Iep.
 Aieul..., 1638 (Crombeke) hum.
 Alexander..., 1688, can. O.L.V. Cassel.
 Allaert Joh., 1665, Fil.
 d'Allain Aegidius, 1687 pr.
 Allemeersch Norb. Aeg., 1691, tit. subd.
 Alluin (Halewijn) Joh. 1669, 1673, Th.
 Ammelius Maillardus, Cassel 1637 Th. Iep.
 Ameloot J.-B., 1687, Fil. 1688 en 1689, Th. Hennin 1689, 1690.
 Ameloot Sigismund, Fil. 1671, 1672, Th. 1673.
 Ampoorters (Handpoorters) Jacobus, 1641 gram., 1647 Th., 1650 Th.

- Andries Franc., 1661, 1662 Th.
 Acent Martinus, 1653, rhetor.
 Auwemaert Lau., 1689, 78 j.
 Babelare J.-B., 1688 cap. Watou, 1688 cap. Hondschote, voorstel tot permutatie met Petrus de Brouck, past. van Loker.
 Baelde ..., 1701 Fil.
 Baert Albertus, 1688 pr., cap. Woumen, ook in 1689.
 Baeteman ..., 1650 reeds overleden, was past. van Dranoutre, erfgenenamen betalen voor Seb. Jennyns, seminarist.
 Baillion Car., Cassel, 1687 t.m.o. 1690 tit. + subd. student te Leuven.
 Baillion Jacobus, 1691 Th. Iep.
 Bailly Antonius, 1689, past. Wavrans.
 Bamelis Aegidius, 1693 beurs, 1700 Th. Iep.
 Bamelis Jac., 1676 Fil. na hum. te Ieper, 1679-1683 Th. Iep., 1688 past. Stavele, 1688, 1693 past. Watou.
 Bamelis Gislenuus, 1679 Th. Hennin.
 Bamelis Oliverus, 1671 hum., 1674 po., 1676 Fil., 1677 Th.
 Bamelis ..., des. Sint-Jan, Ieper.
 Barjoos Franc., 1650-51-52 Fil. wordt Recollet.
 Barjoos Jacobus, na 1632 en vóór 1640 priester.
 Bastaert Petrus, 1639 beurs, 1640 Fil.
 Baton Philippus, 1649-53 hum.
 Bauræt Winnocus Petrus, 1690 tit. en subd.
 Bauwens Guill., 1683 beurs.
 Bavinkhove ..., 1691 Th. Iep.
 Bayart Joh.-Dom., pr. S.T.L., 1689.
 Beaugrand Corn., 1672 Fil., 1674 Th. Hennin. - theses Douai.
 Beaugran Corn., 1699 subsidie.
 Beaugrand Jos., 1687 voorlopig des. Sint-Jan Ieper.
 Beaugrant Petrus, pr. na 1632 vóór 1640.
 Beaugrand ..., 1688, 1689, past. Rexpoede.
 Beaurant ..., 5 j. te Douai = Beaugrand Corn. ?
 Becq Aegidius, 1689 en 1691 cap. Hondschote.
 Becque(t) J.-B., 1671, 1673 Th.
 Becquerau J.-B., wellicht Bocquerau, 1650.
 Becu Jac.-Lud., 1690 to.
 Bex Jacobus, 1690 tit., m.o. + subd. = Becu Jac.-Lud.
 Behaeghel Henricus Ignatius, 1687 pr. w.
 Beke Antonius, 1669 Fil.
 Belewal Franc., 1705 beurs.
 Bellesiers Albertus, 1704, 1705 synt.

- Bellinck ..., 1688 past. Blauwcappelle.
 Bels Jacobus, 1688 to., m.o., 1690 tit. stud. Leuven.
 Belynck Joh. = Bellinck, verhuist in 1688 naar cap. van Oudecapelle.
 Bente Ferd., 1688, 1689 cap. Westouter.
 Bente J.-B., 1690, past. Veurne.
 Bente Petrus, 1689 Th. Hennin tot 1681, 1690 tit. + tons., m.o., subd., diaken.
 (de) Berch Petrus, 1689, 1690 Th. Iep.
 Berluut Damhortius ?
 Berte Jud. Ign., 1712 b.
 Bervoet Rem. - Franc., 1691 tons.
 Besson Willem, 1687 pr. w.
 Beun J.-B., 1687 Fil., 1678 Th., 1679-1693 Th. Hennin.
 Beun (de) Mich., 1665 hum., 1669 Fil., 1671-73 Th., 1679 past. in Westouter.
 Bienst Johannes, 1632, 1633, 1634 Fil.
 Billiau..., 1673 Fil., 1676 Th.
 Bindere..., 1640 Fil ?
 Bissot Jacobus, 1640 Fil.
 Blanckaert Jacobus, 1688, 89, 90 cap. Oostvleteren.
 (de) Blauwe..., 1671, 72 Th.
 Blicck Ignatius, 1651 po., 1653 ret. + Fil., 1656, 57 Th.
 Blomme Jacobus, na 1632 vóór 1640 pr.
 Boddart..., 1653 hum.
 Boereman Judocus, 1651-54 Th.
 Boereman ... † 1688 des. Hondschote.
 Boeteman Mich. 1689, tit., tons. m.o. subd.
 Bollaert Lud., 1691 Th.
 Bolle Petrus, 1659 ret., 1662-65 Th. Hennin.
 Bolle..., 1686, 87 hum.
 Bonte Adrianus, 1684 Th.
 Bonte Jacobus Corn. 1687 diaken.
 Bonvoisin Petrus, 1670 ret. 1673 Fil., 1691 cap. St.-Maarten Ieper.
 Boonen Robertus, 1642 ret., 1643, 44 Fil.
 Bootsman Johannes, 1687, tons. m. o.
 (de) Bordes, 1687, 1688, 1689 pitantiarius in Diksmuide, 1688 pr. w.
 Bornesien Andreas, 1688 pr. Cassel.
 Borreman Johannes, 1657 Th. Iep.
 Bosquet Lud. Gabr., 1689 diaken, 1690 pr. en cap. B.M. Capella.
 Bossaert (= Boussaere) Henricus, 1687 hum., 1690 Fil., 1692 F. +

- Th. Hennin, 1694 Can. Iep.
 Bottuut ..., 1653, 54 Th.
 Bouchout Ant. Andreas, 1690 tit., tons. m.o. subd., diaken.
 Boucquenau J.-B., 1668 subd., 1689 diaken.
 Boudenoot Matheus, 1693 Th.
 Bouillet Joh., 1652 hum.
 Bouten Petrus Paulus. Aug. eremiet van Cysoing 1654 Th. Iep.
 Bouve Robertus, 1688, 89, 90 pr. sacel. in Terdegthem.
 Boveschof Johannes, 1687 Th.
 Bouxsone Franc., 1639 Th. Iep. 1637 Th. Iep.
 Brassart Franc., 1638 Th. Iep., 1637 pr. Iep.
 Brielman J.-B., 1690 Fil., 1692 Th. was Subpraeses, 1696 coadjutor
 past. Sint-Maarten Ieper voor het pastoraal werk.
 Brilland ..., 1677.
 Brixis, Georgius, 1640 hum., 1642 synt.
 Broose ..., 1665, 66 Th.
 Bruneel ..., 1661, 1662-65 Th.
 Bruyn Franc., 1688, pr.
 Buisson Petrus, 1691 beurs.
 Bullaert Petrus, 1691 beurs.
 Bultynck Johannes, 1637 Th. Hennin.
 Cabaret Johannes, 1640 Th., 1637 Fil., pastoor Hondeghem.
 Cabiliau Franc. Jac., 1689 pr. cap. Cudecappelle (Hondschote) gaat
 over naar can. Sint-Pieters te Aire i.p.v. Lobbé.
 Caemerlynck Nicolaas, 1641 synt.
 Calliau Andreas, 1675, 1676, 1677 Fil., 1678 Th., 1687, 1689 sacel.
 Westcappelle, 1689 past. aldaar.
 Calliau J.-B., 1673, 1674 Fil., 1675 Th., 1665 beurs.
 Caloen Franc. Balth., 1689 cap. Boezinge.
 Cambray Judocus, J.U.L., 1688 past. Reninghe, 1688 dec. Christ.
 Diksmuide.
 Canis Johannes, 1688 cap. Sint-Pietres Bergues, 1691 reglement voor
 hem ald.
 Capmaecker Jacob, 1673 gram.
 Cappelle Petrus, 1665 hum.
 Cardinael Willem, 1660 Th., 1689 past. Socx, 1690 dec. Christ. Ber-
 gues.
 Carité Balth., 1663 hum.
 Carolus Johannes, 1700 Fil.
 Carolus Willem, br. van Jo., 1700 des. Sint-Jan Ieper.
 Carré (Quarré) Albertus, 1687, 1688, 1690 cap. Stavele.

- Carvin Johannes ,1688 tons.
- Casier Jacobus, 1637 Fil./Th., 1639-1645 Th. 1645 pr. + coadj. West-
vleteren.
- Cathelijm Andreas, 1689 cap. Moorslede, 1690 cap. en des. Passen-
dale.
- Cathelysone Judocus, 1650 po., 1651 id., 1652 hum., nov. 1652 aug.
eremiet.
- Chieren..., 1688 Fil.
- Cisterne Clemens, 1673 hum.
- Cisterne J.-B., 1671-73 hum., 1679 aangeraden op te houden.
- Claeys Antonius, 1680 Th. Hennin.
- Claeus Philippus, 1683 Th. Hennin, wil Norbertijn worden te Veurne
en mag, 1690 pr. norb.
- Clapsteen Michael, na 1632 vóór 1640 pr. tit. seminarii.
- Clays Dionysius, 1678,1679 Fil.
- Cleenwerck Jacob, 1681 en 1689 + past. Winnezele = Norbertijn.
- Cobbaert Franc. Ant., pr., 1688 past. Zandvoorde (Iep.).
- Cobbaert Livinus, 1690 cap. Ekelsbeke.
- Cocquel Johannes, 1643-50 des cap. van Rabeke (I. 59, 1690 ; 164v.).
- Cocquyt Adrianus, 1638, 39, Fil. 1640-42 Th. pr.
- Cokelaere..., na 1628 tit. seminarii.
- Colaert Joannes, 1640-45 Th., 1645 pr. subpraeses.
- Collet Petrus-Nic., 1684 Th. Iep., 1687 pr. w., 1688, 1690 cap. Socx.
- Collotius Joh. Th. Iep. 1635-1637, daarna past. Bickschote.
- Colpaert Christ.-Claud., 1689 (I. 59, 114v.), priester ?
- Colpaert J.-B., 1687 tons. m.o., 1688 tit + subd.
- Comasen Henricus Ignatius, 1679 hum., 1684 Fil., 1688 cap. Hond-
schote verwisselt met Petrus Simons, pr. cap. Sint-Janshospitaal Lo,
1688 tons. m.o. subd., 1688 diaken, 1688 pr. w.
- Comyn Aegidius, 1687-89 Fil., 1689-1693 Th. Hennin, 1691 tons. m.o.
(de) Coninck Henricus, 1642 synt.
- (de) Coninck Petrus, 1683 Fil., 1683-1688 Th. Iep. (1683) Douai
Hennin 1685-89, 1687 subd., 1688 diaken, 1689 pr. w.
- Comtois Gasp. Franc., 1709 ret., 1711.
- Coolen J.-B., 1687 past. Strazeele.
- Coolen Petrus 1689 cap. Meteren.
- Coolen..., 1691 past. Vinkem.
- Cortvriendt J.-B. 1685 tit. vervangen, 1689 pr. can. Meessen, 1691,
exoneratio Tituli.
- Cortyl Lud. Jac., 1690 tit. tons. m. o. subd., diaken, 1691 pr. w.
- Costenoble Thomas, 1657 ret.

- Cote..., 1682 hum.
- Coudelier Melchior-Cornelius, 1687 tons. m.o., 1688 tit., tons., m.o. subd., 1689 diaken, 1690 pr. w.
- Courlay Jacobus, 1648-50 Th.
- Courtois Franc., 1689, 1690 pr. en kosten te Sint-Maarten, Bergues.
- Cousin Mart. Franc., 1660 Th.
- Crabeels..., 1690.
- (de) Crocq Jacob, 1656 po., 1657 ret. 1658, 59 Fil.
- Creus Johannes, na 1628 tit. seminarii.
- Crommelynck Guill. Balth., 1681 oct. vraagt b. Simons.
- Cruce Godefridus, 1689 cap. Oostvleteren.
- Crusel Antonius, 1691 Th. Iep.
- Cruysaert J.-B., 1687 pr.w. 1688, 1689 biechthoren.
- Culot Guill., 1678 Th. Hennin, 1679 †.
- Cutsaert Ferd., 1689, 1690 Fil., 1691 Th. Iep.
- Cuvelier..., 1695 Fil.
- Cuyle Judocus, 1657 Th. Iep., op 23. 6. 57 gedaan.
- d'Allais Aeg. 1687.
- Dammaert Franc., 1678 Fil., 1679 Th. Hennin tot 1683.
- Dammaert Johannes, 1678 Fil., 1678 Th. Hennin moet terugkeren, 1689 past. Klerken wordt pastoor Sint-Niklaas te Diksmuide.
- d'Ancoisne (Daucone) Gasp., 1650 synt., 1653 ret.
- Dausque..., 1689, past. van Wavrans †.
- Dawaigne Lud., 1680-82 Fil., 1684 Th. Iep.
- De Back Math., 1681, past. Waescappel schulden aan sem. ratione alimentationis.
- De Backer Franc., 1691 tons. m.o.
- De Backer Math., 1671-73 Th. Iep.
- De Backer..., 1694 sem. Ieper.
- De Backere Petrus, 1640 Fil., 1637 h. ret.
- De Baenst Jac.-Jos., 1689 tit., subd. diaken, pr. w. toel. tot preken en biecht in Sint-Jacob te Ieper en buiten stad.
- De Baut Petrus, 1691 Fil. 1693 Th. Hennin.
- de Bergh (= Bergh Petrus, 1690 tit., tons. m.o. subd., 1691 diaken.
- de Bergh..., 1700 Th. Iep.
- De Beer Ant.-Bened., 1691 tons.
- De Bil Jac.-Mart., tons. m.o. 1688, 1689 tit., subd., 1690 diak., 1691 pr. w.
- De Blicke (= Blicke ?) ..., 1687 past. Waasten.
- De Blonde J.-B., 1659 beurs.
- de Boeck Albertus, 1671 po.

- de Boening Franc., 1689 cap. S. Ma. Bergues.
- de Boere Jacobus, 1687 hum., 1690 Fil., 1692 Th. Iep.
- de Bonte Jac. Corn., 1681 Fil., 1684 Th. Iep.
- De Borde Jacob, 1688 des. Diksmuide.
- de Borde Joh., 1671, 1672 Fil., 1672-75 Th. Iep.
- de Bouck Franc., 1688 hum., 1691 Fil.
- de Bouck ..., 1676 Th., 1690 past. Berthene.
- de Boussy Jos., 1688 pr. preken en biecht Diksmuide.
- de Bouw Jac., 1700 moet achterstel betalen, is dan sac. in Woumen
- de Brem Paschasius, 1665 Fil.
- de Breyne J.-B., 1665 Fil.
- de Breyne J.-B., 1689 pr. w. als Th. in Hennin.
- de Breyne, ..., 1689 deken van Nieuwpoort gevangen door Holl. in datzelfde jaar reeds vrij.
- de Broide..., 1677, Ieper b. Wouters.
- de Brouck Petrus, 1689 past. Loker.
- de Brouckere..., 1687, 1690 can. pr. Ieper.
- de Brouwer Petrus, 1641-44 Th. Iep.
- de Brul Daniël, 1688 sem. Hennin ?
- de Brune Rob., na 1626 vóór 1640 pr.
- de Brune..., 1700 ret. Fil.
- de Bruyne Laur. Ign., 1687 tons. m.o.
- de Bruyne Matheus, 1665 Th. Iep.
- de Buuck Jac., 1656-57 Th. Iep.
- de Buyck..., 1665 ret.
- de Bye Ignatius, 1690, subd.
- de Carpentry..., 1665 hum.
- de Cauwer Carolus, 1689 † past. van Sint-Niklaas te Diksmuide.
- de Cauwere..., 1691 † past. van Ramscappel.
- de Cerf Henricus, 1647 Th. Iep.
- de Clerck Christianus, 1647-50 Th. Iep.
- De Clerck Jacob pr. na 1632 voor 1640.
- De Clercq Claudius, 1637 hum.
- De Clercq Ignatius 1692 beurs.
- Declerck Johannes (Diksmuide), 1704 beurs.
- De Clerck J.-B. 1640 beurs, 1642 po.
- De Clercq Petrus, 1688 hum., 1691 Fil.
- De Clercq..., 1690, past. Dadizele.
- De Coninck Petrus = Coninck.
- De Cock Petrus, 1666 beurs Th. ?
- De Cock Rogerius, 1663-65 Fil., 1665 Th.

- De Corte Johannes, 1645-50 Th.
 De Coster Petrus, 1658, 1659 Th. Iep.
 De Coster Petrus, 1687 past. Terdegheem wordt deken christ. van Cassel, ook 1689, 1690.
 De Coussemaeker Car. Franc., 1690 tons. m. o.
 De Coussemaeker Petrus Franciscus, 1691 tons. m.o.
 De Crain Lud. Franc., 1690 tons.
 De Creeck Johannes, 1652, 1653 Th. Iep.
 De Cuyper Petrus Car., 1689 cap. Steenkerke.
 De Febure Franc., 1685-89 aalm. op zee.
 De Franck ..., 1665 aanbevolen voor beurs theologie.
 De Gavier ..., (Doornik), 1699 hum.
 De Gelcke Jacobus, 1665, 1666 Th.
 De Ghelcke Jacobus, 1668 gedeeltelijke vervanging van tit. (I, 59 fo. 29 ro.).
 De Grave Mathias Grys., 1689 cap. Westvleteren.
 De Grauwe Grys., 1689 cap. Proven.
 De Groote ..., 1665.
 De Guesne J.-B. 1688 cap. Westvleteren wordt er deservitor, (alias de Guisne), 1689 cap. Westvleteren, 1691 past. Westvleteren.
 De Haene Steph., 1656, 57 Th.
 De Hane Franc. Ign., 1687 tons. m.o. 1688 tit., 1689 diaken, 1690 pr. w.
 De Hondt Dion, 1637 Th. Hennin.
 De Jonghe Corn. 1689, tons. m.o., 1691 subd..
 De Keerle Guill., 1638 Th. Douai.
 De Keerle Jos., b. 1712.
 De Keerle Willem, 1687 past. Nieuwkercke +
 De Keerschietter..., van Bergues, 1665 hum.
 De Keyser Johannes, 1633-37 Th.
 De la Baraz Petrus, S.T.L., 1688 can. Ieper, 1687, verzaakt aan dec. christ. Cassel.
 De la Barge Johanas, 1687, 1688 cap. Slysps.
 De laderier..., 1770 Fil., moet naar Ieper komen voor Th.
 Delaet Petrus, 1689.
 De la Folie ..., 1687, Cap. Hosp. Bergues.
 De la Fonteyne Gaspar, 1654 hum.
 De la Gersie Joannes, 1687 cap. Nieuwkercke, 1688 en 1690 past. aldaar.
 De la Haye Guill., 1690 tons, m.o.. 1665 hum. + portier sem.
 De la Haye J.-B. 1688 cap. van St.-Grion te Dikkebus.

- De la Haye Martinus, 1671 Fil.
- Delanghe Franc., 1665 Fil., 1669-1672 Th. Iep.
- Delanghe Georgius tussen 1632 en 1640, 1659 cap. Elverdinge.
- Delanghe Jacobus 1687, 1688, 1689, 1690 cap. Adinkerke.
- Delanghe Petrus-Ignatius 1687, pr. w., 1688 pr. preken en biecht Izenberge, 26.8.88 testim. 1690 cap. Proven.
- Delanghe ..., 1695 Fil.
- Delarue Hyac., 1695 Fil.
- De la Sausoye ..., 1671, 1672 Fil.
- De la Vigne Ferminus, 1654, 1655 hum. 1657 synt.
- Delboo (d'Eelboo) Joh. Franc, 1686 Th. 1688, tit. 1688 subd., diaken, 1689 pr. w.
- De Leeuwe Fr., 1687 verv. tit., 1687-88 past. Belle.
- De Loo Christianus, 1671-73 Th. Iep.
- Delva Aegidius, 1684 Th., 1688, 1689 cap. Merkem.
- Delva Jacobus, 1687 hum.
- De Lyck Nicolaas, 1654 Th. Iep.
- De Maerle Petrus, 1690, can. van Loo.
- De (Du) Maigry Joh., 1652 synt. 53, 54 hum.
- Demeester Georgius, 1671, 1672 Th. Iep.
- De Meulenaere Guil. Rob., 1690 tit., tons. m. o.
- De Mey Matheus, 1687, 1688, 1691 cap. van Sint-Mariacapelle Hazebroek
- Demey..., past., Proven † 1650 gaf legaat aan het seminarie.
- Demeyer Adrianus, 1688-91 hum., 1692, 93 Fil.
- Demmery J.-B., 1669 Th. Hennin.
- De Mol Ferd., Norbertijn, 1689 past. Houthem 1687, 1688.
- De Mol Petrus, 1689 † past Westcappelle.
- De Moucheaux Rob. Bern., 1688 tons, m. o. subd., 1689 pr. w.
- Demouroux Franc., 1673 Fil.
- Demulder Johannes Jos., 1690-92 hum., 1693-95 Fil. 1695 Th. Iep., 1696 subpraeses.
- De Mulder Philippus, 1632,33, 34 Fil.
- De nayere Antonius, 1687 past. Zuutpeene, des. Noortpeene.
- De Neville Nic. Guill., 1677 diaken, Th. Ieper (dossier Steyaert).
- De Nys Franc. Jud., 1688 tons. m.o.
- De Nyst Math. Ign., 1689 cap. Wormhout.
- De Peser Henricus, 1688 pr.
- Depins Antonius 1665 beurs nepos past. de Terdegheem.
- De Placker Chrit., 1652 ret.
- De Placker Jac., 1650 synt. tot. 1654 hum.

- De Plancke Gerardus, 1659 gram.
- De Plancke Petrus Flor., 1688 cap. Ledringhem, 1690 pr. cap. Quaedypre.
- De Poortere Carolus, 1688 † past. Watou.
- De Poortere Petrus Mathias, 1690 tit. en subd. + diaken (181⁰⁰).
- De Pretz Aegidius, 1657 ret.
- Depuydt J.-B., 1656 fig., 1657 gram.
- Depuydt Petrus Andreas, 1687 subd., 1688 diaken, 1689 pr. w., 1690-91 cap. Alveringhem.
- De Quidt Regin., 1689 tons. m.o. 1691 tit., 1691 nogmaals tons. m.o. subd. (I. 59, 132 r, 193 r, 201 r).
- De Ravig Paschasius, 1664 Fil.
- de Reing..., 1689 past. Poperinghe, voorlopig dec. christ. Nieuwpoort.
- de(s) Remaulx Regin-Rochus, 1688 tit., subd.
- de Riche (= de Rijcke) Jacobus, 1671 -73 hum., 1678 Th. Hennin.
- de Rijcke Ant. 1677 Th. Ieper, diaken (Dossier Steyaert), 1687-89 cap. Alveringhem, 1691 cap. Leyssele.
- de Rijcke Dionysius, 1691 past. Dikkebus.
- de Rijcke Johannes, S.T.L., 1689 past. Wulverghem + des. Sint-Niklaas Ieper.
- de Rijcke Jos. 1676 hum., 1679 Fil., 1689 past. Hondschote.
- de Rijm Guill., 1689, 1690 past. Beveren.
- De Roo Armandus, 1671 Fil.
- De Roo Cyprianus, 1644 beurs.
- De Roo Polycarpus, 1644 beurs.
- De Roo Johannes, 1689, 1691 cap. Dranoutre.
- De Roo ..., 1688 hum.
- De Rood, 1700-01 Th. Iep.
- De Roode Aegidius, 1642 po., 1657 Th. Iep.
- (De) Roode..., 1653 Th. Iep.
- De Ros Ferd., 1688-88 Th., 1688 tons. m. o. subd. + tit., 1690 pr. w.
- de Roy Joh., 1662 Fil.
- De Reuse Car., 1687 pr. Wytschaete.
- Desbarlieux Mart., 1640-41 Th. Iep.
- Deschepen Carolus, 1639-40 hum.
- De Schodt Franc. Matheus, 1689 tons. m.o., 1690 tit., subd.
- Desmadryl Petrus, 1688, cap. Elverdynghe, tit. subd. 1690 diaken, 1691 cap. Elverdinghe.
- Desmet Jacobus, 1691-92 Fil.
- Desmedt Johannes, 1637 Th. Iep.
- De Smidt Johannes, van Hoogstade, past. Terdeghem omstreeks 1640.

- De Smidt Petrus, 1691 tons m.o.
 Desombre ..., 1694 sem. Ieper.
 De Soutter Laur., 1671-73 hum.
 De Soutter..., 1701 sacell. Leyssele.
 De Souttere Petrus, 1687 cap. Ledeghem, 1688, 1689 cap. Beveren.
 De Springher Guill., 1678-83 Th. Hennin.
 De Stuynder Polyc., 1671-73 Th., 1676 past. Bierne, 1676-1691 past. Sint-Pieter Bergues.
 De Veltre Willem, 1687 tit. tons. m. o. subd., 1688 diaken, pr., Sint-Maarten Ieper, 1696 toel. tot preken.
 De Vicq Patricius, 1687 tons. m. o., 1688 tit. en subd., 1689 diaken.
 De Vinck Phil., 1651 po.
 De Vinck..., 1690 past. Uxem en des. Coudekerke.
 (De) Voet Paschasius, 1630-40, past. Neerwaasten.
 De Vos Gregorius, 1712 beurs.
 De Voldere Franc., 1644-46 hum., 1646 Fil. Iep., 1650 Th. Iep.
 De Vos Johannes, 1635-37 Th. Ieper.
 De Vos Joh., 1639 rel. in Waasten.
 De Vos Leopold Augustinus, 1688 tit., tons. m. o. subd., diaken, 1690 koster - Sint-Niklaas Veurne mag biecht horen dus priester norb.
 De Vrie Everard, 1690 sacell. Nieuwpoort.
 De Vynck Nicolaas, 1647-51 Th. Iep.
 De Was Petr. Ign., 1683, 1684 fig., 1686 hum., 1690-92 Fil., 1692-93 Th. Hennin, ziek.
 De Wicke Quintinus, 1632 Th. Iep., past. Watou.
 De Wignes Servatius, 1690 past. Duinkerke.
 De Wilde Jacobus, 1650 hum. po ?
 De Wilde Jacobus, 1651-54 Th. Iep.
 De Wilde Jos., 1709 sem. Iep.
 De Wilde..., 1688 deken Meessen, vervanging tit. in Waasten.
 De Witte Jacobus, 1633-34 hum., 1635-37 Fil., 1637-42 Th. Iep. Sub-regent.
 De Witte J.-B., 1684 Th. Iep., 1689 cap. Westvleteren, 1687 diaken (11r.).
 De Witte Phil., 1690 pr.
 De Witte..., 1687 cap. Nipkerke.
 De Wolf..., 1665 hum.
 De Wulf Antonius, na 1632, van Belle.
 De Wulf Bart., 1689 subd. en tit., 1690 pr. w., cap. Ghyselde.
 De Wulf Gerardus, 1640-44 Th. Iep. daarna des. Rubroecq.

- De Wulf Josephus, 1673 Th. Iep.
 De Wulf Petrus-Jos., 1688 past. Leffrinckhoucke.
 De Wulf Valentinus, 1711 sem. Iep.
 De Wyntere Franc., 1650 Fil.
 De Wynter Franc., 1689 past. Pervyze, Norbertijn.
 De Wynter Ignatius, 1689 pr.
 De Zitterer Ferd. Corn., 1684-86 Fil.
 De Zittere Guill., 1688 tons. m. o., tit., subd., 1689 pr. w.
 De Zomere Johannes, 1689 pr. in gevangenis te Ieper.
 De Zoutteren Jacobus, 1678-83 Th. Hennin, 1690-91 past. Wijtschate.
 Diedeman Jac. Paul., 1687, 89, 90 cap. Pollinckhove.
 Dienen (Deynen) Arnoldus, 1650-52 Th. Iep.
 Dierix Petrus, 1665 Th. Iep.
 Dierycx Petrus, 1690 pastoor St.-Joris Nieuwpoort, Norbertijn, 1691 past. St.-Niklaas Veurne.
 Donaes Livinus, 1641-42 hum., 1643 gram.
 Do(e)nse Henricus, 1637 Fil.
 Do(e)nse Henricus, 1652-55 Th. Iep.
 Donche Reginald, 1689, 1691 past. St.-Niklaas Veurne (Norbertijn ? † 1691).
 Dresselaer Georgius, 1665 Fil., 1690 cap. Kathedraal Iep.
 Dresseler Jacobus, 1637 ret.
 Dresseler Petrus, na 1632, vóór 1640 sacell. O.L.V. Brielen.
 Du Flos..., 1687 cap. Westcappele.
 Dugourque Jacobus, 1704 Th.
 Dunewal Car., 1665 Th.
 Du (De) Hamers Mart., 1688 cap. Hazebroek, ook 1689 = Duhamel
 Dupont Georgius, 1660-62 Fil., 1662 Th. Hennin.
 Duramel Petrus, 1687 pr. w.
 Duscillier Judocus, 1657 Th. Iep.
 Du Suens of Du Siens..., 1665 beurs hum ?
 Ecbert Nicolaus, 1688 pr., 1690 cap. Duinkerke.
 Egmond Carolus, 1660 hum., 1664, 1665 Fil.
 Ellebode Joh., 1690 cap. Hondeghem.
 Ellebout..., 1688 pr. Bikschote.
 Elynck Petrus, 1688 tit., tons. m. o. subd., 1689 diaken, 1690 pr. w.
 Enten Joh., 1670 Th. Iep.
 Esther Anselmus, van Diksmuide, vraagt beurs nov. 1681, krijgt be-
 taling in 1689, 1688, 1689 cap. Eessen.
 (L') Estienne Antonius, 1682 Fil., 1690 pr. Ieper.
 Everard Vincentius, 1688.

- (L') Evesque Angelus, 1689 Fil., 1691 Th. Iep.
 Eynen Arnoldus, 1650 Th. Iep.
 Faulcon..., 1643, 1644 hum.
 Ferou Franc., 1687, 1689, 1690 cap. Godtsvelde.
 Fierman Georgius, 1688, 1691 cap. Staple.
 Finet Laur., 1700 vraagt beurs.
 Florisone Simon, 1689, 1691 cap. Geluwe.
 Florizone Christ., 1665 Fil.
 Fontaine Marinus, 1687 Fil.
 Fontaine Carolus (= Fonteyne) 1671 hum., 1671-73 Fil., 1674 Th.
 1687-91 des. Sint-Jacob Ieper, 1691 confrater van Kalenden van O.L.V. aldaar.
 Fonteyne Jacobus, 1688, 1689 cap. Dadizele.
 Fonteyne Lambertus-Joh., 1685 Fil., 1686 Th. Hennin, 1687 tit. + subd., 1688 diaken, 1690 pr. cap. Moorslede + Dadizele, Passendale, Becelare.
 Forse Car. Andr., 1673-75 Fil.
 Foubert Lud., 1709 Fil., 1709 Th.
 Francke Nicolaas, 1687, 1688 cap. Ghyvelde.
 Franquet Jacobus, 1690 cap. van Baron van Winterssel te Nieuwpoort.
 Fremault Johannes, 1638, 39 Fil., 1640-42 Th., 1642 pr.
 Fremault..., 1712 priester.
 Gallant..., 1697-99 Fil., 1699-1701 Th. Iep.
 Gالياert J.-B., 1673 Th.
 Gardeyn Franc., 1660-63 Th. Iep., 1662 portier.
 George..., 1671 hum.
 Gerssen (Gheerssen) Bald., 1664-65 Fil., 1668-70 Th.
 Ghazeran Franc., 1682 po., 1684 Fil.
 Gheersen Bald., 1683 sem., 1688 cap. Winnezele, 1689 cap. Arembaldscapelle.
 Gieren (Cieren ?) Car., 1639 po., 1640 ret., 1641 Fil., 1644 Th.
 Ghijs Jos., 1689 past. Winnezele.
 Ghijsdael Guill. Theod., 1698-1700 Th. Iep.
 Ghijselen Petrus, 1688, 1689 des. Hondschote, 1689 cap. Wijngaard
 Brugge verwisselt met Joh. Dammaert past. Klerken, wordt past. Klerken 1689.
 Gillis Petrus, 1634 Fil., 1637-42 Th., 1641 tit. sem.
 Gillis Petrus, 1652-53 ret., wil daarna Recollet worden.
 Gillis Petrus, 1656 Fil.
 Gobert..., 1688 pr., cap. Hondschote.
 Godtschalk Jacobus, 1637-41 Th., 1640 tit. sem.

- Godtschalk Judocus, 1706-1709 Th. Iep.
 Goecier J.-B., 1694 Th. Hennin.
 Goetghebeur Petrus., 1665 hum.
 Goethals Jud., 1687 diak., 1690 pr. w. student Leuven bij M. Steyaert.
 Gourlay Jacobus, 1645-47 fil. rec. Iep., 1647-50 Th. Iep.
 Grammon Rob., 1687, 1688 cap. Socx, 1689 past. Socx.
 Grandelle (Grandet) Fred., 1650 ret., 1650-52 Fil., 1653 Th.
 Gravier..., 1699 hum. Iep.
 Grison Steph., 1653 hum.
 Grymonpré..., 1688, visitator of cap. St. Maarten Ieper.
 Guns Dominicus, 1690, 91 cap. Alveringem.
 Haeghebaert Franc., 1650 hum., 1652 Fil., 1657 Th. Iep.
 Haeghebaert J.-B., 1658-59 po., 1660 ret., 1661-62 Fil., 1663-65 Th.,
 1666 vraagt o.p. te worden.
 Halewijn Vinc., 1690, past. Oostduinkerke (Norbertijn ?).
 Hamelton..., 1665 hum.
 Hames J.-B., 1687, 88 cap. Rubroek, 1688 cap. Oudecappelle wordt
 past. Blauwcappelle of Wemaerscappelle.
 Hancx Michael, 1687 pr. w.
 Hans Car., 1639-41 Fil., 1641-43 Th. Iep.
 Handpoorter = Ampoorters.
 Hards Boone Joh., 1677 pr. 1691 past. Sylvestercappelle.
 Hardinoy Ignatius, 1678-80 Fil., 1680 Th. Iep.
 Hardyne Franc., 1690 pr. cap. Wormhout.
 Hardy Andreas, 1650 synt., 1654 Fil., 1656 Th. Iep., 1658 id. telkens
 ook portier.
 Hardy Jacobus, 1689 onderkoster St.-Maarten Ieper, t. m. o.
 Hardy Steph., 1687, 88 Fil., 1689 Th. Iep.
 Hardy..., 1671-1673 Fil.
 Harynghe = van Harynghe Franc.
 Hatting Ignatius, 1676 Th.
 Hautpas..., 1688 past. Piermont.
 Helinck..., 1673 Th. Iep.
 Hensen Car., 1687 cap. Zegherscappelle.
 Hendrysen Joh.-Nic., 1690 tit., t. m. o., subd.
 Heneman Joh.-Franc., 1689 tons.
 Herbault Jacobus, 1654 hum., 1657 synt., 1658 po., 1690 pr. Ieper.
 Hermel Franc., 1684 Fil.
 Heurlebout Ign., 1678-80 Fil., 1680 Th. Iep.
 Heurlebaert Corn., 1688 Th. Iep., 1690 tit., subd., 1691 diaken.
 Heyndricx Jacobus, 1687 past. Alveringem.

- Heyndricx Petr. Franc., 1673 Th., 1687 can. St.-Maarten Ieper.
 Hidde Christianus, 1683 beurs, 1686 Fil., 1688 Th. Iep., 1690 tit.,
 diaken.
 Hochart Joh., 1688, 1689 cap. Ledegem.
 Hollander Adr., 1638, 39 Fil., 1640-44 Th. ; is van Hondschote.
 Hooft Franc., 1637-42 Th. Iep.
 Houcke Gislenus, 1692 hum., is van Belle.
 Hoybant Henr. Ign., 1689 tit., subd.
 Huyghe Mich., (Norbertijn), 1689 past. Pervyze, 1689 past. Stavele
 en St.-Catharinakapelle, 1691 past. St.-Niklaas Veurne.
 Inghels Petrus, 1638, 39 Fil., 1640-42 Th. Iep.
 Isenbrant Franc., 1639 hum., 1642 po.
 Isenbrant Judocus, 1656 synt., 1657 po., 1658 ret.
 Isenbrant J.-B., 1674 hum., 1675 gram.
 Isenbrant Vinc. Ign., 1641-42 gram.
 Isenbrant..., 1659-60 Th. (= Judocus?).
 Issen Jac. Leop., 1688, 89, 91 cap. en des. Ramscapele.
 Janssone Jacobus, 1691, past. Zuytschote.
 Janssone Nicolaas, 1683-87 Th. Hennin, 1688 t. m. o., 1691 tit.,
 diaken, pr. w.
 Jennyns Guill., uit Dranoutre, na 1632 Th., 1642 past. Westkapelle
 (Brugge).
 Jonaert Phil., 1688 past. Bulscamp.
 (de) Jonckheere Guill., 1639 fig., 1642 synt.
 Jonckheere Guill., 1680 ret.
 Judoci (Joos) Jac., 1656 synt., 57 po., 58 ret., 61 Th. Hennin.
 Judoci J.-B., 1665 Fil., 1666 Th. Hennin.
 Kellenaar Ant., 1687 Th.
 Keerlynck Georgius, 1687, 1691 past. St.-Janscapele.
 Keybus Ant., 1632 Th. confrater Kalenden. O.L.V. Ieper als tit. voor
 1637.
 Keynaert J.-B., 1688. t. m. o., subd., diak., 1689 pr. w.
 Kiecken Lud., 1687 pr. w., 1688, 89, 90 cap Caester.
 La Francq Balth. Andr., 1687 t. m. o.
 La Haussoye Corn., 1678 reeds 6 j. te Douai.
 (de) La Haussoys J.-B., 1698 Fil. ; 1700 Th. Iep.
 Lambrecht Th., vóór 1650.
 Lammens Jac., 1657 Th. Iep.
 Lammers Corn., 1637 fig., 1642 po.
 Lamer Jac. Franc., 1690 tit., subd. student Leuven in Driutiuscollege.
 Lamer Joh., 1688 cap. Slys (Moorslede).

- Lamoere Joh., 1688 t. m. o.
 Lamoot Car., 1641 sem., 1642 ret.
 Lamoot Joh., 1637-40 Th. Hennin, 1640 tit. Sem., 1642 past. Wyt-
 schate.
 Lamoot Petrus, 1687 cap. St.-Pieter Ieper.
 Lamour Jac. Franc., 1687 past. Izenberge.
 Lamour Phil. Guill., 1688, 90 cap. Haringe.
 Langrez Jos., 1664, 65 Fil.
 Lansheere Jac., 1653 gram.
 La rue..., 1689 Fil., 1691 Th. Iep.
 La rue J.-B., 1689 t. m. o.
 Laureins Jeremias, 1673, 74 Fil.
 Lauwers J.-B., 1673 Fil.
 Lebouck..., 1700 Fil. of Th. Douai.
 Le Chien Franc., 1651 Th. Iep., zijn broer is dan past. te Booitshoeke.
 Le Cocq Car., 1641 Fil., 1644 Th. Douai sem. regium.
 Le Cocq Hugo, 1647 Fil., 1650 Th.
 Le Cocq Phil. Jac., 1665 Fil.
 Le Coincte Franc., 1663 Fil.
 Le Coint Lud., 1694 Th. Hennin.
 Le Cointe Lud., 1657 gram.
 Le Dent, 1660 Th.
 Le Dey Jac., van Bergues, 1680 hum.
 Lefebure Jud., 1650-53 Th. Iep., 1653 pr.
 Lefebure..., 1695 Fil., 1699 Th.
 Le Gai(s)ne J.-B., 1671-73 Th. Iep.
 Le Grand Franc., 1672 Fil.
 L'Hoste (Loste)..., 1630 can. St.-Maartens Iep., cap. van St. Petrus
 Elverdinge, vervangen door Jud. Taelman cap. St.-Niklaas Ieper,
 1630-34.
 Leensone Joh. Th., na 1632, daarna past. St.-Jan Popernige, 1642 past.
 Elverdinge.
 Le Lay (Le Leu) Florus (Florus, Florentius), 1671-73 Th., 1689
 past. Oostcappele.
 Le Maire Petrus, 1647, 48 Fil., 1650-53 Th.
 Le Maistre Judocus, 1657 gram., 1659, 60 hum.
 Lemmens Chrisost., 1637 Fil., 37 Th.
 Le Pez Adr., 1659 beurs.
 Le Play..., 1704 Fil.
 Leppens Adr., 1636-38 Fil., 38-42 Th., 1641 tit. Sem.
 Le Quointe Guill., 1673, 74 Fil.

- Le Quointe J.-B., 1692 hum.
 Le Quointe Lud. Septumus, 1668 hum., 1670 synt.
 Le Quointe Victor, z. van Ant., 1660 hum., 1664,65 Fil.
 Le Roen Jac., 1637 po.
 Le Rou Guill., 1657 synt.
 Le Rouge Georgius, 1639-41 Fil., 41-44 Th. Iep., 44 pr.
 Le Roy Car., 1691 tit.
 Le Roy Jac., 1689 tit., 1690 diak.
 Le Roy Guill., 1689 t. m. o.
 Le Roy Joh., 1637 hum.
 Le Roy Marinus, 1687 diak., 1688 pr. w.
 Le Roy Valentinus, 1637 hum.
 Le Secq Ant., 1640 Th. Hennin.
 L'Espe Maximiliaan, 1652 hum.
 Lestens Ant. Franc., 1678 hum.
 Libert..., 1669 Th. Hennin.
 Liebaert Jos., 1689, t. m. o., 1690 tit., 1691 diak.
 Liefhooghe Franc., 1669 Th. Hennin.
 Liot Franc. Jos., 1689 aalm. Duinkerke.
 Lobé Gaspar, 1698, sinds 1685 aalm. op zee.
 Lohem Christianus, 1671 Th. subd. van Menen.
 Lombaert Franc. Absolon, 1687 diaken, 1688 pr. w.
 Looten Thomas, van Belle, 1638-42 Th. Hennin.
 Loys Fredericus, 1688 cap. Izenberge, 1689 past. Steene bij Bergues.
 Loys Theod., 1687 cap. Steenkerke, 1688, 1690 cap. Izenberge.
 Loyseul (Leysene ?) J.-B., 1676 beurs.
 Loyseau J.-B., 1690 cap., pr. Ieper verwisselt met Pollet Lud. cap. Hondschote.
 Luriau..., 1703-05 Th. Iep.
 Maerschalk Bern., 1687 pr. w., 1688, 89, biechthoren Kaaskerke en Oostkerke.
 Maertens Jos., 1688, 89, 90, 91 cap. Elverdinge.
 Maertens..., hum.
 Maes Ant., 1645-47 hum., 47 Fil. Rec. Iep., 1650 Th. Iep.
 Maes Jud., 1643-46 hum., 1647 Fil. Rec. Iep.
 Maes Petrus, 1688 pr.
 Maesen Bald., 1631-36 hum., 37-38 Fil. bij O.P., 1639-42 Th. Iep.
 Maigron..., 1688 pr.
 Makereel Alb., 1688, 89 cap. Herzeele.
 Malbaut Alb., 1637 hum.
 Mariaval Petrus, 1674 beurs.

- Marieval Franc., 1679-1682 Fil., 1688, 89, 90 sacell. Houtkerke.
 Marissal (Marichel) Franc., 1685-86 Th. Hennin.
 Marissel..., 1676 neef van pastoor van Terdegheem.
 Marsilles Franc., 1688, 89 past. Adinkerke.
 Marsyles..., 1690 can. Meessen.
 Martinet(z) Joh., 1650-51 po., portier, 1653 hum.
 Martins Petrus, 1656 Fil.
 Martin Car. Franc., 1687 past. Kaaskerke.
 Martin Gaspra, 1673 Th. Iep.
 Martin Valentinus, 1688, tit., 1689 diak., pr. w., 1690 preken Hond-
 schote.
 Maseman Franc., 1698 Fil.
 Maseman Guill., 1690, 91 cap. Belle.
 Masseur J.-B., 1688 Fil., 1690 t. m. o.
 Masseur..., 1690, past. van Caester.
 Massue Guill., v. Poperinge, 1635 hum., 1636-37 Fil., 1642 Th. Hen-
 nin.
 Mattheuwe J.-B., 1688 can., past. St.-Pieter Ieper.
 Mattoy..., 1676 Fil.
 Matthoy Cornelius Petrus, 1687 cap. St.-Pieter Cassel verwisselt met
 Adam Petrus pastoor van Zoutcote.
 Merghelynck Jac., S.T.L., 1688 can. St.-Maarten Ieper.
 Merghelynck Guill., 1688 can.-deken St.-Maarten Ieper.
 Merghelynck Petrus, 1637 Th. Hennin.
 Merelbeke Ludovicus, 1650 Fil., 1652, 53 Th. Iep.
 Mergaert Jac., 1671 hum.
 Merleu Mart. Jos., 1687 subd. can. Meessen, 1690 diaken, pr. w.
 Merlier..., 1712 beurs.
 Merlevede..., 1660 Th.
 Merlin Ign., 1671 gram., 1673 hum.
 Merlin..., 1634 Th. Hennin.
 Mesthaghe..., 1700 Th. Iep.
 Metersys (Medicis)..., 1673, 74 Fil., 1676 Th.
 Metsu..., 1704 sem. Th.
 Meulenaere Andr., 1691 cap. Reninghelst.
 Meulendyck Nicolaas, 1636 Fil., 1637 Th. Hennin.
 Meulendyck Joh., 1635 aanbevolen voor beurs.
 Meut..., 1681 sem.
 Michiels Mattheus, 1687 t. m. o.
 Michiels Petrus, 1688 past. Arembaldstempel.
 Misson Petrus, hem wordt in 1654 een beurs geweigerd.

- Moenen (Mones) Georgius, 1669-73 Th. Iep.
 Moenen Joh., 1647 beurs.
 Moens Angelus, 1690 †, Norbertijn, past. St. Joris bij Nieuwpoort.
 Moens Petrus, 1665 beurs hum.
 Moens..., cap. Noortpeene 1687, 1688 past. Noortpeene †.
 Mollet..., 1665 hum.
 Mombrey Petrus, 1688 pr.
 Mortier J.-B., 1690 t. m. o.
 Mortier Phil. Jac., 1683-87 Th. Hennin, 1688 mag naar ander bisdom, is S.T.B., 1687 pr. w., 1688, 89, 90, 91 tweede visitator St.-Maarten Iep.
 Naelde Jac. Th., na 1630, in 1642 †.
 Navigheer Aegidius, 1688 can. Iep.
 Navigheer Jac., 1641 Th.
 Navigheer Mich., 1688 can. Ieper.
 Nevejans..., 1688 hum.
 Nicole Franc., 1688-92 Th. Hennin, 1690 tit., t. m. o., subd., 1691 diaken.
 Nieuville..., 1669 hum.
 Nieuens Petrus, 1650 beurs (Fil. ?).
 Niphens Petrus, 1653 Th. (= Nieuens ?)
 Obyn J.-B., 1688 cap. Beveren, 1691 cap. Hondschote.
 Odent Joh., 1663 hum., 1665 po.
 Onraet J.-B., 1692 Fil.
 Oosten Rol., 1640, 41 hum., 42 gram.
 Oostland (Oustland) Car., 1636-38 Fil., 39-42 Th. Iep.
 Otton Franc., 1684 schulden betalen aan sem., 1685 past. Waescappel.
 Outterssone Leonardus, 1690 cap. Nieuwcapelle.
 Paesschezone Petrus, 1658 po., 59 ret., 60 Fil.
 Paesschezone Rogerius, Th. na 1632, daarna past. Waescappel, 1642 past. Eecke.
 Pannecoucke Ant., 1689, 90 past. Ghyselde.
 Panneel..., 1712 b.
 Pape-Grietens Ign., 1653 Th.
 Papegay Mattheus, 1640 Fil., Th.
 Papegay Mattheus, 1640 Fil., Th.
 Pattheet Jud., 1690 past. Oostduinkerke (Norbertijn).
 Parmentier Henricus, 1644 Th. Hennin.
 Pauwels Jac. Franc., 1690 t. m. o.
 Pauwels Franc. Xav., 1688 pr. w., cap. Rubroek.
 Pauwels Jac. Phil., 1687, 88 Fil., 1689 Th. Iep.

- Pauwels Petrus, 1637 po., 1639-41 Fil., 41-44 Th.
 Perez (de) = de Prez ? Franc., 1664, 65 Fil.
 Persyn Franc., 1642 hum.
 Persyn Jac., 1637 hum., 1653-55 op sem. Iep.
 Peusson Petrus, 1650 po., 51 ret., 52-54 Fil., 54-59 Th. Iep.
 Petit..., 1671 beurs.
 Phenix, van Bergues, 1650 Th.
 Picquavet Nicolaus, v. Borre, Th. na 1630, in 1640 past. te Borre.
 Piel Lud. David (= Pyl), 1687 pr. w.
 Pierrins Guill., 1688, 90 cap. Vlamertinge.
 Pintaflour Michael, 1707 hum.
 Pintel Phil., 1687, 1688 cap. Zandvoorde.
 Poblé Jacobus, 1689 cap. St.-Maarten Iep. = tit., 1690 diak., 1691 pr. w.
 Plovyts Joh., 1642-43 hum., 1654 Th.
 Plumeon..., 1699 sem.
 Plumyoen Petr. Jac., 1 synt. weg, in 1709 terug op seminarie na 2 j.
 Pollet Georgius, 1689 Fil., 1701 Th. Iep.
 Pollet Lud., 1690 cap. Hondschote komt naar Ieper als cap. i. p. v. Loyseau ; deze cap. = tit., 1690 t. m. o. subd., 1691 diaken.
 Pondieu, 1703 po. i. p. v. br. religieus.
 Ponty..., 1650 past. Noordschote moet dan schulden betalen voor vroeger seminarieverblijf.
 Poot J.-B., 1688 past. O.L.V. Poperinge.
 Pottey Petrus, 1637 Th. Hennin.
 Pottier J.-B., 1671-73 Fil.
 Poullie (Van Poillie, Van de Poele ?) Petrus, 1662 hum., 65 Fil., 68-70 Th.
 Priem Nic., 1639 synt., 42 po.
 Provoost Andreas, 1637 hum.
 Provoost (Prévoost) Nic., 1678 Fil., 1688 past. Dranoutre.
 Provoost Josephus, 1679 Fil.
 Provoost Norbertus, 1688, 1691 cap. Wulveringem.
 Pyl Petrus, 1687 pr. w. 1688, 89 cap. Waescappel, 1690 cap. Nieuwcapelle.
 Quarré (Carré) Albertus, 1688, 90 cap. Stavele.
 Quekebyl Car., 1688 tit., 1689 diak.
 Queval (Quanael) Aegidius, 1642 synt., 43 po., 44 rit., 45-47 Fil. Rec. Iep., 47-50 Th. Iep.
 Rabaut (Rebaut) Joh., 1633-35 hum., 35-36 ret., 36-38 Fil., 38-44 Th. 1642 diaken.

- Raepé Simon, 1689 cap. Quaedypre, 1690 past. Coudekerke.
- Ragelvoon (Rakelboon) Adr., 1697, 98 Fil.
- Rakelboom Oliv. Ign., 1683 Th. Iep.
- Rape..., 1671 Fil.
- Razoir (e) = Scheers, 1642 hum.
- Raule Phil. Joh., 1687 tit., subd., 1688 diak., pr. w., 1689 preken te Poperinge.
- Ravenbrouck (van) Fr., 1653 hum.
- Ravenbrouck Fr., 1677 religieus afkomstig van Diksmuide die beurs Wouters kreeg op het Iepers sem.
- Rebault Petrus, 1656 hum., 57 po.
- Rebault Petrus, 1635 beurs, 1637 po., 1640 moet wet uit sem. is cap. van Kalenden van St-Niklaas.
- Renard, 1701 Fil.
- Renier Bald., 1688 past. Steene bij Bergues.
- Renty Cornelius, 1641, 42 Fil., 43-45 Th., 45 pr.
- Reuse Jac., 1689 past. Nieuwpoort (religieus ?).
- Reynier (Renier, Regnier) Petrus, 1671-73 Fil., 1677 Th. en pr.
- Ribeville Jac., 1640 hum., 1641 po., 42 ret. wordt dan Trinitariër.
- Richaert Gislenus, 1639-41 Th.
- Riem (de Rym) Gabr., 1669, 70 Th.
- Robays, 1712 beurs.
- Robecq J.-B., 1690 pr. cap.
- Robert Rob., 1686 Th. Hennin, 1690 tit. diaken, pr. w.
- Roelandt Guill., 1671 hum., 73 gram., 76-78 Fil., 78-81 Th. Iep., 1684 geeft les aan koorknepen van Ieper, 1687 visit. St.-Jacob Ieper, 1691 confr. van Kalenden van O.L.V. in Sint-Jacob Ieper.
- Roelandt Joh.-Bapt. Thomas, 1642-44 Th.
- Roelant Rob. Th., na 1632, 1642 reeds past. te Bamebeke na past. te Eecke.
- Rogier Mattheus, 1678 Th. Iep., 1688 past. Staple.
- Rogier Thomas, 1688, 89 past. Warhem en dec. christ. v. St.-Winokbergen, verwisselt in 1689 zijn pastorij met Thomas van den Houcke cap. van Hondschote, † 1690.
- Rogier, v. Grevelingen, 1665 Th.
- Rommelaere Guill., 1690 Th. Iep., daarna 90-94 Th. Hennin, 1690 t. m. o.
- Rooms Jacobus, 1688 † past. Zandvoorde.
- Roose Franc., 1664 Th.
- Roothaen Jac., 1665 hum.
- Rossums Joh., 1689, 91 cap. Ledegem.

- Rousseel Petrus, 1643 Th.
 Ryckewaert..., 1689, past. Nieuwpoort (religieus ?).
 Sallaert..., 1665 Th. Hennin.
 Santus Godefridus, 1659 ret., 1660 Fil.
 Santus..., 1665 beurs (hum ?).
 Scellenaere Steph., 1665 hum.
 Scelpe (Schepe)..., 1700 Th. Iep.
 Scheerlynck Ant., 1557, 58 Th. Iep.
 Schelpe Joh., 1698 Fil.
 Schelstraete Jac., 1636 Th. Iep. subregent, 1642 past. Oostvleteren.
 Scherrier Jac., 1686 hum., 1690 Fil.
 Schepens Petrus, 1691 tit., t. m. o. subd.
 Schoerrier..., 1700 ret./Fil.
 Schoemaecker Franc., 1688, 90 tweede visit. St.-Maarten Ieper, 1690 past. Rexpoede.
 Schoneclay (Schonecladys) car., 1663-65 Fil., 1665 Th.
 Schoneclay..., 1689, pr. Belle.
 Schotte Jud., 1642-43 Th. Iep.
 Schottey Ant., 1688 tit., subd., diak., 1689 pr. w., 1691 preken.
 Schoutteeten Jac., 1650 fig., 53 synt., 54 po., 55 ret., 56-57 Fil., 58 Th. 65 Th. doch dan ook reeds des. te Loker.
 Schroy Franc., 1651-53 Th. Iep.
 Senesal J.-B., 1668 can. Ieper.
 Seneschal..., 1669-70 Th. Iep.
 Senesar Petrus, 1671 sem.
 Seyle(r)s Jac. Phil., 1671, 72 Fil.
 Seys Guill., 1690, pr. Iep.
 Sier Bened., 1690 can. reg en sacell. van Lo.
 Siers Car., 1644 Th.
 Simons Bonus, 1684 Fil.
 Simons Guill. Franc., z. v. Jacob, 1676 synt., 1681-82 Fil.
 Sinmons Guill., z. v. Adr., 1677 hum., 78 synt.
 Sinmons Guill., 1688, 90 pr. can. Meessen.
 Simons Jos. (Brugge), 1701 synt.
 Simons Petrus, 1688 cap. St.-Janshospitaal te Lo verwisselt met Co-masse H. I. cap. Hondschote.
 Simons Petrus, z. v. Guill., 1676-82 hum., 82-84 Fil., te Kortrijk, 1684 Th. Iep., 1687 pr. w.
 Simons Rochus, z. v. Lud., 1669-70 hum.-ret., 70-72 Fil., 73 Th.
 Simons Toussanus, 1687 Fil?, 1685 intrede bij Capucijnen.
 Simons Valentinus, 1705 Th. Hennin.

- Simons..., van Armentiers, 1680 Fil.
 Simons..., br. van vorige, 1680 hum.
 Simons..., van Ieper, 1703-04 Fil. Leuven.
 Six Martinus, 1669-70 Th. Iep., 1690, 91 cap. Ghyverinckhove.
 Sloove Franc., z. v. Car., 1684 Fil., 85-89 Th. Hennin, 1687 tit. t. m.
   o. subd., 1688 diak., 1690 past. Steenkerke
 Smagge Petrus, 1653 synt., 54 po., 55 ret., 56-58 Fil.
 Smet..., 1709 sem.
 Snijder Petrus, 1679 hum.
 Soyaveine Ant. Th., na 1632, 1642 past. Gits.
 Spannuyt Guill. Aug., v. Waasten, 1665 hum.
 Spillebeen Herman Jos., 1690 des. Oostduinkerke, 1691 past. aldaar
   (Norbertijn ?).
 Spillebout Joh., 1642 po.
 Spilliaert Petrus, 1640-42 Th. Iep.
 Staes Guill., 1683 tit., 1688 exoneratio tituli.
 Stalpaert Eduardus, 1665-70 hum., 70-71 ret.
 Stappens Marcus, 1653-54 po.
 Steven..., 1698, 99 Th. Leuven.
 Strobbe Forentius, 1690 past. van Lo vervangen door Petrus de Mare
   religieus van Lo zoals hijzelf.
 Stuvaert Jac., 1670-71 Fil., 1688 cap. Slyps, daarna past Ledegem.
 Sux J.-B., † 1688 deserv. Arembaldcapelle.
 Swaels Joh., 1665 b. (hum ?).
 Swanckaert Oliverus, 1669-75 Th. Iep., daarna naar Hondeghem als
   deservitor zeker nog in 1690, was in 1675 als des. ook subregens.
 Swels (Yewels ?)..., 1687 past. Terdeghem, 1688 can. Ieper.
 Swyngedauw Rob. Ign. 1690, tons.
 Symonneau Franc., S.T.B., 1689, pr. deken en can. St.-Walburga
   Veurne.
 Sys Nicolaas, 1664, 65 Th. Iep.
 Taelman Jud., 1630-34 Th. Iep. 1630 cap. St.-Niklaas Ieper, wordt in
   1634 cap. St.-Petrus en Georgius Elverdinge, is in 1659 pr. organist
   te Duinkerke.
 Tanbré Car., 1669 hum.
 Tandt Car. Franc., 1688, 89, 90 cap. Warhem.
 Tassaert..., 1637 hum.
 Tassin..., 1672 vermeld, 1677, 78 Th., 1691 biechtvader Benedictines-
   sen Poperinge.
 Taverne Car., 1669, 70 hum.
 Tayhals Nic., 1688 pr. des. Noortpeene.

- Thevelin Petrus, 1691 pr. can. Komen.
 Thomas Phil., 1706 beurs.
 Thorout..., 1687 cap. Eecke.
 Thorus (Tores) Phil. Jos., 1695, 96 Fil.
 Tonion Nic., 1644 hum.
 Torroust..., 1676, 77, 78 Th.
 Torroust Henricus, 1637 po., 1639 Fil., 0-42 Th.
 Torroust (van) Henricus, in 1674 en 1678 vermeld als schuldig voor tafelkosten aan het seminarie.
 Triestan Jac., 1652 gram.
 Trioen Mattheus, 1688, past. Killem.
 Trosse Nic., 1662, 63 Fil., 64 Th. Iep.
 Troye J.-B., 1654-58 Th. Iep. subregent.
 Troy..., 1666 past. Langemark schulden aan het seminarie voor onderhoud.
 Tughe J.-B., 1690 t. m. o.
 Tullier Jac., 1642 po.
 Tyrant Petrus, 1644 Th. Iep.
 Vaerman..., 1699, 1700 Fil.
 Valcke Simon, 1632-34 hum.
 Valcke..., 1687 cap. Waasten.
 Van Bavinckhove Franc., 1690, tit., 1691 subd.
 Van Belle Jac., 1687 pr. in St.-Pieter St.-Winoksbergen.
 Van Belleghem Livinus, 1671 synt., 73 po.
 Van Belleghem Petrus, 1665, 66 beurs.
 Van Bellinghem Jac., 1678, 80 hum.
 Van Blavenbergh..., 1687, 1688 des. Nieuwkerke, 1688, 1691 visit. St.-Niklaas Ieper.
 Van Bremersch Joh., 1690, t. m. o., 1691 diaken student sem. Gent.
 Van Caester Petrus Ign., 1690 tit., diaken.
 Van Clichthove Jac., 1687, 1689 cap. Houthem.
Vande, Vanden, Vander
 Abeele Christianus, 1689 t. m. o., 1690 tit., subd., diaken.
 Abeele Gaudentius, 1673 Th., 1687 biechthoren Eversam, St.-Rikiërs, Hoogstaden (religieus ?).
 Beecke Nic., 1647 hum., 1650 ret.
 Beke..., z. van Valentinus, 1660 hum., 62 Fil., 64, 65 Th.
 Berghe Jos. Bern., 1701 synt.
 Berghe Jud., 1651 Th. pr., 52 Th.
 Berghe..., 1710 hum.
 Berghe..., 1706 beurs.

Vande, Vanden, Vander

- Brielen..., 1665 beurs.
 Brielen..., 1695 Th. Hennin.
 Broeck..., 1671, 73 Th. Iep.
 Broucke Andreas, 1689 t. m. o.
 Broucke Ferd., 1656-57 synt., 60 Fil., 62-65 Th.
 Broucke Joh. Alb., 1673 beurs, 1674, 75 Fil.
 Broucke Joh., 1678 b.
 Broucke..., 1688, past. Wulverghem.
 Bussche..., 1659, 60 Th.
 Cruce Joh., 1688 pr. w. can. St.-Pieter Cassel.
 Cruce Paulus Ant., 1688, 89, 90 91 cap. biechthoren Boeschepe.
 Donck Petrus, 1712 b.
 Eecke Elias, 1649-54 Th. Iep.
 Eecke Elias Franc., 1684 hum., 88 Fil., 90-94 Th. Hennin, 1690
 t. m. o.
 Eecke Aeg., 1646-49 sem. Iep., 50-51 Th. sem. Iep. (Vereecke Aeg?)
 Eedt Dan., 1690 pr. cap. Houthem.
 Fosse Guill., S.T.B., 1688 o. past. Steenvoorde.
 Fosse Joh., 1654 synt.
 Fosse Valentinus, 1654 fig.
 Haeghe Franc., 1652-55 hum.
 Haeghe Franc., 1677 hum.
 Haeghe Jacobus, v. Tielt, 1679, 80, 81 Fil.
 Heede Joh. (Van Eede), 1688 hum., 1692 Fil.
 Houche Thomas, 1687, 88 cap. Warhem, 1689 past. aldaar.
 Lynde Petrus, 1651-52 hum.
 Meersch Aug., 1643 dec. christ. Waasten.
 Meersch Franc., 1691 t. m. o.
 Meersch Oilv., 1642 Th. Hennin.
 Meersch Walter, 1689 past. Stavele (Norbertijn).
 Meersch..., pr. S.T.L. 1687, 88.
 Meersch..., 1660 Th.
 Meulen..., 1673 Fil.
 Moere Alb., 1665 Th.
 Poele Petrus, 1656 Fil.
 Poele (Poullie) Petrus, 1668 Th.
 Putte..., 1665 Th.
 Sonne..., 1647-50 Th. Iep.
 Steene..., 1665 b. nepos pastoris de Terdeghe.
 Steene Petrus, 1687, 89 cap. Teteghem.

Vande, Vanden, Vander

- Straete..., 1638 cap. Hondschote.
 Staete Aug., 1637 hum., 1641-42 Fil. Rec. Iep.
 Straeten Georgius, 1650-52 Fil., 1653 Th.
 Velde Franc., 1654 hum., 55 Fil.
 Velde Franc., 1664 Th., 65 Th. Hennin.
 Velde..., 1695 Fil.
 Voorde Joh., 1662 Fil.
 Vijvere Georgius, 1650-53 Th. Iep.
 Vyvere Jac., 1654-58 Th. Iep.
 Weerde Jac., 53-54 Hum.
 Weere Car., 1688, † dec. christ. Diksmuide.
 Zande J.-B., 1687 m. o. subd., 1689 diak., 1690, 91 cap. Poperinge.

Van

- Dolre..., 1665 hum.
 Dycke..., 1653 Th.
 Eele Corn., v. Antwerpen, 1639-40 Fil. Leuven, 1641-44 Th. Iep.
 44 p.
 Graefschephe..., 1675 Th., 1688, 89 past. Woesten.
 Haeringhe Franc., 1634-36 Fil., 38-42 Th. Iep., 42 pr.
 Haeringhe..., 1689, Rome.
 Houcke Joh., 1650 po.
 Hove..., 1660-63 Th. Iep.
 Hove Joh., 1689 Fil., 91 Th. Iep.
 Hove..., 1693 Fil.
 Hoven Andreas, b. hum., 1698 Fil., 1700-02 Th. Iep.
 Hove Mich., 1687 † past. Coudekerke.
 Hussem Guill., 1672 vraagt beurs.
 Kellenae Ant. Bern., 1689 tit., t. m. o. subd., 1690 diak., pr. w.
 Lommel Ant., 1689-94 Th. Hennin, 1691 tit.
 Maercke Jud., 1649-51 Th. Iep.
 Middeltem Bald., 1688 pr. kerk van Crombeke.
 Middeltem Christ., 1690 cap. Leysele.
 Middeltem Lud., Th. na 1632, pr. vóór 1640.
 Middeltem Petrus, 1630 dec. christ. Poperinge.
 Oost..., 1680 ret.
 Osch Petrus, 1652-54 Th. Iep.
 Osch Phil., 1687, 88, 89 past. Qaedypre.
 Pamele Fr. Ign., 1684-89 Th. Hennin.
 Ravensberghe Franc., 1643 religeus geworden, oud seminarist.
 Ravenbrouck Franc., 1651, 1653 beurs.

Van

- Ravenbrouck, S.T.L., 1690 past. Woumen.
 Thielcke Petrus, 1688 pr.
 Torhout (Foorhoudt)...., 1673 Fil.
 Thorout Laur., 1688 Th. Iep., tit., diaken, 1690 pr. w., cap. Wyt-
 schate.
 Tourrout Franc., 1690, cap. Eecke.
 Tourrout..., 1651 † cap. Leysele.
 Trecht Joh. Franc., 1687, 88 Fil., 88-92 Th. Hennin, 1690 tit.,
 1691 diaken.
 Troyen J.-B., 1689, 90, 91 cap. Hazebroek.
 Troyen Jud., 1641, 52 po.
 Veen Ant., 1650-52 hum., 53-54 Fil., 55-56 Th. Leuven.
 Veen Dominicus, 1656-59 hum., 1661 beurs.
 Veen Dominicus, 1691-92 Fil.
 Veen Nic., 1681 synt., 1685 Fil., 1686 Fil./Th.
 Vees Ign., 1685 Fil.
 Vergeloo Mattheus, 1671 Fil. Rec. cassel, 1673 Th. Iep., mag in
 1678 naar bisdom St.-Omaars gaan, is echter in 1682 past. Zuyt-
 peene.
 Waescappel Jac., 1650-51 Fil. 52-54 Th. Iep.
 Waescappel Lud., 1689, 1691 cap. Sylvestercapelle.
 Waescappel Petrus Winnoc., 1689 tit., subd., 1690 diaken.
 Watervliet Alexius, v. Poperinge, 1691, t. m. o.
 Wervicke Aeg., 1669 Fil., 71-73 Th. Iep., 1677 diaken.
 Wervicke Lud., 1688 can. St.-Pieter Cassel.
 Zande..., 1639 past. Hondeghem.
 Zandi(j)ke Petrus, 1688 tit., 1689 diak., pr .w., 1689, 91 cap.
 Eessen.
 Zandvoorde..., 1641-42 Th. Iep.
 Varon Aeg., 1688, 89, 90 cap. Waasten, Neerwaasten, Caester.
 Vastenavont Ferd., 1688 hum.
 Velle Christ., 1656-58 Th. Iep.
 Velle Franc., 1653 hum., 1659 Th. Iep.
 Velle J.-B., 1640-43 hum., 41-42 po.
 Veraes (Verraes, Verhaest) Gabr., 1665 po., 1669-71 Th.
 Verbaerne Joh. Franc., 1688, 1689 cap. Rexpoede.
 Verbecq Joh. Franc., 1652-54 hum., 53 synt.
 Verbeke Jac., 1688 cap. Bambeke.
 Verbeke Mich., 1640-42 Fil., 1642 Th. Hennin.
 Verbeke Petrus, v. Belle, Th. na 1632, 1640 reeds sacel. Wormhout.

- Verbeke Petrus, 1654 Th.
 Verborch Car., 1693 Th. Hennin.
 Verdegans Theodorus, 1652 b.
 Vereecke (Van der Eecke ?) Aeg., 1649-50 Th.
 Vereecke..., 1650 po.
 Verhaeghe Franc. Th., na 1632, uit Noortpeene, in 1642 sacel. Noort-
 peene.
 Verhaeghe Rol., 1692 Th. Leuven.
 Verhille Jac., 1678 Th. Iep.
 Verhoeven..., 1650 po.
 Verlevre Joh. Lud., 1689 pr.
 Vermeersch Joh., 1676 hum.
 Vermeersch Petrus, 1638 Th., 1642 Th. Hennin, dan pr.
 Vermeersch..., 1653 synt.
 Vermeulen Petrus Henricus, 1691 tons.
 Vermeulen Mattheus, 1678 Fil.
 Vermeule..., 1673-75, Fil., 1675-77 Th. † 1677.
 Vermeulene..., 1637 Fil.
 Vernaelde Cornelius Jos., 1689-90 Fil., 90 Th.
 Verpoort Petrus, 1637 Th. Hennin.
 Verraes Guill., 1690 b., 1694 Th. Iep.
 Verschueren Phil., 1665 Fil.
 Verschueren Walter, 1668 Fil., 1669 Th.
 Versonne Jac., 1689 past. Steenkerke.
 Versonne Joh., Th. na 1632, daarna sacel. Hondschote reeds in 1642.
 Vertegans Jud., 1652 po., 55-58 Th. Iep.
 Vertigans Petrus, 1665 po., 1671-73 Th. Iep., 1688 biechthoren Adin-
 kerke.
 Veys Ign. Franc., 1680 fig., 1686-88 Fil. 1690 Th.
 Vieren Ign. Lud., 1688 t. m. o., 1689 tit., diaken.
 Villiot Sigismund, 1701, 04, 05 sem.
 Johannes Vilius Vinitoris, 1676 hum.
 Vivains Joh. Jos., 1698 sem.
 Vlaminck Mich. Jos., 1706 sem.
 Vlaminck Guill., 1705-06 sem.
 Vleeschhauwer Adr., 1691 cap. Kimmel.
 Voet Car., 1675-76 Th., 1678 Th. Hennin † 1679.
 Voole..., 1673 Th. Iep.
 Voorcruyce Petrus, 1699, 1700 Th. Iep.
 Voormeersch (Vormes) Ign., 1669 Fil., 1671-73 Th. Iep.
 Voorschepe Jac., 1703 Th. Iep., 1704 id., subregent.
 Waes..., past. Hondegem 1634-35.

- Waela Christ., 1637 hum.
 Wagner (du Waquier)..., 1690 cap. major van Heer de Bournonville.
 Walewijn Franc., 1665 Th.
 Wallaert Joh., 1636-37 Fil., 1638-42 Th. Iep.
 Wallet Lud., 1652-53 Th. Iep., 53 pr.
 Walmaere (Wemaere) Georgius, Th. na 1632, reeds gestorven vóór 1642 als sacel. van Hondschote.
 Wampe Jac., 1628 Th. Iep.
 Waquernier Jac., vóór 1691 hum.
 Waresquel Franc., 1688 tit., subd., 1689 diaken, pr. w.
 Warneys Jacobus, 1642 past. Stvaele.
 Wauten Ant., 1687, 88 Fil., 1689 Th. Iep.
 Wauten Petrus, 1690, cap. O.L.V. Poperinge.
 Wecksteen Mich., 1687 cap. Belle.
 Werkin J.-B., 1661 Th. Hennin.
 Werlijn Nic., 1656 po., 1657 ret.
 Werkijn Bened., 1663, 64 Fil.
 Werveke (van) Bern., 1642 gram. 1643 hum.
 Werveke Jac., 1688 cap. pr. Bambeke.
 Wic Jac., 1688 des. Zandvoorde.
 Wigner (Winneron) Aug., 1688-89 cap. Steenvoorde.
 Wildemeersch Mart., 1683-86 Th. Hennin.
 Willaert Franc. Joh., 1691 can. St.-Pieter Cassel.
 Willaert Jud., 1690 pr. can. Veurne.
 Willems Jac. Lamb., 1690 cap. Dadizele.
 Winck (de Vinck ?, Coninck ?) Phil., 1678, 79 Fil., 79-81 Th. Iep.
 Woestine Mart. Franc., 1688 t. m. o., 1689 tit., subd.
 Wolant Jac., 1676 hum.
 Wijnants Adr., 1704-05 Th. Leuven.
 Wynants Henricus, 1695 Fil. Leuven.
 Wynants Henricus, 1702 Fil. Leuven, 1703 Th. Leuven.
 Wyncker Franc., past. O.L.V. Nieuwpoort † 1687 voorzeker Norbertijn zoals zijn opvolger Ryckebusch Aeg.
 Zannequin Petrus, 1683-86 Th. Hennin.
 Zwanckaert (Swanckaert) Franc. broer van Swanckaert Oliverus, 1664-1666 Th.
 Zyde Carolus, 1647-50 Th. Iep.

III. Naamlijsten van seminaristen uit de jaren 1709-1717.

Onderstaande naamlijsten, waarvan in de inleidende nota van Bijlage II gewag gemaakt werd, zijn bewaard op het Archief van het Bisdom

te Brugge, Fonds Bisdom Ieper, nr. I, 88 bis, not. IV. Het zijn losse aantekeningen van omstreeks 1900, en bevatten ongetwijfeld de namen van Ieperse seminarieleerlingen. Daar de namen niet zeer talrijk zijn, kunnen ze zonder groot tijdverlies overlopen worden. We hebben derhalve gemeend ze in de volgorde van de afschriften te mogen afdrukken.

De namen in kursief zijn die van leerlingen die op meer dan een lijst voorkomen.

1. Jaren 1709-1710.

Depuis le premier octobre 1709 - treizième janvier 1710.

Recepte des commensaux qui ont été redevables à ce séminaire après leur départ, et de ceux qui y ont demeuré jusques à présent et dans l'année de ce compte.

Jean de Bois	Matthieu Aug. Paresys a quitté le
Josse Benoist	15 décembre 1708
Ignace <i>Lefebvre</i>	Chery
Jean Spillebout	Le Dent a quitté le 20 décembre
Pierre Joseph Debrière	1709
Cormide	<i>Le Febure</i>
J.-B. Sabbe	De Flo a quitté le 19 mai 1709
Buyck	Tailleul
Vermeersch	Pierre Ignace <i>Van Renyngbe</i>
Wurfrijn	De Noire (= <i>De Swarte</i> ?)
J.-B. Wartijn a quitté le 2 juillet	Charles Van Bussche
1709.	Huys
Jacques Robert Elleboud a quitté	<i>Schepman</i>
le 15 août 1709.	<i>De Jonghe</i>
Allaert a quitté le 15 août 1708	Charles Louis <i>Devos</i>
Suppeene a quitté le 15 août 1709	Deman a quitté le 15 août 1709
Jean François Lynd a quitté le	<i>Vancostenoble</i>
27 juillet 1708	<i>Terlynck</i>
Jacques Philippe Beaso a quitté	<i>Declercq</i>
le 2 juillet 1709.	<i>Decarpentier</i>
Bultée a quitté le 15 août 1709	<i>Hyacinthe Deconinck</i>
Godtschalk	<i>Loys</i>
Joseph <i>Beaugrand</i>	Deblauwe a quitté en 1709, le
<i>De Hoorne</i>	5 juillet
Pierre <i>Boussaert</i>	<i>Marten</i>
Jean Bapt. Haeuw	<i>Navegheer</i>
Philippe de Schacht	<i>Gadenne</i>

2. Van 1 januari tot 13 maart.

Depuis le premier janvier - 13 mars.

Compte des commensaux, de ce qu'ils sont redevables à ce séminaire pour leur pension.

Martin Van Schaebrouck	Schipman	De Jonghe
Pierre Six	Boussaert	Costenoble
Van Bogaerde	Loys	Navygbeer
Chastelet	De Carpentier	Gadenne
Capelle	Terlynck	Huys
Maerten	Dehoorne	Boeteman
Fr. Deswarte	Porvillon	Dominique Sissau
Blanquaert	Verhaeghe	Dattau
Nicolas Louis	Loys Declercq	Hyacinthe Deconinck
Howenaghe	Delattre	Dewilde
Deman	Le Dent	Buyck
Vaestren	Beaugrand	Adrianse
Ch. Devos	Serriez	
Lefebvre	Van Renyngbe	

Payements pour assistences données aux étudiants allants de ce séminaire dans les universités de Douay et de Louvain.

A Monbinos 33 fl.

3. Jaar 1711.

Compte du séminaire d'Ipres arrêté le 23 mai 1712 ; dépense 1711.

Ignace Defebure	Terlinck	Bastion
Cornue	Verhaeghe	De Wulf
Schaeckbrouck	Declercq	Ign. Costenoble
Six	Delattre	Vanvyndel
Boogaerde	Van Costenoble	Anceel
Capelle	Navigher	Maemaken
Maerten	Gadenne	Folrisone
Swarte	Voormeersch	Schodt
Blanquart	Dessein	Calliet
Loys (Seys)	Dewilde	Sansen
Deman	Adriaensen	Gontier
Vasquez	Coninck	Cobert
Keerle	Boeteman	Boucholt
Devos	Vandewalle	Habeel
Loys	De Aney (De Mey)	Costenoble J.-B.
Carpentier	Coem	

Autres paiements faits aux boursiers de ce séminaire étudiants dans l'université de Douai et de Louvain.

Au sieur Michel Joseph Dominicy Vlamincq	115 fl.	10 0
Au sieur Jean François Lust	60	0 0
Au sieur Gaspar François Comtoir	37	10 0
Au sieur Jean François du Rez	66	0 0

4. Jaar 1712.

Compte du séminaire d'Ipres arrêté le septième juin 1715 ; dépense 1712.

Recepte des commençaux qui ont été au séminaire.

<i>Ignace de Febure</i>	<i>Dewulf</i>	<i>De Keerle</i>
<i>Cornu</i>	<i>Costenoble</i>	<i>Voormeersch</i>
<i>Schaeckbrouck</i>	<i>Canceel</i>	<i>Ghys</i>
<i>Six</i>	<i>Van Elslander</i>	<i>Vandevijvere</i>
<i>Capelle</i>	<i>Van Berghe</i>	<i>Dewulf</i>
<i>Bogaerde</i>	<i>Schaeck</i>	<i>Visch</i>
<i>Swarte</i>	<i>Graefscheppe</i>	<i>Verraest</i>
<i>Blancquaert</i>	<i>Michee</i>	<i>Wylant</i>
<i>Loys</i>	<i>Florisone</i>	<i>Vieren</i>
<i>Vasquis</i>	<i>Schoot</i>	<i>Bulckaert</i>
<i>Dedastre</i>	<i>Cailliet</i>	<i>Mallebeque</i>
<i>Costenoble Pierre</i>	<i>Sansen</i>	<i>Stevuden ?</i>
<i>Sissau</i>	<i>Gontier</i>	<i>Promien</i>
<i>Adriansen</i>	<i>Colbert</i>	<i>Coninck</i>
<i>Vandewalle</i>	<i>Bouchault</i>	<i>Poybens</i>
<i>Demey</i>	<i>Hatteel</i>	<i>Van Berghe</i>
<i>Coem</i>	<i>Costenoble</i>	<i>Ghys</i>
<i>Bastion</i>	<i>Costenoble</i>	

Autres paiements faits aux boursiers de ce séminaire étudiants dans l'université de Douai et Louvain.

Jean Fr. Loust 120 fl.

Bonaventure Desmedt 66 fl.

5. Jaar 1716.

Compte du séminaire d'Ipres de la récolte de 1715, arrêté le 23 décembre 1717 ; dépense 1716.

<i>Costenoble</i>	<i>Gronnier (Promien)</i>	<i>Robays</i>
<i>Schacht</i>	<i>Mantier</i>	<i>Roubaix</i>
<i>Cailliet</i>	<i>De Veltere</i>	<i>Wichijn (Werfrijn)</i>
<i>Dewulf</i>	<i>Moncomble</i>	<i>Camerlyncq</i>
<i>Mullebeque</i>	<i>Douzinelle</i>	<i>Colbert</i>

<i>Coninck</i>	<i>Le Dieu</i>	Cordier
Verschelle	Dupuy	Vanheede
<i>Vande Walle</i>	<i>Valckenare</i>	<i>Esnault</i>
Demeestere	<i>Terninck</i>	De Bruyne
<i>Landsweerd</i>	<i>Paresys</i>	Sas (humaniste ?)
<i>Sanly ?</i>	Berten	<i>Rousseau</i>
Vanderheyde	<i>Develtere Guill.</i>	

Payements faits aux boursiers de ce séminaire étudiant dans l'université de Douay et Louvain.

Au sieur Louis <i>Cyssau</i> à Douai	132. 0. 0.
Au sieur Emmanuel <i>Van Berghe</i> à Douai	id.
Au sieur Laurent à Douai	id.
Au sieur J.B. De Vriendt	33. 0. 0.
Au sieur <i>Lust</i>	30. 0. 0.
Au sieur de Lieure	132. 0. 0.

6. Jaar 1717.

Compte du séminaire de l'année 1717 et de la récolte 1716, arrêté le 21 avril 1722 ; dépense 1717.

Recepte des commensaux qui ont été au séminaire.

<i>Schacht</i>	<i>Valkenaere</i>	Heens
<i>Cailledts</i>	<i>Terninck</i>	Walwein
<i>Dewulf</i>	<i>Paresys</i>	De Wavrans
<i>Mullebeque</i>	<i>Develtere Guill.</i>	Heenttein
<i>Promien</i>	<i>Idnault</i>	Vriz
<i>Mansien</i>	<i>Rousseau</i>	Gentil
<i>Douzinelle</i>	Gardien	Debien
<i>Roubaix</i>	Allaert	Portebois (humaniste)
<i>Werfrijn</i>	<i>Costenoble</i>	L'Evêque
<i>Landsweerts</i>	Verhaeghe	<i>Moncoble</i>
<i>Saulu</i>	Pillet	
<i>Le Dieu</i>	Bollaert	

De voogdijregeling voor Ename van 1064 opnieuw onderzocht

In een vorig nummer van dit tijdschrift onderzocht Dom N. Huyghebaert opnieuw de voogdijregeling, die graaf Boudewijn V in 1064 afleverde aan de abdijs van Ename¹. De auteur, wiens scherpe geest reeds menige oorkonde naar de brandstapel vervees, kwam tot het besluit dat het hier om een *falsum* gaat dat tussen 1140 en 1158, maar waarschijnlijk vóór 1154 werd opgesteld. Hij was blijkbaar niet overtuigd door het betoog in onze inleiding tot *De onuitgegeven oorkonden van de Sint-Salvatorsabdijs te Ename voor 1200*². Reeds eerder had Opperman dit stuk, evenals de stichtingsoorkonde van 1063, door dezelfde graaf afgeleverd, vals verklaard, doch zonder argumenten te geven.

Voor die argumenten heeft Huyghebaert echter wel gezorgd, en hij meende dat ook in zijn artikel te mogen neerschrijven dat de voogdijregeling een *falsum* is. Het lijkt ons de moeite waard om de motieven die aangevoerd werden aan een nauwkeurig onderzoek te onderwerpen en de bewijskracht ervan af te wegen, want naar het ons toeschijnt laat zijn betoog niet toe tot de valsheid te besluiten.

---

1. *Hand. Soc. Emul.*, CIII, 1966, pp. 178-196. - De auteur had reeds in zijn bespreking van onze oorkondenuitgave dit probleem aangeroerd (*Revue d'histoire ecclésiastique*, LXI, 1966, pp. 556-8).

2. Brussel, K.C.G., 1965, pp. XL-XLI. - In zijn bespreking (*RHE*, LXI, p. 558) schijnt de auteur de opzet niet te vatten van de diplomatische ontleding, welke wij gebruikten voor het onderzoek naar de echtheid van de stukken voor Ename. In de inleiding werd gepoogd aan te tonen dat men te doen heeft met destinataris-oorkonden, zodat er niet moest geschift worden tussen echte en onechte documenten. Een algemene studie daarover kan men verwachten van de uitgever der oorkonden van de eerste graven bij de Kon. Commissie voor Geschiedenis.

Een eerste argument vindt de geleerde benediktijn in het voorkomen van het woord *hospites*, waarvan hij een zo vroege vermelding als verdacht beschouwt. Hij verwachtte nochtans dat deze stelling niet onbestreden zou blijven. Terecht maakte hij dat voorbehoud, aangezien zijn onderzoek zich uitstreckte over drie oorkondenkollekties. Hij vindt het bovendien onwaarschijnlijk dat *mancipia* nà *hospites* vermeld staan, in het uittreksel: *de redditibus ruricularum, hospitum aliorumque mancipiorum ecclesie, pro quibus tuendis laboraturi sunt centum solidos per manus abbatum vel monachorum annuatim eis dari decernimus*.

Laten we eerst en vooral opmerken dat wanneer *hospes* ongewoon is in 1064, zulks eveneens geldt voor *ruricola*. De typisch middellatijnse betekenis van dit laatste woord is niet *landbouwer*, maar *landelijke woonst*, of, als adjektief, *wat tot een landelijke woonst behoort*³. Laten we opmerken dat in de oorkonde van 1063, waarvan de echtheid niet betwist wordt, de term eveneens voorkomt, wat een eerste band tussen beide oorkonden schept⁴.

Van de drie woorden in de opsomming, kan er één (*hospes*) ongewoon zijn voor de XIe eeuw, een ander (*ruricola*) is het zeker voor de ganse middeleeuwen; voor het derde zal die twijfel niet bestaan: *mancipia* komt men tegen zowel in Karolingische polyptieken, als in de XIIe eeuw.

De betekenis van *mancipium* is echter niet strikt afgebakend. Het woord kan verschillende categorieën van afhankelijkten dekken⁵. Dit impliceert dat *de drie gebruikte termen in 1064 ofwel niet gebruikelijk zijn ofwel geen goed afgelynde betekenis bezitten*. Het inleiden trouwens met *aliorumque* wijst er op dat de opsteller van de oorkonde een alomvattende opsomming heeft willen geven van *alle* grond-

3. Du Cange, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, V, p. 828 en II, p. 212. - Niermeyer, *Lexicon minus mediae latinitatis*, p. 150.

4. Juist op grond van de formele overeenkomst tussen de oorkonden van 1063 en 1064 meenden we ons in ons eerste onderzoek te mogen beperken tot de studie der getuigen, wat de interne kritiek betreft.

5. Niermeyer, *o.c.*, p. 633.

gebruikers, afgezien van hun juridische stand. Aan deze hypothese wordt kracht gegeven door het feit dat de termen niet veel representatiever waren ca. 1154 (de datum van de vooropgestelde vervalsing) dan in 1064; te Ename zou men dan verwachten dat de termen *servi* en *ancillae* zouden gebruikt zijn⁶.

Komen we nu tot het gebruik van de term *hospes* in het midden der XIde eeuw. Niermeyer geeft in zijn *Lexicon minus* twee betekenissen (*inhabitant of an estate who is not personally subservient to the lord*, en *villain, who lives within the area of a seignior and for that reason is liable to the obligations imposed by its customary law*)⁷. De eerste betekenis treft men aan o.m. in het polyptiek van Irmino voor Saint-Germain-des-Prés, de tweede in 971 te Toul en in 1038 te Marchiennes. Ook Prof. Ganshof⁸ en R. Koebner⁹ wijzen op deze tweeledigheid.

Het woord *hospes* is dus in de XIde eeuw bekend in de betekenis van grondgebruiker. Verder kan men niet gaan. Het staat nl. niet vast of het om het nieuwe type van landbouwer gaat, nl. iemand die zich op een stuk grond vestigt om het te ontginnen met het oog op een beter persoonlijk statuut, doch dit is voor ons onderzoek zonder belang.

Terecht merkt Huyghebaert op, dat de term *hospes* pas later algemene verspreiding vond. In verband met de oudere voorbeelden die Niermeyer heeft gegeven, schrijft hij « *dat J. F. Niermeyer... dit stuk* (nl. van 1038 voor Marchiennes), *nevens andere even verdachte dokumenten (bv. de stichtingsoorkonde van St. Barthelémy van Béthune, z.g. «circa annum 1000»)... inroept om de aanwezigheid van hospites in Noord-Frankrijk voor 1100 aan te tonen. Doch het zou,*

6. Cf. Piot, *Cartulaire de l'abbaye d'Ename*, Brugge, 1881, en Milis o.c., passim.

7. Niermeyer, o.c., p. 500.

8. *Geschiedenis van de middeleeuwsche instellingen*, III, Gent, 1947, pp. 272-3.

9. *The settlement and colonization of Europe*, in *Cambridge economic history of Europe*, I, Cambridge, 1966, pp. 49-50, 73-75.

*o.i. niet moeilijk vallen te bewijzen dat men hier met een vervalsing uit de XIIe eeuw te doen heeft*¹⁰.

In afwachting van een geargumenteerde vals-verklaring van de oorkonde voor Marchiennes, willen we hier enkele paleografische en diplomatische karakteristieken naar voor brengen, die zoniet de echtheid van het stuk van 1038 staven, dan toch aantonen dat het niet later dan het midden der XIde eeuw, is opgesteld. Zo komt daar de open *a* (geschreven als *cc*) voor, evenals in de andere oorkonde van Boudewijn V voor dezelfde abdij, terwijl men ze niet meer aantreft in die van Boudewijn II van Henegouwen van 1089¹¹. Nochtans verschijnt ze weer in een oorkonde van Robrecht, de bisschop van Atrecht uit 1122¹² en in een van Milo I, de bisschop van Terwaan uit 1135¹³. Doch in beide laatste komt ook de karolingische vorm voor, de oude nog slechts in geringe mate.

Verder is de klassieke *ae* nog overwegend (al komt *e* éénmaal voor, nl. in de *invocatio*, en *ə* verschillende malen). De verhouding is echter volledig omgekeerd in 1089, waar de *ə*, d.i. *e* met cedille, de bovenhand heeft en de *ae* haast volkomen verbannen is. Het gebruik bleef er niettemin van konstant in de plechtstatige *invocatio*.

Ook de versiering met lussen van de verlengde schachten is te Marchiennes karakteristiek voor de XIde eeuw en trefvend van gelijkenis in de oorkonden van 1038 en 1089; nadien wendt men nog slechts lussen aan in de geciteerde oorkonde van Milo, doch in minder eenvoudige stijl.

Ook de manier van zegelen, nl. een aanhangend zegel, opgeplakt op twee kruisgewijze gestoken perkamenten stroken, is een typische vorm voor de overgang van opgedrukt naar uithangend zegel, die juist in de XIde eeuw valt¹⁴.

10. Huyghebaert, *o.c.*, p. 185, noot 25.

11. Rijsel, Archives départementales du Nord, 10H/6/41, 56/960 en 43/686.

12. ADN, 10H 5/34.

13. ADN, 10H 231/3676.

14. W. Ewald, *Siegelkunde*, München, Berlijn, 1914, pp. 168-169. -

Tenslotte mag er nog op gewezen worden hoe goed deze voogdijregeling zich inschakelt in de geschiedenis van Marchiennes. Immers in 1024 werden de nonnen, die de abdij tot dan toe bevolkt hadden, verdreven door Leduinus, de abt van Sint-Vaast, op initiatief van Boudewijn IV. De kolonie Atrechtse monniken werd vanaf 1033 geleid door abt Albericus, die het domein moest hersamenstellen. Er rezen echter moeilijkheden met een ridder te Haisnes, Osbert, die zichzelf tot voogd opwierp. Om hieraan het hoofd te bieden wendde de abt zich tot de graaf, die als ondervoogd Hugo Havet van Aubigny aanduidde, en zelf hoofdbeschermer werd¹⁵. Deze omstandigheden verklaren dan ook uitstekend waarom precies in 1038 de voogdijregeling getroffen werd.

De echtheid van de oorkonde van Marchiennes of een haast gelijktijdige vervalsing, impliceert het gebruik van de term *hospes* op een ogenblik dat zeer sterk dat te Ename benadert.

Trouwens de franse koning Filips I, die onder sterke invloed van de Vlaamse graaf stond, heeft in zijn oorkonden zeer dikwijls het woord *hospes* in de betekenis van een landbouwer gebruikt; naast voorbeelden uit 1061, vermelden we meer bepaald een uit 1076 ten gunste van Saint-Amé te Dowaaï, een bevestiging trouwens van oudere schenkingen¹⁶.

Reeds na een jaar werd de abdij van Ename het slacht-

F. Vercauteren, *Actes des comtes de Flandre (1071-1128)*, Brussel, 1938, pp. XCVIII-XCIX trof nog zowel opgeplakte als uithangende zegels aan. - De oorkonde voor Ename van 1063 heeft reeds een uithangend zegel (RA Ronse, *Ename*, oork. 1), evenals die voor Marchiennes van 1046 (ADN 10H 6/41); die voor Sint-Pieters te Rijsel van 1066 heeft een opgeplakt zegel (ADN 16G 1/1).

15. P. Naz, *L'avouerie de l'abbaye de Marchiennes, 1038-1262*, Parijs, 1924, pp. 17 e.v.

16. M. Prou, *Recueil des actes de Philippe Ier*, Parijs, 1908, nrs IX, p. 29 (1061); XI, p. 32 (1061); LXXX, p. 204 (1076). - *Hospes* komt ook voor in de oorkonde van Hasnon van 1086, afgeleverd door Boudewijn II van Henegouwen (A. Miraeus-F. Foppens, *Opera diplomatica*, Brussel, 1723, I, p. 268).

offer van *nonnullae molestiae*. Huyghebaert meent daarin strooptochten te mogen zien, en daar deze dikwijls plaats grepen, moesten de monniken zich *sepe* wenden tot hun stichter en voogd, Boudewijn V, om zijn steun te verkrijgen tegen bepaalde geburen. Welnu, herhaalde moeilijkheden kunnen zich, naar zijn mening, niet zo vroeg hebben voorgedaan, aangezien de voogden zeker « hun tengere plant » zullen beschermd en gevolgd hebben met tedere aandacht¹⁷. Hij komt dan ook tot het besluit dat de moeilijkheden in een later stadium gerezen zijn, dat hij niet voor het begin der XIIde eeuw meent te kunnen plaatsen¹⁸, omdat men dan pas in de oorkonden een eerste spoor van moeilijkheden vindt. Dat het voorwerp ervan, een allodium te Maarke-Kerkem, niet van groot belang was¹⁹, schijnt hem geen bezwaar, om te aanvaarden dat daar de aanvang ligt van de talloze moeilijkheden, die tot het ontslag van abt Snellaard hebben geleid²⁰.

17. Laten we al dadelijk opmerken dat dit in tegenspraak is met de *narratio* der oorkonde zelf, waar Boudewijn V verklaart niet om de haverklap te kunnen tussenkomen: *nos vero circa curam nostri principatus occupati, de singulis minutis rebus non valemus ad adiutorium vestrum venire*. Ook Naz, in zijn geciteerde studie, is zo wijs op te merken: *Ce que nous savons c'est que son élection* (= van Havet als ondervoegd in 1038) *fut d'autant plus favorable aux intérêts de Marchiennes que l'activité du comte de Flandre allait être bientôt sollicitée par des affaires autrement importantes que la protection d'une abbaye* (p. 28).

18. Huyghebaert, *o.c.*, pp. 185-7.

19. De oorkonde werd rechtshistorisch onderzocht door F.L. Ganshof, *Un cas précoce de distinction entre l'action possessoire et l'action pétitoire en Flandre*, in *Le moyen âge*, Livre jubilaire, 1963, pp. 259-270. - De recentste uitgave: Milis, *o.c.*, nr. 4, pp. 5-7. - Het allodium, dat weliswaar niet juist te identificeren is met een bepaalde bezitting, ontwikkelde zich in alle geval nooit tot een exploitatiecentrum. Zie Milis: *De abdij van Ename in de middeleeuwen*, in: *Handelingen van de Maatschappij voor Geschied- en Oudheidkunde te Gent*, n.r., XV, 1961, pp. 8-9, en de kaart « Gronden ». - Voorbehoud maken a.g. de identificatie Marcha-Maarke (Kerkem) is overbodig.

20. Huyghebaert wijdt het aftreden van Snellaard aan de aktie van onbarmhartige geburen (p. 187). De *Annales abbatum monasterii Eenamensis*, die ons hierover inlichten spreken echter van *paupertate cogente et emulorum infestatione*. De armoede houdt ongetwijfeld verband met de aanvang van een nieuwe kerk in 1139 (Milis, *o.c.*, p. 7). Anderzijds is de vertaling *geburen* tendencieus en wil ze een

Dat veronderstelt dat werkelijk alle moeilijkheden die de abdij door te spartelen had ook in de bronnen weerspiegeld zijn, en dat de eerste slechts in de jaren 1116-1132 losbraken, zodat de abdij in elk geval een rustige halve eeuw achter de rug had.

In de jaren 1063-1064 is de toestand te Ename in werkelijkheid echter alles behalve rustig.

Het gebied ten oosten van de Schelde was een eerste maal in handen van graaf Boudewijn IV gevallen in 1033, maar definitief was deze aanwinst niet. Pas zijn opvolger, Boudewijn V, kon er beslag op leggen in 1047, wat niet betekent dat zijn tegenpartij, de Roomse Keizer, zonder tegenstand het gebied waarin Ename, het *oppidum et castrum munitissimum et sedes principalis ducatus regni Lotharici*, gelegen was, prijs gaf²¹. Onzekerheid blijft aan de orde van de dag, in de jaren die volgen op de verovering. Verschillende verhalende bronnen maken gewag van invasiepogingen van de keizer. Prof. Ganshof, in zijn studie over *Les origines de la Flandre impériale*, heeft daar niet alleen de nadruk op gelegd²², maar bovendien heeft hij de speciale positie beklemtoond die Rijks-Vlaanderen steeds binnen het kader van het ganse graafschap heeft ingenomen (o.a. de afwezigheid van burggraafschappen)²³.

Vrede, rust en zekerheid heeft Vlaanderen in de jaren onmiddellijk na de verovering in 1047 dus niet gekend. Dit

---

band leggen met de *vicini* uit de oorkonde van 1064. In die vertaling komt de betekenis *wedijver* niet tot haar recht. Deze wedijver dient binnen de abdij gezocht te worden (zoals de *paupertas*), anders is er geen *emulatio*. Men dient de tegenstrevers van de abt dus te identificeren met een aantal monniken (bv. de partij, die zich bij de abtsverkiezing benadeeld voelde of die niet akkoord ging met de bouwpolitiek en haar ongunstige weerslag).

21. *Sigeberti Gemblacensis Chronographiae auctarium Affligemense*, ed. P. Gorissen, Brussel, 1952, p. 111, a° 1005.

22. In: *Annales de la société royale d'archéologie de Bruxelles*, 1942-43, XLVI, pp. 24 e.v.

23. *Ib.*, p. 38. *On peut conjecturer que ce fut la nécessité où le comte de Flandre s'est trouvé de combattre pendant des années pour pouvoir joindre à son territoire le Brabant entre Escaut et Dendre, qui l'a obligé à y faire la part très large à quelques-uns de ses principaux vassaux.*

in xpo. Et ut hoc ratum. 7 incommutabile deinceps i omne
conferat temp. idemque restit. 7 auctoritas. 7 subscriptio
subiuncta e. quoz p̄sertim. auctor. 7 ussu om̄ia comparat.
Signura. Gēgū p̄posit. 7 archid. 7 Gēardi senicous 7 archid.
7 Gūdomf. Gualberti francous. 7 Guarmundi. archidiacon
com. 7 Baldurū. minoris comitis. 7 oberg. 7 Gui
drici. 7 Gōrenū. 7 hugonis d. fregm. 7 Guabren d. leus.
Gignū. Aldonf. 7 hugonis filij. Walter. 7 elbu. 7 cristi
ani. 7 abbas orchembaldi archidiaconf. 7 abbas alardi
laubacens. 7 abbas Gupfura de fō gylseno. 7 abbas albr
de marquis. Ego s̄. Gualterus ex ore ep̄i legi 7 subscripsi. ^{scripsi}
Ad eum caucraa in sinodo. anno ab incarnatione dñi m̄i.
ed. huius indictione ii. regnante. henrico anno. xi.
Prefulatus domini licetū quatuordecimo anno.

geldt trouwens niet enkel op buitenlands vlak. Ook waren er moeilijkheden met de eigen vazallen. Juist in 1063 waren de inwendige moeilijkheden van die aard dat een *pax* moest afgekondigd worden²⁴.

In die omstandigheden hoeft het dus niet te verwonderen, dat *vicini* hebben getracht om de jonge abdij moeilijkheden te berokkenen : de toestand van onzekerheid, sinds een hele tijd latent in Rijks-Vlaanderen, had zich sinds kort over het ganse graafschap uitgebreid. Waarschijnlijk was de erfopvolgingskwestie niet vreemd aan deze crisis²⁵.

In elk geval heeft de abdij in haar eerste jaren de weerslag ondervonden van de politieke moeilijkheden, waarin haar stichter, de graaf, betrokken was. Het is dan ook te begrijpen dat wegens de vele andere zorgen die zijn aandacht vroegen, hij zich niet biezonder met de belangen van de monachale gemeenschap kon inlaten.

Wie zijn nu deze *vicini* ? Het is verleidelijk in hen de heren van Oudenaarde te zien, die sinds ca. 1030 de burcht op de linker Schelde-oever bewoonden, en die onder de voornaamste grafelijke leenmannen dienen gerekend te worden²⁶. Op hen zinspeelde Ganshof, toen hij in zijn hoger aangehaald citaat sprak van *principaux vassaux*.

---

24. J. Meyerus, *Commentarii sive annales rerum Flandricarum*, Antwerpen, 1561, fol. 26 r., a° 1063. - Cf. H. Van Werveke, *Het bisdom Terwaan*, Gent, 1924, pp. 45-46.

25. Cf. Ch. Verlinden, *Robert le Frison, comte de Flandre*, Antwerpen, 1935, p. 40.

26. Ganshof, *o.c.*, p. 24. - J. Dhondt, *Het ontstaan van Oudenaarde*, in : *Handelingen van de geschied- en oudheidkundige kring van Oudenaarde*, X, 1952, p. 58. Hier schrijft de Gentse hoogleraar dat de term *turris* ongewoon is; hij schrijft het toe aan het kenmerkende uitzicht van de versterking. Huyghebaert, *o.c.*, pp. 181-2, gaat hiermee niet akkoord en spreekt in dit verband van *voorbarig gebruik* van het woord *turris*, wat weer een bewijs van de valsheid zou moeten zijn. Prof. Dhondt heeft het zonder enige twijfel bij het rechte eind : de uitdrukking *turris* is typisch voor Oudenaarde. Een volledig *castellum* moest er niet opgericht worden aangezien de toren, het centrale verdedigingspunt, reeds genoeg beschermd was door de beide Schelde-armen (één ervan waarschijnlijk speciaal hiervoor gegraven). Wanneer *turris*, omwille van het uitzicht, in de XIIde eeuw regelmatig gebruikt wordt, dan zal er in de XIde eeuw zeker geen volledig *castellum* bestaan hebben. Men treft de term *turris* aan, in het geval van Ouden-

Inderdaad, ze waren in het Land tussen Maarke en Ronne, niet enkel belast met de uitoefening van het gezag, maar ze bezaten er ook verschillende eigendommen. Hadden ze in 1063 aan de abdij niet een aantal bezittingen overgemaakt, die samen met de giften van Boudewijn V en gravin Adela de stichtingsdotatie uitmaakten? Het is niet ondenkbaar dat de heren van Oudenaarde - de oude Hugo of de jonge Arnulf - gepoogd hebben de jonge abdij uit te buiten, in compensatie voor de bescherming, die de monniken in dit onveilige territorium van hen vroegen.

Misschien moet men nog elders, in het oude Lotharingen, *vicini* zoeken. In het begin der XIde eeuw was er in het *castrum* van Ename, een versterking tegen Vlaanderen, een kapittel opgericht van sekuliere kanunniken, dat echter, evenmin als de versterking, de Vlaamse annexatie te boven kwam²⁷. De schenkingen waarvan de Atrechtse monniken, bij hun komst te Ename in 1063 het eigendomsrecht kregen, waren ofwel afkomstig van Adela (nl. Arleux-en-Gohelle en Pervijze), ofwel van de heren van Oudenaarde (Munkzwalm, Mater en Etikhove), ofwel behoorden ze tot het *allodium* van het *antiquum castellum, sicut nos* (= Boudewijn V) *recepimus de manu Herimanni, comitis*²⁸. De gronden die hiermee bedoeld zijn liggen te Ename, Duisbeke en Maarke, dus alle in keizerlijk gebied. Geldt het hier niet gronden die aan het oude stift behoorden, dat zelf trou-

---

aarde, in volkomen onafhankelijke bronnen, zoals Galbert van Brugge (ed. H. Pirenne, *Histoire du meurtre de Charles le Bon, comte de Flandre*, Parijs, 1891, p. 124) en in het privilege voor Pamele van 1166 (ed. Th. de Limburg-Stirum, *Coutumes de la ville d'Audenarde*. Brussel, 1886, II, nr. 1, p. 3-4. De echtheid van dit stuk wordt betwist. Is ze vals, dan verlaat dit nog het gebruik van de term *turris*. We hopen later op dit probleem eens nader in te gaan). - Ook Prof. Van Werveke, in: « *Burgus* » : *versterking of nederzetting*. Brussel, 1965, deelt onze visie betreffende *turris*.

27. *Gesta episcoporum Cameracensium*, ed. L.C. Bethmann, in: MGH, SS, VII, p. 465, c. 45. - Cf. Milis, *De abdij*, p. 3.

28. Uitgave van de stichtingsoorkonde: Piot, *o.c.*, nr 1, p. 1-3, en recenter M. Gysseling en A.C.F. Koch, *Diplomata belgica ante annum millesimum centesimum scripta*, s.l., 1950, I, nr 156, p. 268. - Zie Milis, *o.c.*, pp. 5-6.

wens - we zijn nog enkele decennia van de Gregoriaanse Hervorming in Vlaanderen verwijderd - een *Eigenkirche* van de graaf van Ename was. Ook de helft der tienden van de Sint-Vaastkerk te Nederename kan daartoe gerekend worden. Het is immers opvallend dat de oorkonde van bisschop Lietbrecht van Kamerijk, uit 1064, niet de schenking van de kerken omvat, maar enkel het verlenen van bepaalde vrijstellingen en voorrechten²⁹.

Wellicht heeft de graaf gedurende de jaren 1047-1063 geen voldoende controle kunnen uitoefenen op de gronden, die hem, samen met de versterking, in handen waren gevallen, en hebben geburen daarvan gebruik gemaakt om de hand te leggen op deze gronden. De komst van de 13 benediktijnen zou hen dan een definitieve winst uit handen hebben geslagen, ondanks de *molestiae* die ze hen nog trachtten aan te doen.

Of de *vicini* nu in het oude Lotharingen, of te Oude-naarde moeten gezocht worden is niet met zekerheid te zeggen; beide mogelijkheden kunnen zich ook samen hebben voorgedaan. Maar in deze optiek is het normaal, dat de monniken zich in deze korte tijdsspanne herhaaldelijk hebben moeten richten tot hun hoge beschermer. Men hoeft niet op de inbeelding van een *falsaris* uit het midden der volgende eeuw beroep te doen.

Een derde argument van Huyghebaert heeft betrekking op het zg. *goedkoop bannum*. Het zou een opvallende trek zijn dat in alle oorkonden van Boudewijn V de *sanctio* een betaling in gouden ponden of marken voorziet, terwijl men in deze oorkonde van 1064 slechts te doen heeft met zilveren marken. De vervanging van goud door zilver zou bovendien *niet meer de mateloosheid uitdrukken van de koninklijke potestas*³⁰.

We moeten hier een onderscheid maken met het echte

29. Piot, *o.c.*, nr 2, pp. 3-5.

30. Huyghebaert, *o.c.*, pp. 187-8.

bannum van Frankische oorsprong, nadien door de vorsten der deelrijken overgenomen, en weer later door de regionale vorsten geusurpeerd, als hoogste boete in de rechtspraak : het bedroeg traditioneel 60 schellingen. Het werd pas in de jaren 1157-1163 en dan nog slechts gedeeltelijk opzij geschoven toen voor het eerst in de Keure van Atrecht de 60 pond-boete verscheen³¹.

De som die voorzien is in de *sanctiones* der oorkonden is echter steeds afwisselend. Zo schommelt ze in de oorkonden van Boudewijn V - die van 1064 buiten beschouwing gelaten - van 5 pond goud tot 100 pond goud, wat inderdaad slechts door enkele uitzonderlijk rijken zou kunnen betaald worden.

Het afwisselend karakter van het bedrag is niet eigen aan Boudewijn V : bij koning Filips I, over wie de graaf de voogdij uitoefende, beliep het voorziene bedrag van 10 tot 300 pond goud³². Bij de opvolgers van de graaf is de verwarring al even groot : in 1118 komt een sanktie van 100 pond voor, terwijl men in een stuk van 1081-1093 er een van slechts 1 pond ontmoet³³.

Wanneer in 1116 een voogdijregeling getroffen wordt te Sint-Amands is er bij overtreding een betaling voorzien van 40 pond. We staan er voor een individuele *sanctio*, die zich niet in algemene bewoordingen richt tot mogelijke usurpatoren, maar die de *ministerialis* van een *villa* der abdij bedreigt³⁴.

31. Uitgegeven door Espinas, *Recueil de documents relatifs à l'histoire du droit municipal, Artois*, I, Parijs, 1934, nr 107, pp. 270-2 en bestudeerd door F.L. Ganshof, *Notes sur les deux chartes de Philippe d'Alsace pour la ville d'Arras*, in : *Revue du Nord*, XXX, pp. 97-112 en R.C. Van Caenegem, *Note sur la première charte de Philippe d'Alsace pour la ville d'Arras*, in : *Belg. Ts. Filol. en Gesch.*, 1951, pp. 481-6.

32. M. Prou, *Recueil des actes de Philippe I, roi de France*, Parijs, 1908, pp. CXI-CXII.

33. Vercauteren, *Actes des comtes de Flandre, 1071-1128*, Brussel, 1938, resp. nrs 86, p. 194 en 16, p. 53.

34. *Ib.*, nr 81, p. 184. Er is hier tussen de *ministerialis* en de oorkonder natuurlijk een zeer groot standverschil.

In twee oudere gevallen nochtans werden sommen i.v.m. voogdijaangelegenheden uitgedrukt in zilveren marken : in 1096 en in 1113, al gaat het om een afkoopsom en een pand, en niet om sankties³⁵.

Enkele argumenten met grotere draagkracht maken echter duidelijk dat er in 1064, en niet in de periode der zg. vervalsing, van zilveren marken moet gebruik gemaakt zijn. Men kan zich ten andere afvragen waarom de *falsaris*, die voet voor voet de grafelijke stichtingsoorkonde zou hebben gevolgd, er niet eenvoudig de *sanctio* zou uit overgenomen hebben (ponden goud).

Dom Huyghebaert meent terecht dat wie door zo een sanktie getroffen werd *praktisch volledig aan de macht van de heerser overgeleverd was*³⁶. Men mag evenwel niet uit het oog verliezen dat het hier om een individuele *sanctio* gaat, en niet om een algemene. Wie is het mogelijke slachtoffer van de bedreiging ? *Si ergo prefatus Arnulfus, vel quisquam successorum ejus, hanc constitutionem nostri privilegii transgressus, bannum nostrum infregerit... XL marcas argenti persolvat*³⁷, dus niemand minder dan Arnulf van Oudenaarde. Kan het in de bedoeling gelegen hebben van Boudewijn V om Arnulf zó te bedreigen dat hij *aan de macht van de heerser overgeleverd* zou worden ? Juist het hoofd van de familie van Oudenaarde, behorende tot de machtigste vazallen van het graafschap, speciaal belast met het bestuur van het nog onrustige Rijks-Vlaanderen, en op het ogenblik dat een *pax* was afgekondigd om tot kalme in het graafschap te komen.

Boudewijn V zou er nooit enig belang bij gehad hebben om een zo strenge straf te eisen moest Arnulf de perken van zijn voogdij te buiten gaan. Het maakt een heel verschil uit een *sanctio* algemeen en vaag te houden, dan wel er specifiek een van de voornaamste leenmannen mee te bedreigen, met wie hij op goede voet moest blijven staan.

35. *Ib.*, nr 21, p. 65 en nr 61, p. 147.

36. Huyghebaert, *o.c.*, p. 187.

37. *Ib.*, p. 196 (heruitgave van de oorkonde, Piot, *o.c.*, nr. 3).

Brengen we nu even in herinnering waar de oorkonde geacteerd werd : te Sint-Omaars³⁸. Nu is juist de verspreiding van de zilveren mark bijzonder snel en continu doorgebroken in de Aa-stad. Cl. Richebé in zijn werk *Les monnaies féodales d'Artois du Xe au début du XIVe siècle*, heeft hierop de nadruk gelegd³⁹. Enkel is zijn oudste voorbeeld onbetrouwbaar : de valse oorkonde van Boudewijn V van 1056. Nochtans verschuift dit het gebruik van de munteenheid niet naar een latere datum, want de passage in de oorkonde is ontleend aan de onbetwist authentieke van 1042⁴⁰.

We staan met ons geval van 1064 voor een nieuwe trap in het doordringen van de « zilveren mark » in de stad, waar zijn opgang bijzonder goed te volgen is⁴¹, en daarmee is de verklaring gegeven. Er is bovendien met die zilveren marken een probleem van tekstkritiek gemoeid, dat, hoewel van belang, tot nog toe werd verwaarloosd. In de heruitgave van de oorkonde, heeft Huyghebaert zowel het vidimus van 1371 als het afschrift in het Cartularium 3 (laatste

38. Waarschijnlijk ging het om de Sint-Bertijnsabdij, die tot hetzelfde geestelijke milieu behoorde als Sint-Vaast en Ename (Milis, *De abdij*, p. 33). - De zegeling had dan ongetwijfeld plaats in het domaniale centrum van de graaf te Sint-Omaars, dat nog aan het einde van de XIIde eeuw kanselarij-activiteiten op zich nam (W. Prevenier, *De oorkonden der graven van Vlaanderen*, 1191-aanvang 1206, Brussel, 1966, I, pp. 331-7).

39. pp. 117-118. Parijs, 1963.

40. P. Bernard, *Etudes critiques sur les chartes des comtes de Flandre pour l'abbaye de Saint-Bertin*, in : *Positions des thèses des élèves de l'École nationale des Chartes*, 1923, p. 5. - Voor de oorkonde van 1042 : D. Haighneré, *Les chartes de Saint-Bertin*, Sint-Omaars, 1886, I, nr 71, pp. 24-25.

41. Volgens Richebé, *ib.*, werden nog in het begin der XIde eeuw de oude munteenheden gebruikt (schellingen, penningen, obolen), vanaf het midden der eeuw gaf men de voorkeur aan de uitdrukking van de munt in gewicht. Hij houdt het bij een gewicht van 214, 13 gr. zuiver zilver voor een mark. - De voorbeelden, aangehaald in het artikel van H. Van Werveke, *Monnaie, lingots ou marchandises. Les instruments d'échange au XIe et XIIe siècles*, in : *Annales d'histoire économique et sociale*, IV, 1932, p. 454 e.v. (Herdrukt in Id., *Miscellanea Mediaevalia*, Gent, 1968, pp. 193 e.v.) zijn eveneens uit de tweede helft der XIIde eeuw. Hij merkt op dat grote betalingen tot aan het einde der eeuw steeds in gewicht edel metaal werden uitgedrukt, omdat een zware munt ontbrak (pp. 461-2).

kwart der XIIde eeuw) bestempeld als rechtstreekse afschriften van het origineel⁴². Moeten we nu geloof hechten aan Gillis, de abt van Geraardsbergen, die eerst een summier beschrijving geeft van de originelen van 1063 (Boudewijn V), 1064 (Boudewijn V) en 1064 (Lietbrecht), en er dan de tekst van vidimeert ?⁴³

Het collationeren van de bewaarde originele oorkonden (nl. van de graaf uit 1063 en van de bisschop uit 1064) met de afschriften in het cartularium en in het *vidimus*, heeft een verrassend resultaat. De scriptor van ca. 1182 week, bij het opstellen van het *Liber privilegiorum* op 17 plaatsen af van het origineel van 1063 ; de abt van Geraardsbergen laat ons 29 varianten tellen. Tot onze verbazing stellen we vast, dat 15 varianten gemeenschappelijk zijn⁴⁴. Voor de bisschoppelijke oorkonde week de Enaamse monnik uit de laatste jaren der XIIde eeuw op 17 plaatsen af van het origineel ; in 1371 is het getal varianten opgelopen tot 25. Hoeveel zijn er gemeenschappelijk ? Niet minder dan 13, en het is duidelijk dat op de 4 plaatsen waar beide afschriften van elkaar verschillen, die van 1371 ook niet de lezing van het origineel volgt, maar eigen varianten invoert.

Putten we één voorbeeld uit de overtalrijke reeks. Onder de getuigen wordt een *Christianus* vermeldt, in beide afschriften met *Cb*. Het origineel echter heeft de griekse *chi*. Staat men voor een normalisering der schrijfwijze in de XIIde en nog eens - onafhankelijk - in de XIVde eeuw ? Neen, want in de *salutatio* worden de mensen gegroet *in XPO*, en dit zowel in het origineel als in de twee afschriften (dus zonder omzetting *in Christo*).

We vervolgen onze argumentatie : in de late XIIIde of vroege XIVde eeuw heeft een monnik verbeteringen aangebracht in het cartularium. De abt van Geraardsbergen heeft

42. Huyghebaert, *o.c.*, pp. 194-6. - Het archief van de abdij te Ename berust sinds 1964 op het nieuwe Rijksarchief te Ronse.

43. Zie afb. 2.

44. Geen rekening werd gehouden met ae, e, noch met oe, e.

deze verbeteringen aanvaard en overgenomen : zo staat in het origineel *reditu*, in het cartularium werd interlineair een tweede *d* bijgevoegd, en in 1371 luidt het dan *redditu*.

Het beste voorbeeld treft men aan in de getuigenlijst. In het origineel leest men : † *Signum abbatis Gualdrici de Nouo Castello*. † *Signum abbatis Guidrici de Sancto Gislano*. Het cartularium bevatte oorspronkelijk slechts : *S. abbatis Gualdrici de sancto Gislano*, maar nadien werd in de rand bijgeschreven : *S. abbatis Gualdrici de Nouo Castello*, zodat in de tekst zelf de naam van de abt van Saint-Ghislain moest verbeterd worden ; door razuur bekwamen men : *Guiidrici*, waarop de corrector onder de tweede *i* een expunctuatieteken zette^{44bis}. De abt van Geraardsbergen is niet heel goed wijs geworden uit de vier beentjes die volgen op de *G* (want de expunctuatie heeft hij blijkbaar niet opgemerkt) ; hij las dan maar *Gundrici*, daar hij wel besepte dat *Guiidrici* onmogelijk was.

Duidelijker kan het dan ook niet. Het *vidimus* is voor de twee oorkonden, waar het origineel nog voorhanden is, een kopie van het *Liber privilegiorum*. Er is geen reden om aan te nemen waarom zulks niet het geval zou geweest zijn met de oorkonde van Boudewijn V uit 1064. Een bewijs daarvoor vinden we trouwens in het *Eerste Cartularium van Vlaanderen* te Rijsel⁴⁵ : twee woorden, die in het Enaamse oorkondenboek nadien werden opgetekend, nl. *ejus* (Huyghebaert wijst er in zijn kritisch apparaat wel op dat het een toevoeging is, zonder op het laattijdige karakter ervan te wijzen) en... *argenti* (*niet als toevoeging aangegeven* !), ontbreken eveneens in de versie Rijsel⁴⁶.

Nu valt nog uit te maken of dit afschrift naar het origineel werd gemaakt of naar het *Liber privilegiorum*. Verschillende aanduidingen wijzen op de laatste mogelijkheid. Een aantal varianten immers van Rijsel zijn taalkundige ver-

44bis. Zie afb. 3.

45. ADN, serie B, 1561, 56r.

46. Huyghebaert, *o.c.*, pp. 195-6. - Zie afb. 1.

gissingen, die men niet van het origineel kan verwachten :
 bv. *agressa sumus*, i.p.v. *agressi sumus* ; *quod presumant*
 i.p.v. *ut presumant* ; *contra curam nostri principatus* i.p.v.
circa curam nostri principatus.

Niets staat de relatie *cart. Ename* > *cart. Rijsel* in de weg. Het ontbreken in de laatste kopie van de woorden *ejus* en *argenti* vindt dan zijn verklaring in het ontbreken van beide woorden in het afschrift Ename, waar ze slechts nadien werden bijgevoegd.

We kunnen dus besluiten dat *cartularium 3* het enige afschrift is van het origineel, terwijl het afschrift van Rijsel en het *vidimus* van de abt van Geraardsbergen zelf op het *cartularium* steunen.

Hoewel geen rechtstreeks bewijs bestaat voor het gebruik van het woord *argenti* in de oorkonde van 1064 mag men aannemen dat het wel deel zal uitgemaakt hebben van het origineel, omdat dezelfde hand, die het woord bijschreef, ook andere oorkonden van het *cartularium* met het origineel heeft vergeleken en de nodige veranderingen heeft aangebracht ; deze zijn telkens korrekt⁴⁷.

Dat *argenti* uiteindelijk in de tekst van 1064 voorkwam, kan niet als een bezwaar voor de echtheid van de tekst gelden, maar zou het wel zijn voor een tekst die negentig jaar later zou ontstaan zijn. Niet alleen is de voorstelling van Dom Huyghebaert, die de *sanctio* in zilveren marken rond het midden der XIde eeuw als anachronistisch verwerpt ongegrond, maar omgekeerd is dat ook het geval met het alternatief, nl. dat ze gangbaar zou zijn rond het midden der XIIde eeuw, toen het vermeende *falsum* zou geschreven zijn.

---

47. Nl. in Piot 1 : drie juiste verbeteringen, in Piot 2 zelfs acht. Het is opvallend dat de afschriften van de oorkonde van 1063 en die van 1064 in het *Tweede cartularium van Vlaanderen* (ADN, serie B, 1562, nrs 34 en 35) op een verschillend model teruggaan. Het eerste volgens het onverbeterte afschrift uit het Enaams Cartularium (bv. *regnante Philippo anno secundo* i.p.v. *regnante Philippo annis iam duobus*) ; dit is niet het geval voor het tweede.

Een onderzoek van de oorkonden der Elzassers bewijst dit duidelijk. Immers in de periode 1128-1191 zijn er op bijna 800 oorkonden amper drie waar men een in geld gestipuleerde *sanctio* aantreft, nl. twee voor Ename (1144, Piot 36, en 1146, Piot 44) en één voor Sint-Donaas te Brugge⁴⁸; van deze drie is er een - ze komt verder nog te sprake - die zilveren mark gebruikt, de beide andere hebben ponden; in het Brugse geval zelfs gouden ponden. De eerste konklusie luidt dat, afgezien van Ename, er nooit zilveren marken aan te treffen zijn, wel gouden ponden, zowel voor als na de datum der zg. vervalsing (nl. drie gevallen van Boudewijn V, drie in de periode 1078-1128, en tenslotte één in 1183)⁴⁹. Dit laatste stuk is echter een haast woordelijke bevestiging door Filips van de Elzas van de bekende oorkonde voor het Brugse kapittel van 31 oktober 1089. Zij mag hier buiten beschouwing gelaten worden, daar de 100 gouden pond een relict blijkt te zijn uit de oorkonde van haast een eeuw vroeger. Er is dus *geen enkel geval* waarin de Elzassers (1128-1191) gouden pond als een eigen, origineel *sanctio*-bedrag hebben gebruikt. Wat nu zilveren mark betreft, die komen enkel in Enaamse stukken voor. Men kan dus besluiten dat het gebruik ervan helemaal niet méér representatief is voor de periode der Elzassers, dan voor het midden der XIde eeuw.

Men kan zelfs verder gaan en aanvaarden dat de geldelijke *sanctio*, in het algemeen, onder de Elzassers omzeggens is uitgestorven; immers het niet eens halve procent van het totaal aantal oorkonden, zijn anachronismen uit de vorige

48. Origineel op het bisschoppelijk archief te Brugge, uitg. door A. Miraeus en J. Foppens, *Opera diplomatica*, II, p. 1188. De formule luidt: *Siquis autem huic nostre legitime confirmationi et impressione sigilli corroborate consilio quoque subsignatorum testium approbate in aliquo contraire vel contradicere temptaverit C libras auri persolvat* (de kursieve tekst is gelijk aan die van 1089; Gysseling - Koch, *o.c.*, nr 170, p. 298).

49. Nl. 1042 voor Sint-Bertijns, 1063 voor Ename, 1066 voor Sint-Pieters te Rijsel; vervolgens: 1089 voor Sint-Donaas, 1105 voor Ever-sam, en 1119 voor Sint-Bertijns (een bevestiging trouwens van de oorkonde van Boudewijn V!).

eeuw⁵⁰. Zoals de *scriptor* van Sint-Donaas in 1183 het model van 1089 benutte, zo werd in Ename in 1144 en 1146 gebruik gemaakt van de oude grafelijke stukken van 1063 (en 1064). Een *falsaris* uit het midden der XIIde eeuw zou zeker op eigen initiatief geen *sanctio* van die aard hebben uitgedacht; in ieder geval kan die *sanctio* niet als een bewijs voor een vervalsing dienen.

Het gebruik van zilveren marken of andere munt in een *sanctio* is ten andere in de jaren vóór 1064 niet zeldzaam, al komt het dan immer voor in combinatie met een gouden munt. Zo bevat een oorkonde van Arnulf II uit 972 een *sanctio* van 100 gouden en 400 zilveren pond⁵¹, terwijl een ca. 1035 vervalste oorkonde van Arnulf I, geacteerd op 962, een straf voorziet van 20 gouden en 60 zilveren pond⁵². In 1070 treft men, weer voor Sint-Pieters te Gent, 40 pond en 3 mark zilver aan⁵³.

Het besluit ligt voor de hand. Boeten in zilver gestipuleerd komen tot in de tweede helft der XIde eeuw voor, terwijl het gebruik van geldelijke *sanctiones* ten tijde van Diederik en Filips van de Elzas een vreselijk anachronisme is, dat enkel nog voorkomt zo een oude *Vorlage* werd gebruikt. Ten laatste laat het gebruik van zilveren marken zich juist uitstekend verklaren in de Enaamse oorkonde van 1064. Een bezwaar tegen de echtheid is het gebruik ervan dus allerminst, want redelijker wijze zou een *dictator* uit 1144-46 er, uit eigen initiatief, niet meer toe gekomen zijn nog een geldelijke *sanctio* in de oorkonden op te nemen.

50. Het is haast overbodig te vermelden dat de oorkonden van Boudevijn VIII en IX in geen enkel geval een geldelijke *sanctio* voorzien (Prevenier W., *De oorkonden der graven van Vlaanderen, 1191-aanvang 1206*, I, pp. 580-1.)

51. A. Van Lokeren, *Chartes et documents de l'abbaye de Saint-Pierre au mont Blandin à Gand*, Gent, 1868, I, nr 45, p. 44. - Gysseling - Koch, *o.c.*, p. 114 kwamen tot de konklusie dat deze oorkonde en die uitgegeven door henzelf als nr 67 (Van Lokeren 51) ofwel beide vals waren, ofwel een van beide; de *terminus ante quem* der vervalsing is 28 maart 1047.

52. Gysseling - Koch, *o.c.*, nr 59, p. 153.

53. Van Lokeren, *o.c.*, I, nr 146, p. 100. - Cf. Gysseling-Koch, *o.c.*, nr 116, pp. 213-4.

Een verder punt in de argumentatie van Dom Huyghebaert betreft de hebzucht der voogden die hem ertoe leidt om de datum der vervalsing kort voor 1154 te situeren.

De beide teksten die hier ter sprake gebracht worden zijn : uit de oorkonde van 1064 :

ipse vel quicumque successorum ejus turrim Aldenardensem tenuerit, de redditibus ruricularum, hospitem, aliorumque mancipiorum ecclesie, pro quibus tuendis laboraturi sunt, centum solidos... ei dari decernimus.

uit die van 1154 (Piot 42, hier naar het origineel) : *omne illud ius aduocati, quod in aduenis apud Eibam manentibus a predecessoribus meis hactenus habui... condono, ut ab hac die et deinceps ab ullo illorum qui illic undecumque uenientes manserint, nichil exactionis, nichil coacti seruitii, uel ego, uel posteri mei in perpetuum nisi antea ad nos pertinuerint, uel alia rationalis causa intercidat, extorqueamus.*

Om de vervalsing te situeren in de jaren kort voor 1154, veronderstelt de auteur het bestaan van een regeling die op geen enkel zakelijk bewijs steunt. Hij meent dat op een zeker ogenblik (blijkbaar na het proces a.g. Maarke) een akkoord werd bereikt tussen de voogd en de abdij, waarbij de *mancipa* en de *hospites* bevrijd werden van onrechtmatige boeten en karweien, tegen een betaling van 100 schellingen⁵⁴. Kort daarop - zo vervolgt hij - overtrad de voogd weer zijn rechten en buitte hij *opnieuw* de *ruricolae* uit.

In 1154 deed Arnulf afstand van zijn rechten op de vreemdelingen (*advenae*), die hij beweerde van zijn ouders te hebben geërfd, en ontzegde zich bovendien het recht om voortaan nog nieuwe lasten op te leggen.

Houdt men zich aan de zakelijke inhoud van het stuk, dan constateert men : 1. dat Arnulf rechten *had* (en niet : dacht te hebben) op de *advenae* ; 2. dat nieuwe lasten door hem niet langer zullen geëist worden⁵⁵. Over *ruricolae*

54. Huyghebaert, o.c., p. 189.

55. *Ib.*, p. 190.

en *mancipia* is in dit stuk geen sprake. Ze worden door Huyghebaert aangehaald om tot de gelijkschakeling *hospites* (1064) = *advenae* (1154) te kunnen komen. De oorkonde zou dus opgesteld zijn vóór 1154 om van Arnulf een gunstige regeling met betrekking tot de *advenae* af te dwingen, nadat reeds vroeger een gelijksoortige overeenkomst a.g. de andere bewoners van de Enaamse gronden zou bereikt zijn.

Die konstruktie is erg ingewikkeld, en mist overtuigingsgrond.

In de terminologie van 1064 is er toch wel iets opvallends : er is sprake van *ruricolae* en van *hospites* (de *mancipia* laten we buiten beschouwing). Het eerste is een weinig gebruikelijk woord voor de middeleeuwse landbouwer⁵⁶ ; *hospes* vormt een vroeg voorbeeld voor het gebruik van het woord in de Nederlanden. In beide gevallen heeft men dus met ongewoon taalgebruik te doen. Nu verwacht men nochtans van de zg. *falsaris* (die volgens Huyghebaert, ook de oorkonde van 1154 opstelde) dat hij in het betwiste stuk, wel het woord *hospites* inlast (dat inderdaad rond het midden der XIIde eeuw ingeburgerd was), maar niet dat hij een meer gebruikelijk woord nemen i.p.v. *ruricola*. Hoe komt hij er bij om dit te gebruiken ? Eenvoudig omdat het ook in de - alleszins echte - oorkonde van 1063 voorkomt. Dit konfronteert ons met één bewijs uit de vele, hoe nauwgezet de oorkonde van 1063 op de voet werd gevolgd door de *redactor* van die van 1064. Men zal opwerpen dat de *falsaris* zo dicht mogelijk bij de stijl en het woordgebruik van 1063 wenste te blijven om zo weinig mogelijk kans te lopen ontmaskerd te worden. Terecht, maar zien we hem dan niet op het essentiële ogenblik falen ? Met de term *ruricola* moest in de discussie tussen de abdijs en heer Arnulf niet gewerkt worden, wel met *hospites*. Het gebruik van *ruricola* zou blijk moeten geven van de scherpe zin van de

---

56. Zie p. 123.

dictator der oorkonde om sterk te staan in de discussie, met een zo echt mogelijk *falsum*, zelfs op punten die niet in het debat ter sprake zouden komen. Maar nu komt de vraag. Kunnen we verwachten dat de monnik die de regeling van 1154 opstelde niet *hospites* zou gebruikt hebben, zoals in het *falsum* van 1064 dat hijzelf naar de opvatting van Huyghebaert heeft opgesteld. Zo zijn hypothesen zou opgaan zou er in 1154 niet *advenae* maar *hospites* gestaan hebben, vooral omdat beide termen mekaar niet volledig dekken⁵⁷.

Trouwens de usurpaties van de heren van Oudenaarde worden schromelijk overdreven, en uit de oorkonde, omtrent de twist over molens te Kortemark wordt minder gehaald dan er in staat⁵⁸. We komen er wat verder op terug.

Is het wel van enig belang om een tekst van 1148 van de synode van Reims te koppelen aan usurpaties die Arnulf zou bedreven hebben⁵⁹? Zeker werd de metropolitane beslissing ingegeven door reële wantoestanden, maar de usurpaties van de ondervoogden zijn heus niet beperkt tot het midden der XIIde eeuw. Pergameni vermeldt juist uitdrukkelijk dat de ondervoogdij reeds in de Karolingische tijd tot zo'n wantoestanden aanleiding had gegeven dat Karel de Grote ze te Prüm moest verbieden⁶⁰.

Kort na het midden der XIde eeuw, de jaren rond 1064, was de macht van voogden omzeggens nog onaangetast door de Gregoriaanse Hervorming⁶¹. Deze liet slechts enkele jaren later haar invloed in Vlaanderen gelden⁶².

57. Cf. de oorkonde van Marchiennes, 1038 : ... *Equalem potestatem habebunt omnes hospites potestatum tam advena quam indigena...* (ADN, 10H 56/960).

58. Piot, *o.c.*, nr 43, pp. 43-4, is de versie van het chyrograaf met Arnulf van Oudenaarde als oorkonder. - Ronse, Rijksarchief, 2bis, p. 14 geeft de tekst met de abdijs oorkonder.

59. Huyghebaert, *o.c.*, p. 189.

60. Ch. Pergameni, *L'avouerie ecclésiastique belge des origines à la période bourguignonne*, Gent, 1907, pp. 137-8 en 146-8.

61. Staatjes van doorlopende usurpatie-pogingen treft men aan te Phalempin, nl. in oorkonden 1090 en 1108 (J. Buzelinus, *Gallo-Flandria sacra et profana*, Dowaai, 1623, p. 372).

62. In 1066 schonk Boudewijn V een grotere « *libertas* » aan het

Het is opvallend hoe Boudewijn V, meer dan wie ook van zijn voorgangers of opvolgers zich heeft ingelaten met het regelen van de betrekkingen tussen kerkelijke instellingen enerzijds en hun voogden anderzijds, wat eens te meer een aanwijzing moet zijn voor de authenticiteit van het Enaamse stuk⁶³.

In het artikel wordt biezonder scherp uitgevaren tegen Arnulf, waarvan beweerd wordt dat hij slechts afstand van zijn rechten op de *advena* deed tegen een alleszins « niet te versmaden prijs ». Dit zou moeten blijken uit het feit dat de voogd bij dezelfde gelegenheid nog afstand deed van zijn rechten op de jaarmarkt. Mogelijk, maar het kan eveneens een spotprijs geweest zijn : niets kan ons enige aanduiding geven.

Trouwens, de afstand van de marktrechten is geen voorwaarde geweest die bij de besprekingen werd gesteld. Dit blijkt duidelijk wanneer men de originele oorkonde ter hand neemt en men vaststelt dat het een toevoeging geldt, aangebracht nadat het *mundum* reeds volledig klaar gemaakt was !⁶⁴.

Het is trouwens overdreven de voogd hier als een meedogenloos usurpator voor te stellen. De lektuur van de oorkonde van 1155 zal zulks duidelijk maken. Volgens Huyghebaert was de slotovereenkomst de volgende : *de monniken zouden de heerlijke molen, op eigen kosten, elders mogen herbouwen ; de verlaten grond zouden zij daarbij van Arnout in pacht nemen*⁶⁵. Zo bekeken is het wel een eenzijdige en negatieve oplossing voor de monniken. Laten we

---

Sint-Pieterskapittel te Rijsel (F.L. Ganshof, *Note sur une charte de Baudouin V, comte Flandre pour Saint-Pierre de Lille*, in : *Mélanges offerts à René Crozet*, Poitiers, 1966, I, pp. 301-302).

63. Nl. nog voor Corbie (Ch. Duvivier, *Actes et documents intéressant la Belgique*, Brussel, 1898, I, p. 132-4); voor Marchiennes (Naz, o.c., die trouwens ook geen twijfel omtrent de echtheid uit); voor de Blandinium-bezittingen Douchy en Harnes (Van Lokeren, o.c., nrs 116, 133, 146 en Gysseling-Koch, o.c., nr 96).

64. Zie afb. 4.

65. Huyghebaert, o.c., pp. 191-2.

de tekst echter beter parafraseren : het oprichten van een heerlijke molen op allodiale grond, veroorzaakte stroomopwaarts de overstroming van de molen der monniken. Door bemiddeling van vrienden werd bereikt dat Arnulf zijn molen zou herbouwen naast de andere, maar op grond van de abdij ; derhalve zou hij hem van de abt houden (en dus niet in volledige eigendom bezitten). De molen wordt herbouwd, inderdaad, op kosten der monniken, maar ook - en dat wordt verzwegen - met het materiaal van de heer. Voortaan zullen voor beide molens de kosten gedeeld worden, *tam in molendinariis, quam in lapidibus, seu ceteris expensis*. Meer zelfs, materiaal dat voor beide molens noodzakelijk is, moet Arnulf op eigen kosten naar Oudenaarde laten brengen ; van daar naar Kortemark is het vervoer en de in gebruik stelling gemeenschappelijk. Ook de molen van de abdij zal profiteren van het graan dat de onderhorigen van Arnulf doen malen, want ze zullen het aanbrengen naar beide molens. De grond ten zuiden van het meer, gevormd door de molens, zal de abt voor 7 schellingen van de heer in *cijns* houden⁶⁶.

Deze overeenkomst is dus zeker geen nederlaag voor de monniken ; het lijkt eerder op een rechtvaardig compromis, waarin beide partijen lasten op zich nemen, om gemeenschappelijk ook voordelen te hebben.

Objektief beschouwd was de toestand van de abdij en haar relatie met de voogden dus niet zo slecht, dat er een vervalsing diende gepleegd te worden om tot een oplossing te komen.

Dat het zinnetje « *pro salute anime mee et parentum meorum* » in de oorkonde van 1064, een bewijs zou zijn, dat niet alleen Arnulf, maar ook reeds zijn voorgangers usurpatoren van de abdijbezittingen waren, zal niemand

---

66. Het bedrag van 7 schellingen is in elk geval geen aderlating voor een abdij als Ename. Trouwens een tiental jaar later stonden leden van de familie, eveneens te Kortemark, een bedrag af dat drie maal hoger lag (Milis, *De onuitgegeven oorkonden*, nr 27, p. 20).

overtuigen die weet dat haast elke schenkingsoorkonde, en zelfs vele verkoopsakten, deze of dergelijke, bijna tot stijl geworden formule bevatten.

Daarenboven zoekt men vruchteloos een antwoord op de vraag wanneer de overdracht van de lagere voogdijrechten aan de heren van Oudenaarde dan te dateren is zo men aanneemt dat de oorkonde van 1064 vals is. Zou er niet normaal een oorkonde opgesteld geweest zijn bij die gelegenheid? Waarom zou men ca. 1154 een *falsum* hebben opgesteld en zich niet rechtstreeks hebben gericht tot graaf Diederik van de Elzas, om de voogdij, op een wettelijke wijze te regelen? Vergeten we niet dat de Eenaamse abt Willem in 1157 met de graaf op Kruistocht vertrok, en dat beiden elkaar goed moeten gekend hebben⁶⁷. Huyghebaert aanvaardt trouwens dat de heren van Oudenaarde de voogden van Ename zijn in de periode, die de vervalsing voorafgaat. Men kan zeggen dat ze van in het begin als zodanig zijn opgetreden: de oudste schenkingen, afgezien van de bisschoppelijke, gaan van hen uit⁶⁸.

Stappen we tenslotte over op het laatste punt van de argumentatie: de vervalser en de stijlontheding. Volgens Huyghebaert is de oorkonde van 1064 opgesteld door de *dictator* van de oorkonden Piot 33, 36, 37, 40, 42, 43, 44 en 47 uit de jaren 1140-1158, wat hem meteen de *termini* voor de vervalsing moet leveren⁶⁹. De stijlontheding die hij ons aanbiedt mist een ruime basis. Hij beperkt zich immers tot het gebruik van het woord *deinceps* als kenmerk voor de *dictator*; verwonderlijk genoeg, daar het slechts in

---

67. *Annales abbatum monasterii Eenamensis*, ed. U. Berlière, *Documents inédits pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*, Maredsous, 1894, I, p. 121. - *Abbatibus Eenamensibus* (Brussel, Kon. Bibliotheek, II-445). - C. Van Gestel, *Historia sacra et profana archiepiscopatus Mechliniensis*, Den Haag, 1725, II, p. 250.

68. Vooreerst in de stichtingsoorkonde van 1063; vervolgens in 1095-6, het zeer belangrijke domein Hellebecq (Milis, *De onuitgegeven oorkonden*, nr. 2, pp. 3-4) en in 1110 bij de stichting van de *Novus Burgus* Pamele (Piot, *o.c.*, nr. 13, pp. 15-6).

69. Huyghebaert, *o.c.*, pp. 192-3.

vier oorkonden (Piot 36, 37, 42 en 43) voorkomt en niet in de overige ; ook niet trouwens in de zg. vervalsing. Men vraagt zich dan ook af op welke gronden hij de oorkonden aan een zelfde dictator toeschrijft. Het is gewaagd een onderzoek naar het woordgebruik aan de hand van één zo algemeen woord door te voeren. Het kan slechts waarde hebben in een globaal vokabulair onderzoek⁷⁰.

Laten we nu even nagaan of de acht oorkonden werkelijk alle aan een zelfde dictator kunnen toegeschreven worden, of, minder affirmatief, ze alle typisch Enaamse scriptorium-karakteristieken bevatten. Daarenboven moeten we ons afvragen of de lijst exclusief is. De oorkonde van 1064 houden we voorlopig buiten beschouwing.

Piot 47 kan alleszins niet opgenomen worden, want het stuk heeft noch naar opbouw, noch naar specifieke uitdrukkingen iets gemeen met de andere. We halen als argument aan, dat de *invocatio* (*In nomine Sancte et Individue Trinitatis*) alleen nog voorkomt in Piot 33 : deze oorkonde is echter een samenvoegsel van een oudere oorkonde van Boudewijn VII en een bevestigingsclausule van Diederik van de Elzas. Enkel dit laatste deel kan aan onze *dictator* worden toegeschreven ; de *invocatio* echter maakt deel uit van het stuk dat op Boudewijn VII teruggaat. Andere argumenten tegen de vooropgestelde opinie zijn, dat geen enkele gelijkenis kan aangetroffen worden in de opbouw (*de volgorde der delen*), noch in de tekst van de *inscriptio* of van de *corroboratio*, terwijl ook de andere delen van het eschatocol ontbreken, op de *signa* na. Deze zijn echter ongewoon te Ename ; enkel nog in Piot 33 en 40 treft men ze aan, daar waar in de andere gevallen gewoon de namen van de getuigen worden opgesomd, zonder *signum*.

Wanneer Piot 47 dus geëlimineerd dient te worden uit de lijst, dan zal men het vervangen door nr 34. Het is een grafelijk stuk, dat een identieke opbouw heeft als Piot 33.

70. Cf. Prevenier, *o.c.*, I, p. 279, die zelfs de woordstatistiek niet kon toepassen op een totaal van 298 oorkonden.

Het enige onderscheid is het ontbreken van een *invocatio*. Overigens is de gelijkenis zelfs tot in de woorden toe opmerkelijk: *intitulatio*, *inscriptio*, *arenga*, zelfs de formule *pro remissione...* in de *dispositio*. Ook de *corroboratio* is identiek (alleen staat er in het ene geval *corroboravi*, in het andere *corroboraverim!*) evenals de rest van het eschatocol.

Men kan dus minstens de oorkonden nr 33, 34, 36, 39 en 44 (grafelijke stukken), 42, 43 (stukken van Arnulf van Oudenaarde) en 37 (oorkonde van Niklaas van Kamerijk) als één groep beschouwen. Ook de oorkonden 27 (1128, Diederik van de Elzas) en 30 (1136-7, Niklaas van Kamerijk), beide dus van vóór 1140 (de datum die Huyghebaert voorstelt voor het eerste optreden van de zg. *falsaris*) kunnen gerekend worden tot de oorkonden met typisch Enaamse uitdrukkingwijzen. Of de « vervalser » nu al werkzaam was in 1128 of dat hij zich later op dat stuk heeft geïnspireerd is wel niet uit te maken.

Laten we nu even de karakteristieken onder ogen nemen, die ons toelaten ze als één groep te beschouwen.

1. de *invocatio*: Ze komt voor in alle grafelijke oorkonden (27, 33, 36, 39, 44) behalve in 34. De tekst is telkens verschillend, behalve in 39 en 44 (*In nomine Domini*). We merken op dat de oorkonden van 1063 en 1064 evenmin een *invocatio* bevatten. Ook de bisschoppelijke akten 30 en 37 en die der heren van Pamele 42 en 43 bezitten er geen. Het gebruik ervan is dus te Ename minoritair en de formule zelf onvast.

2. de *intitulatio* van de graven is soms voorafgegaan door *Ego* (27, 36, 39, 44); dit woord ontbreekt echter in de andere grafelijke stukken. Telkens luidt de formule *Dei gratia comes Flandrie*, al kunnen de woorden soms een verschillende volgorde innemen. In 36 komt nochtans *divina gratia* voor, en in 44 *divina miseratione*, ongetwijfeld onder invloed van de Kamerijkse kanselarij-oorkonden⁷¹.

71. Cf. Piot, nrs 10, 17, 25, 26, 29, 31 van de bisschoppen zijn alle kanselarij-oorkonden, waarin *divina miseratione* wordt gebruikt.

De *intitulationes* van 1063 en 1064 distanciëren zich daarvan met resp. *Balduinus gratia Dei Flandrensium princeps* en *Balduinus per Dei clementiam Flandrensium princeps*.

3. De *notificatio* en het adres zijn zeer wisselvallig : nu eens gebruikt men *notificare* (27, 30, 36), dan weer *notum esse* (37, 42, 43 en 44) in een of andere vervoegde vorm. Ze ontbreekt in 33 en 34, waar het adres telkens luidt : *omnibus tam ecclesiasticis quam secularibus in suo principatu*⁷². De *notificatio* ontbreekt eveneens in Piot 39 en in de oorkonden van 1063 en 1064.

4. De *arenga* treft men in de oorkonden van de « vervalser » slechts aan in de oorkonden nrs. 33 en 34 (waar de tekst identiek is) en 39.

5. De *corroboratio* is identiek voor de nrs 33 en 34, weer voor de nrs 39, 42 en 43, en alle vijf onderling ook met nr 30. De aankondiging der getuigen is opvallend gelijkend in 27, 36, 37 en 44⁷³.

6. De *sanctio* komt voor in 36, 44 en op een verwante wijze bij de oorkonde van 1064. Maar ook de stichtingsoorkonde van 1063 bevat een gelijkende *sanctio* (wat Huyghebaert over het hoofd heeft gezien), terwijl nr 37 er eveneens een bezit. Hierop komen we later nog terug.

7. Het *actum* luidt haast steeds : *Actum est hoc* (27, 33, 34, 36, 43, 44, 37)⁷⁴. Het is slechts *Actum* in 39 (en in de stichtingsoorkonde) ; het ontbreekt in 30 en 42.

8. Het jaar is bijna in alle gevallen aangegeven door : *anno Verbi incarnati* (eventueel een andere volgorde), en

72. Zie verder i.v.m. « *principatus* ».

73. De hier gebruikte formule komt nog voor als typisch Enaams bestanddeel ten tijde van Boudewijn VIII en IX (Prevenier, *o.c.*, p. 189).

74. *Actum est hoc* dat dus ook in de oorkonde van 1064 voorkomt, wordt echter aangetroffen als een karakteristiek van de oorkonden van Sint-Bertijns uit deze periode, juist dus waar onze oorkonde het licht heeft gezien. Soms treft men een variante aan (bv. B. Guérard, *Cartulaire de l'abbaye de Saint-Bertin*, Parijs, 1841, nr XIX (1075), XXX (1093 ongeveer). - Vercauteren, *o.c.*, nr 14 (1093).

wel in 27, 33, 34, 36 en 43. Het luidt eenvoudigweg *anno Domini* in 39 en *anno dominice Incarnationis* in 37. In de andere gevallen ontbreekt het. Waarschijnlijk werd de uitdrukkingwijze overgenomen van de te Ename bewaarde Kamerijkse kanselarij-oorkonden⁷⁵.

9. De plaatsaanduiding wordt ingeluid door *apud* in 27, 39, 43, zoals ook in 1063 en 1064, terwijl men in 33 en 34 *in* aantreft.

De aanduiding van de indictie ontbreekt telkens in de oorkonden van de zg. « vervalser », niet in die van 1063 en 1064. In de stichtingsoorkonde treft men bovendien nog het regeringsjaar aan van de Franse koning.

Wat leert ons nu deze diplomatische ontleding van de oorkonden van de *dictator* ca 1150, en van de oorkonden uit 1063 en 1064? Telkens is er onder de oorkonden, of onder bepaalde groepjes van hen een grote overeenkomst, die gaat tot letterlijke overname van passages.

Wat nu met de voogdijregeling? Als enige overeenkomsten met de stukken, die eenzelfde monnik-*falsaris* zou samengesteld hebben, bevat ze: gelijkenis in de *sanctio*, en de formule *Actum est hoc apud...* Met de oorkonde van 1063 heeft ze haast alles gemeen: we hebben al gewezen op de identiteit in de opbouw, n.a.v. ons eerste onderzoek naar de echtheid. Enkel treft men in de oudste een *arenga* aan (als motivering voor de stichting), in de jongste een *narratio* (het verslag van de moeilijkheden van 1063-64)⁷⁶.

De overeenstemming beperkt zich trouwens niet tot de vorm. Ook de formulering zelf is in vele gevallen verhelderend, zoals de vermelde *intitulatio*. De *inscriptio* luidt in 1063: *Walberto abbati et successoribus ejus*, en in

75. Piot, nrs 7, 10, 17, 18, 25, 26, 29 en 31. - Voorbeelden uit andere fondsen, die bewijzen dat we werkelijk met kanselarij-gebruik te doen hebben zijn talrijk: bv. ADN, 3H 57/717, 3 H 57/720, 28H 24/838; RA Gent, St. Pieters, 207; St. Baafs, *ad datum* IV, 14; RA Ronse, Ninove, 3, 3bis, 6; Parijs, *Arch. nat.*, L 1009 B/6 (alle uit de periode 1129-1146).

76. Milis, *o.c.*, p. XL.

1064 : *Walberto abbati de Eibam ejusque successoribus*, de enige gevallen trouwens te Ename, waar men te doen heeft met een biezondere i.p.v. een algemene *inscriptio*.

In 1063 spreekt Boudewijn, die reeds in de *intitulatio princeps* heet, over zijn *principatus*, zoals in 1064 gebeurt, én in de *intitulatio*, én in de *narratio*. We vinden trouwens nog later, in de oorkonde van Boudewijn VII, bevestigd door Diederik van de Elzas, en een van deze laatste (resp. Piot 33 en 34) reminiscenties aan 1063-64 in het adres : ... *in suo principatu*⁷⁷, al is die van Boudewijn Hapken (1111-19) zeker niet door de « vervalser » opgesteld.

Men merkt trouwens op dat de twee oorkonden van Boudewijn V, waar het om de machtsuitoefening gaat, identiek zijn : we wezen zojuist op *principatus* ; een andere aanwijzing is de zinssnede *in omni terra nostra et ditione* (1063) en *in tota nostra ditione* (1064).

De derde overeenkomst is het gebruik van het woord *bannum*, dat in beide *sanctiones* aangetroffen wordt. Het gebruik van deze woorden : *princeps*, *principatus*, *dicio*, *bannum*, geeft aan de beide stukken een toon van macht, die in de latere oorkonden helemaal niet meer aan te treffen is. Vergeten we tenslotte niet dat het ongebruikelijke *ruicola* eveneens in 1063 en 1064 voorkomt.

Wat is de voorlopige konklusie ? De oorkonden van 1063 en 1064 hebben opvallende gelijkenissen, zowel naar de opbouw als naar de toon. Ze verschillen hierin beide met die welke de « vervalser » ca. 1154 schreef, de enkele weinig typerende uitzonderingen terzijde gelaten.

Op zichzelf bewijst natuurlijk die overeenkomst met de akte van 1063 niet dat de voogdijregeling in 1064 werd opgesteld, en evenmin ca. 1154. In de twee gevallen kon de stichtingsoorkonde als *Vorlage* gebruikt zijn. Anderzijds

77. Cf. Vercauteren, *o.c.*, p. LXXI, die een voorbeeld citeert van Karel de Goede met een gelijkend adres. - Een ander vb. : 1016, Sint-Omaars : ...*regnante rege Rodberto et Balduino comite super populum principatum tenente* (*Gallia Christiana*, III, instr. c. 111).

bewijzen de enkele overeenkomsten van het stuk van 1064 met die van de « vervalser » evenmin dat hier slechts één en dezelfde opsteller aan het werk is geweest. We moeten hier waarschijnlijkheden afwegen. Laten we daarom nog op die gelijkenissen dieper ingaan.

Men beschikt over de bevestigingsoorkonde van Diederik van de Elzas (1128, Piot 27), waarbij de schenking van Bossuit door Diederik van Chièvres wordt geconfirmeerd. Hier reeds treft men de uitdrukking *Actum est hoc ...apud* aan, wat juist de oorkonde van 1064 moest voeren binnen de groep van de « vervalser », al begon die zijn werk pas twaalf jaar later. Het gebruik van de uitdrukking laat zich dus niet vatten binnen de periode 1140-58.

Een zwaarder argument voor Huyghebaert was de *sanctio*, en niet enkel het bedrag (waarvan we de waarde als argument al hoger hebben ontzenuwd), maar ook de formulering. De passages uit de oorkonden van 1064 en 1144 (Piot 36, Diederik van de Elzas) worden naast elkaar geplaatst, terwijl nog vermeld wordt dat de zinswending *michi vel heredi meo XL marcas argenti persolvat* in nr 44 voorkomt (1146, Diederik van de Elzas). Alvast kan opgemerkt worden dat nr 44 niet van 40 mark maar van 30 pond spreekt ! Vergelijken we nu *volledige uittreksels* uit de oorkonden van 1064, 1144 en 1146, en laten we ook die van 1063 niet vergeten ; heel wat zal nu duidelijk worden.

1063

Quod si quisquam contra Deum et *bannum nostrum facere presumpserit* pro banno, vel *michi vel heredi meo, XXII marcas auri persolvat ...*

1064

Si ergo prefatus Arnulfus vel quicumque successorum ejus, *HANC* constitutionem nostri privilegii transgressus *bannum nostrum INFREGERIT*, *pro contemptu* nostro et temeritate sua, *michi vel heredi meo XL marcas argenti persolvat...*

1144

Ut siquis de illa ab hac die
et deinceps *prefate*
ecclesie iniuriam
inferre **presumpserit** XXX
marcas argenti michi vel be-
redi meo pro contemptu per-
solvat.

1146

Quisquis ergo *HANC* tam
legitimam donationem *IN-*
FRINGERE uel *prefate*
ecclesie de ea iniu-
riam aliquatenus **facere**
presumpserit *michi uel be-*
redi meo XXX libras *per-*
solvat.

Hieruit blijkt nu dat de overeenkomsten niet enkel aan te treffen zijn in de drie jongste oorkonden, maar dat er ook niet te verwaarlozen gelijkenissen zijn met die van 1063, en derhalve, dat de relatie tussen de jongste minder dwingend is dan de auteur het in zijn artikel wou voor- spiegelen.

Trachten we nu even een rekonstruktie te maken, met de vraag, op welke oorkonden in de archievenschat, de monnik kon beslag leggen om als voorbeeld te dienen bij het opstellen van de grafelijke oorkonden van 1128 (Piot 27), 1140 (33), 1140 (34), 1144 (36), 1146 (44) en 1150 (39) ?

Er bestond ca. 1128 geen eigen diplomatische traditie te Ename, of althans zijn de oorkonden, die daar het produkt van geweest zouden zijn, niet bewaard. Men beschikte er slechts over de grafelijke oorkonden opgesteld in 1063 en 1064, die destinataris-oorkonden zijn⁷⁸, en over de verdwenen dokumenten van Boudewijn VII en Karel de Goede, waarvan de sporen bewaard zijn in de bevestiging van Diederik (Piot 33). Een grafelijk mandament (Piot 11) en een brief (Piot 12) komen natuurlijk niet in aanmerking als eventueel model, evenmin als de andere stukken, in het archief bewaard, van pauselijke of bisschoppelijke oorsprong, zijnde kanselarij-oorkonden. Het enige wat ooit te

78. Al zijn ze niet te Ename geschreven, ze werden toch door de jonge gemeenschap geconcipeerd.

Ename was opgesteld waren half-informele⁷⁹ ofwel gans-informele *notitiae*⁸⁰. Geen echter was geschikt om te dienen bij de redactie van de grafelijke oorkonden van 1128 (en dus zeker vanaf Boudewijn VII, 1111-19).

Nu is juist de continuïteit in de gebruiken datgene wat ons toelaat bepaalde scriptorium-gewoonten te herkennen; gezien de enkele gelijkenissen tussen de groep 1063-64 (sterk onderling verbonden) en die vanaf 1128, zal men deze laatste zien als een produkt geïnspireerd op de groep 1063-64 of onrechtstreeks langs de verloren oorkonden van Boudewijn VII en Karel de Goede om.

De stijlkenmerken en de opbouw pleiten toch veel meer voor een oplossing: 1063 > 1064 > (B. VII-K.d.G.) > 1128 e.v., dan voor 1063 > (B. VII-K. d. G.) > 1128 e.v. > 1064.

We herhalen onze voornaamste argumenten:

- de overeenkomst in de opbouw van de oorkonden van Boudewijn V;
- de overeenkomst in toon en woordgebruik;
- de minieme en alles behalve doorslaggevende overeenkomsten met oorkonden van de latere groep.

De aanwezigheid van de term *hospes* in een zg. *falsum*, vervaardigd met het oog op een overeenkomst, waar zelf niet van *hospes* sprake is, maar van *advena*, vormt een tegenproof.

In dit verband kan zelfs nog toegevoegd worden dat men in de oorkonde van 1154 enkel van *advena* en niet van *hospites* wilde gebruik maken, al zou het de aanleiding van de vervalsing geweest zijn. Men vindt hiervan een spoor in de rugnota, die juist de laatste is die *band C* aanbracht tussen 1154 en 1164⁸¹. De tekst luidt: « Arnoldus al-

79. Milis, *o.c.*, nr 2 (1095-96) en het eerste deel van nr 4 (1116-32).

80. Uitgegeven door Piot, meestal achteraan bij de niet gedateerde stukken, alsook door Milis, *o.c.*, die ook Piot's stukken in de tijd situeert (pp. XLIII e.v.).

81. Milis, *o.c.*, pp. XXXII-XXXIII.

denardensis de aduenis huius uille ». Ze werd dus aangebracht zeer kort na de zg. vervalsing. Niettemin blijft er sprake van *aduenae* (zoals ook enkele jaren later als rubriek in het cartularium)⁸², niet van *hospites*.

Vatten we nu even de *resultaten* van ons onderzoek samen.

Hospes is in gebruik vanaf de Karolingische periode, al is de bloeitijd van het woord pas in de XIIde eeuw te zoeken. De aanwezigheid van het woord in de oorkonde is dus geen beletsel, vooral omdat in 1154 sprake is van *aduenae*.

Ten tweede vindt men in de interne toestand van het graafschap Vlaanderen, en meer bepaald in het pas op Lotharingen veroverde gebied, de verklaring voor de vroegtijdige moeilijkheden, en het regelmatig beroep op de graaf.

Wat het *bannum* betreft bevond Boudewijn V zich juist in een netelige situatie, omdat hij een van zijn steunpionnen moest in bedwang houden, de heer van Oudenaarde. Vervolgens laat het gebruik van zilveren marken zich biezonder goed verklaren te Sint-Omaars, en zou het eigen gebruik van een *sanctio* in geld negentig jaar later hopeloos archaisch zijn.

De poging om een verdrukke abdij tegen de van hebzucht en usurpatie-drang bruisende Arnulf te plaatsen is onhoudbaar. Niets laat ons toe om te oordelen of het bedrag waarvoor de heer afstand deed van zijn rechten, hoog of laag lag, terwijl de regeling van 1155 veel gunstiger voor de abdij was, dan men het heeft willen voorstellen.

De stijlontleding en het woordgebruik nu wijzen uit dat het juist hoogst onwaarschijnlijk zou zijn, dat de *dictator* van het midden der XIIde eeuw, tevens verantwoordelijk zou zijn voor het opstellen van die van 1064. Daarvoor faalt hij juist op kritieke punten.

Enkele *bijkomende aanwijzingen* trouwens maken het

82. RA Ronse, Ename, 3, p. 79.

nog onwaarschijnlijker dat men met een vervalsing zou te doen hebben.

Het is de lezer, die iets afweet van de geschiedenis der heren van Pamele misschien opgevallen, dat hier een moeilijkheid niet te berde is gebracht, die ongetwijfeld bij vluchtig beschouwen zou kunnen gebruikt worden als argument tegen de echtheid. In de getuigenlijst treft men immers aan : *Hugone, Arnulfo de Aldenardo*, terwijl de voogdij enkel en *nominatim* aan Arnulf wordt overgedragen. Wie er een vervalsing in wil zien zal zeggen dat er iets mis loopt : de *falsaris* heeft de combinatie niet kunnen maken, dat Hugo eveneens een lid van de familie was, en hij derhalve de voogdij overgelaten heeft aan Arnulf I, een naamgenoot trouwens van de heer van Pamele rond het midden der XIIde eeuw⁸³.

Moest de *falsaris* bestaan hebben, dan moet hij biezonder goed op de hoogte geweest zijn van de kronologie der familie, want het is onmogelijk dat hij in Hugo niet een heer van Pamele zou herkend hebben. De oorkonde van 1063 is daarin zeer duidelijk, door het inlassen van *et* tussen beide namen... en die oorkonde kent hij maar al te goed.

Hoe zou de « vervalser » negentig jaar na de feiten, kunnen weten hebben dat Hugo op dat ogenblik te oud was, om zich nog veel over het hoofd te halen. Enkel een kroniek of annalen, bijgehouden in de *Novus Burgus*, zouden hem die biezonderheid hebben kunnen verschaffen, en er is hoegenaamd geen aanduiding dat die historische documentatie ooit bestaan heeft.

Hugo was zeker oud, want hij was de eerste bewoner van de *turris Aldenardensis*. De eerste vermelding van zijn naam dateert van 1038, terwijl de versterking zelf van kort voor 1030 moet dateren. In 1064 stond hij er dus al circa vijfendertig jaar aan het hoofd, en het is niet in te beelden

---

83. Zie over hen : Milis, *Les seigneurs de Pamele-Audenarde*, in : *Cahiers de civilisation médiévale*, VI, 1963, pp. 49-53, en E. Warlop, in *Nationaal biografisch woordenboek*, II, Brussel, 1966, cc. 656-660.

dat hij als jonge snaak zou belast geworden zijn met de strategische Pamele-burcht. Hij was dus zeker op leeftijd in 1064, en kort nadien moet hij overleden zijn.

Het feit dat er in 1064 twee Oudenaarde's waren, Hugo en Arnulf, zonder twijfel vader en zoon, waarvan de ene reeds op gevorderde leeftijd was, en waarvan de andere met de voogdij belast werd, dat waren omstandigheden, die een falsaris van bijna een eeuw later niet bekend konden zijn, en ook niet kon uitdenken.

Ook de rest van de getuigenlijst zit biezonder knap in mekaar, zelfs verwonderlijk goed moest het om een vervalsing gaan. Abt Bovo van Sint-Bertijns bv. overleed al in 1065⁸⁴, en daarenboven had hij dat jaar nog een reis naar Rome gemaakt⁸⁵.

Vervolgens heeft men bij het opstellen van het *cartularium* ca. 1182 de oorkonde op de plaats ingelast waar ze hoorde, nl. onmiddellijk na die van 1063, en voor die van 1140 (bevestiging van het stuk van Boudewijn VII), 1128, 1140 e.v., dus in de groep grafelijke stukken, die zelf onmiddellijk op de bisschoppelijke akten volgt. Zo zorgde hij er ook voor dat de bevestiging van Diederik (1140) voor de eerste zelfstandige oorkonde van die graaf (1128) wordt geplaatst.

Men werpt natuurlijk terecht op, dat juist alles in het werk werd gesteld om de valse oorkonde zo snel mogelijk te « integreren » te midden van de echte. Zeker, maar juist de stiptheid van iedereen is dan zo onverwacht. Men treft ze zelfs aan bij de vergelijking van de rugnota's der oudste originelen en van de rubrieken in het cartularium.

Voor wat de oorkonde van 1064 betreft, vindt men in het oorkondenboek, p. 66, de rubriek *Balduinus comes de libertate ecclesie*; deze was oorspronkelijk nog gevolgd door twee lijnen, in dezelfde rode inkt geschreven, maar die nadien geradeerd werden. Hetgeen rest is identiek aan de

84. *Gallia Christiana*, III, c. 494.

85. Guérard, *o.c.*, pp. 187-88.

rubriek van de stichtingsoorkonde van Boudewijn V (p. 64), en de uitdrukking *de libertate ecclesie* laat zich onmiddellijk herkennen als de typische uitdrukking van hand C der rugnota's, ter aanvulling van de reeds bestaande, maar onvoldoende dorsale gegevens der oudste charters⁸⁶: nl. Piot 1, 2, 4, 15 en 38. Drie laatstgenoemde stukken zijn pauselijke privileges, terwijl de eerste twee natuurlijk stichtingsstukken waren (resp. van Boudewijn V en Lietbrecht van Kamerijk). De *rubricator*, die zeer nauwgezet de tekst der rugnota's (vooral die van hand C) volgde⁸⁷, heeft dus ofwel eens te meer een mooi staaltje van konsekwentie gegeven, moest het stuk van 1064 vals geweest zijn, ofwel gewoon de rubriek weergegeven hebben volgens het systeem dat hij toepaste voor de andere oude akten. In de jaren 1154-64, dus vlak na de zg. vervalsing, nam de oorkonde onbetwistbaar de plaats in het charrier in, waar ze omwille van ouderdom en inhoud recht op had.

Besluit.

We staan aan het einde van het onderzoek. Zonder enig voorbehoud kan men verklaren dat geen enkel van de naar voor gebrachte argumenten tegen de echtheid als werkelijk bewijs kan gelden. Ten tweede vormden de omstandigheden in de jaren der zg. vervalsing niet die vruchtbare bodem als voorgesteld werd. Stijl- en woordgebruik laten ons toe om de groep oorkonden van het tweede en derde kwart der XIIde eeuw te zien als enigszins schatplichtig aan de formules van 1063-64, maar ze vertonen vooral eigen onderlinge karakteristieken, waaraan de invloed van de Kamerijkse kanselarij-oorkonden niet geheel vreemd schijnt.

Tenslotte lieten enkele interne karakteristieken toe, de onverdachtheid te accentueren, waartegen de rugnota's en

86. Milis, *De onuitgegeven oorkonden*, pp. XXXII-XXXIII.

87. De rubricator volgde de aanduidingen van de scribent van het cartularium, wiens verwijzing nadien werd uitgeschrapt. Bij het afschrift van de stichtingsoorkonde bleef in margine nochtans staan: *B. com. d. l. ecl.* (Cart. 3, p. 64).

de rubrieken enerzijds, de plaats in het archief anderzijds, geen bezwaren inbrachten.

Bewijzen voor de echtheid zijn dat niet : van geen enkele oorkonde trouwens kan de echtheid bewezen worden. Het is ook niet de taak van de diplomaat om zulks te doen, wel om de eventuele valsheid te bewijzen... en dat is in het geval van de Enaamse voogdijregeling van 1064 nog niet met ernstige argumenten gebeurd.

Aanhangsel.

Dom Huyghebaert heeft als appendix de tekst van de oorkonde van 1064 kritisch trachten heruit te geven. Nochtans dient een groot aantal lakunes aangestipt te worden, zodat men de vijfentachtig jaar oude uitgave van Ch. Piot nog ter hand zal moeten blijven nemen, al baseerde deze zich slechts op één afschrift.

Vooreerst de verschillende tradities : er ontbreken de afschriften uit het *Tweede Cartularium van Vlaanderen*, te Rijsel, ADN, B 1562, n° 35, en van de *Collection Duchesne*, 22, f° 388 van de *Bibliothèque nationale* te Parijs. Hij vergist zich vervolgens door het *vidimus* van 1371 op het origineel te doen teruggaan, en bedenkt het - ten onrechte - met de letter *B* in het stemma⁸⁸. Men zal ook niet nagelaten hebben in de rubriek van versie G de fout gelezen te hebben : *Copia advocacie dicte ecclesie Eyhamensis per Balduino comite domino Aldenardensi in parvis negociis commisse*, i.p.v. *per Balduinum comitem*. Volledigheids halve had nog kunnen vermeld worden dat het Enaamse cartularium 5, p. 7 een nederlandse vertaling bevat van het stuk, daterend uit de XVde eeuw.

88. Merken we ook op dat nergens de archiefreferentie van de traditie D (nl. Ronse, Rijksarchief, fonds Ename, cart. 3, pp. 66-67) wordt vermeld, al spreekt Huyghebaert de hele tijd over het stuk. Daarenboven zou volgens de algemeen aanvaarde uitgave-normen de traditie C (nl. een afschrift van het *vidimus*) niet met die letter bedacht mogen worden. De rechtstreekse afschriften van het origineel mogen op de eerste letters aanspraak maken.

Voor wat de uitgave zelf betreft zullen we ons beperken tot de meest belangrijke tekorten, zonder volledigheid na te streven. De vorm *Eibam* en *Eibamensis* komt nergens voor : ook versie *D* laat de *i* weg. *Oportet* heeft slechts twee *p*'s in versie *F*, elders één. *Vices* komt nergens voor, overall *vicem*, zoals ook overall *eis dari decernimus* staat, i.p.v. *ei dari decernimus*. In de versie *E* ontbreekt *meum* na *heredem*, terwijl natuurlijk *XL marcas* dient gelezen te worden i.p.v. *XI marcas*. Dat er niet vermeld wordt dat *argenti* slechts een latere toevoeging van de versie *D* is, zoals we in onze studie hebben duidelijk gemaakt, is een betreurenswaardige nalatigheid. Ook lezen we in geen enkele versie *Reingot de Ganda*, maar wel is *Reingoto* de normale vorm (versies *BDF*), terwijl in *G* niet *Ganda*, maar *Gand* staat. Merken we tenslotte op - maar deze opsomming is verre van exclusief - dat in de versie *E* niet *Flandrensium* staat, maar *Flandr'*, wat dus gewoon als afkorting van het in de andere teksten voorkomende *Flandriarum* kan doorgaan⁸⁹.

L. MILIS

---

89. We danken van harte voor hun wenken en inlichtingen, de Professoren E.I. Strubbe, A.E. Verhulst en W. Prevenier.

Canon Pieter Benoit

Op 27 augustus 1847 ontving Pieter Benoit uit Kuurne van Mgr. Boussen zijn exeat voor het District Lancashire. «Hij is de eerste vlaamsche priester die naar Engeland trok in de 19e eeuw»¹.

Zijn afreis voor Manchester gaf het startsein voor een merkwaardige Westvlaamse missionering in Engeland, waarvan pas op 5 maart 1966 met de dood van Mgr. Jules Van Meenen (° Brugge 1877) te Romford een einde kwam.

Pas sinds enkele jaren is in Engeland, Amerika en Nederland belangstelling ontstaan voor de correspondentie en geschriften door Pieter Benoit in zijn functie van vicaris-generaal van het bisdom Salford en vooral als rector van het Missieseminarie te Mill Hill (London) zorgvuldig bewaard².

De ontdekking in het Archief van 't bisdom Brugge van een paar brieven van Benoit aan Gezelle had het A. Viaene

---

1. P. Allossery, *Onze Westvlaamsche Zendelingen*, Brugge, 1925, I, bl. 288. In 1791 waren honderden priesters en kloosterlingen, die weigerden om zich te onderwerpen aan de «Constitution Civile» van Napoleon, uit Frankrijk naar Engeland gevlucht. Engeland, waar de katholieken door de «Tolerance Act» van 1791 nieuwe persoonlijke rechten veroverden, ontving deze vluchtelingen met voorbeeldige gastvrijheid. Tot de Westvlamingen, die uit Frankrijk naar Engeland gevlucht zijn, behoren Karel Caestryck uit Poperinge en Jan Neyrincks uit Brugge. Karel Caestryck, ° 1762, werd uit zijn klooster te St.-Omaars verjaagd en ging in 1794 naar Engeland. Hij overleed in het klooster der Predikheren te Leicester in 1844 (Allossery, I, bl. 292). Jan Neyrincks, hovenier bij de Capucienen te Nantes, ontsnapte uit een «soupape»schip en werd priester in London, waar Benoit hem ontmoette (Allossery, I, bl. 321 en *R.d.H.* 1886, bl. 349). Daar het bisdom Ieper zich toen nog uitstreckte over het Noorden van Frans-Vlaanderen, kunnen ook andere Westvlamingen in Engeland aangekomen zijn. Allossery (II, bl. 207) vermeldt Pieter Camerlynck uit Ieper, ° 1770, die na het Concordaat kapelaan werd te Steenvoorde en te Eecke en vóór 1815 naar Engeland uitweek.

2. Zie onze bijdrage, *Bij het eeuwfeest van Mill Hill*, in *Biekorf* 1966, bl. 341-348.

reeds vroeger mogelijk gemaakt om meer licht te brengen in de stichting van het Engels College te Brugge³.

Deze belangrijke bijdrage vestigde onze aandacht op de persoon van Benoit. Al dadelijk bleek dat Gezelle hem in het Duinencollege als leraar had gekend en dat het lovende, maar niet ondertekende doodsbericht in *Biekorf* van de hand van onze dichter kwam. De gewekte belangstelling bracht ons in betrekking met Father Thoonen, de archivaris van Mill Hill, die ons bereidwillig toegang verleende tot het rijke Archief van het Engelse Missieseminarie. Van de aldaar bewaarde documenten hebben we sindsdien dankbaar gebruik gemaakt zonder steeds al onze bronnen te vermelden⁴. Daarom lieten we ons graag door A. Viaene aanmoedigen om de publikatie te bezorgen van enkele brieven uit de geschreven nalatenschap van Benoit.

Bepaalde documenten uit Mill Hill zijn onontbeerlijk voor de studie van de verrassende Westvlaamse drang naar Engeland, zowel bij priesters als bij leken. Een brief van het Brugse lerarenkorps werpt een licht op de toestanden in 1847 en leert beter een aantal leraren kennen uit de studie- en leraarstijd van Gezelle (o.m. Bruno Vanhove). Andere brieven zijn van belang om de houding van Malou en Faict en van sommige Engelse bisschoppen te preciseren tegenover de Westvlaamse missionering in Engeland of om de rol te begrijpen die Canon Benoit hierin gespeeld heeft. De bewaarde schriftelijke onderhandelingen bij de recrutering van priesters kunnen we wel gering achten en beëindigd lang voordat Canon Benoit in 1872 tot rector van Mill Hill benoemd werd. Veel brieven aan Benoit, die uit andere documenten bekend zijn, werden te Mill Hill niet bewaard of niet teruggevonden o.a. brieven van Gezelle. Bovendien

3. A. Viaene, *Gezelle en het Engels College*, in *Biekorf* 1950, bl. 121-134.

4. Hierdoor was het mogelijk dat er vragen rezen nopens sommige niet verder bewezen beweringen, zoals geschied is in de merkwaardige licentieverhandeling «Betrekkingen tussen het Brugse Bisdom en de Engelse Bisdommen in de 19e eeuw» van onze vriend Eric Derluyn, Leuven 1966. De thesis werd in nummer 5 van «*Gezelle-Kroniek*» uitvoerig besproken (bl. 75-94).

werden de onderhandelingen met Malou, Faict en mogelijke kandidaten, veelal mondeling gevoerd, zoals o.m. blijkt uit brief 9.

De Ierse hongersnood en de missionering in Salford. Allossery brengt de afreis van Benoit in verband met de mislukte aardappeloogst van 1846 in Ierland. De hongersnood dreef veel katholieke Ieren naar Engeland en «de Engelsche Bisschoppen, bij het zien van dien plotselingen aangroei van de katholieke bevolking, zij die te voren al te weinig priesters hadden, deden eenen oproep in België. Father Benoit...was de eerste die hem beantwoordde»⁵.

In een hiernavolgende uitweiding over de inwijking van de Ieren in Engeland zullen we evenwel pogen aan te tonen :

- dat de nood aan priesters te Manchester reeds bestond vóór de mislukte aardappeloogst in Ierland.
- dat de schriftelijke onderhandelingen van Benoit met Dr. Brown, Apostolisch-Vicariss van Lancashire District, reeds begonnen waren voordat de hongersnood een vloed van Ieren naar Liverpool en Manchester dreef.
- dat juist die hongersnood en haar nasleep van ziekten Dr. Brown aanvankelijk weerhouden hebben om op het voorstel van Benoit gunstig te reageren.

Of de Engelse Apostolische-Vicarissen vóór het herstel van de hiërarchie in 1850 of reeds vóór de grote inwijking van de Ieren omtrent 1847 ooit in België een oproep hebben gedaan, zullen we in een afzonderlijk hoofdstukje onderzoeken.

In het «in Memoriam» dat Card. Vaughan aan zijn grote vriend heeft gewijd wordt het vertrek van Benoit niet in verband gebracht met de hongersnood van de Ieren en ook niet in verband met een oproep van de Engelse Apostolische-Vicarissen⁶.

5. P. Allossery, *o.c.*, I, bl. 338, bij Pieter Vermeulen (!).

6. *Adress by His Grace the Archbishop*, herdruk bij J. Robert and Sons, 1892.

De «Emancipation Act» van 13 april 1829, de grote zege van de Ierse «Catholic Association» en haar leider O'Connell, had aan alle katholieken van het Verenigd Koninkrijk al hun politieke burgerrechten «de jure» teruggeschonken. De nieuwgeschapen toestand bracht al dadelijk massa's Ierse paupers naar de industriecentra van Lancashire, waar zij in mensonwaardige «slums» gehuisvest waren en als goedkope werkkrachten in de fabrieken gebruikt werden. Omstreeks 1841 vormden ze te Liverpool een zevende en te Manchester een tiende van de totale bevolking.

Ook Lancashire, waar sinds de «Act of Supremacy» van 1534 de katholieken zich wellicht het best gehandhaafd hadden, kende in die jaren priesterschaarste. De aankomst van de Ierse immigranten, die hun eigen priesters meebrachten, baarde aanvankelijk weinig zorgen voor de Engelse geestelijkheid. Toch was het gebrek aan priesters in Lancashire groter dan in de rest van Engeland, dat eveneens sinds de emancipatie in 1829 en het offensief van de Oxfordbeweging in 1833 de oude nood aan priesters begon te voelen. Centra als Manchester en vooral als Liverpool waren, tussen 1815 en 1835, van landelijke steden tot grote industriesteden uitgegroeid. Een deel van de geestelijkheid was, ook na de aanstelling van vier Apostolische Vicarissen in 1685, als «Chaplain» in persoonlijke dienst gebleven van katholieke edellieden en weinig priesters waren geschikt voor die nieuwe zielzorg in de grote industriecentra.

In 1844 waren er te Manchester slechts tien priesters voor een bevolking van 60.000. Salford, een voorstad van Manchester, — de afstand tussen de centra van beide steden bedraagt enkel twee mijl — telde in 1844 geen enkel priester ⁷.

En toen kwam de aardappelziekte. In 1845 had een onbekende schimmel de oogst in heel Ierland doen mislukken.

---

7. Die en volgende gegevens ontlenen wij aan A. Mc Cormack, *Cardinal Vaughan*, 1966; en aan Cecil Woodham-Smith, *The Great Hunger*, 1962.

Het volgende jaar was 't al even slecht. In 1847 scheen de ziekte te wijken, maar de opbrengst was onvoldoende. De mislukte oogsten hadden immers een tekort aan plantaard-appelen veroorzaakt.

Voor Ierland waren die mislukte oogsten fataal. De grote meerderheid van de Ieren leefde enkel van aardappelen en karnemelk. De geringe graanteelt diende immers om de huur te betalen en wie niet kon betalen, werd door de Engelse grootgrondbezitters, gedurende de strenge winters meedogenloos op straat gezet. Hongersnood en zijn nasleep van ziekten joegen de armen uit het land naar Liverpool, vanwaar ze doorreisden naar Glasgow of afzakten naar Manchester. De eerste vloed begon te Liverpool in december 1846. Op 1 juni 1847 «300.000 pauper Irish had landed in Liverpool in five months, descending on a town with a native population of only 250.000». In mei brak een epidemie uit. Op 5 juni schreef de Liverpool Mail «Some 60.000 persons developed typhus...and many died; one-seventh of the population of Vauxhall Ward perished, one third of the population of Lace street, ten doctors and ten catholic priests» ... «By the end of 1847, as far as Liverpool was concerned, the worst was over...»⁸.

Te Manchester, waar de vloed later kwam en geringer was dan te Liverpool, was de epidemie nog niet overwonnen: «As late as Nov. 1847, five thousand Irish paupers were being relieved in a week, and a fever epidemie broke out which was still raging among the Irish in 1854»⁹.

De rol van de Welds in het besluit van Benoit. Het Lancashire District — het Britse rijksg gebied werd in 1688 over vier kerkelijke districten verdeeld, die wegens de sterke aangroei van de katholieken in 1840 op acht werden gebracht — stond onder de leiding van de Apostolische Vica-

8. C. Woodham-Smith, *o.c.*, bl. 276 ss.

9. C. Woodham-Smith, *o.c.*, bl. 281. In de brief van 16 november 1847 aan Benoit (brief 4) vernemen we hoe de tyfus ook in Vlaanderen slachtoffers maakte.

ris George Brown, die in Liverpool resideerde. Het eerste antwoord van Brown op de aanvraag van Benoit (door bemiddeling van l'Abbé Faict) is gedateerd 20 nov. 1846 (het poststempel van Liverpool draagt de datering 23 nov.). Voor de datering van de ontbrekende aanvraag moet rekening gehouden met de betrekkelijk lange reisduur over Calais (omtrent twaalf dagen) en de niet hoogdringendheid van het geval. De Apostolische Vicaris aanvaardt voorwaardelijk de aangeboden diensten voor Manchester, maar wenst te vernemen «what your views are», waarover wij onwetend blijven.

Pieter Benoit was, na zijn humaniora te Roeselare (1834-1840), naar het Groot Seminarie overgegaan. Van oktober 1842 tot augustus 1846 was hij klasseleraar van de vijfde Latijnse in het Duinencollege (annex van het Groot Seminarie). Als leraar was hij op 20 december 1845 tot diaken gewijd. Toen na de grote vakantie 1846 (oktober) het Duinencollege onder de naam St.-Lodewijkscollege naar de Noordzandstraat verhuisde, bleef Benoit in het Groot Seminarie om er zich op zijn priesterwijding voor te bereiden. In de eerste weken van dit nieuwe schooljaar moet Brown ingelicht zijn geweest dat de seminarist Benoit naar Manchester wenste over te gaan.

De eerste correspondentie gebeurde in elk geval vóór de grote vloed van Ierse immigranten, die te Liverpool pas omstreeks nieuwjaar 1847, en te Manchester nog later begon.

Benoit die reeds in 1840 van plan was zijn leven in dienst van de Amerikaanse missie te stellen, wenste thans zijn priesterleven als missionaris te wijden aan «the holy work of saving souls» en dat in een land, waarin het aantal katholieken in 1630 geslonken was tot 150.000 op een totale bevolking van 5.000.000, en dat na twee eeuwen (1829) met zijn 160.000 katholieken en zijn 400 priesters op een bevolking van bijna 20.900.000 een missieland gebleven was. De mogelijkheid hiertoe bood wellicht de «Bill for the de-

finitive repeal of the Penal Laws against Catholics» van 1844. De keuze van Manchester wordt in de bewaarde brief niet gemotiveerd. Ongetwijfeld omdat daar de nood het grootst was. Reeds lang vóór de hongerjaren gold Manchester als de zwaarste en ongezondste missie van Noord-Engeland. Herhaaldelijk waren er reeds vroeger tyfusepidemieën uitgebroken en telkens waren er priesters als slachtoffers van hun naastenliefde gestorven. In 1836 noemde Youens Liverpool na Manchester de moeilijkste missie van Lancashire District : «nor is there a mission in the District with exception of Manchester that I would not have preferred» ^{9bis}.

Of Benoit in 1846 van plan was nog vóór zijn wijding naar Engeland af te reizen, weten we niet en wist blijkbaar ook Dr. Brown niet, die immers naar zijn «inzichten» informeerde en nogal voorzichtig op het voorstel reageerde. De onderhandelingen gingen voorlopig niet door. Er kwam geen nieuws meer uit Liverpool. Benoit bleef in 't Groot Seminarie tot 15 februari 1847 en ging toen zijn lessen in het Sint-Lodewijkscollege hervatten ¹⁰. Als leraar ontving hij de priesterwijding op 29 mei 1847.

Vóór het einde van het schooljaar heeft Benoit, opnieuw door bemiddeling van prof. Faict, aan Dr. Brown zijn verwondering meegedeeld over de onzekerheid waarin deze hem had gelaten. Een eerste antwoord aan Faict is gedateerd op

---

^{9bis}. Brief van Youens (Liverpool) aan Briggs. Milburn, *A History of Ushaw College*, Durham, 1964, bl. 129. Aan tyfus waren reeds vóór de hongerjaren volgende priesters te Manchester bezweken : in 1824 Ashurst (36 j.), in 1837 Gillow (41 j.), in 1838 Laytham (28 j.) en Parsons (35 j.). Bolton, Salford Diocese, bl. 123 ss.

¹⁰. In oktober 1846 had Franciscus Verrou Benoit vervangen als leraar in de vijfde Latijnse. Vermoedelijk werd Verrou het slachtoffer van het gebrek aan tucht, waaraan het college na de verhuizing leed. Verrou kwam later, als kapelaan te Torhout, in betrekking met E. Van Oye. Zie Jub. Br. I, bl. 51 en 61. Op 1 juli 1859 schrijft Van Oye aan Gezelle dat hij diens boek over het Protestantisme aan Verrou ter lezing heeft gegeven. In mei 1860 schrijft Gezelle aan Van Oye over zijn kapelaan: «Ja daar zijn dwaze priesters en vele en elders nog meer dan hier». Franciscus Verrou, ° Rexpoele mei 1823, † als pastoor te Gullegem 1891.

10 augustus. «The malignant fever» die in de lente Lancashire teisterde, had de Apostolische Vicaris weerhouden een vreemde priester te aanvaarden. Nu de epidemie grotelijks geluwd was, kon Benoit komen. In een brief van 19 augustus wordt zijn overkomst zo vroeg mogelijk gewenst. Op 27 augustus 1847 kreeg de eerste Vlaamse missionaris voor Engeland zijn «exeat».

Pieter Benoit werd vriendelijk ontvangen bij de familie van John Weld te Liagram-Hall bij Preston, waar hij (o.i. een zestal weken) met Wiseman verbleef om zich in de Engelse taal te bekwamen. Dit vernemen we uit een brief van Mgr. Faict gedateerd 29 februari 1892. Op 4 januari 1892 had Canon Bruno De Splenter, deken te Manchester, Mgr. Faict meegedeeld dat zijn neef Benoit de sacramenten der zieken heeft ontvangen en hem enkele inlichtingen gevraagd over de wijdingen van de zieke. Te Mill Hill wilde men immers het gouden jubileum van hun zieke rector vieren. Mgr. Faict antwoordt op 6 februari: Benoit is op 29 mei aanstaande 45 en niet 50 jaar gewijd.

Op 29 februari beantwoordt Mgr. Faict een brief van Mgr. Vaughan, toen nog bisschop van Salford. Hierin wordt het leven van Benoit vóór zijn afreis naar Engeland bondig geschetst. Hier het slot van de brief: «Then under my direction, he resolved to become a missionary to England, and was kindly received by the family of Mr. John Weld, at their place near Preston, where he spent some time with the Archbishop¹¹ in learning English».

Beide brieven van Faict worden aangehaald in het bovenvermelde «In Memoriam» van Kard. Vaughan¹², die verder

11. Brieven aan Faict bewaard in BAB. In 1847, drie jaar voor het herstel van de hiërarchie, was er natuurlijk nog geen Aartsbisschop. Wiseman was sinds 1840 Coadjutor van het Midland District. Na de dood van Griffith, bisschop van Londen, werd hij op 29 aug. 1847 waarnemend Apostolisch Vicaris van het District Londen en pas op 25 september 1850 Aartsbisschop van Westminster. (cfr. Denis Gwynn, *The second Spring*, bl. 177 vv). Herbert Vaughan (later Kardinaal en verwant met de Welds) was toen pas 14 jaar en studeerde sinds 1846 in 't Jezuïetencollege te Brugelette. Het verblijf van Benoit bij de Welds viel evenwel tijdens de vakantie.

12. *Address by His Grace His Archbishop ... 1892*, bl. 6.

laat weten dat Benoit eerst van plan was missionaris te worden in Zuid-Afrika tot hij «as it seemed, accidently made the acquaintance of an English family at Bruges, from whom he learned the then existing necessity in England for additional priests». Het verblijf te Liagram-Hall (bij Preston) moest natuurlijk het vermoeden wekken dat de «English family at Bruges»... de Welds van Preston waren¹³. Mc Cormack geeft de Welds zelf een huis te Brugge: «He (Benoit) had spent three (!) months learning English with relatives of Father Vaughan, the Welds, who lived in Preston but whom Canon Benoit had met at their house in Bruges when he was professor of the college there»¹⁴.

Er zijn zeker motieven om aan het bestaan van een huis van de Welds te Brugge te twijfelen. Van de Welds hebben we tot nog toe geen spoor te Brugge teruggevonden. Het is bovendien zo goed als zeker dat de familie John Weld vóór 1841 niet verbleef te Brugge. In 1841 maakte Eliza Rolls of the Hendre, moeder van Kard. Vaughan, voor haar herstel een langdurige reis op het vasteland. Te Brugge logeerde zij «at the Hotel de Flandres» van 18 tot 20 mei op de heenreis, en op 7 augustus op de terugreis. Haar zorgvuldig bijgehouden «diary» zegt niets over een bezoek of een ontmoeting met de Welds. Alleen dat ze «had tea with

---

13. De Welds of Preston hoorden tot de «Landed gentry» en waren grote beschermers van de Kerk. De dochter van de oudste broer van Cardinal Weld was in het geheim gehuwd met koning George IV. Het huwelijk werd door Rome geldig verklaard. In 1794 schonken de Welds of Preston hun statig Tudor Stonyhurst Hall aan de Jezuïeten, nadat de Franse Omwenteling het Engels college te Sint-Omaars in 1793 ontbonden had. Het college te St. Omaars werd in 1592 voor Engelse katholieke studenten gesticht. In 1762 werden de Engelse Jezuïeten er vervangen door de Franse Clerus. Zij verhuisden naar Brugge, later naar Luik en in 1794 naar Stonyhurst. In Stonyhurst zullen alle Welds en Vaughans studeren. Over de Welds, zie Burkie's Landed Gentry.

14. McCormack, *o.c.*, bl. 127. Schrijver zegt dat Benoit drie maanden te Preston verbleef, wat zeker onjuist is. Benoit kreeg zijn exeat op 27 augustus 1847. Op 16 november 1847 is zijn adres reeds: St. Augustine's Grandby Row Manchester (zie brief van het lerarenkorps uit Brugge, dat reeds antwoordt op een ontvangen brief uit Manchester - brief 4).

the Beringstons and Miss Jones»¹⁵. Welnu, John Weld van Preston was «the first cousin» van Thomas Weld-Blundell, die gehuwd was met Teresa Vaughan, zuster van Kardinaal Vaughans vader. De nauwe betrekkingen tussen de Vaughans en de Welds blijken verder uit het huwelijk dat vader Vaughan, na de dood van Eliza Rolls (1853), in 1860 sloot met Mary Weld, dochter van Jos. Weld of Lulworth. Er zijn evenwel ook argumenten voor het bestaan van een residentie van de Welds te Brugge. Father Thoonen, archivaris te Mill Hill, bevestigt categorisch dat hij dit in een of ander document gelezen heeft. Thomas Weld of Lulworth, die in 1794 Stonyhurst ter beschikking stelde van de uit België teruggekeerde Jezuïeten, was een oud-leerling van het Jezuïetencollege te Brugge. Dit kan de belangstelling van de Welds voor Brugge verklaren. Dan is er nog een bewering van Gezelle.

In *Rond den Heerd* (2 mei 1868) schrijft hij dat hij de «Legende van de Sint-Jozefs Leêre» vond bij «Fred. Weld, in de Engelsche Colonieën op Nieuw-Zeeland, in een handschrift bewaard door één van zijn naastbestaanden, die ze mij gaf»^{15bis}. Tot die naastbestaanden behoorden o.a. de Welds van Preston en de Vaughans van Courtfield. Na het Congres te Mechelen in augustus 1863 verbleef Herbert Vaughan, samen met Wiseman, vier dagen in 't Engels Se-

---

15. Op 30 november 1966 vriendelijk meegedeeld door Sir Jos. Vaughan, die woont op het kasteel Glen Wye te Courtfield (Herefordshire).

15bis. Het gedicht «Sint-Jozefs Leêre» werd opgenomen in LER (voor commentaar zie Jub. LER, bl. 197). - Sir Frederick Weld (° 1823, † 1891) «was a Weld of Chideock and a cousin of the Welds of Lulworth and the Weld-Blundells of Ince». Hij studeerde in het Jezuïetencollege te Stonyhurst en te Freiburg. Van 1854 tot 1869 verbleef hij in Nieuw-Zeeland als Member of Executive Council (1854), Minister of Native Affairs (1863), Prime Minister (1864). Later werd hij «Governor and Commander-in Chief» in Western Australia (1869), Tasmania (1874), Straits Settlements (1880). - Mr. Weld-Blundells of Preston, de lievelingssoom van Herbert Vaughan bezat een villa in de bergen nabij Florence. Daar kwam Herbert in 1855 met ziekteverlof uit Rome (Bij de Welds of Lulworth was Hendrik Van Dooren later werkzaam. Jub. GGG, bl. 117. Daarna bracht hij Miss Flora Weld als gouvernante naar Poeke mee).

minarie te Brugge (Walgrave I, bl. 300). Of hij ook in 1868 naar Brugge kwam, is niet geweten. John Vaughan, die later bereid was de «Goddelijke Beschouwingen» van Mgr. Waffelaert te vertalen, studeerde toen nog te Rome en kwam pas later in het Engels Seminarie terecht ¹⁶. Moeten we dan toch denken aan een Weld die te Brugge bekend was? Of moeten we denken aan Mgr. William Clifford, hun neef, die in 1849 te Brugge een wijding ontving en later herhaaldelijk Malou en Faict bezocht heeft?

De oproep van de Apostolische Vicaris van Midland District? Father Verbrugghe schrijft dat de toevallige ontmoeting van een Engelse familie, die de Brugse leraar de dringende behoefte aan priesters leerde kennen, samen met de oproep door de Apostolische Vicaris van Midden Engeland (Midland District) Benoit bewogen hebben om naar Engeland te gaan ¹⁷. Allossery beschouwt de afreis van Benoit als een eerste beantwoording van de oproep van de Engelse bisschoppen en stelt die oproep in verband met de plotselinge aangroei van de katholieke bevolking na de mislukte aardappeloogst in 1846 en de daaropvolgende massale immigratie van de Ieren ¹⁸.

Uit de eerste brief van Mgr. Brown blijkt duidelijk dat Benoits aanvraag en zeker zijn beslissing, vóór die massale aankomst van de Ieren gebeurde. Uit de tweede brief blijkt dat de massale immigratie van Ieren en de door hen meegebrachte tyfusepidemie, de aanvaarding van additional priests tijdelijk verhinderde. Een oproep in die omstandigheden is uitgesloten. Van een oproep vóór de aankomst der Ieren is te Brugge geen spoor terug te vinden.

---

16. De betrekkingen van de Vaughans met Brugge worden nog bewezen door de portretten van Herbert en Roger Vaughan, geschilderd door de Brugse kunstenaar Edward August Wallays en nog bewaard te Courtfield. Wie maakt er eens een studie over alle Brugse schilders die (zoals Wallays, Rousseau, De Wispelaere, Rommelaere, e.a.) in de 19e eeuw in of voor Engeland werkten?

17. Verbrugghe, *In Memoriam Benoit* (BAB) bl. 4 (handschrift).

18. P. Allossery, I, bl. 338, bij de biografische gegevens over Pieter Vermeulen.

De Apostolische Vicaris van Midlanddistrict (sinds 1840 eigenlijk Central District) was Dr. Thomas Walsh. Hij was van Ierse afstamming en een trouwe vriend van Daniël O'Connell, met wie hij te Dowaii had gestudeerd. Het lot van de katholieke Ieren in Engeland kon hem niet onverschillig laten. Vroeger dan zijn collega's aanvaardde hij in zijn District de Italiaanse Rosminians en Passionisten. Van een algemene oproep van Walsh om continentale seculiere priesters voor Engeland is ons evenwel niets bekend.

Ook de oproepen van zijn coadjutor Wiseman bij vreemde bisschoppen hadden o.i. niets te maken met de recrutering van seculiere priesters. Daarom menen wij dat het bezoek van Wiseman aan Mgr. Bousson op 31 juli 1846¹⁹ niet in verband stond met een dergelijke algemene oproep.

We weten dat Wiseman in oktober 1845 een geestdriftige brief richtte aan het Franse episcopaat, waarin hij wees op de talrijke en opzienbarende bekeringen sinds 1841 door «le mouvement religieux en Angleterre» bewerkt²⁰. De Universiteit van Oxford lag in zijn district. Na de ophefmakende maar kortstondige bekering van Richard Sibthorpe (oktober 1841), één van de eerste bekeerde hoogleraren van

---

19. Vermeld in de Acta (BAB). - Als rector van het Engels Seminarie te Rome was Wiseman reeds in 1835 te Brugge geweest. De reis van Londen naar Rome liep immers over Brugge. Aldus reisde ook de Italiaanse provinciaal der passionisten, pater Dominicus Barberi, nadat hij Newman in de Kerk had opgenomen, in oktober 1845 over Brugge naar Rome terug. Of Pater Dominicus, die reeds in 1848 stierf, in verband met de missionering in Engeland persoonlijk contact heeft opgenomen met de bisschop van Brugge en Pieter Benoît, is niet gekend. In mei 1840 stichtte hij in België het klooster te Ere, en in 1842 te Aston-Hall (Staffordshire). In ditzelfde jaar stichtte Pater Dominicus een nieuwe missie in de nabijheid van Stone. In 1843 hoorde hij tot de 648 missionarissen die in de acht Engelse districten werkzaam waren. In 1844 had hij reeds meer dan 70 bekeringen bewerkt (Rohrbacher, *o.c.*, vol. 28, bl. 2221). Hij werd in 1964 zaligverklaard.

20. Brief gepubliceerd in: Jules Gondon, *Du Mouvement religieux en Angleterre*, Leuven 1944, Parijs 1950, bl. 125. In geen enkele uitgave vonden we evenwel die brief terug. De brief werd, met verwijzing naar Gondon, overgenomen door Rohrbacher, *Histoire Universelle de l'Eglise Catholique*, Lardinois, Liège, vol. 20 (1849), bl. 222.

Oxford, was op 9 oktober 1845 Newman, de grootste Oxfordman, in de katholieke Kerk opgenomen.

Reeds vroeger in het jaar had Wiseman gecorrespondeerd met continentale bisschoppen. «The Conversion of England' became now a hope seriously entertained; and Wiseman wrote to many continental bishops to join in prayer for this end» (Ward I, bl. 441).

In een brief aan Phillipps van «friday, Advent 1845» schrijft Wiseman: «The bishops of France are all answering to our Appeal; in the Diocese of Cambrai every second Mass on Christmasnight is to be offered up for England, and the faithful are requested to give their Christmas Communion for the same Object» (Ward I, bl. 444).

Het is duidelijk dat de «Appeal» hier enkel in verband stond met Spencers «Crusade of Universal prayer»²¹.

Zulk een oproep heeft Wiseman misschien ook naar Brugge gestuurd, waar hij de belangstelling voor de Catholic Revival reeds van vroeger kende. In de loop van 1835 ontving hij uit Brugge brieven van Prof. Steinmetz, die hij reeds als medewerker van zijn te stichten «Dublin Review» had aangeworven. «In all these cases the rise of a new activity of Catholic thought and a new devotion to the Papacy is a frequent theme» (Ward I, bl. 141).

Toen Father Dominicus (Barberi) in mei 1840 een Passionistenklooster stichtte te Ere, kwam Wiseman hem opzoeken en verbleef toen te Brugge. Stond het onderhoud van Wiseman (een geboren Ier) met Mgr. Boussen op 31 juli 1846 in verband met Canon Benoit en de zielzorg van de Ieren in Lancashire? Wellicht wel. Het verblijf van Wiseman samen met Benoit op het landgoed van John Weld toont voldoende aan dat de coadjutor van Dr. Walsh wel

---

21. Over Spencers «Crusade» zie noot 2, bij brief 10. - Toen Mgr. Spalding, bisschop van Louisville, in december 1852 de Franse bisschoppen om de toelating verzocht in hun seminaries vrijwilligers voor Amerika te recrutereren, kreeg hij te Parijs het bout antwoord: «that France had no priests to spare». Op 22 december was hij te Brugge en kreeg voldoening.

degelijk iets te maken had met de «transfer» van Benoit naar Manchester. Hij was reeds lang een familievriend van de Welds (zoals van de Vaughans). Als Rector van het Engels College te Rome was hij een welkome gast geweest bij Card. Weld, in diens flat in het Palazzo Odescalchi (Ward, Card. Wiseman, I, bl. 125 en II, bl. 76).

De correspondentie tussen Dr. Brown en Benoit volgde bovendien een drietal maanden na het bezoek bij Mgr. Boussen op 31 juli 1846. Een verband tussen beiden is niet uitgesloten. Met Brown had Wiseman weinig betrekkingen, des te meer met diens coadjutor Sharples. Deze was zijn bevriende studiemakker geweest te Ushaw (vermoedelijk met hem stichtte Wiseman er «a society for the study of Roman Antiquities») en in het Engels College te Rome. In juli 1847 gingen ze samen naar Rome om er te onderhandelen over het herstel van de hiërarchie.

Op 10 augustus 1847 beantwoordt Brown een nieuwe aanvraag van Benoit. Op 11 september is Wiseman, als Pro-Vicar Apostolic van Londen, terug in Engeland en op het einde van de maand komt hij bij Benoit bij de Welds te Preston. De hypothese is zeer verleidelijk in Wiseman de «missing link» te zien tussen de Welds en Faict enerzijds en de Apostolische Vicaris van Liverpool anderzijds. Indien het bezoek van Wiseman in juli 1846 rechtstreeks in verband stond met Benoit, dan moet de toevallige ontmoeting met een Engelse «family» (de Welds ?) reeds geruime tijd voordien gebeurd zijn. Een brief van februari 1887, waarin Canon Benoit zijn vroegere leidsman Faict herinnert aan diens aandeel in zijn missieroeping, biedt weinig stof voor de voorgeschiedenis van de onderhandelingen met Dr. Brown ²².

---

22. «Comme vous voyez Mgr., je viens chez votre grandeur comme je le faisais il y a 40 ans et au delà. Je retiens avec la plus vive reconnaissance le souvenir de la bonté éclairée avec laquelle votre grandeur devait (sic) alors ma vocation». De brief wordt bewaard in BAB. De onuitgegeven brieven van Benoit die te vinden zijn in het BAB (deze werden vermeld in de bovenvermelde thesis van Derluyn) en in het Slossefonds, konden we hier niet opnemen.

Uit de nagelaten handschriften van Canon Benoit haalden we evenwel volgende nuttige gegevens :

- Zijn drang naar de missionering ontstond op 16jarige leeftijd bij het lezen van het leven van St. Franciscus «lectione cuis vita annis natus 16 primo ad missiones exterar allectus fui» (aantekening bij de retraite van nov. 1874 (bl. 58).
- Na zijn retorica was hij op het punt naar de Amerikaanse missie te vertrekken. In zijn «Hasty notes of a Journey to America» in 1875 lezen we : «I thus undertook a journey which I was meditating on in 1840 when I was on the point of offering myself to Mgr. Lefevere Bp. of Detroit who was then in Belgium» (bl. 1).
- In de retraite van mei 1842 besloot hij te ijveren voor de zielen, ofwel als leraar, ofwel als parochiepriester, «sive tandem ut longinquam aliquam regionem peterem ad salvandas animas» (bl. 2).
- In de retraite van juni 1846 besluit hij zich voor te bereiden «ut sanctum Evangelium in longinqua quadam regione praedicarem» (bl. 5).
- In de retraite van mei 1847 schreef hij : «Hunc ordinem eram servaturus usque ad majores ferias quando sperabam me in Angliam profecturum» (bl. 7).

Politiek klimaat na de overwinning der liberalen in 1847.

De brief, nr. 4, ingeleid en afgesloten door principaal Brel, is belangrijk voor de kennis van het politiek klimaat in die jaren.

Na het kortstondig homogeen katholiek ministerie de Theux (1846) kwam het homogeen militant liberaal ministerie Rogier in augustus 1847 aan het bewind.

De eerste jaren na de Omwenteling ging de aandacht van de regering bijna uitsluitend naar buitenlandse problemen. Toen in 1839 het Verdrag met Holland het gevaar van buiten uit bezworen had, kon de binnenlandse politiek beginnen. Het homogeen liberaal ministerie Lebeau (1840), hoewel nog unionistisch van geest, was een teken aan de wand.

De tijd van een vreedzame coexistentie tussen katholieken en liberalen was voorbij. Vóór 1839 had men het schoolvraagstuk voorzichtig ontweken. Door het unionistisch ministerie de Mûelenaere (1834-1836) was, zonder teveel tegenkanting, het H.O. wettelijk gereorganiseerd. Over het probleem van het officieel L.O. en M.O. kon men thans niet langer zwijgen. Opnieuw was het een gemengd ministerie, nl. dit van Nothomb (1841-1845), dat de voor de katholieken voordelige Organieke Wet van 1842 op het lager onderwijs stemde. Het volgende gemengde ministerie, onder leiding van de gematigde liberaal Van de Weyer (1845-1846) gaf ontslag, omdat er geen akkoord was nopens zijn wetsvoorstel op het M.O.

Tot dan toe was het anticlericalisme van de liberalen nog niet essentieel antigodsdienstig. Dit veranderde na het Liberaal Congres dat, onder voorzitterschap van de vrijdenker Defacqz op 14 juni 1846 te Brussel gehouden werd. De oprichting van talrijke Jezuïetencolleges (tussen 1831-1845), de opbloei van de kloostercongregaties, de antiliberaal houding van de bisschoppen, waren een doorn in het oog van de liberalen. De verkiezingen van juni 1847 zonden een meerderheid van liberalen naar de Kamers. De koning, die hen uit de oppositie wenste, gaf op 8 juli 1847 opdracht aan Rogier om een regering te vormen. De regering, die in augustus aan het bewind kwam, betekende de dood van het Unionisme. Toen principaal Brel op 16 nov. 1847 de politieke toestand beschreef, was de antigodsdienstige regering drie maanden oud. Tegenover het clericale pessimisme van de principaal en anderen, valt wel het strijdvaardig optimisme van Bruno Vanhove, «notre poète», het meest op.

Huiselijke moeilijkheden in het Brugse college. De geschetste toestand in het Sint-Lodewijkscollege, dat in oktober 1847 pas zijn tweede bestaansjaar begonnen was, schijnt niet bijster rooskleurig.

In 1841 had Henri Durieu, leraar aan het Duinencollege, zijn «Institution St.-Louis» gesticht. Het college, bestemd

voor kinderen uit de adel en de hogere burgerij, was in 1842 naar de St.-Jansplaats overgebracht.

In 1846 kon Durieu Mgr. Boussen bewilligen het Dui-nencollege van het Groot Seminarie los te maken en onder zijn financieel en administratief beheer te plaatsen. Na de grote vakantie 1846 verhuisde het college met een deel van de leerlingen en leraren naar de Noordzandstraat. Onder de hoofdleiding van directeur Durieu stond toen de nieuwbe-noemde regent Edw. Delva. Het bestaan van twee colleges, waarvan het Sint-Lodewijkscollege onder twee hoofden stond, gaf omtrent nieuwjaar 1847 aanleiding tot de ver-wijdering van Delva en tot de benoeming van een nieuwe regent, François Xavier Brel.

Prof. Faict, de voornaamste onderhandelaar bij de benoe-ming, stuurde op 25 februari zijn beschermeling Pieter Be-noit om de mislukte leraar Verrou in de vijfde te vervangen.

Om de toestand te saneren spande Brel zich in om het Bisdom te bewegen zijn college, dat voor de helft eigendom was van de familie Durieu, officieel over te nemen en zijn eigen beheer onafhankelijk te maken van de directeur van het Institution. De overeenkomst werd op 20 september 1847 afgesloten, maar eerst op 17 januari 1848 in een officiële akte vastgelegd. Bovendien wilde hij het bestaan van de Latijnse klassen (zesde en vijfde) in het Institution van Durieu laten afschaffen. Het bestaan van die Latijnse klas-sen in twee colleges bemoeilijkte immers de concurrentie met het Atheneum. Eindelijk had hij, om de tucht te herstel-len, alle grote leerlingen (externen en internen) in één af-delung verenigd onder het gezag van de surveillant Aug. Van Becelaere ²³.

Slachtoffers van de tyfus beneden Kortrijk. Door de con-currentie van Rusland was, na 1840, het verval van de vlas-industrie begonnen ²⁴, waardoor het reeds bestaande pau-

23. J. Geldhof, *De 13 ongeluksjaren van directeur Henri Durieu (1841-1854)*, in *Haec Olim*, 1958, bl. 7-34.

24. G. Jacquemyns, *Histoire de la crise économique des Flandres (1845-1850)*, Bruxelles, 1929, bl. 37.

perisme in West-Vlaanderen, vooral in de Leiestreek, in omvang toenam. In juli 1845 verscheen in de omgeving van Kortrijk de geduchte aardappelziekte ²⁵, die tot 1850 de hoofdoorzaak van de landbouwcrisis en emigratie, van de hongersnood en tyfusepidemieën zou blijven.

De tyfus verscheen bij ons in januari 1846 en zou in korte tijd heel Europa teisteren. Vooral het jaar 1847 zou een groot aantal slachtoffers eisen ²⁶. In oktober 1848 brak bovendien de cholera uit te Antwerpen. In de brief worden opvallend enkel tyfusslachtoffers gemeld uit het Kortrijkse en het Zuiden van de provincie.

Een kenmerk van die epidemie was, dat ze vooral slachtoffers maakte op de buitengemeenten. In de steden, waar de meeste gegoede families woonden, scheen men beter tegen de ziekte bestand te zijn. Op die algemene regel schijnen de priesters geen uitzondering te hebben gemaakt.

Malou en Faict tegenover Canon Benoit en de missionering in Engeland. Uit de brieven van Malou blijkt overvloedig zijn belangstelling voor de Engelse en Amerikaanse missie. Toch valt het op dat vooral sinds de stichting van het Engels Seminarie, «dat krachtig zal bijdragen tot de vorming van goede missionarissen voor Engeland», de (priester)kandidaten aan een lange proeftijd onderworpen worden evenals aan strenge eisen. Malou staat heel wat geestdriftiger en geruster seminaristen aan de Engelse en Amerikaanse seminaries af, dan priesters aan Engeland. De specifieke vorming bood immers een grotere waarborg bij hun vertrek en een mindere verantwoordelijkheid bij hun eventuele terugkeer.

Op 21 april 1859 schrijft hij aan Canon Benoit: «Vous savez par expérience que je ne mets aucun obstacle à la vocation des ecclésiastiques (sic) de mon diocèse, que le Seigneur appelle aux missions d'Angleterre» ²⁷. In dezelfde brief raadt hij Benoit evenwel aan een niet genoemde (vol-

25. G. Jacquemyns, *o.c.*, bl. 248.

26. G. Jacquemyns, *o.c.*, bl. 342.

27. Acta in BAB. De brief werd door Benoit niet bewaard.

gens Derluyn Amandus De Grendele) van zijn plan te doen afzien, omdat de man niet geschikt schijnt.

Het was niet de eerste maal dat Benoit een tegenstelling vermoedde tussen de beloften en de toegevingen van Malou. Een brief van Benoit aan Malou is in dit opzicht revelerend. Sinds december 1851 had Pieter Cardinael, leraar te Veurne, tevergeefs om een exeat verzocht. Op 18 augustus 1852 had Benoit dit verzoek in een brief gesteund, maar zonder resultaat (zie de tekst bij de voetnoot van brief 8). Tijdens de vakantie 1855 had hij zijn jaarlijks onderhoud met de bisschop, die hij kon overhalen om Cardinael aan Salford af te staan. In een brief van 24 maart 1856 herinnert Benoit de bisschop eraan dat hij zich toen bereid had verklaard «à donner cette permission à tous ceux qui montreraient un désir désintéressé de faire du bien en Angleterre ; et quand je nommais Mr. Grymonprez parmi ceux qui m'avaient manifesté le gout (sic) de venir en Angleterre votre Grandeur paraissait de douter de la sincerité de son zèle,...».

Nu beriep hij zich op het oordeel van Faict en Vandenweghe en op het oprechte verlangen van Grymonprez om zijn verzoek te vernieuwen : «ayant appris de Mr. le Chanoine Faict et de Mr. Vandenweghe, que, d'après leur avis, il ferait bien dans nos missions...».

Aldus begrijpt men de bewering van Pieter Jan Gezelle : «Want als er aen den biscop gesproken wo(o)rt van al het goed dat (h)elders kan gedaen zijn (,) hij spre(e)kt van al het goed dat hier kan bewaert zijn...» (Jub. Br. II, bl. 20).

Faict, die de priesterbeweging naar Engeland had helpen ontstaan en bleef steunen, hield er vooralsnog andere opvattingen op na.

In september 1862, toen wegens de ziekte van Mgr. Malou het bisdom praktisch door vicaris Faict bestuurd werd, kreeg De Grendele zijn exeat voor Salford, maar keerde reeds na twee maand terug.

Na zijn bisschopswijding konden de Engelse bisdommen, vooral het bisdom Salford, op hem rekenen.

In een antwoord van 23 april 1864 aan Canon Benoit, die hem gelukwensen met zijn verkiezing tot bisschop gestuurd had, schreef hij : Pray, present my kindest respects to your holy bishop and tell His Lorship how happy I will feel, *later*, to do for England what ever may be in my Power» (Brief in Archief van Mill Hill).

Dat hoopten ook de zendelingen in Engeland, zoals Alfons Devos die op 11 mei 1864 aan Gezelle schreef : «I should say great changes are at hand in the diocese of Bruges since the death of Dr. Malou. Is it true that Mgr. Faict is to be bishop ? If such is the case I hope a fair day is dawning for you».

Uit de bekende correspondentie van en aan Canon Benoit (waarvan het Archief van Mill Hill enkel een deel bezit) blijkt duidelijk hoe deze Westvlaamse pionier van de missionering in Engeland de grote werver is geweest van priesters voor het bisdom Salford. Met een nimmer aflatende ijver heeft hij alle mogelijke kandidaten opgespoord en praktisch elk jaar van 1849 tot 1861 en later, mondeling of schriftelijk om één of meerdere additional priests voor Salford verzocht.

Uit de brief van Dr. James Brown, bisschop van Shrewsbury, uit 1859 vernemen wij hoe ook bisschoppen uit andere bisdommen een beroep op hem deden om bij de Brugse overheid priesters te krijgen.

Dat Engelse bisschoppen aan Westvlaamse priesters de voorkeur gaven boven de Ierse (brief van 26 juni 1853) en die bovendien vaak de meest verantwoordelijke functie toevertrouwden, strekt onze rasgenoten tot eer.

J. DE MÛELENAERE

BRIEVEN

1. *Dr Brown aan P. Benoit*

Bishops Chapel,
Bishop Eton,
Liverpool.
Nov. 20, 1846.

Dear Reverend Sir,

I am informed that you have a wish to devote yourself to the great and holy work of saving souls in the town of Manchester.

I write these lines to say that I shall be glad to accept of your valuable services if we can make an arrangement that will be satisfactory.

I therefore request the favour of a letter from you, stating what your views are, at your earliest convenience.

In the meantime I remain, Dear Rev: Sir, Your ob.^t Servt in J.C.

† George Brown ¹.

2. *Dr Brown aan Prof. Faict*

Bishop Eton Aug. 10, 1847.

Dear Revd Sir,

I beg to say in reply to the letter of Monsieur Benoit, that I accept his services and hope he will be able to come without delay.

I acknowledge that an apology is due to that gentleman for my long silence and when I explain to him the reason of it, I hope he will not refuse to extend to me a little charitable forbearance. The malignant fever or pestilence which the starving Irish imported into all the large towns of this District but more especially into Liverpool and Manchester early in the spring, has raged with so much fury that I felt great reluctance to introduce a young foreign

---

1. (*Op de omslag. Adres:*) A Monsieur Benoit, aux soins de l'abbé Faict, Professeur au Séminaire à Bruges, Belgique. (*Stempel*) Affrachi. Via France. Liverpool No. 23. Calais 1 dec. Lille 2 dec.

George Hilary Brown, geboren op 13 jan. 1786. Hij ontving op 24 aug. 1840 de bisschopswijding, als Apostolisch-Vicaris van Lancashire District, met residentie Liverpool. Op 3 juli 1840 had de missiepaus Gregorius XVI de vroegere vier vicariaten of districten (sinds 1688) tot acht vermeerderd. Het Lancashire District was toen uit het Northern District ontstaan. Na het herstel van de hiërarchie in Engeland op 29 sept. 1850 werd Brown bisschop van Liverpool. Uit het vroegere Lancashire District was toen het bisdom Salford ontstaan, waarvan William Turner (1799-1872) pastoor van St. Augustine's eerste bisschop werd. Bisschop Brown kreeg in sept. 1853 Alexander Goss als coadjutor, die na de dood van Brown op 25 jan. 1856 de bisschop opvolgde.

priest into the midst of it. This has been the sole cause of my delaying to write to Mr. Benoit.

I am now happy to be able to say that Almighty God seems to be removing from us the severe scourge with which he has afflicted us and there is now great reason to hope that the fever which has lately much decreased will in a short time entirely disappear ².

I hope this explanation will prove satisfactory, both to Mr Benoit and yourself.

I remain, Dear Rev: Sir Your obed: Servt in J.C.

† G. Brown.

3. Dr Brown aan P. Benoit

Augt 19, 1847.

Dear Reverend Sir,

I hope my letter addressed to Monsr L'Abbé Faict a few days ago, has reached you before this, and that it will have removed from your mind that uncertainty under which you have laboured.

But to make matters more certain, I now write to say that I wish you to come immediately.

Be so good as to send me a line to inform me when I may expect you.

I remain, Dear Rev(eren)^d Sir, Your obed(ien)^t Serv(an)^t in J. C.

† G. Brown ³.

4. Het Brugse Leraarskorps aan P. Benoit

Bruges 16 9bre, 1847.

Très révérend Monsieur Benoit,

Nous avons été extrêmement charmés de recevoir une bien aimable

2. (*Op de omslag. Adres:*) A Mons. l'Abbé Faict, Professeur au Séminaire de Bruges. La Belgique via France.

(*Stempel:*) Liverpool 11 au '47. Calais 13 aug.47.

Dat de tyfus nog niet bedwongen was toen Dr. Brown Benoit naar Engeland liet komen, bewijzen de volgende beroemde slachtoffers: Dr. Riddell, Apostolisch-Vicaris van Northern District, werd besmet door de Ieren van Newcastle en overleed op 2 nov. 1847 (Brean Forthergill, Nicolas Wiseman, 1963, bl. 133). De bekeerling Georges Spencer (waarover in brief van maart 1859) die zich verdienstelijk maakte bij de Ieren in Lancashire, ontving in de zomer 1847 het H. Oliesel. De Italiaanse Rosminian Gentili werd besmet bij het verlenen van hulp aan de Ieren in 1848 en stierf op 50-jarige leeftijd (Forthergill, bl. 134). Canon Benoit zelf viel ziek in 1850 en ontving de H. Gerechten in jan. 1851.

3. (*Op de omslag. Adres:*) Mons. l'Abbé Benoit, aux soins de Mons. l'Abbé Faict, Professeur au Séminaire de Bruges. Belgique via de Frande.

Affranchie (*Stempel:*) Liverpool au. 19 1847. Bruges 21 aout.

ble lettre de votre part; si vous saviez combien vous nous avez causé de plaisir vous renouvelleriez de temps en temps cette bonne attention à l'égard de vos amis. J'ai été surpris de voir dans votre lettre, que le nombre de catholiques fût si considérable à Manchester; l'Angleterre gagne ce que perd notre pauvre Belgique. Notre malheureuse patrie avance rapidement vers l'abîme de l'irreligion et de l'impïété. Vous savez que nous avons un ministère libéral qui se laisse traîner en remorque par les ultra-libéraux. Vous connaissez aussi que ce ministère a signalé son arrivée aux affaires par la destitution d'un certain nombre de fonctionnaires (catholiques, bien entendu); et bien! il continue de marcher dans la voie où il est entré, dernièrement a été destitué Mr. D'huart ⁴, gouverneur de Namur, il n'ose pas encore tâter notre Demeulenaere ⁵. Tous les Dignitaires de la chambre des représentants sont libéraux: Mr. Liedts ⁶ reste président, Mr. M. Verhaegen ⁷ & Delfosse ⁸ Vice-

---

4. Edouard baron d'Huart: ° Bofferdange (Gr. Hertogd. Luxemb.) 1800. Ingenieur van Bruggen en Wegen. Als lid van het Nationaal Congres in 1830 stemde eerst voor de hertog van Nemours, dan voor Leopold van Saksen-Coburg. Lid der Kamer van Volksvertegenwoordigers (1831), minister van Financiën in het ministerie de Muelenaere (1834), geeft ontslag op 5 februari 1839 in het ministerie de Theux, weigert in 1840 opdracht als formateur, Staatsminister (1845) gouverneur van Namen tot einde 1847.

5. Felix de Muelenaere: (° Pittem 1794, † Pittem 1862). Gouverneur van West-Vlaanderen (1830 tot 11 februari 1849), minister van Buitenlandse Zaken in drie ministeries (tussen 1831 en 1841), Minister van State in 1831. volksvertegenwoordiger (1831-1848; 1849-1861). «M. de Muelenaere resta membre du Conseil, sans portefeuille, dans toutes les administrations qui se succédèrent depuis 1841 jusqu'à l'avènement des libéraux en 1847... Mais celui-ci n'abandonna point le gouvernement de la Flandre Occidentale; il n'y renonça même pas lorsque, pour des raisons d'incompatibilité, la loi du 26 mai 1848 eût exclu des chambres tous les fonctionnaires, sans exception...» Théodore Juste, *Le Comte de Muelenaere*, Brussel, 1869, bl. 95-96.

6. Charles Liedts: ° Oudenaarde 1803. Regeringscommissaris bij het gerecht te Oudenaarde en te Gent. Lid en secretaris van het Nationaal Congres 1830, stemde voor Leopold van Saksen-Coburg. Voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg te Antwerpen (1831-1840), volksvertegenwoordiger vanaf 1831. Behandelde in Nederland de financiële kant van het Vredesverdrag (1839). Minister van Binnenlandse Zaken in het liberaal ministerie Lebeau (1840-1841); stuurde op 20 oktober 1840 een circulaire aan de gouverneurs van de Vlaamse provincies, waarin hij optrad tegen de dwang in de keuze van de taal. Gouverneur van Henegouwen (1841-1845).

7. Theodore Verhaegen. Verdedigde met succes Goethals en Martens (vicarissen-generaals) en Boussem (secretaris van 't bisdom Gent), toen ze in 1820 gearresteerd en nadien in voorlopige hechtenis gesteld werden. Lid van 't Nationaal Congres en later (13 juni

Présidents, les secrétaires, questeurs etc. sont tous des gens de la même trempe. La majorité du senat sera encore Catholique probablement, mais la dissolution est là. Il paraît que la question de Cabinet sera posée, à propos du différend (*sic*) qui nous est survenu avec la cour de Rome, par la nomination de Mr Leclercq⁹, vous devez avoir connaissance de cette affaire. Pour faire face aux dépenses de nos gouvernants, on propose une loi très immorale: un impôt sur les successions en ligne directe; cela troublera bien des consciences, et sera un chapitre épineux pour le confessionnal; on exigera le serment de la part des héritiers. Nos affaires en général, se présentent sous un aspect bien sombre; les libéraux marchent tête levée, et paraissent traiter les catholiques en vaincus. Vous êtes surpris que je commence par vous parler de politique, mais nous en avons jusqu'au dessus de la tête, nous n'entendons presque plus rien autre chose; si le journal nous arrivait de meilleure heure, Mr. Vanhove¹⁰ & Mr Delrue¹¹ remettraient peut-être jusqu'à après la classe

---

1837) volksvertegenwoordiger voor Brussel. Stichter van de Vrije Universiteit te Brussel. Weigerde in 1850 de opdracht als formateur.

8. Nicolas Joseph Delfosse: ° Luik 1801. Welsprekend advocaat te Luik. Volksvertegenwoordiger 1840. Op 11 november 1847 onderzitter en op 26 oktober 1852 voorzitter van de Kamer.

9. Mathieu Leclercq: ° Herve (Luik) 1796. Raadsheer Hof van Beroep (1830) en lid van het Nationaal Congres; stemde voor de hertog van Nemours en voor de uitsluiting van het huis Oranje-Nassau. Gematigd liberaal. Volksvertegenwoordiger (1830-1832 en 1840-1841). Raadsheer aan 't Hof van Cassatie (1832), procureur-generaal (1836). Minister van Justitie in het liberaal ministerie Lebeau. Neemt ontslag als formateur op 9 juli 1850. De nieuwe liberale regering van juli 1847 had aan de koning de benoeming van Leclercq voorgesteld tot buitengewoon afgevaardigde en gevolmachtigd minister te Rome en dit in vervanging van graaf Van der Straten-Ponthoz. Van der Straten was nl. bij koninklijk besluit benoemd geweest ongeveer een maand na het ontslag van de vorige regering (juni 1847) en reeds na de vorming van de nieuwe regering. De benoeming had de liberalen ontstemd. De Heilige Stoel werd nopens het liberale voorstel gewaarschuwd en liet via de Nuntius weten dat de keuze van Leclercq niet aanvaard kon worden. Hierop liet de regering aan de Nuntius weten dat zij in de onmogelijkheid verkeerde om aan de koning een ander persoon voor de post te Rome voor te stellen. (Deze inlichting werd vriendelijk megedeeld door L. Crols, adj. bibliothecaris van de bibliotheek van het Parlement, waarvoor onze gemeente dank).

10. Bruno Vanhove, poësisleraar, ° Izegem 1819 - Tielt 1891). In 1846 werden geen leerlingen voor de poësis en de retorica aanvaard. In 1849 ging Vanhove als retoricaleeraar naar Roeselare over. Hij werd de felomstreden superior en vicaris-generaal. De actieve belangstelling van Vanhove voor het politieke leven van zijn tijd, is voldoende bekend. Hij was intiem bevriend met A. Neut, de Brugse journalist en uitgever van een drietal nieuwsbladen. Op ver-

de dire la Ste Messe; cependant à parler sincèrement nous sommes plusieurs qui ne pouvons pas trop les accuser. Mr Vanhuele ¹² & moi, nous attendons aussi l'arrivée du journal, et nous murmurons lorsque le facteur n'est pas encore venu deu ¼ après 7 heures. Mr. Pollet ¹³ a renoncé à la politique; il n'a pas le temps, hij moet knotsen. Les affaires de la Suisse sont surtout l'objet de notre curiosité actuelle.

Article: Collège. Nous avons quatre nouveaux Professeurs, M.M. Vermeulen ¹⁴, Herman (du collège d'Ypres) ¹⁵ Beni Vandenbusche ¹⁶ & Vanhoestenberghé (Laïque) ¹⁷, Poésie, Mr Vanhove;

zoek van Vanhove schreef Gezelle in 1856 de politieke «Chronique scandaleuse» van die tijd in het «Vlaamsche Land» van A. Neut. Het voorgaande jaar had hij reeds de «Boodschap van de Vogels» laten opnemen in de «Standaard van Vlaanderen» (cfr. Baur, bl. 88, 127, 195). Dat ook Benoit in Manchester de politieke strijd in België blijft volgen en minstens lezer was van de «Standaard van Vlaanderen» kan men vermoeden uit een brief van «P. Benoit, kanonik van Salford», op 6 nov. 1866 in dit blad opgenomen. Hier volgt de aanvang: «Met een pynlyk belang kom ik, in uw dagblad, de protestatie te lezen door de geestelykheid aen den burgemeester des stad Brugge toegezonden, wegens de begraving in gewyde grond van eenen afgevallen kristene die zich had zelfmoord.

Met verwondering zullen uwe belgische inschryvers zekerlyk vernemen dat zulkdanige misbruiken in Engeland onmogelyk zouden zyn, en dat onze overheden, ten dezen opzigte, den grootsten eerbied bewyzen, aen de goddienstige overtuigingen hunner onderhoorigen. Ziehier eenige daedzaken die mijn gezegde bestatigen...» Het is mogelijk dat Vanhove toen ook voor Neut bij Benoit bemiddeld heeft. (De brief van Benoit werd ons vriendelyk toegestuurd door J. Geldhof, waarvoor onze dank).

11. Jean Delrue, leraar van de derde, ° Heestert 1816, † Diksmuide 1898. Werd in 1848 principaal te Brugge.

12. Louis Van Heule, leraar mathesis en koophandel, ° Halewijn 1815, † Komen 1890. Ging in 1846 naar Roeselare en werd in 1859 principaal te Oostende.

13. Jean Pollet, leraar van de vierde, ° Torhout 1819, † Heule 1875. Studeerde van 1844 tot 1846 aan de Universiteit te Leuven. Wat men bedoelt met «knotsen» is niet duidelyk. Het tijdschrift van de Vlaamse Student «De Knodse» schijnt pas in 1888 gesticht te zijn?

14. Pieter Vermeulen, volgde als leraar van de vijfde Pieter Benoit op. ° Veurne 1825, † Manchester 1898. Ging in 1849 naar 't bisdom Salford over.

15. Floris Herman, leraar Frans, ° Moeskroen 1817, † Wulveringem 1900.

16. Beni (Auguste-Bénigne) Van den Bussche, leraar Frans, ° Ardooe 1822, † Brugge 1906. Tijdens het schooljaar 1847-48 werd een vrijwilliger gevraagd om te Ardooe tijdelijk de dienst van kapelaan te verrichten. Van den Bussche bood zich vrijwillig aan om op zijn geboortedorp kapelaan Crupelandt te vervangen. Deze was kortelings na zijn benoeming (20 nov. 1847) te Ardooe, de meest

Syntaxe Mr Delrue; Grammaire, Mr. Pollet; Cinquième, Mr. Vermeulen; Sixième, votre serviteur¹⁸; Mr. Herman est Professeur du 1^r Cours de français, Mr Vanhoestenberghé du 2e, & Mr Vandebussche du 3e; Mr Vanhuele est devenu directeur des commerçants, & Mr Vanbecelaere¹⁹ surveillant des grands élèves (internes & externes). Nous avons 25 nouveaux élèves. Il y a 8 pensionnaires & deux demi pensionnaires -, Janssens & les deux Mannock²⁰ sont partis (Dieu en soit loué). Nous avons gagné beaucoup en ville, j'espère beaucoup qu'aux vacances de Paques nous aurons un bon nombre de nouveaux *petits* élèves. La séparation des petits d'avec les grands fait un excellent effet. La conduite des pensionnaires actuels contraste tellement avec ceux de l'année passée qu'il nous semble agir avec des anges, au lieu de démons. Des trois Sijoen l'ainé continue de rester à Roulers, le second fréquente le collège de Bruges & le troisième l'école de Mr Brans²¹. - On dit que Mr Durieu a

---

geteisterde gemeente van West-Vlaanderen, door de tyfusedemie besmet en ontving er de H. Gerechten. Hij herstelde zeer langzaam en werd in 1858 pastoor te Zuienkerke. Over Crupelandt zie: *Gazette van Kortrijk* van 6 oogst 1881.

17. Frans Vanhoestenberghé (° Brugge 27 nov. 1828, † okt. 1916, huwde met Nathalie Verstrynghe in 1861) werd als leek in 1847 aanvaard, bleef in het St.-Lodewijkscollege tot 1913 (zegge 66 jaar), eerst als leraar Frans, later als leraar voor zang en piano.

18. François-Xavier Brel, principaal en leraar van de zesde. ° Zandvoorde (Ieper) 1807, † 24 september 1848. Vóór zijn wijding in 1834 was hij leraar te Aalst (1832), daarna te Gent (Ste-Barbe), en te Ieper... In 1839 kapelaan van Ste-Anna te Brugge. In 1841 kreeg hij opdracht het college te Oostende te stichten.

19. Aug. Van Becelaere, surveillant, ° Kortrijk 1820, † Kachtem 1909. Toen Mgr. Malou in augustus 1851 het Sint-Lodewijkscollege opnieuw onder het gezag van Durieu plaatste, waren Van Becelaere (leraar van de derde) en Minne (die principaal werd) de enigste priesters die geen verplaatsing kregen. Als pastoor van Vijve-kapelle gaf hij *De Katholieke Zondag* uit en scheef zijn *Geschiedenis der Heerlijkeheid der Kerk en des Wonderbeelds van O.L.Vrouw van Viven*. Van Becelaere vraagt Benoit een plaats als leraar in Engeland voor zijn broer. Wellicht hebben we hier te doen met een eerste uiting bij leken van een drang naar Engeland. De geschiedenis van de Vlaamse lekeleraren in Engeland is nog niet geschreven. Dat men in Engeland weinig op hun aangeboden diensten gesteld was, kan men lezen in een brief van Dr. Grant uit 1863 (Jub. Brieven II, bl. 124). Over Van Becelaere: zie o.m. Jub. Br. II, bl. 19 en 28.

20. Mannock Francis uit Giffords-Hill, in de palmars van 1847 vermeld in de vierde.

21. Brans. Door de Organieke Wet van 1842 op het L.O. werd in de Naaldenstraat de lagere hoofdschool tot stand gebracht met de Amsterdammer Joannes Brans (° 1796-1862) als directeur. In 1830 werd hij bevorderd tot directeur van de Rijksmiddelbare School. Zowel de privé lagere school op de Kraanplaats als de lagere hoofd-

perdu un assez bon nombre de pensionnaires, c'est dommage, que toute cette affaire ne soit pas mieux arrangée. - Trois M.M. sont partis aux vacances dernières; Mr. Benoit... Mr. Lonneville ²², qui étudie la théologie à Louvain, & Mr. Carlier ²³ qui est retourné au séminaire.

Monseigneur l'Evêque ²⁴ a été sérieusement indisposé depuis votre départ; dans une faiblesse, il a reçu l'Extrême onction, il est entièrement rétabli & mieux portant qu'avant sa maladie.

M.M. Cousement (vicaire à Menin) ²⁵ & Verbrugge (vicaire à Anzeghem) ²⁶ sont morts du typhus. Mr l'abbé Delmotte ²⁷ est mort à Bruges.

Nous avons trois nouvelles cloches à St Sauveur; leur timbre paraît très beau à mes oreilles délicates. Une commission d'artiste doit les avoir déclarées d'accord. Quand aux artistes du Collège, ils ont été ensuite du même avis.

(Tekst van Principaal François Brel)

La parole est à Maître Vanhove. Je vous félicite, mon ami Pierre, d'être si bon où vous êtes. J'ai envie de vous y suivre. Je suis peintre à la leçon d'Anglais (hoe men schildert wordt!) ce qui me met quelque peu en rapport avec la langue d'Albion. A la prochaine fois je vous écris en Anglais tot preuve van dien. Je crois qu'il ne serais pas mal d'arriver en Angleterre avec toute ma famille: mon père pourrait être Bedeau & ma mère stoelkeswijf. Drij pastors met één smete! Ça vaudrait la peine. Vous avez vu plus haut que Mr. le Principal, d'accord du reste avec Jan Delrue est politique pessimiste. Il voit tout en noir et ce sans raison. Moi je suis persuadé au contraire que les libéraux tomberont sous le poids de leurs

---

school in de Naaldenstraat en de Rijksmiddelbare School waren te Brugge bekend als: de school van Brans. Uit de brief blijkt dat veel leerlingen uit Sint-Lodewijks, niet enkel op de Kraanplaats (zoals Gezelle en L. Van Haecke), maar ook in de Naaldenstraat hun lager onderwijs bij Brans ontvangen hebben.

22. François Lonneville S.T.B., ° Sint-Kruis 1825, † Izegem 1891.

23. Victor Carlier, surveillant der internen in het Institution van Durieu. ° Roeselare 1824, † Brugge 1873. Zijn broer Vital, surveillant van de externen in het Duinencollege, was na de sluiting van het college in 1846 naar 't Klein Seminarie verplaatst, waar hij in 1852 overleed.

24. Mgr. Boussem, ° Veurne 1774, stierf op 1 oktober 1848 en werd opgevolgd door Mgr. Malou.

25. Ivo Leo Cousement ° Roeselare 1801, geestelijke koster (1836) en kapelaan te Menen (1837). Stierf aldaar op 10 oktober 1847.

26. Theofiel Verbrugge ° Brugge 1804, kapelaan te Anzegem sinds 1842, stierf aldaar op 27 september 1847.

27. Henri Jozef Delmotte uit Ronk (° ?), stierf te Brugge op 28 oktober 1847.

sottises et alors l'opinion conservatrice sera plus forte que jamais. Les Ministres rencontrent dans l'une et l'autre chambre une opposition forte, compacte, prudente et surtout à plan arrêté, à idées gouvernementales, prête à la chute des exaltés, à saisir le pouvoir d'une main ferme, qui ralliera forcément les hommes modérés: nous en serons bientôt aux beaux jours de 1828 & 29. Vive la guerre!... Master Peter, I wish you a good night! Dominus tecum!

B.V.H. (Bruno Vanhove)

Vive le pessimiste modéré. - Fis (?) gaet er staen. Felices quibus est fortuna peracta jam sua. Vale.

J.J. Delrue.

paraphe autographe de Jan Delrue! Teste me. B.V.H.

Comme vous venez de voir, Mr. Vanhove est enfant de l'avenir. L'uniformité ne plait pas aux poètes. Chez eux, un jour serein n'est beau que lorsqu'il y a un orage. Comme bien vous semble, tout cela donne de la besogne à Jean (...?) court qui, au reste s'en acquitte à merveille sauf ci et là un œil poche, une tournure grotesque; toutefois il procède avec calme, Jean flacon (?) se chargeant du reste. Mais autre chose, cher professeur de mathématiques, j'ai mis un crêpe noir sur mon Bourdon. Je suis sérieusement professeur de correspondance mercantile. Quoiqu'il en soit il m'en revient au moins une bonne chose c'est de parler souvent de l'Angleterre et de Manchester. Adieu, cher Pierre continuez de jouir de vos bons catholiques.

L. Vanheule.

Le Knotser veut dire aussi son mot. Il pense que si les beaux rêves de notre poète se réalisent, Jan Pollet ne se mettra pas encore de sitôt à apprendre l'anglais; mais il est sous l'influence d'une crainte qui lui paraît fondée. Heureusement het knotsen en het cijfers verkoopen lui procurent quelques distractions dont il ne fut jamais ennemi. Pierre vale. Sis florens, sis incolumis, sis beatus.

Jean Pollet.

I think it is not possible to add very much to the pretty thinks of my new Compagnons. I admire your courage and pray the almighty to make your resolution successfull and to give the fortitude of following the way you trace us.

Your most affect. P. Vermeulen.

Mon cher Pierre, il serait superflu de vous dire encore que nous avons été charmés de vos nouvelles. Ne soyez pas étonné de ce que je sois le dernier de vos anciens collègues à vous le dire. Comme vous avez vu, la Correspondance m'a échappé. Je n'en suis pas plus à mon aise. Mais patience, ça n'est que pour *une année*!

Affaires sérieuses ! J' ai un frère qui comme laïque désire beaucoup d'entrer dans l'enseignement; il désirerait surtout y entrer en Angleterre. Il a fait ses humanités avec quelque succès au Collège de Courtrai, et connaît et parle la langue anglaise assez bien; ne pourriez-vous pas parfois nous donner quelques indications relativement à ce projet ? Serait-il réalisable ? Un mot de réponse dans votre prochaine lettre m'obligerait infiniment. Adieu. Mon cœur vous suit dans votre grande ville de Manchester.

J'appelle les bénédictions du Ciel sur vos nobles efforts.

A. Vanbecelaere.

P.S. Mons. le Médecin Vanliere ²⁸ de Courtrai est mort victime de son zèle à soigner les prisonniers atteints du typhus à la prison de sa ville natale. C'est encore cette méchante fièvre qui l'a emporté. Le Curé de St. Martin ²⁹ et M. Verstraete ³⁰, après une rechute encore, ont échappé.

Adieu, Monsieur Benoit, J'espère de recevoir encore de vos aimables nouvelles; avant d'avoir le plaisir de vous voir vous-même l'année prochaine. Entretemps je me recommande, moi & ma maison en vos bonnes prières; unissons-nous tous les jours à l'autel & devant Marie. Aimons Dieu, servons Dieu, travaillons uniquement pour Dieu, afin que nous puissions aussi mourir pour Dieu.

Agréez etc..... Votre très humble et dévoué serviteur, F. Brel. pb. Mr. Lanssens curé de Vive St Bavon est mort du typhus ³¹. Mr. Goethals (principal) est curé à Ooteghem ³².

(*Bijgevoegde tekst op 1e blz. bovenaan in de rand*): Chaque semaine j'ai eu à arranger les aff. spir. de catholiques qui, si le

28. Vanliere François Livin ° 1819, ongehuwd geneesheer te Kortrijk (Leiestraat), stierf op 12 oktober 1847. Over de tyfus-epidemie wordt in de stadsverslagen enkel vermeld dat in 1846 een kleine tyfusepidemie in de gevangenis uitbrak. In het dagboek van J.B. Filleul wordt nader gepreciseerd dat in april 1846 de epidemie in de gevangenis een sterfgeval en een twintigtal besmetten voorkwamen. Bij 31 april 1847 spreekt hij van «den Thyphus» te Gullegem die woedde van januari tot juli 1847. (Inlichting gekregen van G. Billiet, waarvoor onze dank).

29. Pieter Jozef Arents (° Brussel 1793), pastoor van St.-Maarten te Kortrijk van september 1833 tot aan zijn dood op 2 februari 1861. Werd als seminarist in 1813 naar Wezel verbannen.

30. Joseph Verstraete, ° Oekene 1805, kapelaan van St.-Maarten te Kortrijk 1845-1857. Oud-leraar van het Duinencollege (1834-1835). Pastoor te Emelgem 1857-1875.

31. Jacob Lanssen(s), ° Roeselare 1790, pastoor te St.-Baafs-Vijve sinds 1828, stierf aldaar op 20 oktober 1847.

32. Constantin Goethals, ° Tielt 1810, principaal te Menen (1837-1847), werd in oktober 1847 pastoor te Otegem. Hij stierf als aalmoezenier van St.-Dominicus te Brugge op 26 oktober 1857.

bon Dieu ne les visitait pas par quelque maladie, laisserait passer tout bonnement tout le 19e siècle sans aller à confesse. La semaine passée j'entendais la confession d'un vieux grognard qui avait tenu ses Pâques en l'an de grâce 1789 ³³.

(Handtekening van Johan Faict ? onleesbaar ³⁴).

5. Superior Faict aan P. Benoit

Roulers, 29 7bre 51.

Mon cher Monsieur Benoit,

Je ne vous cacherai point que les deux phrases très courtes et incisives par lesquelles vous commencez votre lettre ont obtenu leur effet: J'ai rougi. J'avais, en venant en Angleterre ³⁵, l'idée la plus arrêtée de venir vous voir; avec cela je m'élançai d'abord dans le cœur de l'Irlande, à Enniskillen ³⁶, 40 lieues au-dessus de Dublin; d'où je me proposais de revenir à petites journées. Oui, mais un voyage en pays inconnu est généralement plus long qu'on ne l'avait cru. Je fus de retour à Liverpool le Mercredi, devant être rentré à Roulers le Dimanche suivant pour y diriger la retraite ecclésiastique du Petit Séminaire. Que faire? Je devais être à Chester, Wolverhampton, Edington & Londres pour affaires urgentes. Je renonçai donc à mon cher Manchester, bien malgré moi, tellement malgré moi que ce fut pendant le reste de mon voyage le regret de tous mes instants.

Venant à la proposition que vous m'avez faite ³⁷, j'ai eu à en

33. In de brief worden niet alle lekeleraars vermeld. Dit is het geval voor de Engelsman Hobson die in 1847 in het college benoemd werd tot leraar Engels. Men herinner zich dat de Roeselaarse muziekleraar Johan De Stoop met een dochter Hobson gehuwd was.

34. (*Op de omslag. Adres:*) To the Revd P. Benoit, St. Augustine's Grandly Row, Manchester, England. (*Stempel:*) 20 nov. 1847.

35. Gedurende de grote vakantie heeft superior Faict een reis gemaakt naar Ierland en Engeland. Leerlingen recrutereren voor Roeselare zal wel zijn voornaamste doel geweest zijn.

36. Enniskillen. In de palmares van 1852 wordt een zekere Richard Ingoldsby uit Enniskillen vermeld.

37. Het voorstel van Benoit was klaarblijkelijk te Roeselare Engelse leerlingen tot priesterdienst in het bisdom Salford voor te bereiden. De verlaagde schoolprijs zou door bisschop Turner worden betaald. Het idee om de Engelse leerlingen, die onder superior Van Hove ongewenst waren geworden, in een afzonderlijk Engels college te Brugge onder te brengen, is o.i. ook van Canon Benoit afkomstig. Wanneer en omdat Mgr. Malou aanvankelijk niet bereid is om iets voor de Engelsen te Brugge te doen, nodigt Benoit Gezelle en Algar uit om een college te Manchester te stichten. Wanneer beiden bereid zijn te vertrekken, weet Faict - in extremis - de stichting te Brugge te bewerken.

parler d'abord à Mgr. mon Evêque, lequel, vu le garanti que Mr. Turner donnerait, consent à ce que je me charge de vos jeunes gens à £16 au lieu de 20; il y aurait en sus lavage et entretien du linge £3 p.a.; et s'ils passent ici leurs vacances ils paieraient £2 pour les grandes et une livre pour les petites. J'ajoute que je commencerais ainsi en guise d'essai; si à l'avenir je trouve que les livres me coutent moins je proposerai à Mgr. Malou de réduire le prix indiqué³⁸.

J'ai dit à Mr. Béthune d'envoyer les 200 frs demandés, pour les prendre de votre argent. J'aurais dû vendre votre action sur l'Autriche qui produit 5,1/2 %. J'ai préféré puiser à notre caisse et j'en prendrai le montant sur vos revenus.

Dites moi dans votre prochaine lettre que vous me pardonnez de n'être pas venu à Manchester. Présentez mes respectueux hommages à votre très digne Evêque et saluez tous ces généreux M.M. Vermeulen & Deblon qui travaillent avec vous.

Souvenez-vous de moi dans vos prières & croyez que je suis votre très affectionné.

F. Faict supr.

Veuillez faire remettre l'incluse.

---

38. De eerste leerling uit Engeland die in ons bisdom zijn humaniora, zijn wijsbegeerte en theologie doorliep, was William Crombleholme. Hij werd geboren te Chipping (N. van bisdom Salford) op 29 januari 1825 uit Thomas en Elisabeth Crombleholme (!). Voor het eerst wordt hij in de palmares van Roeselare vermeld in 1853. Over hem zegt het rapport van de filosofen van 19 april 1855: «hic juvenis de consensu Illmi Domini huc missus ut studia sua humaniora et philosophia, duic theologia Brugis absolvat»... Hij kwam in het Groot Seminarie op 1 oktober 1855, werd er onderdiaken op 6 juni 1857. Vertrok op 17 augustus 1857 naar Salford, waar hij in september 1857 de priesterwijding ontving. Later was William verbonden met de kerk van St-Anna te Ashton-under-Lyne (bisdom Salford). Hij had pas zijn kerk gebouwd toen de «Cotton Famine» zijn Ierse bevolking kwam teisteren. In 1868 volgden de «Murphy Riots». De kerk werd erg geteisterd en 111 huizen van zijn katholieke Ieren geplunderd. In 1873 maakte Crombleholme een bedeltocht van vijf jaar in de V.S. en in Canada (Ch. Bolton, *Salford Diocese*, bl. 60 en 165). Algar maakte op zijn verzoek in december 1879 een Engels St-Annagedicht voor die kerk. Gezelle vertaalde het gedicht en nam het op in LER (zie Jub. LER, bl. 100 en 228). C. Gezelle (bl. 124) en Walgrave (bl. 122) hebben zich zeker vergist waar ze beweren dat Crombleholme reeds in 1855 Gezelle naar Westminster (!), waar Kardinaal Wiseman (!) hem wilde, uitgenodigd heeft. De bisschop van Salford liet ook John Crombleholme te Roeselare (1883) en te Brugge (1884) studeren. Hij ontving er in 1884 de tonsuur.

6. W. Turner aan P. Benoit

Manchester, Febru. 4 1852

My dear Benoit,

You will think me very remiss in not answering your kind letter of Monday. I am sorry you do not make the progress I had expected ³⁹, but time and patience will do everything - even bring fine weather. I have no news, but I send you by this post the Examiner which is full of news - and that is the same thing. - Dr Roskell ⁴⁰ dined here today and he is in high spirits about the Pendleton schools ⁴¹ having already raised, *he states* £180.

He is coming to dine here again tomorrow to meet Dr Newsham ⁴² and Mr. C. Gillow ⁴³, and I well tell Dr. R(oskell) that you don't believe his statement about 180£ - in one week. - He says £50 came from Lee ⁴⁴ - and Leeming ⁴⁵ another £50. It may be for once, as he states.

One of your nurses is laid up with a bad cold caught after you left us. - So no blame to you.

Tell that long legged chap of Burnley ⁴⁶, that I am going to follow Dr Brown's advice «and resign» and live quietly at Burnley

39. In jan. 1851 had Canon Benoit de sacramenten der stervenden ontvangen. In zijn retraite-aantekeningen (van 1842 tot 1888) schrijft hij bij de retraite van 6-9 mei 1851 te Stonyhurst: «Nam mense Januario anni 1852 (verbeterd in 1851) mortali morbo prostratus sacramenta exeuntium suscepi...» (bl. 12). Vermoedelijk leed Canon Benoit reeds geruime tijd aan zijn ziekte (tyfus?), daar hij reeds in okt. 1850 zijn gewone retraite niet had kunnen doen. Dit wordt bevestigd door zijn aantekeningen in de retraite van okt. 1858: «Hoc expertus fui anno 1850 quando morti proximus eram» (bl. 22). Volgens de brief van Turner leed Canon Benoit begin 1852 opnieuw aan een ziekte en is vroeger in Manchester verzorgd door een «nurse» die, na zijn vertrek, zelf ziek is geworden.

40. Dr. Roskell (Richard) (1817-1883) werd in 1853 bisschop van Nottingham: zie brief van 1853, voetnoot 56.

41. Pendleton: ligt N.W. van Manchester. De St. Jame's shoals te Pendleton werden pas in 1854 gebouwd. In 1856 bouwde Declerc er nieuwe scholen en na 1870 bouwde Saffenreuter er de kerk. (Bolton, *o.c.* 191-192).

42. Dr. Newsham, president van het Groot Seminarie te Ushaw.

43. Mr. Charles Gillow werd in 1843 tot «house procurator» en in 1850 tot «procurator» benoemd in het seminarie te Ushaw (Milburn, *o.c.* bl. 173 en 296). Hij stamde uit een rijke handelaarsfamilie uit York. (Bolton, *o.c.* bl. 124).

44. Lee (Daniel). Zie brief van juni 1853, voetnoot 54.

45. Leeming (Henri). Zie brief van 1853, voetnoot 57.

46. Burnley ligt in het N.O. van het bisdom. In een brief van Benoit aan Malou van 18 aug. 1852 wordt gezegd dat Pieter Cardinael uit Poperinge geplaatst zou worden bij de pastoor van Burnley.

and turn him out and make him work. - «Then what will the diocese do without me».

In the mean time tell him he may stay till further orders. Allen ⁴⁷ & De Blon ⁴⁸ send their compliments. My love to Remi (?) and Believe me dear (Sir of) fr(iend)? Yrs truly

W Turner

1. Dr Cahill is lecturing at St Patrick's and crowds go to hear the Simonist.
2. We are getting on with the new school.
3. I am putting St Joseph's in order.
4. It is reported that Sheehan ⁴⁹ is going there. Does he want the appointment?
5. The grand dinner of the season will be on the eleventh via London Times.

I intend Dr. Newsham to see Mc Cave (?) and Rooney ⁵⁰, and ask what he will take for the two.

Mr Boulaye ^{50bis} wants to send his lad to Ushaw for the church.

7. *J.B. Malou, bisschop van Brugge, aan P. Benoit*

Monsieur,

Quoique l'éducation ecclésiastique de Mr. Van de voorde ⁵¹ ne

47. Allen volgde in 1849 als pastoor Father Peacock op te Bury en verbrak in april '50 het contract met de Xaverianen.

48. Deblon (Pieter) vertrok als leraar aan het Brugse College in 1851 naar Salford. Hij verbleef als Chaplain te Liagram van 1857 tot 1860 «to learn English». In 1860 ging hij naar St. Mary's te Swinton. Hij beleefde er de «Cotton Famine». Zijn gezondheid begaf in 1866. (Bolton, *o.c.*, bl. 76 en 172).

49. Sheehan (Canon) pastoor van St. Chad's (Manchester) aanvaardde in jan. '59 de broeders Xaverianen voor zijn Dayshool. In 1876 werd hij Vicaris Generaal.

50. Mc Cave en Rooney, vermoedelijk kandidaten voor het Groot Seminarie. Een zekere Mc Cave James werd later rector van het St. Bernards Seminary te Olton (Birmingham), vermeld ± 1885.

50bis. John Galbois Boulays was de zoon van een Franse uitwijking, die zich tijdens de Franse Omwenteling in Manchester gevestigd had. Hij werd later de «Apostel van Farnworth». In 1903 tot Vicaris Generaal en in 1910 tot «Provost of the Chapter» gepromoveerd. (Bolton, *o.c.* bl. 145).

51. Pieter Van de Voorde, ° Kortrijk 1816, † Kortrijk 1871. Was in 1853 in Clifton, in 1858 op het eiland Alderney, in 1863 te Londen en later te Canterbury. Allossery, I, bl. 236. Op 18 augustus stuurde Benoit een dankwoord voor de gegeven inlichting, en vroeg om Cardinael. De belangrijke brief, die ons over de toestand in Manchester inlicht, nemen we hier over:

Monseigneur,

Je suis bien sincèrement reconnaissant à Votre Grandeur pour la

soit point complète, j'ai lieu de croire qu'il peut exercer utilement le ministère. Il paraît qu'il n'a quitté l'île Maurice que pour motif de santé. Son Evêque lui a donné à son départ des témoignages flatteurs. Je ne connais point de motif pour lequel Mgr. l'Evêque de Salford devrait refuser ses services.

Bruges, le 3 Juillet 1852.

† J. B. Evêque de Bruges.

8. *J.B. Malou, bisschop van Brugge, aan P. Benoit*

Bruges, le 28 Aout 1852.

Monsieur,

C'est ordinairement vers le milieu du mois de Septembre que

---

bienveillante promptitude avec la quelle (sic) Vous avez bien voulu repondre (sic) à ma dernière lettre relativement à Mr Vande Voorde.

Quand j'ai eu l'honneur de voir Votre Grandeur j'ai rappelé a (sic) Votre memoire (sic) l'état (sic) anormal de nos missions catholiques dans les provinces manufacturières de l'Angleterre: les Irlandais se sont établis par milliers dans tous les endroits ou (sic) l'on a bâti (sic) des fabriques; & malheureusement beaucoup de ces pauvres Irlandais perdent la foi, surtout les enfants de ces Irlandais, n'ayant plus cet attachement traditionnel (sic) à la foi que leurs pères avaient: & a (sic) moins que ns n'ayons plus d'églises (sic), plus de prêtres & plus d'écoles, au milieu des brillantes conversions nous aurons a (sic) deplorer (sic) la perte de ceux qui appartiennent de tout droit à l'église. Par suite de ces conversations Votre Grandeur me faisait dire a (sic) mon Evêque a (sic) Manchester, que vous laisseriez bien volontiers venir quelques uns (sic) de vos jeunes prêtres (sic) qui desireraient (sic) se consacrer aux missions Anglaises (sic), & qu'en particulier, s'il y a avait (sic) quelque possibilité, Votre Grandeur donnerait permission a (sic) Mr Cardinael de venir chez nous pourvu qu'il continua dans le meme (sic) desir (sic) qu'il m'a exprimé à différentes (sic) reprises, de travailler dans les missions Anglaises (sic).

Mgr de Salford tout en vous remerciant du vif intérêt (sic) que Votre Grandeur a voulu montrer dans les suites de ses missions, desire (sic) savoir qu'il y aura moyen de laisser venir Mr Cardinael pendant ces vacances-ci. La mission que Mgr lui destinait (savoir comme 2^d prêtre - sic - à Burnley) est encore ouverte.

Il est a (sic) esperer (sic) qu'une fois que Mgr aura un nombre de prêtres (sic) quelques peu en proportion du nombre de catholiques, les Séminaires (sic) Anglais (sic), devenant aussi plus nombreux, pourront plus où (sic) moins fournir le nombre nécessaire (sic) de prêtres (sic) Anglais (sic).

J'ai l'honneur d'être (sic) avec le plus profond respect - Monseigneur, votre très humble sev^t

P. Benoit.

Granby Row. Manchester., 18 Aout /52.

Brief in het bezit van Z.E.H. Joz. Geldhof, werd welwillend meegedeeld. Het antwoord op de brief is gedateerd 28 aug. 1852 (brief 8).

je détermine les fonctions du personnel consacré à l'enseignement.

Il m'est donc impossible de prononcer en ce moment, sur le départ de Mr. l'abbé Cardinael ⁵².

Si d'une part il me reste quelqu' espérance de pouvoir lui accorder la permission de partir pour l'Angleterre, je ne dois pas vous dissimuler, que je crains d'autre part, qu'il devra nous rester encore quelque temps.

Soyez persuadé, Monsieur, que je ferai, pour seconder les désirs de Mgr. De (sic) Salford, tout ce qui sera en mon pouvoir.

Recevez, aussi l'assurance de mon affectueux dévouement.

† J. B. Evêque de Bruges.

A Mr. l'abbé Benoit à Manchester.

9. W. Turner aan P. Benoit

Manchester June 26, 1853.

My dear Benoit,

I got your kind letter and many thanks for it.

Although I have begun a letter I scarcely know what to say, or how to begin. - Well I will try to say something.

1° I went to Ushaw ⁵³ along with Lee ⁵⁴ Dr Errington ⁵⁵ Ros-

---

52. Pieter Cardinael, ° Poperinge 1826, † Poperinge 1900. In 1852 was Cardinael leraar te Veurne en had reeds in 1851 een exeat voor Salford gevraagd. Op 18 augustus 1852 werd hij door Benoit gevraagd. Hij kon eerst in 1855 naar Engeland vertrekken, waar hij als pastoor dienst deed in het huidige bisdom Menevia (Wales). Zoals Van de Voorde kwam hij uiteindelijk niet terecht in het bisdom Salford. Allosery, I, bl. 293. De gegevens van Allosery schijnen onjuist. In 1856 bediende Cardinael een pasgestichte parochie te Ashton Old Road en opende een school te Gorton. In 1862 werd hij rector van St. Patrick's in Manchester. In 1869 volgde hij Grymonprez op als rector van St. Joseph's te Mosley. (Bolton, o.c. bl. 224, 161, 166).

53. Ushaw (St. Cuthbert's) bij Durham (Newcastle) was toen een Centraal College-Seminarie. De «Relief Act van 1778» liet voor het eerst de katholieken toe eigen scholen te bouwen zonder gevaar voor gevangenisstraf. Samen met Old Hall Green (St. Edmund's, bij Ware, Westminster) werd Ushaw in 1793 gesticht om de leerlingen op te vangen, die door de Franse Revolutie uit St. Edmund's uit Dowaii verdreven werden. Het Engels College te Dowaii werd in 1568 gesticht en was het eerste college voor Engelse leerlingen op het continent. Het Jezüetencollege Stonyhurst (N. van bisdom Salford) werd in dezelfde omstandigheden gesticht om de Engelse leerlingen van St. Omaars te ontvangen. Oscott (St. Mary's bij Birmingham) werd pas in 1837 door bishop Walsh opgericht. Onder Cardinal Vaughan werd ook Oscott een Centraal Seminarie voor zeven bisdommen. De 137 gasten waren te Ushaw ter gelegenheid van de jaarlijkse «public examinations» van de theologiëstudenten. De prijsuitdeling werd voorafgegaan door de

kell ⁵⁶ Hall (?) and Henry Leeming ⁵⁷. - When we arrived at Ushaw

plechtige viering van het vijftigjarig verblijf van Newsham te Crook Hall en Ushaw op woensdag 22 juni 1853. De leerlingen uit Do-waai waren van 1794 tot 1808 te Crook Hall ondergebracht. In 1808 verhuisden ze naar Ushaw.

Newsham had in 1819 Dr. George Brown als leraar in de wijsbegeerte opgevolgd. In 1837 werd hij tot president benoemd. Zoals de meeste doven was Newsham achterdochtig, «a difficult man, lacking in humor and of to an intensive nature», maar vooruitziend, ondernemend en koppig.

54. Daniël Lee, Esquire en eigenaar van «a Textile Mill», was een groot weldoener van het bisdom Salford. Hij schonk £ 1000 voor de St. John's Cathedral (1848-1851) steunde de Pendleton Shoals (£ 50) in febr. 1852 en hielp de kerk en de missie van St. Mary's (Swinton) stichten. De ondertekening van een akte, waarover verder, staat vermoedelijk in verband met de bouw van het nieuwe Bishop's House. Dr. Lee, of Lambeth (een broer?) had in 1857 een interview met Wiseman in verband met de «Reunion Movement» (Ward, II, bl. 489).

55. Dr. Georges Errington, geboren in sept. 1804, was een studiemakker van Wiseman te Ushaw ((1814-18) en te Rome. Onder Wiseman werd hij Vice-President van het Engels College te Rome en studiefprefect te Oscott. Op 25 juli 1851 werd hij tot bisschop gewijd en was de eerste bisschop van Plymouth. Errington was koppig, conservatief, en stond vijandig tegenover de bekeerlingen uit Oxford, tegenover de Ieren en de Romeinse devoties, door de Italiaanse Rominians en Passionisten in Engeland binnengebracht. In de brief schrijft Turner dat hij zijn vriend Errington als kandidaat voor Liverpool had voorgesteld. Sinds 11 aug. 1850 was Dr. James Sharples, coadjutor van Dr. George Brown, overleden en was nog steeds niet vervangen. Die opvolging geschiedde pas op 25 sept. 1853 en was dus te Ushaw besproken. Waarom Wiseman meende de benoeming van Errington niet te kunnen bewerken, wordt niet gezegd. In april 1855 kreeg Errington de titel van aartsbisschop van Trebizond en werd coadjutor met recht van opvolging van Kardinaal Wiseman. Nu werd hij de grote tegenstander van de vernieuwingspogingen van de Kardinaal. De vijandschap begon reeds in 1855 toen D.W. Ward, een leek, tot professor in de moraal werd benoemd in St. Edmond's Seminarie. In 1857 stelde Wiseman Manning aan tot proost van het kapittel, een benoeming waartegen Errington zich verzette. Op 22 juli 1860 werd Errington door de Paus eervol ontslagen. Deze trok zich gehoorzaam maar niet verzoend terug bij zijn vriend Clifford, bisschop van Clifton, waar hij in het Seminarie van Prior Park (Bath) theologie doceerde. Hij stierf op 19 jan. 1886. In 1860 deed bisschop Turner een vergeefse poging om zijn vrienden Wiseman en Errington te verzoenen: «The Cardinal then relates an attempt made by a common friend, Bishop Turner of Salford, to bring about a better Understanding» (Ward, II, bl. 385).

56. Dr. Richard Roskell, geboren op 15 aug. 1817 werd, zoals voorspeld door Turner, bisschop van Nottingham, 21 sept. 1853. Met Dr. Grant en Dr. Clifford woonde hij in 1864 de bisschops-wijding bij van Mgr. Faict.

we found the Cardinal ⁵⁸ there, and Drs Briggs ⁵⁹, Hogarth ⁶⁰ and Gillis ⁶¹ and 137 visitors. - A most splendid affair it was. - Functions, music, speeches plays fire works and dinners filled up the two days we were at Ushaw. On Wednesday 305 persons sat down to dinner This includes the students. The weather was beautiful and St. Cuthberts proved to the entire satisfaction of all the visitors, that as a college, it is deserving of all the praises bestowed upon it.

I saw the Manchester lads, but was pained to be told by Dr. Newsham ⁶² that Mc. Bale (?) would be sent home at the vacation and not to return. He does not give satisfaction. - He is insolent, frivolous and backward in his studies.

There were many, as you may imagine, old acquaintances at Ushaw, but of the greater part of them I knew nothing.

Lee was delighted beyond expression, and all were equally pleased with him.

Now about home affairs. - Everything remains in Statu quo, - but Mr Lee expects to sign the Deed for the new house in Salford on tomorrow. Nothing further about the new appointments of the bishops: but from a private conversation with the Cardinal, he again told me that Roskell would certainly be for Nottingham.

I strongly urged Dr. Errington for Liverpool, but the Cardinal said he did not think it possible to bring it about. I am sorry.. ^{62bis}

---

57. Hall (?) en Henry Leeming konden niet met zekerheid geïdentificeerd worden. Een zekere John Hall werd priester gewijd in 1821. was later Provost of the Chapter van Shrewsbury. Vermoedelijk gaat het hier over Henry Leeming die, zoals Daniël Lee, een rijke textielhandelaar van Manchester was en, zoals Lee, een groot weldoener van het bisdom. Ook hij schonk £1000 voor, St. John's en £50 voor de Pendleton schools. Een zekere Henry Leeming van Manchester verbleef te Ushaw van 1833 tot 1839, een andere van 1853 tot 1860.

58. Kardinaal Wiseman.

59. John Briggs was oud-president van Ushaw, Apostolisch-Vicaris van Northern District (1836) en Bisschop van Yorkshire District (1850), stierf op 4 jan. 1861. Hij aanvaardde Frans Callebert in 1848 in zijn District (Allossery, I, bl. 293).

60. Dr. William Hogarth, geboren 1786, Apostolisch-Vicaris van Northern District (1848), bisschop van Hexham en Newcastle sinds 29 sept. 1850. Ushaw lag in zijn bisdom. Hij stierf op 29 jan. 1866.

61. Dr. James Gillis, geboren in 1802, coadjutor van Dr. Carruthers, Apostolisch-Vicaris van het Eastern District of Scotland (1838) die hij in 1852 opvolgde. Stierf in 1864. De hiërarchie werd in Schotland pas in 1878 hersteld.

62. Dr. Newsham, President van het seminarie te Ushaw (1837, † 1 febr. 1863). Newsham was Wisemans leraar in de syntaxis geweest. Zie voetnoot 53.

62bis. Na de dood in aug. 1850 van coadjutor Dr. Sharples, die

Croskell ⁶³ objects to have Unsworth ⁶⁴, and here again I am puzzled what to do. I have Moriarty ⁶⁵ at St. Augustines, but I scarcely think he will answer for the place. I am more than ever convinced that it is not good policy to bring Irish priests here. Dr. Errington told me he would engage no more from Ireland. However morally good they may be, yet most of them are sadly wanting in that polish and demeanour which make the gentleman. Yet what can I do. People must have Mass and the sacraments administered. I hope you will engage me for next year two young active and good priests.

Yesterday I confirmed at Barton, and on Wednesday I open the new chapel at Halshaw.

I hope Mr. De Blon ⁶⁶ continues to improve. Your trip to Paris would no doubt have pleased you ⁶⁷.

---

in feite sinds 1843 het bestuur van het bisdom in handen had gehouden, steunde bisschop Brown de kandidatuur van Cookson, proost van het kapittel. Brown, een ijverige zielzorger maar een ziekelijke, onzekere en achterdochtige herder, vreesde nl. dat men hem opnieuw een ongewenste coadjutor zou opdringen, zoals dit het geval was geweest met Dr. Sharples. Bisschop Turner, die vreesde dat de benoeming van Cookson Liverpool voorgoed van Ushaw zou vervreemden, steunde de kandidatuur van zijn vriend Errington. Wiseman had evenwel op 3 mei 1853 de benoeming van Dr. Goss, vice-president van het Sint-Edwardscollege, goedgekeurd. Deze zou dan ook Dr. Sharples opvolgen. Hij ontving de wijding op 25 sept. 1853. Zie Milburn, *o.c.*, bl. 210-211.

63. Robert Croskell had in 1851 Turner opgevolgd als rector van St. Augustine's. De St. John's Cathedral werd op 25 juli 1851 gewijd. In tegenstelling met wat Allossery beweert, was Canon Benoit toen niet meer verbonden met St. Augustine's. Croskell was in 1842 rector geweest van St. Chad's (bouwde er de kerk). Werde later «Provost of the Chapter» en was in 1872 kandidaat voor de opvolging van bisschop Turner.

64. Unsworth ? kandidaat voor St. Augustine's. Een zekere Edward Unsworth, curate of St. Patrick's, Manchester, stierf aan de tyfus als slachtoffer van zijn naastenliefde in januari 1848. Thomas Unsworth was van 1848 tot 1851 rector van St. James the Less te Rawtenstall. In 1854 werd hij legeraalmoezenier in de Krimoorlog.

65. Michael Moriarty was stichter en rector van de kerk en missie van Patrick's (Rockdale) 1861-1897. Moriarty was een innemende en gecultiveerde Ierse priester. Hij stierf bij een verkeersongeval te Nice. Verwant met Gr. Moriarty, leraar van All Hallow's Missionary College in Ierland en bisschop van Kerry ?

66. Pieter De Blon, ° Kortrijk 1821, † Brussel 1867 (of 1868 ?) was te Brugge van 1846 tot 1848 surveillant externaat en muziekleraar. Werde priester gewijd in mei 1847. Vertrok naar Salford op 27 juni 1850 (Allossery, I, bl. 298; op bl. 338 beweert hij evenwel dat De Blon door Benoit en Vermeulen aangeworven werd in 1851).

67. Benoit is naar Parijs (zetel van de Propaganda) gereisd. Op zijn terugkeer is hij naar Vlaanderen gekomen, waar De Blon en

Pray give my compliments and blessing to Messrs De Blon and Vermeulen ⁶⁸ and not forgetting your good father. Allen ^{68bis} is quite well, so are all the other clergy in Manchester. Strickland has gone to Stonyhurst for the vacation. What is to be done? The Irish brother tells me he is going to leave them and that he has your sanction for taking that step. Braw? also leaves them next week.

Believe me, my dear Benoit, Y(ou)rs most faithfully in Xt.

† W. Turner.

10. J. Faict aan P. Benoit

Bruges, 28 Mars 1859.

Mon cher Monsieur,

Vous insinuez dans votre bonne lettre que vous croyez que vous m'inspirez de l'intérêt. Il me semble que je puis vous avouer sans détours que vous m'en inspirez beaucoup. Vous m'en inspirez d'autant plus que je crois devoir confondre en ce moment vos intérêts avec les intérêts du bien, c'est à dire, de la Religion et de Dieu. Je vous défie d'oser abandonner la pauvre église de Salford dans les circonstances que vous voulez bien me confier ⁶⁹.

J'ai exposé très exactement à Mr. le Président, mon confesseur, le *pour* et le *contre* de votre projet, en lui-même, je l'avoue, très généreux. Il m'a promi de vous répondre sous peu, dès qu'il sera rétabli de son infirmité passagère, la goutte.

Vermeulen ook hun vakantie nemen. Turner dringt er nog eens op aan om hier twee priesters voor Salford te recruteren.

⁶⁸. Pieter Vermeulen. Zie brief van het lerarenkorps van 16 november 1847. Zoals De Blon had ook Vermeulen een wisselvallig kunstenaarstemperament. In 1870 wenste hij naar het bisdom Brugge terug te keren. In een brief aan Canon Benoit van 7 oktober 1870 schrijft Mgr. Faict dat Vermeulen hier geen betrekking in het onderwijs zal aanvaarden en dat, om zinentwille, de volgorde van de pastoorsbenoemingen bezwaarlijk verbroken kan worden. In een brief aan Vermeulen van 6 oktober 1871 poogt Faict de verbitterde Vermeulen te kalmeren: *Votre lettre du 3 novembre, que je vous pardonne volontiers, me prouve à quel point votre attachement et votre mélancoïe sont capable d'atteindre...* In 1872 nam Canon Benoit Vermeulen voor enkele maanden mee naar Mill Hill. (Brieven in het Archief van Mill Hill).

^{68bis}. Fr. Allen was in 1849 rector Peacock te Bury opgevolgd; hij werd kapelaan in St. Anne's Ancoats (Manchester 1855-1865).

⁶⁹. In sept.-okt. 1852 preekte Lans voor de eerste maal voor Benoit de retraite te Liverpool. Sinds die retraite begon de angst van Benoit en zijn twijfel. Kon hij als seculier priester de evangelische raden volgen? Eerst in de retraite van aug. 1857 kon hij zijn angst enigszins verdrijven met de gedachte «quod nunc sum ubi Deus me vult esse». Toch bleef hij onbeslist of hij de evangelische raden zou volgen in de wereld «juxta P. Spencer». In jan. 1858 bezwoer hem Lans om in een klooster te treden «ut serius meae salutis provide-

En ce qui me concerne, je demande à vous avouer que vos conseillers les R.R.P.P. Lans ⁷⁰ & Spencer ⁷¹, tout saints que je les conçois, ne sont et ne peuvent être désintéressés. Je vous dirai en second lieu, qu'une fois votre noviciat écoulé, vous trouveriez une responsabilité peut-être beaucoup plus grande que celle que vous portez à présent, et une direction personnelle moins efficace.

Je vous parle si rondement parce que de tous les motifs que je connais, il n'en est pas un seul qui ne plaide hautement contre votre départ.

---

rem». In de brief van maart '59 bezweert Faict zijn oud-penitent op zijn post te blijven... Eerst in de retraite van sept. 1868 schrijft hij: Non superest mihi dubium quin sim ubi Deus me vult esse». De tegenkanting vanwege Engelse priesters schijnt het verlangen naar het kloosterleven niet te hebben beïnvloed. (cfr. *Biekorf* 1966, bl. 348: brief van Mussely aan Slosse). Die tegenkanting wordt nergens vermeld in Benoits aantekeningen bij zijn retraites (handschrift van 1842 tot '88, 79 bl.).

70. John Baptist Lans, redemptorist, werd in 1846 tot priester gewijd. Verbleef eerst in Bishop Eton Monastery te Liverpool. In 1867 werkte hij in St. Mary's, Chapham London. Stierf op 31 maart 1886 in Bishop Eton Monastery. In 1857 had hij uit Liverpool de Brugse Redemptoristinnen uitgenodigd om op zijn missie een stichting te beginnen. Zie brief van Malou aan de Redemptoristinnen in juni 1857 (Acta in BAB).

71. Georges Spencer in 1799 te Althorp geboren en overleden in 1864. Studeerde te Eton en in Cambridge. Zijn vader, Earl Spencer, bestemde hem, als jongste van zeven kinderen, tot de geestelijke stand. In 1823 was hij «curate» te Great Brington, en ontving het volgende jaar de wijding in de Anglicaanse Kerk. Een ontmoeting te Leicester met Caestryck O.P. uit Poperinge, die tijdens de Franse Revolutie naar Engeland gevlucht was, was «decisive» voor zijn bekering (Denis Gwynn, *The Second Spring*, bl. 32). Bishop Walsh stuurde hem in 1830 naar het Engels Seminarie te Rome, waar hij Wiseman als Rector kreeg en vriendschap sloot met de passionist Barberi (Dominicus). Daar ook werd hij door Walsh tot priester gewijd. In 1846 trad hij in de orde der Passionisten, waarvan Father Dominicus Prior geworden was. In de dertiger jaren had hij met zijn vriend Ambrose Phillipps te Parijs een bezoek gebracht aan Lord Clifford. Deze bracht hem bij de Franse aartsbisschop. Tijdens dit onderhoud ontstond bij Spencer het idee van een «Crusade of Universal prayer for the Conversion of England» waarvan sinds 1839 en vooral sinds 1845 Wiseman een krachtige propagandist in het buitenland werd. Benoit bewaarde een viertal brieven van deze grote apostel. Een brief van 17 januari 1859 handelde over Benoits eventuele intrede in het klooster. Op 20 december 1860 meldde hij uit Dublin dat hij kwam preken in St. John's Cathedral (Salford). Op 18 november 1862: een aankondiging van zijn kruistocht te Salford voor de bekering van Engeland. Op 5 juli 1862 meldde hij zijn overkomst uit Ierland om gebeden te vragen voor zijn kruistocht.

Veillez offrir mes hommages respectueux à votre vénérable Evêque et croyez moi.

Votre très affectonné en J.C.

J. Faict, vic. gén.

11. *J.B. Malou, bisschop van Brugge,
aan W. Turner, bisschop van Salford*

Bruges, le 19 Juillet 1859.

Monseigneur,

Que je serais heureux de pouvoir adresser à votre Seigneurie, le prêtre supplémentaire qu'elle me demande; mais hélas, ce prêtre je ne l'ai point ⁷² !

Si jamais, dans d'autres circonstances je puis lui procurer des coopérateurs dans ses travaux apostoliques, je ne manquerai pas de le faire.

L'établissement d'un séminaire Anglais à Bruges pourra contribuer puissamment à former de bons missionnaires pour l'Angleterre. Déjà les premiers débuts promettent de bons résultats.

J'apprends avec plaisir de votre Grandeur, que le clergé anglais professe des sentiments de charité, de respect et de véritable fraternité pour les ecclésiastiques qui leur viennent de la Belgique. Cette disposition ne peut qu'encourager nos jeunes prêtres que le ciel appelle aux missions d'Angleterre.

Recevez, Monseigneur, l'hommage de mon profond respect et de mon affectueux dévouement.

† J. B. Evêque de Bruges.

A Mgr. Turner, Evêque de Salford.

12. *Dr Brown aan P. Benoit*

The Very Rev. Canon Benoit

Liverpool, September 8 - 1859

My dear Very Rev. Friend,

I fear you met with no success in your endeavour to procure for me one or more Belgian Priests ⁷³. It was a great disappointment

72. Mgr. Turner schijnt geen bepaalde priester gevraagd te hebben. De verwijzing naar het Engels Seminarie te Brugge wijst er wel op dat de Brugse bisschop niet erg geneigd is nog eigen leraren af te staan, ook niet als zij - en dit was toen wel het geval met Gezelle - er hem bij herhaling om verzochten (zie brief van juli 1859). Mgr. Turner zal voortaan niet meer persoonlijk bij Malou aandringen, maar de recrutering van Westvlaamse priesters voor Engeland volledig overlaten aan zijn vicaris-generaal Benoit, en dit het liefst door de bemiddeling van Faict.

73. In BAB werd er geen aanvraag van Benoit voor de bisschop van Shrewsbury teruggevonden. Vermoedelijk was Canon Benoit op

to me that I could not meet you in Manchester, as I might have obtained some useful information. If the want of acquaintance with English created a difficulty, this might soon be removed by the Priest being placed for a few months in my Cathedral Monastery near Hereford ⁷⁴ which the Comm(issione)r (?) is to enter about the middle of febr.

Believe me, with best wishes, my dear very Rev. Friend,

Yours sincerely in C(hristo) ?

† P. J. Brown ⁷⁵

I shall be till (?) Tuesday at Acton Burnell Park ⁷⁶, Shrewsbury.

13. *J.B. Malou, bisschop van Brugge, aan P. Benoit*

Bruges, le 25 Janvier 1860.

Monsieur,

Une suite de difficultés inextricables qui semblaient compromettre l'existence même de la Communauté des Frères Xavériens, a déterminé le Frère Rycke, supérieur actuel, à donner sa démission et à provoquer l'élection d'un nouveau frère supérieur général.

Avec une louable abnégation il a voulu se sacrifier au bien général, en devenant simple frère, et en se soumettant d'avance, au supérieur qui sera choisi.

Pour calmer l'agitation qui a eu lieu dans la communauté de Bruges, je viens de procurer aux Frères une bonne retraite, à la suite de laquelle, je ferai faire l'élection du supérieur général.

Je désire que les frères d'Angleterre y prennent part.

Ayez la bonté de leur faire savoir que le frère Rycke ⁷⁷ a déposé librement sa charge et qu'il désire un nouveau supérieur. Engagez-les

8 sept. reeds terug van zijn jaarlijkse vakantiereis en had hij de aanvraag mondeling te Brugge gedaan. Elke vraag naar priesters schijnt in 1859 door Mgr. Malou ongunstig beantwoord te zijn. Op 21 april antwoordt Malou aan Benoit dat hij graag priesters zou afstaan, maar de voorgestelde kandidaat is ongeschikt. Op 19 juli kan Mgr. Turner geen supplementaire priester verwachten. Op 21 sept. vroeg Mgr. Manning tevergeefs om een Vlaamse priester.

74. Hereford: nu in het aartsbisdom Cardiff (vóór 1916 nog bisdom Newport).

75. James Brown, geboren op 11 jan. 1812, werd op 27 juli 1851 tot bisschop van Shrewsbury gewijd. Hij overleed op 14 okt. 1881. Na het herstel van de hiërarchie werden drie bisdommen door een bisschop Brown bestuurd: George Brown in Liverpool, Thomas Brown, O.S.B. in Newport en James Brown in Shrewsbury.

76. Acton Burnell: ten Zuiden van 't bisdom Shrewsbury.

77. Theodore Ryken, ° Elshout (Nederland) 1797, † Brugge 1871. Stichtte in 1839 de Broeders Xaverianen. De Xaverianen kwamen op 27 april 1848 naar Engeland en vestigden zich, na een bezoek bij Benoit, te Bury (bij Manchester). In 1850 openden zij een school op St. Augustine's, de parochie van pastoor Turner en Benoit. Dat

à prier pendant trois jours, et a m'envoyer ensuite leurs voix ou suffrages, indiquant le frère qu'ils croient le plus digne et le plus capable de remplacer le frère Rycke.

Comme l'élection aura lieu immédiatement après la retraite qui sera donnée, ici, il faudrait que les suffrages des frères d'Angleterre me parviennent dans huit ou dix jours au plus tard. Je compte sur votre obligeante intervention pour conduire à bonne fin cette affaire importante et délicate.

Les désirs de Mr. Gezelle ont été soumis à un nouvel examen. Il sera impossible d'y avoir égard avant la fin de l'année scolaire. Plus tard nous verrons ⁷⁸.

Vous aurez sans doute déjà appris que Mr. Sutton a acheté un terrain de sept hectares pour y bâtir le séminaire anglais, et que déjà les premières esquisses des plans de construction lui ont été présentés.

Recevez, Monsieur le vicaire-général, l'assurance de mon profond respect et de mon dévouement affectueux.

† J. B. Evêque de Bruges.

A Mr. Benoit, vic. gén. de Mgr. l'Ev. de Manchester.

14. J.B. Malou, bisschop van Brugge, aan P. Benoit

Bruges le 12bre 1861.

Mon cher Monsieur,

La disette de sujets que j'éprouve en ce moment, ne me permettra point d'accorder à Mr. Vandestichelen ⁷⁹ le congé qu'il m'a demandé. Il y a plus de quinze jours qu'il en est informé.

Benoit wel degelijk de hand had in de stichting van Bury, kan men uitmaken uit de brief XV van Broeder John, brief bewaard in het Generaal Archief der Xaverianen te Rome: «At that time (1848) Br. Francis (Ryken) corresponded with the Rev. P. Benoit, a Belgium (sic) priest who was stationed at St. Augustine's church, Grandly Row Manchester England». De meeste stukken over de stichtingsperiode te Bury zijn, bij de opstand van de Broeders tegen hun Stichter, in 1860 op de brandstapel verloren gegaan. Alleen de uitgaande stukken werden bewaard. Over de opstand der Broeders, zie: Broeder Aubert, *March On*, Boston, 1961, bl. 177-182.

⁷⁸. Gezelle had o.i. reeds vóór de vakantie 1859 om zijn exeat gevraagd. Het is merkwaardig dat het ontwijkend antwoord van Malou aan Benoit opnieuw onmiddellijk wordt gevolgd door nieuws over het Engels Seminarie. Voor de correspondentie van en omtrent Gezelle in verband met zijn drang naar Engeland: zie o.a. A. Viaene in *Biekerf* 1950, bl. 121-134 en onze bijdrage in *Vlaanderen* 1966, bl. 30-33.

⁷⁹. Bruno Vander Stichele, kanunnik, ° Wevelgem 1836, † Newcastle 1885. Leraar Franse klassen (1859), surveillant (1861-1864) in het St.-Lodewijkscollege te Brugge. Omtrent nieuwjaar 1862 moet Benoit om een exeat voor Vander Stichele verzocht hebben. In een

Pour aller vous rejoindre, Mr Dumélie ⁸⁰ n'attend plus que le consentement de son tuteur qui fait quelques difficultés. Mais j'espère que je les surmonterai, dans un entretien que ce tuteur m'a demandé, et qui aura lieu au premier jour. Si je ne me trompe, votre excellent Evêque peut compter sur Mr. Dumélie, avant la fin du mois.

Je comprends parfaitement le besoin immense de sujets que l'Eglise catholique en Angleterre éprouve en ce moment, et je serai toujours disposé à y satisfaire, dans les limites de mes forces.

Trois de mes jeunes sujets entrent cette année au séminaire américain de Louvain, et 4 ou 5 au séminaire anglais de Bruges. Je remercie le ciel de m'avoir accordé une aussi belle part dans l'œuvre des missions catholiques hors de ce pays ⁸¹.

Présentez, je vous prie, mes sincères hommages à Monseigneur l'Evêque de Salford, et recevez l'assurance de mon affectueux dévouement.

† J. B. Evêque de Bruges.

A Mr. Benoit, grand Vicaire de Mgr de Salford.

---

brief van 15 januari 1862 antwoordt Malou dat hij geen enkele priester kan missen, maar «soyez convaincu qu'il m'en coûte beaucoup de ne pouvoir satisfaire au désir si légitime de votre vénérable Evêque; et dites-lui, de ma part, que je laisserais partir M. Vander Stichele, dès que je le pourrai» (BAB. Acta). Het duurde nog tot augustus 1864 vooraleer hij een exeat kreeg, maar dan voor het bisdom Hexham en Newcastle. Zijn broer Leo was in 1850 naar Engeland vertrokken, waar hij in 1851 de wijding ontving. (Allossery, I, bl. 333-334.) Als redemptorist preekte hij in 1867 voor Benoit de retraite in het klooster te Liverpool.

80. Leopold Dumélie, ° Poperinge 1834, † Kortrijk 1878. Leraar te Diksmuide 1858-1860, te Roeselare 1860-1861. Verkreeg toelating om te vertrekken op 20 september 1861 (Acta), vertrok naar 't bisdom Salford op 8 oktober 1861, maar bleef geïncardineerd in 't bisdom Brugge tot 4 jan. 1865 (datum van exeat). Was een Gezellevriend in 't Groot Seminarie (Baur, bl. 70). Op 4 december 1860 schrijft Ed. Huys aan Gezelle: Vous savez que Golden est ici, il va à la chambre de Mr. Dumélie (qui demeure dans votre chambre) comme les Anglais allaient chez vous ou chez Mr. Algar (Jub. Br., II, bl. 100).

81. Zoals in de brieven van 19 juli 1859 en van 23 januari 1860 is hier opnieuw sprake van het Engels Seminarie te Brugge en ook van het Amerikaans College te Leuven. Malou is tevreden te kunnen meedelen dat een vijftal van zijn seminaristen in het Engels Seminarie en drie in het Amerikaans College zullen binnentreden.

Oorkonden en Mededelingen

TWEE AKTEN OVER DE VERKOOP VAN DE HEERLIJKHEID TILLEGEM

1285

Uit de nagelaten papieren van onze grote Westvlaamse toponymist Dr. Karel de Flou († 1931) ontving ik een aantal veertiende eeuwse charters en zeventiende eeuwse afschriften ervan over stichtingen bij de H. Geesttafels van talrijke kerken uit het graafschap Vlaanderen, gefundeerd door de Brugse poorter Daniël Coudekueken tussen 1360 en 1374. Bij deze charters bevonden zich ook drie charters over de heerlijkheid Tillegem te St.-Michiels, namelijk twee akten over de verkoop van deze heerlijkheid in 1285 en een akte van 1366, waarbij een allodiaal goed veranderd werd in leengoed afhagende van het hof van Tillegem.

De twee akten van verkoop tonen de verarming van een deel van de adel in de XIIIe eeuw. De verkoop geschiedde immers « par distrace de povretej »¹.

De verkoop van de heerlijkheid werd vastgelegd in twee akten. De eerste van juli 1285 is de eigenlijke verkoopakte ; de tweede akte, van september 1285, is een vidimus afgeleverd door graaf Gwijde van Dampierre, waarbij hij de verkoop bevestigt. Het ging hier immers om een belangrijke heerlijkheid die ook de hogere rechtsmacht bezat.

Tillegem hing af van de heerlijkheid Voormezele bij Ieper. De akte werd dan ook verleden voor de heer van Voormezele, « Jehan sire de Ghistele, de Formeseles et de le Wastine ».

In 1285 behoorde de heerlijkheid Tillegem aan Jan van Tillegem, zoon van ridder Walter van Wartebeke en echt-

---

1. Over de verarming van de adel, zie E. Warlop, *De Vlaamse Adel vóór 1300*. Handzame, 1968, Deel I, pp. 351-360. Alsook E. I. Strubbe, *Egidius van Bredene (11..-1270). Grafelijk ambtenaar en stichter van de Abdij Spermalie*, Brugge, 1942, pp. 58-63. En J. Sabbe, *De ondergang van twee Vlaamse adellijke Geslachten uit de 14e eeuw: de Heren van Wessegem en van Praet*, in *Handelingen van de Société d'Emulation*, 1966, pp. 5-6 en 16-20.

genoot van Peronele, waarvan de familienaam niet wordt aangegeven.

Voor de verkoop werd door de leenheer aan Jan van Tillegem en aan zijn vrouw Peronele een « avoué » of wettelijke voogd toegewezen in de persoon van Huon Scote de Grammine.

De leenheer Jan van Gistel werd bijgestaan door zijn twee broeders Rogier en Willem, en door verscheidene van zijn leenmannen : Jeffrois de Rainsières, die tevens een rechtstreeks leenman was van de graaf van Vlaanderen, Jehan li Moir baljuw van Voormezele, Henri Slaffe, Masin Minne, Willaimes de Berghes de jonge, Willaime Gherbode, Wautier de Courtrai en Jehan de le Beke.

Nadat deze personen zich hadden overtuigd dat de verkoop van de heerlijkheid noodzakelijk was geworden om reden van de armoede (en de schulden) van Jan van Tillegem, mocht Tillegem met al zijn voorrechten, zijn onroerende goederen en alles wat ermede samenging, verkocht worden aan Jan Hubrecht, poorter van Brugge, voor achthonderd ponden Vlaamse munt, die terstond werden betaald. Dit geld werd o.m. gebruikt om de schulden te betalen.

Vooraleer de verandering van eigenaar doorging was de verkoop driemaal om de veertien dagen aangekondigd geweest in de zondagsmis binnen de kerk van St.-Michiels bij Brugge, onder welke parochie Tillegem lag.

Met toestemming van hun « avoué » droegen Jan van Tillegem en zijn vrouw de heerlijkheid over in de handen van de leenheer Jan van Gistel, ten dienste van Jan Hubrecht. Daarop werd door de aanwezige leenmannen een vonnis uitgevaardigd waarbij Jan van Tillegem noch zijn nakomelingen ooit nog iets van de goederen of van de rechten van de heerlijkheid zouden mogen terugeisen. De heer van Gistel stelde daarop de heerlijkheid in handen van Jehan li Moir, baljuw van Voormezele, ten dienste van Jan Hubrecht en van zijn afstammelingen.

Waarop Peronele van Tillegem onder eed verklaarde dat haar echtgenoot Jan van Tillegem haar de nodige inkomsten verzekerd had op zijn leen te Lampernisse, dat hij hield in leen van Ghiselin de Bavinchove. Dit leen bracht 35 pond per jaar op. En ook zij verzaakte onder eed aan alle rechten op Tillegem.

Daarop verklaarden Jan en Peronele van Tillegem onder eed, ook in naam van hun afstammelingen, dat ze het

vonnis van de verkoop van de heerlijkheid Tillegem onder geen enkel voorwendsel ooit zouden betwisten in rechte, zelfs niet met tussenkomst van de Paus of van de Koning van Frankrijk, ook niet wanneer de wetgeving op de lenen mocht gewijzigd worden.

Jan van Gistel verklaarde daarop dat Jehan li Moir, baljuw van Voormezele, de heerlijkheid Tillegem met alles wat erbij behoorde, had overgedragen aan Jan Hubrecht en aan dezès nakomelingen. Dit geschiedde op het kasteel van Wijnendale aan het hof van de graaf van Vlaanderen, en in aanwezigheid van de volgende personen door de graaf afgevaardigd: Zeger van Belle, maarschalk van Vlaanderen, Boudewijn van Quaedyper, de jonge, ridder Jehan Reffin, Jeffrois de Rainsières, Simon Lauwars, Eustasse Hauweel en Kersteloet Duninc, leenmannen van de vorst.

Als poorters van Brugge konden Jan Hubrecht en zijn afstammelingen moeilijk zekere feodale verplichtingen van de heerlijkheid Tillegem vervullen. Daarom werden zij door de leenheer Jan van Gistel ontslagen van militaire dienst, van de verplichting te zetelen in het leenhof van Voormezele, alsook van andere leendiensten. Zij bleven echter verplicht de leenrechten te betalen bij iedere verheffing van de heerlijkheid Tillegem, alsook een denier op St. Jansdag (24 juni), iedermaal dat zulks gevraagd werd. Voor de vrijstelling van de meeste leenverplichtingen betaalde Jan Hubrecht nog 200 pond.

Daarna vroegen Jan van Gistel, Jan van Tillegem en zijn vrouw Peronele aan de graaf van Vlaanderen dit alles te willen goedkeuren. Waarop de aanwezige leenmannen van de graaf alsook deze van de heer van Voormezele hun zegels hechtten aan de verkoopakte.

En tot slot, hechtte ook Jan van Voormezele, neef van Jan van Gistel, die zekere rechten bezat op de heerlijkheid Voormezele, zijn zegel aan de akte.

De nieuwe leenheer van de heerlijkheid Tillegem, Jan Hubrecht, was een rijke Brugse poorter. In 1292 maakte hij deel uit van de hoogste (rijkste) klasse van de poortelijke ruitèrij te Brugge, waarvan de leden ten minste 3000 pond moesten bezitten².

2. J. De Smet, *De inrichting van de poortèrijke ruitèrij te Brugge in 1292 en haar indeeling in gezindbeden in 1302*, in *Verslagen en Mededeelingen van de Koninklijke Vlaamsche Academie (Gent)*, 1930, p. 502.

In 1302 had hij de partij gekozen van de koning van Frankrijk. Zijn bezittingen werden onder sekwester geplaatst. Deze bezittingen lagen toen overal verspreid in het Brugse Vrije en brachten in 1302 : 209 lib. 13 sch. 3 den. parisis op³. Van de heerlijkheid Tillegem wordt geen gewag gemaakt.

J. DE SMET

I

1285 juli.

Jan van Tillegem en Peronelle zijn vrouw verkopen de heerlijkheid Tillegem aan Jan Hubrecht, poorter van Brugge.

Origineel op perkament (H. 427 mm., B. 562 mm.).

Vermeld bij A. Sanderus, *Flandria Illustrata*⁴.

Van de oorspronkelijke zestien zegels is alleen het zegel bewaard van Jan van Gistel, heer van Voormezele. Dit zegel in bruin was, is bevestigd met een koord uit bruine zijde.

Nous Jehans, sires de Ghistele, de Formeseles et de le Wastine, chevaliers, faisons savoir à tous ke Jehans de Tillingheem, fieus jadis mon singnuer Wautier de Wartenbeke, chevalier, et doumoisele Peronele sa feme, par l'assent et l'auctoritei Huon Scotte de Grammine, qui pour chou faire lui fu donneis à avouei de nous, ainsi comme mes sires Rogiers de Ghistele et mes sires Willaimes de Ghistele, chevalier, no frère, Jeffrois de Rainsières, Henris Slaffe, Jehans li Moir, Massins Minne, Willaimes de Berghes li jovénes, Willaimes Gherbode, Wautiers de Courtrai et Jehans de le Beke, no houme fièféi, sour chou de nous souffissaument coniuéréi et semons, tiesmoignèrent et congneurent, toute la haute justice, toute le singnorie, toutes les tieres, les ewes, les boois, les houmages et les rentes de Tillingheem, et toutes les droitures qui à ce fief apartiennent en queles choses et en quel lieu k'eles soient et gisent, k'il tenoit et tenir soloit de nous en fief à tout la manage k'il i tenait et avoit ou tenir et avoir soloit, vendirent et ont vendu, par destrace de povretéi, ki no houme devant dit souffissaument de nous sour

3. J. Colens, 1302. *Le compte communal de la ville de Bruges*, in *Annales de la Société d'Emulation*, 1866, pp. 21, 23, 26, 27, 34, 37-39, 41, 46, 51 en 222. Zie ook mijn bijdrage: *De verkoop van de heerlijkheid Tillegem in 1285*, in *Het Brugs Ommeland*, 1965, pp. 66-73.

4. Amsterdam, 1735, Deel II, p. 199: « In litteris Joannis Ghistellensis domini de Voormezele ad annum 1285 legitur Johannes de Tillegem eques, filius Walteri de Wachtenbeke equitis, qui praefatum dominium vendidit Joanni Huberto, approbante rem illam Guidone Flandrorum Comite, quas originales vidi ».

chou coniuéré et semons, congnoissoient et disoient k'il l'avoient si grande ke par povreté lor convenoit faire le dit vendage ou pis faire, à Jehan Hubrecht, bourgeois de Bruges, pour wijt cens livres de le monoie de flandre, ke cis Jehans Hubrechts lor a en boins deniers et bien contés, plainement et entièrement paijés. Les quels deniers il ont tous mis et convertis en lor commun proufit apparant si comme il congneurent pardevant nous et pardevant nos houmes devant dis et dont il se tenoient et tiennent bien assols et appaijés. Et fais sour chou souffissaument trois bans par trois quinzaines as us et as costumes dou paijs en le glise saint Michiel daleis Bruges, en qui paroche cis fiès à toutes ses apartenanches et droitures gisoit et gist, par le tiesmoign et le congnoissance de nos dis hommes sour chou de nous souffissaument coniuérés et semons. Le dit fief et toutes les apartenanches et les droitures à ce dit fief raportèrent Jehans de Tillingheem et doumoisele Peronele sa feme par l'assent et l'auctorité Huon Scotte de Grammine sen avouéi devant dit, en no main et le werpirent et enissirent bien et à loy à oes Jehan Hubrecht devant dit et en fissent tant ke no houme devant dit, sour chou souffissaument de nous coniuéré et semons, disent par iugement k'il en avoient tant fait k'il, ne lor hoir, n'i porront iamès nul droit demander ne reclamer, ne au dit fief, ne as dites apartenanches et droitures revenir. Et quant il avoient chou fait bien et à loy, si comme dit est, nous, le dit fief, les droitures et les apartenanches devant dites rendimes et dounames à Jehan le Moir, nostre baillieu de Formeseles devant dit, et l'en ahiretames bien et à loy à oes Jehan Hubrecht devant dit, à tenir dou dit Jehan Hubrecht et de ses hoirs perpétuellement en fief de nous et de nos hoirs et de nos successuers par l'enseignement et le jugement de nos houmes devant dis sour chou souffissaument de nous coniuérés et semons. Et a la dite doumoisele Peronele affirméi et affirme par sa foi et par sen sairement k'ele sour chou a fait sour les sains ewangilles corporelment, et congnoist et a recogneue pardevant nous et nos houmes devant dis, ke Jehans ses barons devant dis lui a fait souffissant assenement sour sen fief de Lampernesse, k'il tient en fief de Ghiselin de Bavinchove, li quels fiès vaut entour trente et chunc livres l'an, pour le werp et le vendage devant dit, dont ele se tenoit plainement et entièrement appaijé par sa foy et sen sairement devant dit. Et a recogneue et recongnoist par les dis foi et sairement ke forche, ne déchèvemens, ne puers, ne boisdie ne l'a amenéi à chou faire, ains en renonche quant à tout chou ke ci ens est contenu et escrit, à tous drois ki dient ke feme ne se puet obligier pour autruy, ne pour son mari, ne pour lui avokes son mari, soit en escrit u sans escrit, et espéciaument à l'exception de velleijen, à tous drois, loys, costumes et usages ki

lui ou ses hoirs ou ses successuers porroient aidier pour réclamer ou querre par lui ne par autrui, riens ens es choses devant dites. Et promettent loiaument et ont encounuet Jehans de Tillingheem et doumoisele Peronele sa feme, par l'assent et l'auctorité. Huon sen avouéi devant dit, au dit Jehan Hubrecht et à ses hoirs et à ses successuers pour eaus et pour lor hoirs et pour lor successuers, par foi et sairement, k'il sour chou ont fait corporelment sour les sains ewangilles, k'il ne querront jamès art, matière ou engien, par eaus ne par autrui, par quoi il ou autres viegnent ne ne fachent jamès contre aucune des convenenches qui en ces présentes lettres sont contenues et écrites, ains les tenront et aempliront bien et loiaument il et lor hoir et chou ne l'airont il pour chose qui est avenue, ne qui avenir puist. Et en renonchant par le dit foi et sairement à toutes exceptions et bares de plait, à exception de monoie nient contéie ou nient baillie ou nient recheute, et del droit pris dou marchiét nient délivréi ou nient pajét, à tous privilèges de crois dounéie ou à douner, à toutes aiues de sainte glise et de loy mondaine, à toutes grâces, lettres, indulgenses et respis de l'apostole ou de ses legas ou dou roi de Franche ou d'autrui, ki ke ce soit, dounéies ou à douner, à toutes loys, drois et franchises qui porroient estre dounéies à chevaliers ou à autres gentieus gens, à toutes constitutions vieses et nouveles et à toutes autres choses, coustumes et avantages qui à eaus ou à lor hoirs ou à lor successuers porroient aidier et valoir pour venir encontre ces présentes lettres ou encontre les convenenches qui i sont contenues et écrites, et au dit Jehan Hubrecht ou à ses hoirs ou à ses successuers gréver ou nuire, lesquelles convenenches, et nouméiement toutes les choses devant dites ensi comme eles sont en ces présentes lettres contenues et écrites et comme eles sont faites et ordenéies ont il proumis et promettent pour eaus et pour lor hoirs et pour lor successuers pardevant nous et nos houmes devant dis, à Jehan Hubrecht, à ses hoirs et ses successuers devant dis, par lor fois et par lor sairemens et sour le foi k'il doivent à no très-noble et trèschiër singnuer Guion conte de Flandre et marchis de Namur et à nous, à tenir fermes et estables à tous jours bien et loiaument sans venir encontre par eaus ne par autrui en tout ne en partie et à warandir perpétuellement et entièrement bien et à loy encontre tous. Et nous Jehans sires de Ghistele, de Formeseles et de le Wastine, chevaliers devant dis, faisons encore savoir à tous ke Jehans li Moirs, nos baillieus de Formeseles devant dis, le rendage, le dounison et le werp ke nous lui fesismes des choses devant dites à oes Jehan Hubrecht devant dit, si comme desuere est dit, rendi, douna et werpi entièrement à ce meisme Jehan Hubrecht sans rien retenir es choses devant dites. Et ce fist il à Winendale en la court

no trèsnoble et trèschier singnuer Guion conte de Flandre et marchis de Namur devant dit, en la quele court nos dis sires li cuens nous presta lieu pour chou faire et au lieu prester, et à chou faire souffissaument bien et à loy furent mes sires Soyhiers de Baillioel, chevaliers, marescheaus de Flandre, mes sires Bauduins li jovènes de Quaetypre et mes sires Jehans Reffins, chevalier, Jeffrois de Rainières, Symons Lauwars, Eustasses Hauwel et Kerstelot Duninc, houme no singnuer le conte devant dit et no houme devant nomé. Et ce fut fait bien et à loy par le jugement et l'ensaignement d'eaus, sour chou souffissaument coniuérés et semons.

Et nous Jehans sires de Ghistele, de Formeseles et de le Wastine devant dis, quitames et quitons au dit Jehan Hubrecht et à ses hoirs pour nous pour nos hoirs le dit fief de ost, de chevauchie et de venir à nos plais et de tous services de fief quel k'il soient et estre puissent, sauf chou ke il et si hoir après lui seront tenu à nous et à nos hoirs après nous, appaijer dou dit fief droit relief as us et as coutumes k'on paie reliès des fiès en la tiere de Flandre et un denier de la monoie de Flandre le jour de le Nativité saint Jehan Baptiste pour offrir quant il en seront requis ou semons de nous ou de nos hoirs sans mal engien parmi deus cens livres de la dite monoie de flandre ke cis Jehans Hubrechs a paijés à nous en boins deniers et bien contéis, dont nous nous tennons bien assols et appaijés pour faire la quitance devant dite, la quele quitance nous promettons et avons enconuent pour nous et pour nos hoirs et pour nos successuers loiaument et en bonne foi et sour le foi ke nous devons à nos trèsnoble et trèschier singnuer le comte devant dit, à tenir au dit Jehan Hubrecht à ses hoirs et à ses successuers fermes et estables à tous jours bien et loiaument sans venir encontre en tout ne en partie et à warandir perpétuellement et entièrement bien et à loy encontre tous.

Et nous Jehans sires de Ghistele, Jehans de Tillinghem et Peronele sa feme devant dit prions à nos trèsnoble et trèsnoble singnuer Guion conte de Flandre et marchis de Namur devant dit k'il toutes les choses qui ci ens sont contenues et ecrites voellie gréier, louer, approuver et confirmer par ses lettres pendans et faire tenir fermes et estables. Et nous Jehans sires de Ghistele devant dis, prions as houmes no singnuer le conte et à nos hommes devant dis, et nous Jehans de Tillinghem et Peronele sa feme devant dit prions ausi as dis hommes k'il à ces présentes lettres mettent lor saiaus en tesmoignage de chou k'il furent as choses ci ens contenues et ecrites et k'eles furent bien et à loy parfaites et acomplies si comme ci ens est escrit et deviséi.

Et nous Jehans sires de Ghisteles et Jehans de Tillinghem devant dit, et nous houme mon singnuer le conte de Flandre, et nous

houme mon singnuer de Ghistele devant dit, à la requeste et à le prière mon singnuer de Ghistele, Jean de Tillingheem et doumoisele Peronele sa feme devant dis, avons mis nos propres saiaus à ces présentes lettres en tesmoignage, recognissance et confirmanche perpétuel de toutes les choses qui ci ens sont contenues et escrites. Et jou Peronele feme Jehan de Tillingheem devant dite, pour chou ke je n'ai mie propre saiel, use je à ces présentes lettres des saiaus mon singnuer de Ghistele et Jehan de Tillinghem mon baron devant dis, et jou Jehans de Formeseles, niés mon singnuer de Ghistele devant noméi, pour chou ke je sui assenéis sour les biens de Formeseles, dont le dis fieus muet, et pour chou ke les choses devant dites sont faites par mon assent et par ma volentéi, ai jou mis mon saiel à ces présentes lettres qui furent faites et dounées en l'an de grâce mil deus cens quatre vins et chunc, el moys de jule.

II

1285, september.

Vidimus van de voorgaande akte door Gwijde van Dampierre, graaf van Vlaanderen.

Origineel op perkament (H. 516 mm., B. 432 mm.).
Twee fragmenten van het zegel van Gwijde van Dampierre in groen was en bevestigd met een bruine zijden koord.

Nous Guis cuens de Flandre et marchis de Namur, faisons savoir à tous ke nous les lettres nostre chier et foiable Jehan singnuer de Ghistele, de Formeseles et de le Wastine, chevalier, Jehan de Tillenghem et Jehan de Formeseles, sélécies de lor saiaus et des saiaus de nos houmes et des houmes mon singnuer Jehan devant dit, avons veues saines et entières en ceste fourme :

Nous Jehan sires de Gistele, de Formeseles et de le Wastine, chevaliers, faisons savoir à tous ke Jehans de Tillenghem, fieus jadis mon singnuer Wautier de Wartenbeke, chevalier, et doumesele Peronele sa feme...

...Et jou Jehans de Formeseles, niés mon singneur de Ghistele devant nomméi, pour chou ke je suis assenéis sour les biens de Formeseles dont le dis fiés muet, et pour chou ke les choses devant dites sont faites par mon assent et par ma volentéi, ai jou mis mon saiel à ces présentes lettres qui furent faites et dounées en l'an de grâce mil deus cens quatre vins et chunc, el moys de jule.

Et nous Guis, cuens de Flandre et marchis de Namur devant dis, à la requeste et à la prière de nostre chier et foiable Jehan singnuer de Gistele, chevalier, Jehan de Tillenghem et doumesele Pieronele

sa feme devant nouméi, gréions, louons, approuvons et confirmons toutes les choses devant dites et les prometons à faire tenir fermes et estables si comme sires de la tiere encontre tous. En tiesmoignage de ces lettres séeleées de nos saiel, faites et dounées en l'an de grâce mil deus cens quatre vins et chunc, el moys de septembre.

HET ONTSTAAN VAN HET LEENHOF 'S HEER BOUDEWIJNSBURG EN DE BRUGSE POORTERS- FAMILIE DE VOS

Sedert dr. J. De Smet en H. Stalpaert in 1950 een uitvoerige monografie aan Assebroek hebben gewijd, zijn wij over de verschillende historische aspecten van deze Brugse randgemeente goed ingelicht. Dit geldt b.v. voor het leenwezen en de sporen die het in latere eeuwen in de streek heeft nagelaten. Naast de gewone lenen bestonden er op Assebroek in het feodale tijdperk vier leenhoven die afhingen van het Leenhof van de Burg van Brugge: Assebroek, 's Heer Boudewijnsburg, Zevekote en ter Lake. Deze laatste twee hebben echter vrij spoedig hun achterlenen verloren en zijn naderhand gewone lenen geworden, alhoewel zij de titel van leenhof behielden ¹.

Toch zijn enkele punten, vooral in verband met de oorsprong van sommige leengoederen onopgehelderd gebleven. Dit is o.m. het geval met 's Heer Boudewijnsburg (nu hofstede: de Zeventorens) waarvan de feodale duiventoren nog steeds bestaat. Gelet op de naam mag het zeker niet in verband worden gebracht met één of ander graaf van Vlaanderen die de naam Boudewijn droeg. Dadelijk dient opgemerkt dat 's Heer Boudewijnsburg — later ook Raubdenburg genaamd — als leen pas... in de 2de helft van de 14de eeuw is ontstaan, in een periode waar, als gevolg van de handel en de toenemende geldeconomie, de feodaliteit reeds sedert lang in verval was geraakt. Vroeger was het een vrij erf dat onder de naam «ter Leyen» gekend was,

---

1. J. De Smet en H. Stalpaert, *Assebroek, Heemkundige Schets* (uitg. Gidsenbond), Brugge 1950, bl. 42.

omdat het zich niet ver van het Sint-Trudoledeken uitstrek- te, dat in die tijd de naam «de Leye» of «'t Leyken» droeg. In de 14de eeuw was dit erf in bezit gekomen van het schatrijke Brugse poortersgeslacht de Vos ².

In tegenstelling met oudere Brugse patriciërsfamilies, komt de familie de Vos pas in de 14e eeuw in het volle daglicht te staan. Vrij spoedig echter zullen hun leden plaatsnemen bij de grootste en meest vermogende geslachten van de stad. De oorsprong van hun fortuin was verbonden aan de warenhandel ³. Toen rond 1330 de Vlaamse aktieve handel echter een gevoelige daling ondervond, verlieten vele kooplieden de gilde om makelaar te worden. Dit was o.m. het geval met Bouden (of Boudewijn) de Vos in 1332 en met een familielid: Bouden de Vos f. Jacop in 1335 ⁴.

Het is waarschijnlijk de zoon van eerstgenoemde: eveneens Bouden, die rond 1350 als één der aanzienlijkste en rijkste mannen in Brugge optreedt ⁵. Deze Bouden was het echte type van de «homo novus» die wij in de Vlaamse steden van de 14de eeuw naast de oude patriciërsfamilies zien opdagen. Hij was gehuwd met Beatrix, dochter van de Brugse wisselaar Jan van den Acker ⁶. Jan de Vos f. Bouden die rond deze tijd ook als wisselaar voorkomt en bij de school

2. Brussel. Alg. Rijksarchief, *Trésor de Flandre*, serie 1, oork. 539. Een leengoed of vrij erf «ter Leie» op Assebroek, komt bij K. De Flou, *Woordenboek der toponymie van West-Vlaanderen, Vlaams Artesië...* dl. IX, Brugge 1929, niet voor. Wel vermeldt de auteur lenen met dezelfde naam op verschillende andere plaatsen in West-Vlaanderen, o.a. op Varsenare (dl. IX, kol. 508 e.v.).

3. Op het einde van de 13de eeuw vinden wij een Jan de Vos vermeld als wolkoopman (C. Wyffels en J. De Smet, *De rekeningen der stad Brugge*, dl. 1: 1280-1302, 1ste stuk, C.R.H. Brussel 1965, blz. 316). Een andere Jan de Vos was lakensnijder in 1301 (L. Verriest, *Le registre de la «Loi de Tournai de 1302 et listes des otages de Bruges (1301) et de Courtrai*, in *Bull. de la Comm. roy. d'Hist.*, 1911, blz. 497). Geen enkel lid van de familie de Vos komt in 1292 voor op de lijst van de poortelijke ruiters van wie het vermogen tussen 1000 en meer dan 3000 lb. par. schommelde. (J. De Smet, *De inrichting van de poortelijke ruitery te Brugge in 1292 en haar indeeling in gezindheden in 1302*, in: *Kon. Vl. Acad. voor Taal en Letterk., Versl. en Med.*, aug.-sept., 1930, blz. 499-505).

4. Brugge, Stadsarchief, *Stadsrek.* 1332 (n.s.) fol. 5 v°; Rek. 1335 (n.s.) fol. 17.

5. Th. de Limburg-Stirum, *Cartulaire de Louis de Male*, dl. 2, Brugge 1898, blz. 237 cfr. noot 7.

6. Brussel, Alg. Rijksarchief, *Rekenkamer, Reg.* 45925, fol. 16;

van St.-Donaas woonde, was wellicht zijn broer ⁷.

De rol die Bouden in de stadspolitiek heeft gespeeld was eerder van secundair belang. Hij was schepen van Brugge in 1358 en 1362, in 1359 lid van de Raad, en in 1364 en 1372 thesaurier ⁸.

Bouden de Vos, die wellicht ook makelaar was, heeft zich echter meer en meer op de geldhandel toegelegd en na korte tijd een aanzienlijk vermogen bijeengebracht. Zo trad hij op als geldschieder van graaf Lodewijk van Male wiens glorierijke intrede te Antwerpen hij in 1357, na de Brabantse Successieoorlog hielp bekostigen ⁹. Toen de beruchte Italiaanse bankier: Bardet de Malpily, meester van de grafelijke munt van Gent, in datzelfde jaar de plaat poetste na een enorme schuld te hebben achtergelaten, bleek dat, naast andere Brugse wisselaars, ook Bouden de Vos zich onder de schuldeisers bevond en wel voor het aanzienlijk bedrag van 9.049 motoenen ¹⁰. Op 5 juli 1365 benoemde Lodewijk van Male hem tot opzichter van de grafelijke munt van Brugge, samen met de proost van de O.-L.-Vrouwkerk, de ontvanger van Vlaanderen: Goswin de Wilde en de wisselaar Clais Raepsaet ¹¹, wat wel het grote vertrouwen onderstreept die de graaf in deze Brugse financier had.

Zoals de oude patriciërs geslachten reeds in de 13de eeuw hadden gedaan, belegden ook de «homines novi» in de 14de eeuw een deel van hun fortuin in gronden, huizen en renten. Tevens trachtten zij leengoederen te verwerven waardoor zij a.h.w. op gelijk niveau kwamen te staan met

ibid., *Trésor de Flandre*, serie 1, oork. 532. Ten onrechte wordt in de uitgave van J. de Béthune (*Épitaphes et monuments des églises de la Flandre au 16me siècle*, Brugge 1900, blz. 306) aangegeven dat Beatrix de dochter was van Jacob van den Acker. Deze laatste was de broer van Beatrix (Brussel, Alg. Rijksarchief, *Rekenkamer*, Reg. 1072, fol. 7).

7. Brugge, Bisschoppelijk Archief, *Fonds St.-Salvator*, Reg. A88, fol. 1 v°.

8. Brugge, Stadsarchief, *Stadsrek. 1358* (n.s.) fol. 45; *Rek. 1359* (n.s.) fol. 42; *Rek. 1362*, fol. 37 v°; register van de wetsvernieuwing 1363-1373, fol. 9v., en oorkonde 620.

9. L. Gilliodts-Van Severen, *Inventaire des archives de la ville de Bruges*, dl. 2, Brugge 1873, blz. 30.

10. R. De Roover, *Le livre de compte de Guillaume Ruyelle, changeur à Bruges* (1369), in *Hand. Emul. Brugge*, jg. 77 (1934) blz. 39.

11. Lille, Arch. Dép. du Nord, B. 1566 (6me Cart. de Flandre), fol. 69 v°.

de oude feudale adel, die in deze periode een zware financiële crisis doormaakte.

De lenen en eigendommen die Bouden de Vos voor zichzelf en zijn familie in een relatief korte tijdspanne heeft aangekocht, tonen eens te meer aan over welk groot vermogen hij beschikte. Hijzelf bezat twee lenen op Hannekinswerve bij Aardenburg: één van 55 en één van 30 gemeten¹². In 1354 verwierf hij een renteleen van 23 lb., 15 s. erfelijke rente per jaar, gelegen in de St.-Janstraat te Brugge¹³. Zijn echtgenote Beatrix erfde van haar vader een renteleen van 16 lb. par. per jaar, gelegen op verschillende plaatsen¹⁴. Tevens kocht zij nog een deel van het renteleen van Jan van den Huus uit Maldegem¹⁵.

Voor zijn talrijke kroost wist Bouden, eveneens in recordtempo, een groot aantal leengoederen te verkrijgen, waarvan hijzelf meestal het vruchtgebruik voor het leven behield. In 1364 kocht hij van Rijkaerd de Bloc een leen van 20 gemeten op de parochies Westkapelle en Ramskapelle, ten behoeve van zijn zoon Wouter¹⁶. In 1365 wist hij opnieuw 3 gemeten te verwerven op Hannekinswerve voor zijn zoon Lodewijk. Dit leen behoorde vroeger toe aan Andries de Malpily, zoon van de reeds genoemde bankier Bardet¹⁷. In hetzelfde jaar volgde de aankoop van 13 gemeten op St.-Elooi in het ambacht van Oostburg, aan de Brugse wisselaar Kerstiaen Juedemaers, en dit ten voordele van zijn dochter Beatrix¹⁸. Eindelijk in 1368 kocht hij voor een andere zoon: Hannekin, een renteleen (in geld en natura) op de parochie Beerst bij Diksmuide aan ridder Olivier van Halewijn¹⁹. Verder had Bouden nog twee zonen: Jacob en Jan de Vos, die als «clerken» vermeld worden²⁰. Uit de leenregisters van de Burg van Brug-

12. Brussel, Alg. Rijksarchief, *Rekenkamer*, Reg. 1072, fol. 1; Reg. 45.925, fol. 15.

13. Th. de Limburg-Stirum, op cit., dl. 2, blz. 237; Cfr. Brussel, Alg. Rijksarchief, *Rekenkamer*, Reg. 45.925, fol. 4; Reg. 1072, fol. 1.

14. Brussel, Alg. Rijksarchief, *Rekenkamer*, Reg. 45.925, fol. 11 v°.

15. Ibid., *Rekenkamer*, Reg. 45.925, fol. 16; Reg. 1072, fol. 1.

16. Lille, Arch. Dép. du Nord, B. 1566 (*6me Cart. de Flandre*), fol. 75v..

17. Ibid., B. 1566, fol. 81.

18. Ibid., B. 1566, fol. 84 v°; cfr. Brussel, Alg. Rijksarchief, *Rekenkamer*, Reg. 1072, fol. 1.

19. Brussel, Alg. Rijksarchief, *Trésor de Flandre*, serie 1, oork. 532.

20. Brugge, Rijksarchief, *charters blauw*, nrs. 4657 en 4658.

ge van 1365 en 1381 blijkt dat ook zij lenen bezaten, alhoewel de datum van aankoop niet gekend is. Jan had een renteleen van 100 lb. par. per jaar op de tol van Damme, terwijl Jacob lenen verwierf in Veurne-ambacht en het Land van Waas²¹. De oudste zoon : Bouden filius Bouden, trad later als opvolger op in de meeste leengoederen van zijn ouders.

Anderzijds heeft Bouden de Vos de grote winsten die voortsproten uit de geld- en warenhandel eveneens aangewend om zijn eigendommen voortdurend uit te breiden. In 1369 verkocht ridder Gerard van Uitkerke hem 4 gemeten 2 lijnen en 86 roeden land op Lapscheure²². In hetzelfde jaar kocht een tussenpersoon voor hem een huis in de Langestraat te Brugge, rechtover St.-Obrecht²³. Wij vinden trouwens Bouden reeds in 1363 als voogd van dit gasthuis St.-Obrecht vermeld, samen met Jan van Hertsberghe, proost van de O.-L.-Vrouwekerk te Brugge²⁴.

Ondertussen had hij (of zijn vader ?) ook het vrij erf «Ter Leyen» op Assebroek in zijn bezit gekregen. Het was gelegen op het gedeelte van de parochie St.-Katerine dat tot het Sijseelse behoorde, dichtbij de huidige Weidestraat. Van zijn goede relaties met de graaf maakte hij gebruik om dit erf tot leen te doen verheffen, iets wat in deze periode nog zelden voorkomt. Op 4 juni 1372 deden Bouden en zijn vrouw Beatrix vóór de schepenen van het Sijseelse afstand van hun grond aan de graaf, vertegenwoordigd door Jan van der Veste, baljuw van Brugge, en namen deze van hem terug in leen. Volgens de stichtingsoorkonde omvatte het nieuwe leen oorspronkelijk een oppervlakte van 40 gemeten, 1 lijn en 10 roeden. Het hing af van het Leenhof van de Burg van Brugge²⁵.

Bouden de Vos is waarschijnlijk kort vóór 11 oktober 1381 overleden²⁶. Zijn oudste zoon, Bouden filius Bouden,

21. Brussel, Alg. Rijksarchief, *Rekenkamer*, Reg. 1072, fol. 1 ; Reg. 1073, fol. 1.

22. Brugge, Rijksarchief, *charters blauw*, nr. 2578.

23. Ibid., *charters blauw*, nr. 4608.

24. Ibid., *charters blauw*, nr. 4589.

25. Brussel, Alg. Rijksarchief, *Trésor de Flandre*, serie 1, oork. 539. Cfr. Ibid., *Rekenkamer*, Reg. 1072, fol. 1, waar een later bijgevoegde post een oppervlakte van 40 gemeten, 3 lijnen en 20 roeden opgeeft, met de vermelding : «ende was gemaect van erven leen...».

26. Brugge, Rijksarchief, *charters blauw*, nr. 4661.

volgde hem in zijn lenen waaronder St.-Katerine op ²⁷. Merkwaardig is wel het feit dat deze Bouden in een oorkonde van 1381 als «miles» (ridder) wordt aangeduid ²⁸.

Het is naar de naam van de twee eerste bezitters (Bouden of Boudewijn) dat het leengoed op St.-Katerine, op het einde van de 14^e eeuw, de naam 's Heer Boudewijnsburg heeft gekregen, en de oude naam «ter Leyen» verdween. De hofstede met de feodale duiventoren, alsook de straatnamen «Leenhof» en «'s Heer Boudewijnsburg» op Assebroek herinneren er ons nog aan. Het is pas in 1828 dat het voormalige leengoed voor het eerst vermeld wordt als «de schaephofstede de Zeven Torrekens». Die naam berust echter op een vergissing. De feodale duiventoren, waarnaar de hofstede genoemd wordt, heeft in werkelijkheid acht zijtorentjes in plaats van zeven ²⁹.

J. SABBE

INVENTARIS VAN HET GOUD- EN ZILVERWERK IN APRIL 1578 TE BRUGGE OPGEEIST

Na de afzetting van Don Juan als landvoogd van de Nederlanden, werd aartshertog Matthias van Oostenrijk tot zijn opvolger erkend (8 dec. 1577). Zijn gezag was echter heel wat meer beperkt dan dat van zijn voorgangers. Niet alleen oefende de prins van Oranje een overwegende invloed op hem uit, maar ook de Staten-Generaal hadden een heel wat grotere bevoegdheid gekregen. In feite was het niet aartshertog Matthias die over de Nederlanden regeer-

---

27. Brussel, Alg. Rijksarchief, *Rekenkamer, Reg. 1073*, fol. 1.

28. Brugge, Rijksarchief, *charters blauw*, nr. 4661. Volgens J. Gailiard in zijn *Bruges et le Franc*, dl. 2, Brugge 1853, bl. 353, werd Bouden door de graaf tot ridder geslagen na de slag van Woumen tegen de Gentenaars in 1380. De auteur geeft geen bron op. Zijn gegevens over de familie de Vos in de 14^e eeuw zijn verward en dikwijls foutief.

29. J. De Smet en H. Stalpaert, op. cit., bl. 62.

de, maar het was veeleer de prins van Oranje, zoveel te meer daar de Raad van State hoofdzakelijk uit aanhangers van de prins was samengesteld. De grote invloed van Oranje werd trouwens al dadelijk officieel bekrachtigd door zijn benoeming, in januari 1578, tot luitenant-generaal der Nederlanden.

Oorlogvoerende landen hebben immer met geldnood af te rekenen. Ook de opstandige Nederlanden, die in een oorlog met hun wettelijke vorst, koning Filips II van Spanje, waren gewikkeld, maakten op deze regel geen uitzondering.

Voor de regering van aartshertog Matthias was geldgebrek van den beginne af een knellende kwaal. Alle mogelijke bronnen om de staatskas te spijzen werden dan ook aangeboord; er werd zelfs overgegaan tot verplichte leningen en opeisingen.

Onder de vele maatregelen, die door de regering van Matthias werden genomen met het doel aan geld te raken, willen wij hier vooral de aandacht vestigen op het plakkaat, dat op 16 februari 1578 te Antwerpen werd uitgevaardigd en waarbij het goud- en zilverwerk van de abdijen, de kloosters, de kerken, de hospitalen, de broederschappen, de gilden en de ambachten, alsmede van de steden en de kasselrijen werd opgeëist¹. De gouden en zilveren voorwerpen zouden enkel en alleen aangewend worden als pand voor geldleningen en ze zouden na verloop van één jaar in ongeschonden toestand aan de eigenaars teruggegeven worden. Met de uitvoering van deze verordening in Vlaanderen werd Charles de l'Espinoy, lid van de Raad van Vlaanderen, gelast, bijgestaan door een adjunct, Jacob de Smet, van Brugge.

Wat inzonderheid Brugge betreft verzocht de l'Espinoy al dadelijk om de medewerking van het stadsbestuur. Maar hoezeer de commissaris ook mocht aandringen, toch ging de stadsregering niet op zijn verzoek in. Zij repliceerde niet ingelicht te zijn omtrent de «voet» waarop de opeisingen in de andere landsgedeelten zou geschieden en ze wenste derhalve eerst met de andere Leden van Vlaanderen de aange-

---

1. De tekst van dit plakkaat is gepubliceerd door A.C. De Schrevel, *Comment disparut le trésor de la cathédrale de St.-Donatien à Bruges en 1578-1579*, in *Annales de la Société d'Emulation de Bruges*, tom. LIX (1909), blz. 322-324.

legenheid te bespreken. Pas nadien zou ze dienaangaande kunnen beslissen ².

Wij weten niet of de inlevering van de gouden en zilveren voorwerpen door de gezamenlijke Leden van Vlaanderen werd behandeld. In ieder geval zou de opeising worden doorgevoerd en was het Brugse stadsbestuur verplicht hieraan zijn medewerking te verlenen. Reeds op 27 februari werd door de magistraat beslist de heren Anselm de Boodt en Filips van Belle, respectievelijk schepen en pensionaris van de stad, te gelasten met het opmaken van de inventaris van de voorwerpen die voor inlevering in aanmerking kwamen. Maar al verleende de magistraat zijn medewerking, hij deed het met tegenzin en vol wantrouwen. Hij betwijfelde of het ingeleverde goud- en zilverwerk enkel en alleen tot pand zou aangewend worden en of het na verloop van één jaar aan de eigenaars zou teruggegeven worden. Integendeel vreesde hij, en terecht, de beroving en de vernietiging van de ingeleverde voorwerpen en stelde daarom als voorwaarde voor zijn medewerking dat het ingeleverde goud- en zilverwerk uitsluitend zou gebruikt worden voor doeleinden «ghepermitteert by den ghescreven gheestelicken ende weirlicken rechte» ofwel in uiterste nood zou «gheëmployert worden in subvencium pauperum» ³.

Schepen de Boodt en pensionaris van Belle togen al dadelijk aan het werk om de opdracht, waarmede ze belast wa-

---

2. Brugge, Stadsarchief, *secrete resolutiën van de Brugse stadsregering over de jaren 1575-1585*, fol. 111 r.-v.: «Actum den XXV sporcle 1578. - Up 't vertooch van meester Charles Lespinoy, raedt 's Conynx, van dat hy by commissie van der Conincklycke Majesteit ghelest was te inventoriërene binnen deser stede alle de juweelen, vasselle, gout ende zilverre van der stede, de ghilden ende ambochten van diere metgaders de cloosters, capitels ende godshuusen, zo was denzelven commissaris ghegheven in antwoorde dat alzo die zake moste alomme gheëxploiteert wesen up eenen voet, ende dat men niet en wiste up wat voet dat ghedaen zoude worden by den anderen leden, voor anderstont myn voorn. heeren den raedsheere daertoe eeneghe assistentie te doene men zoude tzelve tracteren tusschen den Leden ende daernaer doen als in rade zoude behooren».

3. *Ib.*, *t.a.p.*, fol. 111 v.: «Actum den XXVII februari 1578. - Alsdan waren ghecommitteert d'heer Ancelmus de Boodt, schepene, ende Philips van Belle, pensionaris, omme te bescrevene de juweelen van de kercken, cloosters ende capitelen deser stede ende versoucken die de wet gheleent te wordene, zo omme bewaert te zyne als omme ter nootd gheëmployeert te wordene in subvencium pauperum ende andere usagen ghepermitteert by den ghescreven gheestelicken ende weirlicken rechte.

ren, ten uitvoer te brengen. Zij wendden zich tot de verschillende instellingen van de stad, die voor inlevering in aanmerking kwamen, met het verzoek om overlegging van de inventaris van hun gouden en zilveren voorwerpen. Aldus verschenen zij op 28 februari in het kapittel van de Sint-Donaaskathedraal, waar niet zonder bezwaar en na het maken van opmerkingen aan hun verzoek werd gevolg gegeven. De bezwaren, welke de kanunniken naar voren brachten, waren dezelfde die het stadsbestuur zelf tegenover commissaris de l'Espinoy had geopperd ⁴.

Intussen was Charles de l'Espinoy wegens ziekte ontlast van zijn functie van commissaris en in deze hoedanigheid vervangen door Willem van Grysperre.

De overlegging van de inventaris van de gouden en zilveren voorwerpen betekende nog niet de inlevering van deze stukken. Pas op 16 maart werd de inlevering door het stadsbestuur bevolen. De ingeleverde voorwerpen zouden opgeborgen worden in de secreetkamer in de Halle, waar ook het stadszegel en de stedelijke privilegiën werden bewaard. De stadsthesaurier, Jan Breydel, en zijn klerk, Philips van Belle, werden meteen aangewezen om namens het stadsbestuur ontvangbewijzen in regel af te leveren «tot elcx gherusticheyt ende bewarenesse» ⁵.

Op dezelfde dag besliste de magistraat aan Cornelis van Hoghendorp, muntmeester te Brugge, uitdrukkelijk te verbieden de reserve aan muntstukken in enigermate te verminderen zonder speciale machtiging, alsook zilveren en gouden voorwerpen uit kloosters en kerken te smelten op straffe van «arbitraire correctie» en de waarde van de gesmolten voorwerpen te moeten uitkeren. Dezelfde straffen werden ook gepromulgeerd tegen de edelsmeden, die zich tot dezelfde praktijken zouden lenen ⁶.

4. Zie : A.C. Schrevel, *a.w.*, blz. 324.

5. Brugge, Stadsarchief, *secrete resolutiën 1575-1585*, fol. 115 v. : «Actum den XVI maerte 1578. - ... Item, was gheresolveert te doen overbrynghen de juweelen van de kercken, cloosters, ghilden ende ambochten ende dit al te bewarene in de secrete camere van der Halle daer rusten de zeghele ende privilegiën van der stede ende word tot ontfanghe ende receptie van dien ghecommitteirt d'heer Jan Breydele, thresorier-rentier, ende Philips van Belle, clerck van den thresorier, ende gheauthoriseert daervan quytantie ende recepisse te ghevene tot elcx gherusticheyt ende bewarenesse».

6. *Ib.*, *t.a.p.*, fol. 116 : «Actum den XVI maerte 1578. - ... Item, was gheresolveert te verbiedene Cornelis van Hoghendorp, munt-

Reeds de volgende dag, 17 maart, schijnt het kapittel van de Sint-Donaaskathedraal aan het verzoek tot inlevering, dat door de stadsafgevaardigde Jan Breydel was gedaan, gevolg gegeven te hebben ⁷.

Had de stadsregering tot dan toe slechts schoorvoetend de bevelen van het centraal bestuur uitgevoerd en zich steeds binnen de perken van de wettelijkheid gehouden, voortaan zouden de omstandigheden een andere wending nemen. Op 20 maart werd de stad door een bende Gentenaars, onder leiding van Frans de la Kethulle, overvallen en amper zes dagen later werd het stadsbestuur afgezet en door een nieuwe magistraat vervangen. Onnodig er op te wijzen dat het nieuwe stadsbestuur uitsluitend uit aanhangers van prins Willem van Oranje was samengesteld ⁸. Van tegenstribbelen is er verder dan ook geen sprake meer: de bevelen van Oranje zullen voortaan getrouw opgevolgd worden.

Reeds op 29 maart kwam de inlevering van het goud- en zilverwerk opnieuw aan de orde van de stadsregering, die de volgende beslissingen trof. Het verzoek van commissaris Willem van Grysperre werd ingewilligd. Derhalve zouden «alle de juweelen ende ornamenten van de kercken, uuytghesteken van ghewijde zaken, metgaders ooc van ghilden ende ambachten» moeten ingeleverd worden. Als afgevaardigden van het stadsbestuur zouden de schepenen Jacob Broucq-sault en Gislenus Kethele, alsmede Pieter Dominicie, lid van de kamer van de fortificatie, daarbij hun medewerking verlenen. Deze afgevaardigden zouden er niet alleen voor zorgen een getrouwe inventaris op te maken van de ingeleverde voorwerpen, met vermelding van het respectievelijke gewicht van de stukken, maar moesten ook nota nemen van de bezwaren welke door de gilden en de ambachten ter zake zouden geopperd worden alsmede van de moeilijkheden die de inlevering van deze waardevolle voorwerpen zouden opleveren. Instellingen of gemeenschappen, die bepaalde

---

meestre, zyn handen te ydelen van de pennynghen van de reserve van de munte zonder de wete van schepenen. Item, was gheresolveert te verbiedene denzelven muntmeestre ende voorts allen den goudtsmeden ende zelvsmmeden te smeltene eeneghe juwelen van de kercke up de peynne van de weirde van dien ende arbitraire correctie».

7. Zie: A.C. De Schrevel, *a.w.*, blz. 327.

8. Zie: A.C. De Schrevel, *Rectifications historiques II: Occupation de l'Ecluse - Surprise de la ville de Bruges par les Gantois - Bruges sous la domination des gueux ...*, in *Annales de la Société d'Emulation de Bruges*, tom. LXIX (1926), blz. 271-330.

voorwerpen absoluut wensten te behouden, konden volstaan met de betaling in speciën van de tweederden van de waarde van het betrokken stuk. De inlevering zou gebeuren onder voorwaarde van restitutie, zoals door het plakkaat van 16 februari was voorgeschreven en zoals het ook was bepaald in de commissiebrief van de commissaris. Eén voorbehoud werd nochtans door de stadsregering geformuleerd. Mochten de andere steden, districten en bestuurlijke omschrijvingen niet tot een gelijkaardige opeising overgaan, dan behield de stad Brugge zich het recht voor de waarde van de ingeleverde voorwerpen af te trekken van de generale middelen en de beden, waarin de stad haar aandeel had af te dragen ⁹.

De inleveringen begonnen op 9 april en hielden aan tot 28 april. De eerste gemeenschap, die aan de verordening tot inlevering gevolg gaf, was het hospitaal van Onze-Lieve-Vrouw-ter-Potterie ; het klooster van de paters Karmelieten kwam als nummer negentig het laatst aan de beurt.

Naast de afgevaardigden van het stadsbestuur, waren bij de inlevering aanwezig : de commissaris Willem van Grysperre en zijn adjunct Jacob de Smet, bijgestaan door de edelsmeden Adriaan Bultynck en Jan de la Tombe ¹⁰.

Commissaris Willem van Grysperre beijverde zich om de

---

9. Brugge, Stadsarchief, *secrete resolutiën 1575-1585*, fol. 121 v. : «Actum den XXIX dach van maerte XVCLXXVIII. - Alsdan was by den college ter deliberatie van beede de bancken te consenterene meester Willem van Grysperre, advocat fiscael, als commissaris van den Hove, de lichtighe van alle de juwelen ende ornamenten van de kercken, uuytghesteken van ghewyde zaken, metgaders ooc van ghilden ende ambochten, wel verstaende ter kennesse van schepenen daertoe ghecommitteirt, te wetene : d'heeren Jacques Broucsault ende Gheleyn Kethelc metgaders Pieter Dominicle uuyter camere van de fortificatie ende behoudens aengaende de ghilden ende ambochten kennesse van de zwaricheden ende difficulteyten die daerup zullen moghen vallen ende dat van als ghemact worde goeden inventaris, note ende ghewichte, behoudens ooc dezelve juwelen te moghen lossen mids ghevende in ghelde de twee deelen van drien ende hendelick up de beloften van restitutie ghedregghen by de commissie ende van den commissaris ende indien d'ander landen ende steden niet laeten insghelycx lichten de juwelen van huerlieder districtie, dat 't college zal de weirde van dien moghen verhalen up de generale middelen van huerlieder dictrictie of andere beeden die daer loop zullen hebben».

10. Volgens de documenten op het Bisschoppelijk Archief was bij de eerste afgifte van de gouden en zilveren voorwerpen uit de Sint-Donaaskathedraal ook de edelsmid Jan Billiet aanwezig. Zie : A.C. De Schrevel, *Comment disparut ...*, blz. 331, 332.

hem opgedragen taak zo vlug mogelijk af te handelen. Want alhoewel men op 28 april nog bezig was met inleveren, wegen en inventariseren van de voorwerpen en de complete inventaris van al de ingeleverde stukken pas op dezelfde dag (28 april) aan de stadsregering kon overgemaakt worden, eiste de commissaris dat het stadsbestuur reeds de dag te voren, 27 april, zou beslissen in de overbrenging van de ingeleverde voorwerpen naar Antwerpen, zetel van het centraal bestuur, toe te stemmen, hetgeen dan ook dadelijk na het beëindigen van de eigenlijke inlevering, op 28 april, kon geschieden ¹¹.

Hiermede was het eerste, echter niet het laatste bedrijf afgesloten waarbij heel wat kostbare voorwerpen voor altijd verloren gingen ¹². Kostbaar waren de ingeleverde voorwerpen niet alleen om hun intrinsieke waarde, maar vooral om hun uitzonderlijk belang voor de geschiedenis en de kunst. Want alhoewel aanvankelijk uitdrukkelijk was bepaald, en later nog werd herhaald, dat de ingeleverde voorwerpen niet zouden vernietigd of gesmolten worden, doch enkel en alleen zouden worden aangewend als pand en dekking voor geldleningen, toch bleek al vroeg dat over hun bestemming geen twijfel bestond: ze zouden vast en zeker te gelde gemaakt worden ten einde de benarde toestand van de staatskas enigermate op te knappen.

Het tweede bedrijf begon op 25 september van hetzelfde jaar 1578. Toen besliste de magistraat de overige sieraden van de kerken, de kloosters en de andere instellingen van de stad, waaronder het nog overblijvende goud- en zilverwerk, op te eisen, ten einde deze waardevolle voorwerpen tegen plundersaars en soldateska te beveiligen ¹². Maar ook deze stukken keerden niet naar de eigenaars terug. Op 17 november 1578 werd door de stadsregering inderdaad beslist dat de aldus in bewaring genomen gouden en zilveren stuk-

---

11. Brugge, Stadsarchief, *secrete resolutiën 1575-1585*, fol. 129: «Actum den XXVII aprilis 1578. - Alsdan was tot verzouke ende instancie van den advocat fiscal van Mechelen, meester Guillaume van Grysperre, gheconsenteert t'Hove ghevoert te wordene 't zilverwerk ende juwelen by denzelven advocat fiscal ghelicht van de kercken, ghilden, ambochten ende andere gheselschepen omme 's lands dienste gheëngagiert te wordene. - Dienvolghende zyn dezelve juwelen vervoert naer Antwerpen up den XXVIII dach aprilis 1578 volghende den inventaris rustende ter greffie».

12. De tekst van deze beslissing werd gepubliceerd in A.C. De Schrevel, *Comment disparut ...*, blz. 339-340.

ken zouden «vercocht, vermunt of anderssins te ghelde ghebrocht» worden ¹³.

Wat er tijdens deze tweede fase aan goud- en zilverwerk is teloor gegaan, schijnt eveneens aanzienlijk geweest te zijn, te oordelen althans naar de lijst van de stukken die door de Sint-Donaaskathedraal en de Sint-Salvatorskerk in oktober 1578 werden ingeleverd. Omtrent hetgene de Sint-Donaas toen heeft ingeleverd zijn wij goed ingelicht door de reeds herhaaldelijk aangehaalde publicatie van A.C. De Schrevel ¹⁴; wat de Sint-Salvators aangaat vinden wij de lijst van de toen ingeleverde stukken achteraan in de rekening van de kerkfabriek over de periode van 1 januari tot 21 september 1578 :

«Zeker partye van zelve juweelen toebehoorende deser kercke, overghelevert by deken ende kerckmeesters in de handen van die van der wet by laste van die van der wet gheweghen by Jaques de Cantere :

Eerst een cyborie daer men mede in processie gaet : VII marc VII oncen XV inghelschen.

Een glas met twee zelve vergulde houcken : III marc VII oncen III inghelschen.

Twee cyborien : V marc VI oncen V inghelschen.

Twee ander cyborie : II marc III oncen.

Een zelve cruusken met glas daerinne : I marc III oncen VII inghelschen.

Een cruce van zelve met hout, yser ende latoen : X marc III oncen.

Tsamen dese partien weghende eenendertich marck zeven oncen thyen ynghelschen aldus ghelevert up den XXIIII^{en} in octobre XVe achtenseventich in de handen van Pieter de Blende ende Christoffels de Ruddere, scepenen daertoe ghecomitteert by ghemeene college der stede van Brugghe» ¹⁵.

13. Brugge, Stadsarchief, *secrete resolutiën 1575-1585*, fol. 198 : «Actum den XVII novembre 1578. - Alsdan was ghecomitteert dheer Pieter de Blende, schepen, dheer Pieter Dominicle, thresorier, ende Heindryck Croes, notabele, omme te ghelde te bryngene 't zelve van de cloosters, capittels ende andere kercken by den college ende tguene noch niet overbrocht en es in te doen commen ende overbrynghen in eersten omme ooc vercocht, vermunt of anderssins te ghelde ghebrocht te wordene stadsdienste».

14. *Comment disparut ...*, a.w., blz. 340-341.

15. Brugge, Bisschoppelijk Archief, *rekeningen van de kerkfabriek van Sint-Salvators 1569-1585*.

Met de beslissing van de magistraat d.d. 17 november 1578 werd meteen het derde en laatste bedrijf in zake opeisingen van goud- en zilverwerk ingezet. Een ultieme poging werd inderdaad bevolen om de eventueel nog niet opgevorderde stukken op te sporen en in handen te krijgen¹⁶. Dientengevolge werd o.m. op 19 december 1578 aan de kerkfabriek van de Sint-Gillis bevel gegeven het nog resterende zilverwerk aan de stad over te leveren «daeronder oock begrepen de cyborie»¹⁷.

Zijn wij slechts fragmentarisch ingelicht over de voorwerpen die gedurende de tweede fase van de opeisingen werden ingeleverd, wat de derde fase betreft weten wij zogoed als niets. Daarentegen zijn wij voortreffelijk ingelicht over hetgeen tijdens het zogenaamde eerste bedrijf, in april 1578, werd opgeëist en vernietigd. Wij bezitten inderdaad de complete inventaris van de toen ingeleverde voorwerpen.

Niettegenstaande het onbetwistbaar belang werd deze inventaris nog niet gepubliceerd. Enkel het gedeelte ervan, met betrekking tot de Sint-Donaaskathedraal, werd volgens bescheiden uit het Bisschoppelijk Archief te Brugge uitgegeven en van een voortreffelijk commentaar voorzien door A.C. De Schrevel¹⁸. De hiernavolgende tekstuitgave van deze inventaris, volgens het exemplaar dat voor de Brugse stadsregering was bestemd, menen wij dan ook voldoende verantwoord.

A. SCHOUTEET

INVENTARIS

Inventaris van alle ende eenenyghelicken de partien van juweelen van gout ende zelve, respectivelicke overghebrocht zoo by de onfanghers van der abdien, priooren ende andere cloosters, midsgaders de kerckmeesters, ghildemeesters ende andere van der stede van Brugghe, ende onfaen by Jacques de Smet, als daertoe ghecommitteert by den hoochgeboren prince die erdts Hertoghe van Oostenrycke, hertoghe van Bourgoingnen, gouverneur ende capitain general van den lande van herwaertsovere, by lettre patente van Zyne voorseide Hoocheit van den XVI^{en} sporcle XV^eLXXVIII in 't

16. Zie noot 13 hierboven.

17. Zie: E. Rembry, *De bekende pastors van Sint-Gillis te Brugge*, Brugge, 1890-1896, blz. 30.

18. *Comment disparut ...*, a.w., blz. 331-332.

quaertier van Brugghe ende West-Vlaenderen, alle de voorseide partijen gheweghen by Adriaen Bultynck ende Jan de la Tombe, zelve vermeden, in de presentie van mynheeren den commissaris Gysperre ende zynen adjonct, ter date zo hiernaer volcht.

[*Kanttekening*:] Overbrocht den XXVIII dach van april 1578.

[1] 't Godtshuus van der Potterie in Brugghe.

Eerst een zelve cruce up houdt besleghen, weghende metten ysere daeranne wesende IIII marcq VI onchen net ¹.

Twee remonstrantiën, tsamen weghende III marc VII inghelschen net.

Ende een paesbardt VI onchen min III inghelschen.

Overghebrocht den IX^{en} april 1578.

[2] 't Godtshuus van der Nazaretten.

Een remonstratie van zelve, weghende II marcq VII onchen en half.

Overghebrocht den X^{en} april 1578.

[3] 't Godtshuus van Sincte-Juliens.

Een zelve hoofd van Sincte Juliens, weghende IIII marcq VI onchen net.

Twee ampullekens VIII onchen VIII inghelschen en half.

Een monstrance VII onchen XVII inghelschen en half.

Overghebrocht den X^{en} april 1578.

[4] De ghilde van Sincte Quinten ten Magdaleene.

Twee cleene remonstransken ende een cleen Sincte Quintken IIII onchen XIII inghelschen

Overghebrocht den X^{en} april 1578.

[5] Sincte-Woulburghekercke.

Een zelve belle, weghende XII onchen.

Een zelve monstrantie, weghende XIX onchen en half. Item noch een cleene monstrantie, weghende XI onchen V inghelschen.

Item twee boucken besleghen met zelve voor 't beslach van desen boucken ende van cristalyne cruce hiernaer verclaerst hebben de kerckmeesters over de redemptie gheleent een marcq zelve, te XXXVIII s. par. d'onche, es II lb. X s. VIII d. gr., valent : XV lb. IIII s. tourn.

---

1. Het gewicht van goud en zilver wordt, zoals gebruikelijk, opgegeven in marken, onsen, engelsen en azen. 1 mark = 8 onsen, 1 ons = 20 engelsen, 1 engelse = 32 azen. 1 mark = 246,076 grammen.

Item een processiecrucce van zelve up hout besleggen ende met 't ysere daeran XI marcq IIII onchen.

Item noch een processiecrucce, besleggen ende met ysere als vooren, VII marcq VI onchen en half.

Item een zelve wieroockvat, weghende III marcq VII onchen.

Item twee zelve candelaers, binnen houdt zynde, weghende tsamen XIII marcq I onche.

Item drie zelve verghulde excels, wanof de platen achter lattoen zyn, met drie zelve verghulde cnoppens, weghende XII marcq V inghelschen.

Item een zelve verghulde cruce III marcq IIII onchen.

Item een zelve voet van eene cristalyne cruce II marcq 5 onchen.

Item een zelve paesbardt VII onchen I inghelsche en half.

Item een zelve roede, binnen houdt, IIII marcq I onche V inghelschen.

Overghebrocht den XI^{en} april XV^eLXXXVIII.

[6] Sanct-Jacobskercke.

Twee cruceen van zelve up hout ende ysere XVIII marcq VI onchen.

Twee cantoristen van zelve up houdt besleggen XI marcq III onchen.

Twee zelve wieroockvaten XI marcq III onchen.

Een zelve scelpe ende twee paesberden eensdeels verghult V marcq II onchen II inghelschen en half.

Twee zelve ampullekens II marcq II onchen V inghelschen.

Twee cleene cruuskens omme te zeynen XIII onchen II inghelschen en half.

Een zelve quispele met houdt ende bustelen II marcq IIII onchen.

Overghebrocht XI^{en} april 1578.

[7] 't Baghynehof.

Twee wieroockvaten weghende IX marcq VI onchen XV inghelschen.

Item een zelve plateel IX onchen X inghelschen.

Item noch twee monstrantiën XII onchen min VII inghelschen en half.

Item noch een monstrantie dat den Berch heet II marcq VI onchen VIII inghelschen.

Item noch II ampullekens V onchen III inghelschen.

Item twee cruuskens up houdt ende yser V marcq IIII onchen ;

in stede van dezelve cruucen hebben die van den Wyngaerden of Baghynehof gheleent XXX s. gr., valent IX lb. tourn.

Item een monstrantie van den Heleghen Cruus zonder cruus VII onchen X inghelschen.

Overghebrocht den XI^{en} april 1578.

[8] Castaineboome.

Drie monstrantiën weghende tsamen II marcq V onchen IX inghelschen en half.

Overghebrocht XI^{en} april XV^eLXXXVIII.

[9] Willemyne.

Een monstrantie weghende III onchen XIX inghelschen.

Overghebrocht XI^{en} april 1578.

[10] Sincte Gillis.

Twee zelver inghels met zelver vlercken onder elck, met eene latoene plate, weghende tsamen XVIII marcq VI onchen en half.

Twee zelver candelaers XIII marcq III onchen metten houtte.

Een zelver wieroockvat V marcq XVI inghelschen.

Twee ampullekens III onchen XVI inghelschen.

Een zelver quispele up houdt beslegghen II marcq VI onchen.

Overghebrocht XI^{en} april 1578.

[11] Sincte Claren.

Twee cleene ampullekens IX onchen XI inghelschen.

Een zelver quispele up houdt beslegghen II marcq II inghelschen en half.

Een cruce up houdt beslegghen V marcq net.

Overghebrocht XI^{en} april 1578.

[12] Cellebroeders.

Een monstrantie zonder voet weghende XIII onchen XVI inghelschen.

Overghebrocht XI^{en} april 1578.

[13] Sinte Obrechten.

Een zelver monstrantie ende een zelver paesbardt, weghende XI onchen II inghelschen en half.

Overghebrocht den XII^{en} april 1578.

[14] De ghilde van Sincte Marcq buiten Brugghe in de kercke van Sincte Cruus.

Een monstrantie van Sinte Marcq III marcq V onchen XV inghelschen.

Een monstrantie van Sinte Pietre ende Pauwels XV onchen XII½ inghelschen.

Twee schalen weghende XVI onchen III inghelschen.

Overghebrocht den XII^{en} april 1578.

[15] De ghilde van Sincte Cruus in Sinte-Cruuskercke.

Twee cruucen up houdt ende ysere tsamen IX marcq IIII onchen.

Noch een cruce weghende, met hout daerinne wesende, XXIII onchen.

Ende twee ampullen, een paesbardt ende een brootvat II marcq net.

Overghebrocht den XII^{en} april LXXVIII.

[16] Sinte-Cruuskercke.

Een cruce met houtte, beslegghen met zelve ende isere, tsamen VIII marcq II onchen.

Een monstrantie van Sincte Catheryne, weghende zonder 't glas, XIII onchen XV inghelschen.

Noch een monstrantie weghende XIII onchen.

Een zelve croes ende twee lepels, tsamen VI onchen.

[17] De ghilde van Sincte Anthuenis binnen Sinte-Cruuskercke.

Een platteel weghende IIII marcq III onchen.

Item noch drie trompetten weghende IX marcq IIII onchen X inghelschen.

Item noch een monstrantie IIII marcq 5 onchen XV inghelschen.

Item noch twee ampullen ende een paesbardt XII onchen min II inghelschen.

Ende noch een monstrantie weghende IIII marcq IIII onchen V inghelschen.

Overghebrocht XII^{en} april 78.

[18] 't Godtshuus van de Magdaleenen.

Een monstrantie van zelve I marcq V onchen.

Noch een monstrantie VII onchen en half.

Item een wieroockvat met de scuppe ende 't lepelken III marcq IIII onchen.

Ende een cruce up houdt beslegghen metten ysere, II marcq.

Item den meestre van denzelven godtshuuse die heeft ghereducert de voorscreven juweelen over de drie deelen van viere van de weerde XIII lb. gr. den XII^{en} april 78, valent : IIII~~xx~~III lb. tourn.

[19] Bethaniën.

Twee ampullekens 8 onchen IIII inghelschen en half.

Een monstrance VII onchen XII inghelschen en half.

Noch een cleen monstrance in de platse van twelcke die van den cloostre hebben gheleent XIII s. IIII d. gr. den XII^{en} april 78, valent : IIII lb. tourn.

[20] Sint Janshuus in Brugghe.

Twee cruucen van lattoen up houdt beslegghen danof de Go zelve es van cleene imptance ; waervooren den meestre van den hospitale gheleent heeft de somme van II lb. gr. over de weerde van drie deelen van diere achtervolghende d'estimatie van den zelvemet, overghebrocht den XII^{en} april 1578, valent : XII lb. tournois.

[21] De ghilde van Sinct Sebastiaens.

Een zelve hoeft van Sinct Sebastiaen in partie verghult, weghende VII marcq VII oncen.

Twee ampullen weghende II marcq.

Overghebrocht den XII^{en} april 1578.

[22] Sincte Salvators.

Twee zelve candelaers met waepens ende de stocken daerinne wesende XII marcq, af II marcq over de stocken, blyft X marcq net.

Noch II ander candelaers zonder stocken XII marcq I once.

Item twee groote monstrancen weghende met den reliquien ende glasen X marcq IIII onchen en half, af II marcq over de glasen, blyft VIII marcq IIII onchen en half.

Een zelve cruce up houdt ende ysere IX marcq V inghelschen, of II marcq over 't houdt ende ysere, blyft VII marcq V inghelschen.

Een zelve sperwaternat weghende VIII marcq VII inghelschen.

Item 't upperste van twee canterstocken weghende VII marcq III onchen.

Een cruce beslegghen up houdt ende ysere met den langhen stock weghende tsamen IX marcq VI onchen en alf, af VI marcq VI onchen en half over 't hout ende ysere ende langhe stock, blyft III marcq net.

Item II ampullen XX onchen en half.

Een zelve belle XVII onchen en half.

Twee wieroockvaten weghende met de vullicheit daerinne wesende tsamen XII marcq III onchen en alf, af I marcq IIII onchen over de vullichede, blyft X marcq VII onchen en half.

Twee scelpen van zelve XV onchen XII inghelschen.

Een zelve quispele III marcq net, met yser ende bustelen af over tselve II marcq, blyft I marcq net.

Item III zelve plateelen wesende ongheteekent zelve, weghende VI marcq I alf onze.

Drie remonstransken, de hoofdekens verghult, weghende tsamen met de glaskens ende relicxkens XX oncen schaers.

Alle welcke voorscreven partien de kerckmeesters van derzelve kercke hebben gheredimeert in ghelde voor de somme van hondert vierenveertich ponden grooten over de drie deelen van de weerde van diere te VI s. gr. d'onche, ghemerct dat al ongheteekent zelve was al achtervolghende d'estimatie van den zelve meden den XIII^{en} april 78, valent de voors. somme in ponden tournois : VIII^cLXIII lb. tourn.

De ryve van Sincte Eloy wesende van houtte, besleghen met zelve platen toebehoorende 't comun der zelve kercke, ghestimeert by den zelve meden de zelve platen weerdich te wesen ter somme van XVI lb. gr., waervooren die van den comune hebben gheleent de somme van XII lb. gr. over de drie deelen van viere van de voors. XVI lb. gr. ten daghe als boven, valent : LXXII lb. tourn.

[23] 't Ambocht van de huvetters.

Twee ampullekens X onchen en alf.

Een paesbardeken ende een brootvaetken XIII onchen V inghelschen.

Ende II zelve cruucen up houdt ende ysere XXIII marcq II onchen.

Overghebrocht XIII^{en} april 78.

[24] 't Ambocht van de scrynwerckers.

Twee cruucen up hout ende ysere XII marcq V inghelschen.

Overghebrocht den XIII^{en} april 78.

[25] De vleeschauwers.

Eenen zelve kethene met eenen ryck VIII onchen min I inghelsche ende I quart.

Twee zelve cruucen up houdt ende ysere XXIII marcq III onchen.

Twee ampullekens XII onchen XI inghelschen.

Ende een zelve paesbardt ende een brootbusken II marcq V onchen V inghelschen.

Overghebrocht XIII^{en} april LXXVIII.

[26] De muelenaers.

Twee zelve cruucen up houdt ende ysere weghende XXVI marcq I onche.

- Twee ampullekens VI onchen I halven inghelschen.
 Ende twee monstrantiën IIII marcq I onche.
 Overghebrocht XIII^{en} april 78.
- [27] Droochscheerders.
 Twee cruucen up houdt ende ysere XXIII marcq VI onchen.
 Een brootvat ende een paesbart XII onchen net.
 Een remonstrance IX onchen VIII inghelschen.
 Overghebrocht XIII^{en} april 78.
- [28] Cousceppers.
 Twee cruucen met houdt ende ysere X marcq III onchen net.
 De cnoppen van de cruucen XV onchen.
 Twee ampullekens VIII onchen IX inghelschen.
 Ende een paesbardt ende een brootbusken IX onchen I inghelsche.
 Overghebrocht XIII^{en} april 1578.
- [29] Lootghieters.
 Een monstransken met een kethelken weghende VI onchen en half.
 Overghebrocht XIII^{en} april 1578.
- [30] Lysecleetwevers als Mandemakers.
 Twee cruucen up hout ende ysere weghende XV marcq II onchen en half.
 Twee ampullekens VI onchen VI inghelschen.
 Ende noch een monstrantie XVIII onchen XVI inghelschen.
 Overghebrocht XIII^{en} april 78.
- [31] Tyckwevers.
 Twee cruucen up houdt ende ysere XIII marcq XVI inghelschen.
 Ende een brootbusse IIII onchen V inghelschen.
 Overghebrocht XIII^{en} april 78.
- [32] De ghilde van de Busschieters.
 Die van de ghilde van Sincte Barble die de colveniers of busschieters houden binnen Brugghe overghebrocht hebbende de specificatie van huerlieder zelverwerck alsnoch onder hemlieden wesende ende naerdien up 't vertooch by hemlieden ghedaen ghecomuniqiert es gheweest met die van der wet der voors. stede van Brugghe es hemlieden gheconsenteert by den comissaris de redemptie van den voors. zelverwerck overschietende boven tghuene ghepant zynde an den hoofmeestre voor de somme van XXIII lb. gr. over de drie deelen van viere van de weerde van diere, welcke somme betaelt es by den hoofmeestre deken ende eedt den XIII^{en} april 1578, valent : IeXXXVIII lb. tourn.

[33] Beeldmakers ende zadelaers.

Twee cruucen up hout ende ysere XVI marcq min II inghelschen.

Een monstrantie ende een paesbardt XIII onchen net. Den deken (ende eedt die hebben gheredimeert de voors. monstrantie ende paesbardt den XV^{en} april LXXVIII voor II lb. XVIII s. VI d. gr., valent : XVII lb. XI s. tourn.

[34] Sceppers.

Twee trompetten weghende VII marcq VII onchen XIII inghelschen.

Overghebrocht den XIII^{en} april 78.

[35] De fruteniers.

Twee zelve cruucen up houdt ende ysere tsamen weghende XI marcq VI onchen XV inghelschen.

Een paesbardt VIII onchen IX inghelschen.

Twee ampullekens IX onchen XVI inghelschen.

Een brootvatken III onchen net. In platse van dit brootvatken hebben deken ende eedt gheleent X s. gr. den XIII^{en} april LXXVIII, valent : III lb. tourn.

[36] De boghemakers.

Twee cruucen up houdt ende ysere weghende XVIII marcq VII onchen.

Overghebrocht XV^{en} april LXXVIII.

[37] Viscoopers.

Twee zelve cruucen up houdt ende yser besleghen weghende tsamen XXIII marcq X onchen.

Twee ampullen ende een monstranken, een plateelken ende een paesbardt tsamen V marcq I onche XVI inghelschen.

Overghebrocht XV^{en} april 1578.

[38] De ghilde van de X^m martelaers in Onser-Vrauwenkercke te Brugghe.

Twee zelveren inghelen met platen omme daerup te stane met een lanck stick zelve, tsamen weghende IX marcq I onche X inghelschen.

Eenen zelveren aerm wesende in partie vergult weghende III marcq III onchen X inghelschen.

Een zelve monstrance weghende III marcq III onchen XIII inghelschen.

Twee zelve plateelen weghende III marcq II onchen en alf.

Een paesberdt III onchen XVI inghelschen en half.

Twee ampullen VI onchen VI inghelschen.

Ende een brootbusse IIIII onchen net.
Overghebrocht XV^{en} april 78.

[39] De lynewevers.

Twee cruucen up houdt ende ysere XI marcq II onchen VIII inghelschen.

Een paesbart IIIII onchen V inghelschen net.
15^{en} april 78.

[40] De wiltwerckers.

Twee zelver cruucen up houdt ende ysere XII marcq X inghelschen.

Een monstrantie weghende IX onchen XV inghelschen.
Overghebrocht XV^{en} april 78.

[41] De verwers.

Twee cruusen up hout ende ysere XVII marcq V onchen net.

Twee ampullen XI onchen net.

Eenen quispele up houdt beslegghen met zelver weghende tsamen II marcq II inghelschen en half.

Overghebrocht XV^{en} april 78.

[42] De Cruuthalle.

Twee zelver cruusen up houdt ende ysere ende mette cnoppen XIII marcq IIIII onchen.

Twee zelver ampullen XVI onchen min XII inghelschen.

Een zelver platteel XIII onchen IIIII inghelschen.

Een zelver quispele metten houtte II marcq VI onchen.

Een zelver brootbusse ende een paesberdt tsamen XI onchen IX inghelschen.

Een zelver wieroockvat III marcq IIIII onchen.

Een zelver scelpe ende een scuppe II marck II onchen VII inghelschen.

Een zelver monstrantie XIII onchen XV inghelschen.

Overghebrocht XV^{en} april LXXVIII.

[43] De cupers.

Twee cruusen met twee cnoopen up hout ende ysere XX marcq I onche.

Een zelver Sinte Lenaert IIIII marcq IIIII onchen XVII inghelschen en half.

Een zelver plateel II marcq IIIII onchen.

Een paesbardt ende een brootbusse VIII onchen XIII inghelschen en half.

Overghebrocht XV^{en} april 78.

[44] De tegheldeckers.

Twee ampullekens ende een paesbardt midsgaders een brootvaetken III marcq I onche VII inghelschen.

Overghebrocht XV^{en} april 78.

[45] De graeuwerckers.

Twee zelvere cruucen up hout ende isere XXII marck I once.

Item II zelve plateelen IIII marcq XV inghelschen.

Item II zelve cannekens XII onchen XIII inghelschen.

Item een zelve paesbardt IIII onchen IX inghelschen.

Item een zelve monstrantie weghende III marcq X inghelschen met 't latoen ende loot.

Overghebrocht XV^{en} april 78.

[46] De ghilde van de spelieden.

Twee cruucen up houdt ende isere VII marcq III onchen V inghelschen.

Twee ampullekens V onchen XI inghelschen.

Een monstrantie IX onchen II inghelschen.

Noch een cleen monstrantie III onchen VI inghelschen.

Een zelve scale ende een lepele IX onchen min onderalven inghele.

Ende noch een paesbardt II onchen XI inghelschen.

Overghebrocht XV^{en} april 1578.

[47] De winnebrooden.

Een zelve cruuce up houdt ende ysere IX marcq net.

Ende een monstrantie VII onchen I inghelsche.

Overghebrocht den XV^{en} april 1578.

[48] De wynmeters.

Een cruuce weghende VII marcq VII onchen II inghelschen.

Een monstrantie weghende II marcq II onchen III inghelschen.

Overghebrocht den XV^{en} april 78.

[49] De bezemakers.

Een cruuce up houdt ende isere weghende IX marcq VII onchen X inghelschen.

Een monstrantie van Sint Anne XV onchen V inghelschen.

Overghebrocht XV^{en} april 78.

[50] De stoeldrayers.

Twee ampullekens VII onchen en half.

Een aerm van zelve p hout besleggen III marcq V inghelschen min.

Overghebrocht XV^{en} april 78.

[51] De ghilde van de Drie Sanctinnen.

Drie remonstrantiën van zelve VII marcq III onchen VII inghelschen.

Noch een cleender monstransken weghende III onchen. De ghildebroeders hebben gheleent in 't ghesach van de voors. partie XVIII s. gr., valent : V lb. VIII s. tourn.

Ende twee ampullen II marcq VII inghelschen.

Overghebrocht XV^{en} april 78.

[52] De lechwerckers.

Twee monstrantiën van zelve XI marcq III onchen XI inghelschen.

Twee ampullen ende een brootvaetken X onchen XV inghelschen.

[53] De zuvelvercoopers.

Twee cruusen up houdt ende ysere XIII marcq III onchen XV inghelschen.

Een plateel III marcq II onchen VII inghelschen en half.

Twee ampullen VI onchen I inghelsche en half.

Overghebrocht XVI^{en} april 78.

[54] De backers.

Eenen zelveren verghulden cop weghende LIII onchen ende II inghelschen ; drie zelve zoudtvaten XXXIII onchen XI inghelschen. Dese twee partijen zyn ghelaten den gouverneur die altyts ghehadt hebbende loco pignoris. Dus alzo 't ghewichte excedeert van XI ghuldens de XXVII lb. X s. gr. van de t'achterheit, welcke XI ghuldens deken ende eedt ghefurniert hebben : XI lb. tourn.

Een zelve canne weghende VI marcq III onchen XV inghelschen.

Drie zelve trompetten weghende XI marcq V onchen XIII inghelschen.

Een zelve plateelken weghende II marcq I onche I inghelsche.

Twee zelve ampullekens, een paesbardt ende een brootvaetken weghende tsamen II marcq III onchen XVII½ inghelschen.

Een monstrantie weghende II marcq XVII inghelschen en half.

Ende twee zelve cruucen weghende metten ysere XV marcq VI onchen.

Overghebrocht XVI^{en} april 1578.

[55] De matsenaers.

Twee cruucen up houdt ende ysere XXII marcq V inghelschen.

Een brootvat VIII onchen VI inghelschen en half.

Ende twee ampullen ende een paesbardt II marcq V onchen V inghelschen.

Overghebrocht XVI^{en} april 78.

[56] Oudecleercoopers.

Twee cruusen up hout ende isere XIX marcq IIII onchen XV inghelschen.

Twee ampullekens VIII onchen onderalven inghel.

Overghebrocht XVI^{en} april 78.

[57] Riemakers.

Twee cruusen up houdt ende zelve weghende XXV marcq IIII onchen.

Overghebrocht XVI^{en} april 78.

[58] Hoemakers.

Twee cruusen up hout ende ysere XV marcq V onchen VII onghelschen en half.

Overghebrocht XVI^{en} april 78.

[59] De keersghieters.

Twee cruusen up hout ende ysere weghende XIII marcq III onchen.

Twee ampullekens ende een brootvatken XIII onchen XVI inghelschen.

Overghebrocht XVI^{en} april 78.

[60] Handtschoewerckers.

Twee zelve cruusen up hout ende yser beslegghen XIX marcq X inghelschen.

Ende een paesbardt VI onchen XVI inghelschen.

Overghebrocht XVI^{en} april 78.

[61] Dobeerders.

Twee cruusen up hout ende ysere XV marcq IIII onchen.

Overghebrocht den XVI^{en} april 78.

[62] Bardemakers.

Twee cruusen up hout ende ysere XXI marcq één onche.

Twee ampullekens ende een brootvatken XI onchen XV inghelschen.

Een paesbardt V onchen XVIII inghelschen.

Een monstrantie XIII onchen II inghelschen.

Overghebrocht den XVI^{en} april 78.

[63] Smeden.

Twee cruusen up hout ende ysere XXIII marcq net.

Twee ampullen ende een brootbusse midsgaders een paesbaerdte weghende tsamen één marcq VII onchen.

Overghebrocht den XVI^{en} april LXXVIII.

- [64] Goudtsmeden.
Twee zelve cruusen up hout ende ysere XVII marcq III onchen net.
Een paesbardt V onchen V inghelschen.
Overghebrocht XVI^{en} april 1578.
- [65] Wapmakers.
Een cruce up hout ende ysere VII marcq III onchen.
Twee ampullekens een paesbaerdte ende een brootvatken, tsamen weghende II marcq I onche.
Overghebrocht XVI^{en} april 1578.
- [66] De ghilde van Sinct Jacobs binnen Sinct-Jacobskerke.
Een cruce up hout ende ysere VI marcq I onche X inghelschen.
Overghebrocht XVI^{en} april 78.
- [67] De wullewevers.
Twee cruusen up hout ende ysere XXXVIII marcq III onchen.
Overghebrocht XVI^{en} april 78.
- [68] De vulders.
Twee cruusen up hout ende ysere XXIII marcq V onchen.
Overghebrocht XVI^{en} april 78.
- [69] Culstickers.
Twee cruusen up hout ende ysere XVI marcq II onchen net.
Twee ampullen ende een paesbardt XII onchen XIII inghelschen.
Twee trompetten ende een claroen XI marcq III onchen V inghelschen.
Overghebrocht XVI^{en} april 78.
- [70] Den Ouden Boghe in Brugge.
Eenen zelveren gay met eenen stock, een zelve bailliusroede up ysere, een brootbusse, tsamen weghende III marcq V onchen VII inghelschen.
Een goudt kethenken weghende een onche XIII inghelschen III onzen.
Overghebrocht XVI^{en} april 78.
- [71] De wyncrooders.
Een zelve brootvat, een zelve paesbart ende twee zelve ampullen weghende tsamen III marcq II½ oncen.
Overghebrocht XVII^{en} april 78.
- [72] De scippers.
Twee zelve ampullekens weghende VI onchen XV inghelschen.
Overghebrocht den XVII^{en} april LXXXVIII.

[73] Scoemakers.

Twee ampullekens XII onchen XVI inghelschen.

Een brootvat IIII onchen XI inghelschen.

Een monstrantie IIII marcq II inghelschen en half.

Overghebrocht XVII^{en} april 78.

[74] Scoeboutters.

Een zelve aerme VI onchen XIII inghelschen.

Een staende monstrantie van zelve II marcq IIII inghelschen.

Noch een ander monstrantie V onchen net.

Ende twee ampullekens weghende VI onchen min I inghelsche ende een quart.

Overghebrocht den XVII^{en} april 1578.

[75] De hoveniers.

Een monstrantie weghende XV onchen XII inghelschen en half.

Twee ampullen ende een brootbusse midsgaders een scaelken ende een paesberden XV onchen XVIII inghelschen en half.

Overghebrocht XVII^{en} april 1578.

[76] Sincte Bazeliskercke.

Eenen cnoop van zelve II marcq III onchen XVIII inghelschen.

Een brootbusse IIII onchen X inghelschen.

Twee ampullen VIII onchen IIII inghelschen.

Een paesberdt X onchen XV inghelschen.

Twee zelve candelaers V onchen VII inghelschen.

Twee zelve plateelen IIII marcq V onchen VI inghelschen.

Een wierockvat V marcq II inghelschen.

Een scelpe met een lepelken VIII onchen net.

Een quispele up hout beslegghen II marcq IIII onchen X inghelschen.

Een zelve pellicaen staende up eenen canterstock één marcq VII onchen I inghelsche $\frac{1}{2}$.

Overghebrocht XVII^{en} april 78 ¹.

[77] De kercke van Sinte Cateryne buuten Brugghe.

Een wierockvat weghende IIII marcq II onchen V inghelschen.

---

1. In verband met de relikwie van het H. Bloed had de stadsregering op 1 april beslist dat de kerkmeesters van Sint-Bazelis de «casse» en de «repositoire» mochten achterhouden. Zie: Brugge, Stadsarchief, secrete resolutiën 1575-1585, fol. 125: «Actum den eersten dach in aprilis 1578. - ... Alsdan was gheconsenteirt die van den gheselschepe van den Helighen Bloede in 't leveren van de juwelen van Sinte-Bazeliskercke achter te houdene de casse ende repositoire van den Helighen Bloede omme redenen schepenen daertoe moverende».

Een monstrantie III marcq VI onchen IX inghelschen.

Twee zelve plateelen III marcq XVII inghelschen en half.

Twee ampullekens IX onchen VII inghelschen.

Een schale ende II lepels VIII onchen II inghelschen.

De kerckmeesters der zelve kercke hebben gheredimeert 't beslach van twee boucken voor II lb. gr. den XVII^{en} april 78, valent : XII lb. tourn.

[78] Brauwers.

Twee zelve cruucen up hout ende ysere XII marcq min VII inghelschen.

Twee zelve ampullen ende een brootvat I marcq VI onchen II inghelschen $\frac{1}{2}$.

Ende eenen zelveren cop met eenen deczele VI marcq III onchen IX inghelschen.

Overghebrocht XVII^{en} april 78.

[79] Sinte-Annekercke.

Een zelve cruusken weghende XIII onchen min III inghelschen.

Een ander cruusken weghende een marck III onchen VI inghelschen.

Een paesberdt VI onchen V inghelschen.

Een wieroockvat V marcq III onchen $\frac{1}{2}$.

Een wieroockscelepe VII onchen II inghelschen $\frac{1}{2}$.

Een zelve quispele metten houtte weghende II marcq III onchen III inghelschen $\frac{1}{2}$.

Ende twee ampullekens weghende I marcq I onche net.

Overghebrocht XVII^{en} april 1578.

[80] De ghilde van Onser Vrouwe van der Snee in Onser-Vrouwenkercke.

Twee zelve verghulde ampullen ende een brootbusse oock verghult tsamen II marcq III onchen. De ghildemeesters die hebben gheredimeert dezelve ampulle ende brootbusse voor III lb. gr. valent : XXIII lb. tourn.

Een zelve verghulde Onser Vrouwe zonder voet V marcq III onchen X inghelschen. De ghildemeesters die hebben gheredimeert dezelve Onser Vrouw voor X lb. gr. valent : LX lb. tourn.

Een zelve monstrantie weghende III marcq VII onchen XV inghelschen.

Overghebrocht XVII^{en} april 78.

[81] De thinnepotghierters.

Twee zelve ampullekens ende twee zelve Goden van cruucen

weghende IIII marcq I onche net.

Overgebrocht XVII^{en} april 78.

[82] Eechoutte.

Een zelver verghulde crotse metten stock zelver verghult wesende tsamen weghende XV marcq V onchen zuver.

Noch een cleene crootse met een stock weghende in zuiver zelver II marcq.

Twee ampullen weghende VI onchen V inghelschen.

Een zelver brootbusse weghende II onchen XIII inghelschen.

Ende twee zelver reliquien II marcq II onchen III inghelschen.

Alle welcke voorscreven partijen zyn gheredimeert by den voorscreven prelaet over de drie deelen van IIII van de weerde up XV marck te II lb. X s. gr. 't marck bedraghende XXXIX lb. gr. welcke somme hy den XXI^{en} april LXXVIII ghefurniert heeft, valent : II^cXXXIII lb. tourn.

[83] De Graebroeders.

Een cruce van zelver weghende II marcq I onche VI inghelschen.

Twee zelver ampullen weghende VI onchen X inghelschen.

Overgebrocht XVII^{en} april 78.

[84] De ghilde van Sanct Anthuenis in Sint-Jacobskercke.

Twee monstrantien weghende XIII onchen XIII inghelschen en half.

Overgebrocht XXI^{en} april 1578.

[85] De ghilde van de Magdaleene in de kercke ten Magdalenen buuten Brugghe.

Een Magdaleene van zelver weghende XXXVII onchen en half.

Twee cleene monstrantien ende een paes paesbardt tsamen weghende V marcq.

Alle welcke voorscreve partijen zyn gheredimeert by de ghilde-meesters der voors. ghilde over de III deelen van viere van de weerde voor de somme van VIII lb. VI s. VIII d. gr. den XXI^{en} april XV^cLXXVIII, valent : L lb. tourn.

[86] De Predicaren in Brugghe.

Een zelveren verghulde cruce met eenen voet van tzelve, weghende zuver II marcq in zelver.

Twee zelver candelaren weghende zuver in zelver VIII marcq III onchen.

Een wieroockvat weghende zuver in zelver IIII marcq IIII onchen.

Ende twee cruucen up hout wanof tzelve weecht I marcq blyft zuvers XI marcq.

Ende hebben gheleent die van de Predicaren voorseit XXVI lb. gr. over de drie deelen van viere van de weerde van alle de partijen, valent : CLVI lb. tourn.

[87] De meerseniens.

Eenen zelveren aerme weghende III marcq net.

Noch een monstrantie wesende eenen Sancte Niclaeus IIII onchen net.

Een zelve Onser Vrouwe zonder voet II marcq III onchen net.

Een zelve Sanct Jooris III marcq XII inghelschen $\frac{1}{2}$.

Item IIII zelve ampullekens III marcq II onchen.

Een zelveren Sanct Anthuenis weghende V onchen X inghelschen.

Item een monstrantie boven met eenen Sinte Nicolaus weghende zonder relisuie ende ghelas een marcq IIII onchen min II inghelschen.

Item noch een monstrantie met een cruuc boven II marcq min X inghelschen.

Item een brootbusse V onchen VIII inghelschen.

Noch twee zelve platteelen IIII marcq III onchen XV inghelschen.

Item een zelve cruuce ende noch twee cruucen up houdt, dewelcke der neerynghe zyn ghelaten voor twee marcq zelvvers.

Alle welcke voorscreven partijen den deken ende die van der neerynghe voorseit hebben gheleent in ghelde de somme van XLIIII lb. VI s. VIII d. gr. ende dat over de XVII marcq IIII onchen wesende de III deelen van viere te VI s. IIII d. gr. d'onche, valent de voors. somme den XXII^{en} april LXXVIII : II^cLXVI lb. tourn.

[88] Sancte Donaes.

Een schoone costelicke ryve van Sancte Donaes van zelve weghende II^cXXVII marcq X inghelschen.

Een fiertre van Sinte Basilius Magnus weghende XXVIII marcq VI onchen VII inghelschen $\frac{1}{2}$.

Een hooft van Sanct Jans Baptiste weghende XXI marcq III onchen VIII inghelschen.

Item het hooft van Sanct Jans Chrisostomus weghende XXVIII marcq VII onchen V inghelschen.

Item het hooft van Sancte Pieters meestdeel verghult met de schouders ende een pontificatiecroone ende met diveersche bellekens ende IIII leukens weghende tsamen XXXIX marcq V onchen XV inghelschen.

Item eenen voet van houtte besleggen met zelve platen daer het

voorscreven hoeft up staet weghende met het hout XXXVII marcq IIII onchen ende by estimatie van den zelversonder XVI marcq III onchen II inghelschen.

Item een zelve verghulde beelde van Onser Vrouwe weghende X marcq IIII onchen XVII inghelschen $\frac{1}{2}$.

Item een zelve verghulde beelde van Sint Donaes VII marcq II onchen III inghelschen.

Item een monstrantie van zelve verghult met een doorne van Onsen Heere croone III marcq V onchen III inghelschen.

Item een aerne van zelve verghult met de reliquien van Sincte Machuut VIII marcq VII onchen XVII inghelschen.

Item een monstrantie van zelve verghult met diverse reliquien II marcq IIII onchen XVII $\frac{1}{2}$ inghelschen.

Item een schoone beelde van Sint Jeronimus met eenen leeuwe XIII marc I onche V inghelschen.

Item een zelve verghulde beelde van Sincte Catheryne IIII marcq V onchen XV inghelschen.

Overghebrocht den zessentwyntichsten dach van april XV^cLXXVIII ¹.

[89] Onser Vrouwe.

Eerst een beelde van Sint Jan weghende XXV marcq III onchen.

Item een beelde van Onser Vrouwe weghende XXIII marcq VIII inghelschen.

De beelde van Sincte Bonifacius weghende XVII marcq net.

Noch een beelde van Onser Vrouwe weghende XII marcq VII onchen X inghelschen.

Twee wieroockvaten IX marcq V onchen.

De kerckmeesters derzelve kercke hebben gheredimeert de V bovenghescreven partien over de redemptie van de drie deelen van viere van de weerde bedraghende in zelve LXIII marcq VI inghelschen compt in ghelde hondert drie ende vichtich ponden XIII s. gr., valent : IX^cXXI lb. XVIII s. tourn.

Twee zelve platteelen weghende 5 marcq III onchen XV inghelschen.

Een sperrewatervat weghende VIII marcq I onche.

't Zelve van een crucefix IIII marcq IIII onchen.

1. Het kapittel van de Sint-Donaaskerk leverde haar voorwerpen in op 10 en 11 april. Blijkbaar hadden de kanunniken gepoogd een en ander stuk te ontduiken, want op 18 april eiste commissaris Willem van Gysperre ook de inlevering van de ontbrekende voorwerpen. (Zie A.C. De Schrevel, *Comment disparut ...*, blz. 10-12.) Aldus is het wellicht te verklaren waarom in onze inventaris de inlevering pas op 26 april staat opgetekend.

- Twee conterstocken weghende VII marcq V onchen $\frac{1}{2}$.
 Een zelve belle III marcq III onchen V inghelschen.
 Twee ampullen weghende II marcq III onchen.
 Twee monstrantien daermede men omghaet III marcq I onche XII inghelschen $\frac{1}{2}$.
 Een brootbusse weghende VII onchen X inghelschen.
 d'Apostelen van den hooghen hautaer weghende XXIII marcq net.
 De fiertre van Sinte Bonifacius weghende in zelve CLII marcq III onchen XV inghelschen.
 Twee zelve candelaers XIII marcq III onchen.
 Een zelve quispelle up hout II marcq II onchen.
 Alle welcke partijen met oock de somme van ghelde hiervooren verclaerst ghefurniert es den XXVI^{en} april LXXXVIII.

[90] Carmers.

- Twee zelve candelaers VIII marcq X inghelschen.
 Twee zelve wieroockvaten X marcq V onchen.
 III zelve ampullekens II marcq III onchen.
 Twee zelve cruusen up houdt ende yser by estimatie VI marcq.
 Een zelve quispel ende een paesbardt III marcq II onchen.
 Alle welcke voorseide partijen den prior van den voors. convente van den Carmers heeft gheredimeert voor de somme van XLVIII lb. gr. Vlaems ende dat over de drie deelen van viere van de weerde den XXVIII^{en} april 78, valent : II^cIII^x*VIII lb. tourn.

De partijen van zelveverwerck in desen inventaris gheroert midtsgaders de sommen van ghelt daerinne ghementionneert zyn respectie ontfanen by my Jacques de Smet daertoe ghecommitteert zoo hiervooren in 't prohemie verclaert es naerdien die gheweghen zyn gheweest ende gheëstimeert ter presentie van den commissaris ende adjoint omme daerof de overleveringhe te doene an den tresorier generael van de Staten Dieryc vander Beke volghende d'ordonnantie van Zyne Hoocheyt. Des t'oorconde desen gheteekent den XXVII^{en} april XV^cLXXXVIII.

(Get.) J. De Smet.

Ick commissaris onderscreven attestere geen andere partijen van selvere noch in gereeden geldt by den voorn. ontfangen ontfanen te zyne van degene gespecificeert in desen inventaris gewegen ende gheëstimeert respectie t'onser presentie.

(Get.) G. van Grysperre.

Brugge, Stadsarchief, *Brieven en Akten, 1570-1579*.
 Op de rugzijde van het laatste blad: «Inventaris van zelve ghesonden uuyter stede van Brugghe t'Hove».

*Lijst van de instellingen die edelsmeedwerk
hebben ingeleverd*

NB. De nummers verwijzen naar de paragrafen.

A. *Ambachten :*

Baardmakers 54
Bakkers 62
Beeldenmakers en
zadelmakers 33
Bezemmakers 49
Boogmakers 36
Brouwers 78
Dobbeerders 61
Droogscheerders 27
Huidevetters 23
Fruiteniers 35
Goud- en zilversmeden 64
Grauwwerkers 45
Handschoenwerkers 60
Hoedenmakers 58
Hoveniers 75
Kaarsengieters 59
Koussceppers 28
Kruidhalle 42
Kuipers 43
Kultstikkers 69
Legwerkers 52
Lijnwevers 39
Lissekleeswevers en
mandenmakers 30
Loodgieters 29
Meerceniers 87
Metselaars 55
Molenaars 26
Oudkleerverkopers 56
Riemmakers 57
Scheppers 34
Schipppers 72
Scoenbouters 74
Schrijnwerkers 24

Smeden 63
Speellieden 46
Stoeldraaiers 50
Tegeldekkers 44
Tijkewevers 31
Tingieters 81
Ververs 41
Visverkopers 37
Vleeshouwers 25
Vulders 68
Wapenmakers 65
Wijnmeters 48
Wildwerkers 40
Winnebroden 47
Wolwevers 67
Wijnschroders 71
Zuivelverkopers 53

B. *Broederschappen :*

van O.L.Vrouw ter Sneeuw
in de O.L.Vrouwekerk 80
van Sint-Antonius in de
Sint-Jacobskerk 84
van het H. Kruis in de Sint
Kruiskerk 15
van Sint-Antonius in de
Sint-Kruiskerk 17
van Sint-Jacob in de Sint-
Jacobskerk 66
van Sinte-Magdalena in de
Sinte-Magdalenakerk 85
van Sint-Marcus buiten de
stadswallen 14
van Sint-Quinten in de Sinte-
Magdalenakerk 4
van de Tienduizend Mar-

telaren in de O.L.Vrouwe-
kerk 38

C. Kloosters :

Begijnhof 7
Bethanië 19
Cellebroeders 12
Eekhoute 82
Grauwbroeders 83
Karmelieten 90
Kastanjeboom 8
Magdalenahospitaal 18
Nazareth 2
Onze Lieve Vrouw ter
Potterie 1
Predikheren 86
Sint-Clara 11
Sint-Janshospitaal 20
Sint-Juliaan 3
Sint-Obrecht 13
Wilhelmijnen 9

D. Parochiekerken en kapellen :

Onze-Lieve-Vrouw 89
Sint-Anna 79
Sint-Bazelis of Heilig
Bloed 76
Sint-Catharina 77
Sint-Kruis 16
Sint-Donaas 88
Sint-Gillis 10
Sint-Jacobs 6
Sint-Salvators 22
Sint-Walburga 5

E. Rederijkersgild :

Drie Santinnen 51

F. Schuttersgilden :

Busseschieters 32
Sint-Joris (Oud Hof) 70
Sint-Sebastiaan 21

Boekbespreking

E. WARLOP, *De Vlaamse Adel vóór 1300*, Handzame, Uitgeverij Familia et Patria, 1968, in-8°, twee delen in drie banden, I, XXIV-462 blz.; II., 1 en 2, XXII-750 blz., kaart.

In de laatste vijftig jaar werden talrijke studies gewijd aan de oorsprong en de ontwikkeling van de adel in Frankrijk en in de oude Belgische vorstendommen, met uitzondering van het graafschap Vlaanderen. Nergens kwamen de schrijvers tot algemeen aanvaarde besluiten.

Dr. E. Warlop heeft nu dit vraagstuk grondig onderzocht voor het graafschap Vlaanderen. Daar immers zijn de bewaarde bronnen over het onderwerp veel ouder en veel talrijker dan in de andere Belgische vorstendommen.

De behandelde periode loopt van de 9de eeuw tot 1300, en geeft de opgang, de crisis van 1127, en de teleurgang van de Vlaamse adel.

Bij gemis aan bronnen kon de oorsprong van de *virii illustres* of vrije grootgrondbezitters niet achterhaald worden. Waarschijnlijk stamden ze van de grootgrondbezitters uit de karolingische tijd. Maar buiten deze *virii illustres* bestonden er nog talrijke andere vrije lieden van lagere rang.

Na de invallen van de Noormannen, waarbij een deel van de grootgrondbezitters het land had verlaten, had de macht van de graaf en van de grote edelen een grote uitbreiding genomen door het inpalmen van de verlatene goederen en van zekere heerlijkheidsrechten.

De grote heren misbruikten hun macht om ook de kleine adel te beroven, zodat deze zijn toevlucht moest zoeken in de vazalliteit om beschermd te zijn tegen het machtmisbruik.

Een deel van de adel streed mede met de niet-vrije krijgslieden van de graaf, die samen de klasse van de *milites* vormden. Maar er gebeurde aldaar geen versmelting omdat men, om tot de *nobilitas* te behoren, moest geboren zijn uit twee edele ouders.

In de elfde eeuw gaat het machtmisbruik van de groten verder. De meeste vrije lieden worden aan lijfeigenschap onderworpen ofwel, om dit te ontgaan, worden zij vrijgewijden van een kerkelijke

instelling. Daarenboven worden de meeste *nobiles* vazallen van de graaf van wie zij *beneficia* in leen ontvangen. De hoogste adel had vrij uitgestrekte bezittingen, zowel *allogia*, als lenen, renten en tienden. Sommigen onder hen bezaten ook heerlijke rechten, en bouwden eigen burchten op hun bezittingen. Ze bleven nog altijd *milites* en fungeerden als onderbevelhebbers in het grafelijk leger. Zij zelf hadden talrijke niet-edele ridders in hun dienst. Zodat het graafschap Vlaanderen in het begin van de 12e eeuw tussen duizend en 1500 ridders telde.

In de elfde eeuw was er een wijziging gekomen in de indeling van het graafschap. De oude *pagi* werden vervangen door kasselrijen, aan wier hoofd een burggraaf stond, die behoorde tot de hoge adel. Alleen de kasselrij van Brugge vormde hierop een uitzondering. Daar stamde de burggraaf uit het niet-vrije geslacht der Erebalden.

Een zeer interessante paragraaf behandelt het veel omstreden vraagstuk van de pairs of beers van Vlaanderen, dat nu eindelijk werd opgelost. Ze waren twaalf in aantal en waren onderverdeeld in drie groepen: op de Schelde te Eine, Petegem en Oudenaarde; op de Dender te Aalst (twee) en te Boelare; en ten zuiden te Mortagne, te Phalempin, te Béthune, te Aubigny en te Ardes. Het waren machtige heren die woonden op de grenzen van het graafschap, waar ze hun eigen burchten moesten verdedigen. De graaf had ze aan zijn persoon verbonden door het schenken van grote lenen en hij behandelde ze als gelijken, met wie hij zetelde in de grafelijke curia.

En hier vinden wij de oorsprong van het goed van Ghisen of Guysen, dat zich uitstrekte in het Westvrije rond Zevekote en in het Ieperse rond Langemark. Het behoorde oorspronkelijk tot de bezittingen van de graven van Guisnes, vandaar de naam.

De graaf had ook talrijke hofambtenaars, die slechts ten dele behoorden tot de adel.

De Vlaamse adel kende een zware crisis in 1127, die verdragende gevolgen had en die stilaan het verval van de Vlaamse adel heeft ingeluid.

Het begon met de moord op graaf Karel de Goede, bedreven door een lid van de niet-vrije familie Erembald. Langs hoge ambten en huwelijken was deze familie in de adel binnengedrongen. De graaf wilde ze tot lijfeigenschap terugbrengen.

De Erebalden hadden een machtige aanhang, alsook een kandidaat-troonopvolger, de bastaard Willem van Ieper, kleinzoon van graaf Robrecht I de Fries. Maar de meeste van hun aanhangers lieten hen in de steek, terwijl veel trouwe edelen van overal opdaagden om de vermoorde graaf te wreken en terzelfdertijd om

de oude rasadel rein te houden. De Erembalden werden bijna volledig uitgeroeid.

De zuivering werd vooral doorgevoerd in de kuststreek, waar de oude burggravenfamilies door andere geslachten vervangen werden. Enkele wijzigingen gebeurden ook bij de pairs, waar de pairies van Aalst (een) en van Eine in grafelijk bezit overgingen.

De vier hoogste hofambten: konstabel, schenker, seneschalk en kamerling, werden nu erfelijk in vier adellijke families. Met de tijd werden het louter ereambten, maar de dragers ervan bleven zetelen in de grafelijke raad. De adel verdween echter uit de lokale hofambten, die nu werden uitgeoefend door personen van lagere rang.

Filips van de Elzas richtte een nieuw ambtenaarskader in, dat niet meer erfelijk was, namelijk de baljuws, en waar de adel, bij gemis aan de nodige kennissen, buitengehouden werd. En hier begon de achteruitgang van de Vlaamse adel.

Buiten de adel begon het aantal vrije lieden opnieuw aan te groeien. Veel *servi* werden vrijgelaten of werden vrijgewijden van een kerkelijke instelling, waar ze aan mindere lasten onderworpen waren. De stand van de vrijgewijden werd uitsluitend overgezet in vrouwelijke lijn.

De graven en de grote heren schonken vrijheidsbrieven aan de bewoners van enkele van hun bezittingen. En in de 13e eeuw werden zeer veel lijfeigenen vrijgelaten mits het betalen van een hoofdelijke cijns.

Na enkele opstanden tegen de graaf verloor de adel zijn onafhankelijkheid en werd hoe langer hoe meer onderworpen aan het vorstelijk gezag.

De strijd tussen Frankrijk en Engeland kreeg ook zijn weerslag in Vlaanderen, waar de burggraven van Gent en van Brugge, als partijgangers van de Franse koning, een grote rol speelden. In de slag bij Bouvines werd het Vlaamse leger door de Fransen verpletterd. Graaf Ferrand van Portugal werd in Frankrijk gevangen gehouden. Zijn echtgenote, gravin Joanna, ondervond veel tegenkanting vanwege enkele hoge edelen, vooral vanwege Jan II van Nesles, burggraaf van Brugge. In 1224 verkocht deze laatste de kasselrij van Brugge aan de gravin en verliet het land. Deze kasselrij vormde later het Brugse Vrije, dat verheven werd tot vierde lid van Vlaanderen.

Het grafelijk gezag werd stilaan hersteld. Enkele andere kasselrijen, twee pairies: Béthune en Dendermonde, alsook de erfelijke hofambten van seneschalk en kamerling werden door de graven afgekocht.

Maar de kerkelijke instellingen hadden nog altijd zwaar te lijden van de hoge adel. De kerkelijke banvloek had niet altijd het verhoopde resultaat, en de graaf van Vlaanderen alsook de koning van Frankrijk moesten herhaaldelijk tussenkomen, waarbij niet alleen de teruggave van de ontnomen goederen werd doorgevoerd, maar ook boeten en publieke penitentie werden opgelegd aan de schuldigen.

Van hun kant stelden de steden, die immer machtiger werden, paal en perk aan het machtmisbruik van de hoge adel.

Dit bracht met zich een voortschrijdende nivellering van de macht van de *nobilitas*.

Zijn macht verminderde omdat hij leed aan een voortdurend geldgebrek, waardoor hoe langer hoe meer delen van zijn bezit verkocht werden, vooral aan kerkelijke instellingen. De edelen leefden op te grote voet en beheerden hun goederen zeer slecht. Hun talrijk kroost had een versnippering van hun bezittingen voor gevolg. Wanneer *nobiles* in een krijgstoet werden gevangen genomen, moesten ze een zware losprijs betalen en de deelname aan een kruistocht betekende voor hen een financiële ramp.

Eindelijk moest de graaf remmend optreden tegen de verkoop van goederen door de adel. Maar bij iedere verkoop van een leen trachtten de edelen de rechtspraak te behouden, die veel opbracht, terwijl de opbrengst van cijzen en renten, die nominaal en onveranderd bleef, door de voortdurende muntontwaarding tot bijna niets was teruggebracht. Daarentegen werden de kerkelijke instellingen, alsook de poorters uit de steden, voortdurend rijker, zodat ook hier de nivellering voortschreed.

De adel bleef trouw aan de militaire loopbaan, die edele en niet-edele ridders verenigde. Ze hadden dezelfde lasten: een dure uitrusting en kostelijke paarden. Om reden van deze hoge kosten verminderde het aantal ridders. Het Vlaamse ridderleger, dat vroeger een van de machtigste was in West-Europa, verloor veel van zijn belang. Reeds verslagen te Bouvines in 1214, werd het bij de Franse inval in 1300 volledig uitgeschakeld. Twee jaar later, in 1302, behaalde het Vlaamse voetvolk de zege op het Franse ridderleger. De steden waren rijk genoeg geworden om een machtig militair apparaat uit te bouwen.

Na de crisis van 1127 vormde de adel een gesloten stand. Edel was alwie geboren was uit twee edele ouders. De adel was niet zeer talrijk. De meeste geslachten waren onderling verwant en de Kerk verbood de huwelijken tussen verwanten. Alleen mits het betalen van een zeer dure dispensatie werd dit toegestaan. Daarenboven waren veel adellijke families verarmd en konden geen grote

bruidschat medegeven. De voortdurende endogamie had soms zeer nadelige biologische gevolgen, zoals blijkt uit nota 16 op blz. 412.

Voor veel edelen bleven uiteindelijk slechts twee oplossingen: niet huwen of huwen met iemand van niet-edele geboorte. Sommigen gingen huwelijken aan met rijke patriciërsdochters uit de steden. Dit was geen beletsel voor de ridderstand, omdat men kon ridder worden wanneer men geboren was uit een edele vader. Toen kon men reeds dure adelbrieven kopen. En tot slot was men edel indien men, ofwel geboren was uit twee edele ouders, ofwel uit een edele vader, ofwel uit een edele moeder, of nog door het kopen van adelbrieven. Zodat de nivellering van de adel weldra zijn eindpunt bereikte.

Wat bij de adel vooral ontbrak was een intellectuele vorming. De *nobiles* waren ridders en hereboeren. Alleen de geestelijkheid was geleerd, totdat ook de stedelingen voor een eigen onderwijs gingen zorgen. En het was daarom, wanneer in de tweede helft van de twaalfde eeuw, de baljuws opkwamen als beroepsambtenaars, zij gerecrueteerd werden buiten de adel onder de geletterden en de specialisten. De adel wilde zich niet aanpassen aan de nieuwe tijd en beriep zich altijd op zijn oude voorrechten.

In zijn algemeen besluit legt schr. de nadruk op de verschillende factoren die de adel kenmerken van de 9de eeuw tot 1300: eerst en vooral edele geboorte, en daarbij ook vrijheid, grondbezit en overheidsrechten, alsook militaire dienst. Maar het hoofdkenmerk blijft de geboorte uit twee edele ouders. Het was dus een bloedadel die tot verstikking was veroordeeld. Eerst op het einde van de 13de eeuw komen ook edelen op die niet uit twee edele ouders geboren waren. En daardoor werden de *nobiles* opnieuw talrijker.

Dit veel te kort overzicht geeft slechts een onvolledig beeld van de rijke inhoud van dit standaardwerk. In zijn studie heeft dr. E. Warlop, op een meesterlijke en tevens zakelijke manier, het vraagstuk van de oorsprong en van de ontwikkeling van de Vlaamse adel onderzocht en hij is tot buitengewoon nieuwe en vooral leerrijke besluiten gekomen. Zijn boek zal een basiswerk blijven voor de studie van de oudste geschiedenis van het graafschap Vlaanderen. De vele duizende aantekeningen getuigen voor de degelijkheid van het werk, dat aangevuld wordt met een uitgebreid alfabetisch repertorium van 237 adellijke Vlaamse geslachten van het midden van de 9de tot het einde van de 13de eeuw. Dit repertorium zal buitengewoon nuttig zijn voor alwie de Vlaamse oorkonden uit dit tijdstip wil instuderen.

Een uitgebreide index van de persoons- en plaatsnamen laat toe aan de lezer zijn weg te vinden in de overvloed van gegevens die in het werk werden samengebracht.

Jos. DE SMET

M. PARLANGE, *Les signaux de la Défense des Côtes en Belgique, aux Pays-Bas et en Allemagne sous l'occupation française* (1794-1814). 's-Gravenhage-Brussel, Van Goors Zonen, 1968. 145 pp., kaarten, ill. (Uitgegeven op kosten van de Nederlandse Stichting voor Zuiver Wetenschappelijk Onderzoek).

In 1794 werd in Frankrijk voor het eerst een optische telegrafische dienst ingericht, die werkte volgens het systeem Chappe. Door middel van signaalmasten met twee wieden werden de onderscheidene grote steden met elkaar verbonden. De eerste telegrafische lijn werd ingericht tussen Parijs en Rijsel. Deze lijn werd in 1804 verlengd tot Brussel.

Maar ook langs de Franse kusten werden overal observatieposten ingericht om de eventuele bewegingen van de Engelse vloot gade te slaan. Deze observatieposten waren voorzien van seinmasten die de berichten over andere kustposten doorgaven naar de havenstad waar het kustcommando was gevestigd.

De bezetting van onze streken en van delen van Noord-Nederland door de troepen van de Franse Republiek in 1794, had o.m. voor gevolg dat op de kusten van het bezette gebied een net observatie- en seinposten werd ingericht, om de bewegingen van de Engelse vloot over te seinen naar Boulogne.

Reeds in mei 1795 werden op de Belgische kust zeventien observatie- en seinposten ingericht, die door middel van vlaggen met elkaar onderling in verbinding stonden. De eerste post lag te Adinkerke en de laatste op het eiland Cadzand. Om de zichtbaarheid te verbeteren werd de afstand tussen de seinposten teruggebracht op 3.500 m, zodat in 1799, tussen het Zwin en de Franse grens, 24 posten met seinmast ingericht waren.

Wanneer Zeeuws-Vlaanderen bij de Republiek was ingelijfd, werden ook aldaar observatieposten ingericht tot aan het eindstation te Vlissingen. Deze stad behoorde in onverdeeldeheid aan Frankrijk en aan de Bataafse Republiek. Daar stond de Franse seindienst in verbinding met de Noord-Nederlandse kusttelegraaf, die tussen Vlissingen en het eiland Schiermonnikoog, beschikte over zestig posten, die echter een eigen signalisatie gebruikten.

Zowel in Frankrijk als in Noord-Nederland, en onafhankelijk van elkaar, werden de seinen voortdurend verbeterd.

In 1807 werd door de Franse marine een speciale seindienst ingericht tussen Vlissingen en Antwerpen, die enkele maanden later goede diensten heeft bewezen.

Op 29-30 juli 1809 had de kusttelegraaf van Vlissingen gemeld dat een grote Engelse vloottenheid geankerd lag tegenover het eiland

Walcheren. Op 31 juli werden aldaar Engelse troepen aan wal gezet. En reeds 's middags was het nieuws ervan over de kusttelegraaf gekend te Boulogne, van waar het met de telegraaf Chappe naar Parijs werd overgeëind.

Vanaf 3 augustus werd de vesting Vlissingen van op het land en van op zee geweldig beschoten. Ze bleef in telegrafische verbinding met Antwerpen. Vlissingen kapituleerde op 15 augustus en op 17 augustus kon de seinpost van Vlissingen nog een laatste bericht doorsturen naar Antwerpen. Vlissingen werd door de Engelsen ontruimd op 25 december 1809.

Na de Engelse landing werd de seindienst langs de Zeeuwse kust en langs de Schelde verbeterd door het toevoegen van enkele nieuwe seinposten.

In 1810, na de inlijving van Noord-Nederland bij het Franse keizerrijk, werd de Franse kusttelegraaf verlengd tot aan het eiland Schouwen. Verder bleven de Nederlandse observatie- en seinposten in dienst.

Ook de Noordduitse kuststreek werd in 1810 bij Frankrijk ingelijfd, en werden er aldaar observatie- en seinposten ingericht, die echter niet in verbinding stonden met de Nederlandse kustdienst.

Bij de terugtocht van de Franse legers uit Noord-Duitsland en Nederland in 1813-1814, werden al de instellingen van de kusttelegraaf vernield door de geallieerde legers of door de bevolking.

Dit verdienstelijk werk bevat zeer veel interessante inlichtingen over de inrichting, de werking en de achtereenvolgens gebruikte seincodes van de kusttelegraaf. Daarenboven is het flink geïllustreerd en bevat talrijke detailkaarten die de ligging van de onderscheidene seinposten aangeven.

Jos. DE SMET

L. DEVLIEGHER en L. SCHEPENS, *Front 14/18*. Lannoo, Tielt-Den-Haag, 1968, 178 blz., 111 foto's.

In 1964 werd, naar aanleiding van de vijftigste verjaardag van het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog door de Bestendige Deputatie van de provincie West-Vlaanderen een tentoonstelling «Stille Getuigen» georganiseerd. Te dier gelegenheid werd een kataloog met uitgebreide inleidingen en commentaar ter beschikking gesteld. De auteurs van het hier besproken werk hadden een zeer groot aandeel bij de realisatie van deze tentoonstelling, haar kataloog en de erbij gevoegde inlichtingen. Sindsdien hebben zij het toen verzamelde materiaal verder bestudeerd en het onderwerp verder uitgediept. Het uiteindelijke resultaat van deze studie is *Front 14/18*, verschenen naar aanleiding van de 50e verjaardag van de Wapenstilstand.

Zeggen wij onmiddellijk dat het hier gaat om een merkwaardig boek, dat in alle opzichten zeer verzorgd en geslaagd mag genoemd worden. Vanzelfsprekend kan men — alleen al naargelang het gekozen standpunt — een aantal op- en aanmerkingen maken, maar uiteindelijk vermindert dit niets aan de waarde van de onderhavige publikatie.

Richten wij eerst de blik naar de inhoud; zes hoofdstukken: «Overzicht van het militaire verloop», «De militairen», «De burgers», «De Vlaamse beweging aan het Front», «Monumenten en Kunstwerken», «De sfeer aan het Front». Hierop volgen dan nota's, bibliografie, een lijst der foto's, registers en de foto's zelf (blz. 97-178).

Het eerste hoofdstuk geeft een beknopt maar vrij volledig overzicht van de grote lijnen der militaire evolutie en gebeurtenissen in de in België gelegen sector van het front. Uiteraard is dit hoofdstuk niet origineel, maar het is knap samengesteld en goed geordend.

Het wekt enige verwondering onder de titel «De militairen» in het tweede hoofdstuk vrijwel uitsluitend gegevens over medische, materiële en morele steun, evenals gegevens over kunst- en cultuurleven aan het front te vinden. Het leven van de militairen was in de eerste plaats uit andere elementen samengesteld... Ook «De burgers» in de frontstreek lijken ons te weinig in betrekking met het eigenlijke oorlogsgebeuren, met de stellingenoorlog, te worden beschreven. Hun onderlinge verhoudingen en contacten, en vooral ook hun verhouding tot de militairen zijn niet voldoende getekend, terwijl wij achter een aantal officiële, semi-officiële en zelfs privé-initiatieven te weinig de mens vinden.

Tot het beste wat het boek te bieden heeft hoort ongetwijfeld het hoofdstuk over de Vlaamse Beweging aan het front, dat ten voeten uit werd uitgewerkt. Het hoofdstuk is trouwens het langste van het boek geworden, wat o.i. het evenwicht wel enigszins stoort. Hoe belangrijk deze beweging ook geweest zij, het Front was essentieel beheerst door andere gebeurtenissen.

«Monumenten en kunstwerken» geeft een mooie status questionis van de invloed die de oorlogsgebeurtenissen op het kunstpatrimonium in de frontstreek hebben gehad. Het verslag van Dhuicque, architect belast met het uitvoeren van de beschermingsmaatregelen neemt echter een te groot deel van het hoofdstuk in beslag.

In het laatste hoofdstuk willen de auteurs de sfeer aan het front evoceren door een bloemlezing uit soldatendagboeken. De vraag is echter in hoeverre hiermee de sfeer aan het front kon weergegeven, daar — de auteurs wijzen er zelf op — de oorlogsdagboeken het werk van intellectuelen en geletterden zijn. Was het in dit historisch

onderzoek niet nuttig geweest, nu een aantal ooggetuigen, die hun belevenissen niet aan het papier toevertrouwen, nog in leven zijn, een grootschepse mondelinge enquête te organiseren? Men zal hier opwerpen dat die getuigenissen minder precies en waarschijnlijk ook minder belangrijk zijn. Toch heeft misschien juist hier meer dan elders, het schijnbaar onbelangrijke detail het meest waarde. Wat heeft voor de frontsoldaat het meest belang? Op deze vraag dient vanuit de optiek van de soldaat te worden geantwoord, en niet vanuit die van de historicus, die, op grond van hun geschiedkundig belang, bepaalde feiten weerhoudt en andere elimineert.

In het laatste hoofdstuk lijkt het kritisch apparaat drastisch ingekort. Zelfs als een bron in de bibliografie als onuitgegeven wordt vermeld, mag o.i. op de plaats waar er een tekst wordt uit aangehaald een noot staan, waarin nogmaals gezegd wordt dat de bron in privé-bezit is. Voor de aanhaling uit het dagboek van J. Smet wordt geen andere verwijzing gegeven dan dat Th. Hosten aan de hand van het afgedrukte getuigenverhaal enkele artikels schreef. Het verhaal van J. Smet zelf wordt noch onder de onuitgegeven, noch onder de uitgegeven bronnen — waaronder ook literatuur en studies zijn opgenomen — vermeld. Die literatuuropgave blijkt vrij uitgebreid en, vermits de auteurs zich dan toch tot het Westvlaams front beperken, er kunnen slechts weinig leemten aangewezen worden. Toch blijken de bronnen vooral Nederlandstalig te zijn.

Vermelden wij nog enkele kleinigheden: de schrijfwijze van H. Gheeraert (blz. 16), Geraert (blz. 17), A. Gegenscheidt (blz. 26) i.p.v. A. Hegenscheidt zoals in de tafel (blz. 94). Verder mag ook na Vlaamstalige teksten een «sic» ingevoegd worden na klaarblijkelijke taal- of schrijffouten: «...dagbladen die ze *in* een steen wikkel» en over een monstrans: «...kan ze de Aalmoezenier in ontvangst nemen...» (blz. 58).

De foto's, een zeer belangrijk bestanddeel van het boek, zijn duidelijk, sprekend en goed gekozen. Ze vormen een zeer welkome aanvulling voor aspecten die wij in de tekst niet terugvonden. Immers, voor wie de sfeer aan het front wil doen herleven zijn loopgraven, tenten, veldhospitaal, kanonnen, vrachtwagens, geweren, een oorlogsbboot en een vliegtuig van ongemeen belang. Deze aspecten komen in het deel illustraties beter dan waar ook elders tot uiting.

Alles bij elkaar hebben de auteurs zeer verdienstelijk werk geleverd. Zij hebben op succesvolle wijze wetenschappelijk onderzoek, hoogstaande vulgarisatie en «aantrekkelijk» platenboek met elkaar verzoend. Dat is een niet geringe verdienste.

J. MERTENS

Kroniek

PERSONALIA

Eervolle onderscheiding. — Op 8 februari 1968 verleende de Rijksuniversiteit te Leiden het ere-doctoraat in de Rechtsgeleerdheid aan onze redactiesecretaris prof. dr. Eg. I. Strubbe. Een afvaardiging van ons Genootschap, bestaande uit dr. J. Marechal, dr. A. Janssens de Bisthoven, dr. L. Devliegher en A. Schoutet, woonde de Senaatszitting bij.

Doctoraat R. Van Eenoo. — Op 17 mei 1968 behaalde R. Van Eenoo aan de Rijksuniversiteit te Gent het doctoraat in de geschiedenis met een verhandeling getiteld «Partijvorming en politieke strekking bij de cijnskiezers te Brugge (1830-1893)».

Westvlaamse zendelingen. — Bij de viering, op 8 juli 1968, van het veertigjarig bestaan van het Diocesaans Verbond van de Missiekringen en van de Missiebonden van West-Vlaanderen, heeft Z.E.H. Kan. J. Lowie, met de medewerking van E.P. Fl. Boudewijn, missionaris van Scheut, een lijst gepubliceerd van de 2.900 nog in leven zijnde Westvlaamse missionarissen. Het boekje, dat 96 blz. telt, wordt uitgegeven bij J. Lowie, Kastanjeboomstraat 16, Brugge. Het is een kostbare aanvulling op de twee boekdelen van wijlen P. Allossery, *Onze Westvlaamse zendelingen* (Brugge, 1925) en op de minder gekende reeks albums met de namen en de fotos van de levende en overlevende zendelingen uit het voormalige bisdom Brugge, in 1950 door bisschop H. Lamiroy ter gelegenheid van de diocesane bedevaart te Rome aan paus Pius XII aangeboden.

N. Huyghebaert, O.S.B.

In memoriam. — K.R. Berquin (° 2 oktober 1873), de vitale en gediensstige conservator van de Stedelijke Musea te Nieuwpoort, tevens stichter en hoofdman van de heemkring «Bachten de Kupe», overleed op 6 januari 1968. Op 11 januari werd hij met de wijte-wagen begraven. In 1964 verscheen een «Gedenkboek Karel-Romaan Berquin».

Enkele weken later, op 17 februari, overleed de nog één jaar oudere Alexis Verbouwe (° Alveringem 17 juli 1872). Verbouwe verwierf bekendheid door zijn ikonografische werken over Vlaams Brabant — hij was sinds jaren te Jette woonachtig — en over de

Westvlaamse arrondissementen Veurne (1951), Ieper (1954) en Oostende (1957). Het grootste gedeelte van zijn ikonografische verzameling, betrekking hebbend op West-Vlaanderen, werd door het Provinciebestuur van West-Vlaanderen aangekocht.

Met M. Friedländer zal de naam van de op 14 maart 1968 overleden E. Panofsky (° 30 maart 1892) wel immer verbonden blijven met de Vlaamse Primitieven waarover hij in 1953 zijn opmerkelijk boek «Early Netherlandish Painting» publiceerde. Daarnaast heeft hij o.m. op het gebied van de ikonografie baanbrekende studies uitgegeven. Zie over P.: *Kunstchronik*, 21, 1968, 260-266.

Op 25 maart 1968 overleed prof. em. dr. D. Roggen (° 8 augustus 1886). Als hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Gent onderwees hij met gezag de geschiedenis van de schilder- en beeldhouwkunst in de Nederlanden. Onder zijn leiding kregen de «Gentsche Bijdragen tot de Kunstgeschiedenis» een internationale bekendheid. In dat tijdschrift publiceerde hij zijn belangrijkste studies, o.m. over Claes Sluter en de Brabantse beeldhouwkunst. Zie over R.: J. Duverger, *Prof. Dr. Domien Roggen en de studie van de Brabantse kunst*, in *Brabanti*, 1968, afl. 6, 16-22.

Op 28 mei 1968 kwam in zijn geboortedorp Waten op tragische wijze om het leven J.M. Gantois (° 21 juli 1904), de strijdbare Frans-Vlaamse priester die zijn leven lang op de bres gestaan heeft voor de Nederlandse taal en cultuur in Frans-Vlaanderen. Bij gelegenheid van zijn 60ste verjaardag werd hij in 1964 in de abdij van Male gehuldigd. In 1967 verscheen een bundel verzamelde opstellen van G. onder de titel: «De Zuidelijke Nederlanden».

De kunsthistoricus G. Matlier (° 22 juni 1898), die o.a. een werk over A. Benson schreef, stierf op 28 juli 1968.

Op 23 september 1968 overleed vrij schielijk te Monte-Carlo, waar hij deelnam aan een congres voor zeeverzekeraars, Leopold Tytens. Op 17 april 1891 geboren te Koolkerke uit een aloud molenaarsgeslacht, werd de aflijvige een deskundige op het gebied van de zeeverzekering, waarover hij talrijke bijdragen publiceerde in gespecialiseerde tijdschriften. Ook het ontstaan van de verzekering ter zee hield zijn aandacht gaande. Aldus verschenen van zijn hand een reeks bijdragen daaraan gewijd in tijdschriften als «Assicrazioni» (Rome) en «The Review» (Londen). Daarin ontleedde hij historische documenten uit Vlaanderen vanuit een andere optiek dan de ons vertrouwde.

L. Da.

Op 24 oktober 1968 overleed pater dr. H.S. Scholl (° 4 februari 1916), historicus van de arbeidersbeweging. In 1953 verscheen van

hem «De geschiedenis van de arbeidersbeweging in West-Vlaanderen, 1875-1914».

Op 4 november 1968 overleed ir. P. Lindemans (° 10 juni 1890). Zijn belangrijkste werk is de tweedelige «Geschiedenis van de landbouw in België» (1952).

Gedenkboeken. — Op 30 december 1967 werd J. Delbaere, de historicus van Rumbeke, tachtig jaar. Als hulde werd een «Album Joseph Delbaere» uitgegeven, dat de gevierde op 9 maart 1968 plechtig overhandigd werd. In de feestrede wees prof. dr. Eg. I. Strubbe op het belang van de plaatselijke geschiedschrijving.

Ter gelegenheid van de zeventigste verjaardag van onze medewerker prof. dr. H. Van Werveke, die gedurende meer dan 40 jaar nationale en economische geschiedenis aan de Gentse Rijksuniversiteit doceerde, werd de gevierde een huldealbum aangeboden. Een selectie uit de talrijke artikels die hij tijdens deze periode publiceerde en meer bepaald uit de bijdragen van belang voor de Europese sociaal-economische geschiedenis werden met dit doel in een boekdeel, «Miscellanea Mediaevalia», betiteld, gebundeld. In het werk komt tevens een bijdrage over het leven en werk van prof. Van Werveke, van de hand van prof. Ganshof, voor.

In 1968 werden aan prof. dr. J. Duverger, hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Gent, de «Miscellanea Prof. Dr. J. Duverger» aangeboden. De twee kloeke delen bevatten een 70-tal wetenschappelijke bijdragen, behorend tot het domein van de kunstgeschiedenis der Nederlanden, en geschreven door kunsthistorici uit verscheidene landen.

ALGEMENE GESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE

Hs. in facsimile. — De uitgeverij Rosenkilde and Bagger uit Kopenhagen geeft een reeks «Middelieuwse handschriften uit de Nederlanden in facsimile» uit. Aan elk deel gaat een uitvoerige inleiding in het Nederlands en het Engels vooraf. In de eerste reeks van negen delen is de uitgave voorzien van o.a. het Gruuthuse-hs., het Hulthemse hs., de Rijmbijbel van Jacob van Maerlant.

Repertorium Vlaamse Primitieven. — Het «Nationaal Centrum voor navorsingen over de Vlaamse Primitieven» geeft naast het *Corpus* ook een *Repertorium* uit waarin minder gekende of onuitgegeven schilderijen beschreven worden die uit de 15de of begin 16de eeuw stammen en door Vlamingen of onder Vlaamse invloed geschilderd zijn. In 1953 en 1958 verschenen twee delen gewijd

aan Spanje. Dit jaar is het eerste deel van de Italiaanse reeks verschenen : G. Carandente, Collections d'Italie. I. Sicile. Na een inleiding, waarin de schrijver onderzoekt hoe de Vlaamse schilderijen in Sicilië gekomen zijn, volgt een beschrijving van 31 schilderijen. Daarin zijn i.v.m. Brugge te vermelden : een Geboorte en een Bewening van J. Provoost, een Aanbidding der Koningen (naar het middenpaneel van Jan Floreins' drieluik in het Brugse Sint-Jans-hospitaal), twee Maria en Kind (Brugge, begin 16de eeuw), Vrouwenportret en Maria en Kind uit de omgeving van Isenbrant, Maria en Kind uit de omgeving van Benson, Maria en Kind en vier engelen van de Meester van het H. Bloed, Kruisiging (Brugge, einde 15de eeuw), Bewening van Kristus van de Meester van Sint-Lucia (Op de achtergrond komt een stad voor met o.m. de toren van de Brugse O.L.-Vrouwkerk), een kopie van J. van Eyck's Ince Hall Madonna.

Hedendaagse kerkenbouw. — We leven in een tijd van kerkenbouw. Over de vorm wordt niet meer dan nodig nagedacht, noch minder over de diepere zin. Men is al heel tevreden als er — na talloze administratieve en/of financiële moeilijkheden — een kerk komt. Pater drs. G. Bekaert, assistent aan de Leuvense universiteit, heeft in zijn boek «In een of ander huis. Kerkbouw op een keerpunt» (Lannoo, Tiel-Den Haag, 1967) het probleem van de hedendaagse kerkenbouw onderzocht. In de twee eerste hoofdstukken behandelt hij de kerkenbouw tegenover de theologie en de liturgie. In het derde hoofdstuk komt de vorm van de nieuwe kerkenbouw ter sprake ; meteen wordt de evolutie van de moderne kerkbouw geschetst. Uiteraard zal het laatste hoofdstuk, dat het probleem van de verouderde kerken behandelt, onze leden het meest belang inboezemen. Niet zonder overdrijving beweert schrijver op blz. 103 : «Het christendom is uit zijn kerken gegroeid. Het heeft er eigenlijk niets meer van doen. Zich eraan vast te blijven hechten als een levensbehoefte, is gewoon een vorm van onvolwassenheid». Wat nog te bewijzen is. En waarom zou het kerkelijk patrimonium in veel gevallen beter aan de burgerlijke instanties overgemaakt worden (p. 104) ? En waarom «kunnen de historische monumenten even zinvol, zoniet zinvoller, voor iets anders gebruikt worden» (p. 104) ? Een kerk kan toch niet zinvoller gebruikt worden dan voor het doel waartoe het gebouwd werd ? Er zijn inderdaad enkele kerken die een goed museum geworden zijn — het Schnütgen-Museum in de Cäcilienkirche te Keulen is er een voorbeeld van — maar het blijft een noodoplossing én voor het kerkgebouw én voor het museum. Een ander gevaar is dat deze kerk-musea zouden dienen

als afvoerplaats voor niet meer gebruikt kerkmobilaïr, wat het dwaze post-conciliaire vandalisme nog meer zou aanwakkeren.

De auteur behandelt ook de moderne herschikking in oude kerken. Het plaatsen van het altaar in de viering is volgens de auteur «ook historisch, geen ruimtelijke contradictie, maar slechts een nieuwe optie voor één van de mogelijkheden die in de oorspronkelijke ruimteconceptie besloten liggen» (p. 105). In de nieuwe conceptie — die indruist tegen de oorspronkelijke opvatting die het altaar in koor zag — ligt in de meeste gevallen het koor ongebruikt en verlaten en vormt het nieuwe altaar een breuk in de architecturale eenheid. Hoe zou de nu nog gave O.L.-Vrouwekerk te Kortrijk niet geschonden worden, als in de viering een altaar-op-podium zou geplaatst worden?

PLAATSELIJKE GESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE

Archeologie in Zuid-West-Vlaanderen. — Op 14 februari 1968 vond te Kortrijk de stichtingsvergadering plaats van de «Vereniging voor Oudheidkundig Bodemonderzoek in Zuid-West-Vlaanderen». Naast opgravingen stelt de vereniging zich tevens tot taak de oprichting van een *Oudheidkundig streekmuseum* in de linker Broel-toren.

Oudenburg. — Dit jaar werd het in 1963-1964 begonnen onderzoek van het laat-romeins grafveld voltooid. Er werden nog 37 graven gevonden die een rijke archeologische oogst opleverden.

Stasegem. — De voortzetting op de wijk Stasegem te Harelbeke heeft resten van een vijfde houten gebouw en grondvesten van een groot gebouw aan het licht gebracht. In een *favissa*, een put waarin offeranden geworpen werden, vond men terra-cottabeeldjes, Castorbekers, schalen e.d. In het bijzonder is een kleine bronzen ever van ca. 5,5 cm lengte te vermelden. Datering: eerste helft tweede eeuw.

Damme. — De opzoekingen op de plaats van de vroegere havenkom te Damme, tussen de Spei- en de Slekstraat, werden ook in 1968 voortgezet. Gebruiksvoorwerpen en aardewerk werden in groot getal gevonden. Er werd ook een rij palen (ca. 18 x 18 cm) door planken verbonden, vrijegelegd over een lengte van ongeveer 17 m; stratigrafisch werd echter niet onderzocht uit welke tijd deze beschoeiing zou dateren. Het blijkt tevens dat tijdens bouwwerken in Damme, dergelijke palen dikwijls gevonden worden.

Naast het stadhuis te Damme was men tijdens grondwerken op funderingen gestoten die bij nader onderzoek bleken te behoren tot het 13de-eeuwse stadhuis. Langs de westkant was de bakstenen

muur afgezet door zware palen (40 x 40 cm) door planken verbonden. L.D.

Wulveringem. — In het kader van de provinciale inventarisatie van het kunstpatrimonium werd de in 1959 gedane opgraving van de romaanse kerk afgesloten met een onderzoek van het middenkoor. Het romaanse middenkoor was oostwaarts door twee evenwijdige muren afgesloten; ertussen bevonden zich de funderingen van een doorgang onder een verhoogd gedeelte. L.D.

Belgisch Centrum voor landelijke geschiedenis. — Op 28 oktober 1968 vond in de seminarielokalen van de faculteit van Wijsbegeerte en Letteren te Gent een studiedag van het Belgisch Centrum voor landelijke geschiedenis plaats. 's Voormiddags werden uiteenzettingen gehouden door drs. C. Vleeschouwers over de situs te Roeselare bij Sinte-Margriete en over de eigenlijke opgravingen door dr. A. Van Doorselaer. Prof. dr. S. De Laet hield een uiteenzetting over een mogelijke pre-stedelijke kern van het latere Gent, ontdekt bij opgravingen te Destelbergen. Beide opgravingsterreinen werden in de namiddag bezocht, evenals het oudheidkundig museum te Aardenburg, dit laatste onder leiding van ir. J. Trimpe Burger. Aan de studiedag namen o.m. de prof. Verhulst, De Laet, Van Caeneghem, Van de Walle, Génicot en D'Haenens deel. Ja. M.

Handschrift uit 1488. — In 1967 verwierf de Koninklijke Bibliotheek een hs. van de zg. Gent-Brugse miniatuurschool, op een spreukband 1488 gedateerd (fo. 52 v°). Blijkens de kalender is het getijdenboek herkomstig uit het bisdom Doornik, en meer in het bijzonder uit Brugge of omstreken.

Handschrift uit 1491. — Het museum Depuydt in het Frans-Vlaamse stadje Belle bezit een Middelnederlands getijdenboek, geschreven en verlucht door Alheynt van Limberghen uit Deventer, zuster in het Oldenklooster bij Holwierde (prov. Groningen). Het hs. werd voltooid in 1491, zoals de zuster vermeldt op de voorlaatste pagina waar ze zich identificeert. Aan dit hs. wordt door E.H. R. Debevere een belangwekkende — zij het misschien wel te lang uitgesponnen — studie gewijd in *Ons Erfdeel* 1965-1968.

Rijksarchief te Brugge. — Sedert het laatste verslag over de activiteit van het Brugse Rijksarchief (jg. 103, 1966, 223), werden in de loop van 1967 en 1968 archieven van 34 kerkfabrieken en van 11 gemeentebesturen gedeponereerd. Ook werden een familiefonds, gerechtelijk archief en verscheidene afzonderlijke stukken verworven. Als voornaamste onder deze archieven moeten zeker de archieven van de Brugse kerkfabrieken van Sinte-Anna en Sinte-Walburga afzonderlijk vermeld worden. Er zal wellicht nog wat tijd verlopen

vooral eer deze omvangrijke fondsen voor het publiek toegankelijk zullen zijn.

Naast de steeds voortdurende aangroei van archivalia dient hier ook de steeds aangroeiende activiteit ten bate van het publiek ge-signaleerd te worden. In 1939 werden 452 bezoeken die 1109 ge-raadpleegde stukken groepeerden, genoteerd. Na de oorlog, in 1949 waren de cijfers 580 en 976. Enkele jaren na het in voege treden van de archiefwet van 1955, waren die cijfers in 1959 opgelopen tot 1412 en 4219. In 1968 werden 3348 bezoeken met 14.449 ge-raadpleegde stukken getotaliseerd. Al het mogelijke werd in het werk gesteld om deze grote groep belangstellenden te helpen in hun opzoekingen. Veel van de onlangs ingekomen archieven werden al-dus geïnventariseerd. Zo verschenen in de loop van 1967 en 1968 volgende inventarissen :

J. Maréchal, L. Danhieux en J. Mertens, *Inventarissen van gemeen-tearchieven, IV*. Brussel, ARA., 1968, 86 p. Bevat Assebroek, Izen-berge, Rumbeke, Sint-Michiels en Wenduine.

J. Mertens, *Inventarissen van archieven van kerkfabrieken, III : Inventaris van het archief van de kerkfabriek Sint-Gilliskerk te Brugge*. Brussel, ARA., 1967, 29 p.

J. De Smet, *Inventarissen van archieven van kerkfabrieken, IV*. Brussel, ARA., 1967, 35 p. Bevat Bekegem, Beveren-Roeselare, Eer-negem, Ettelgem, Gistel, Houtave, Koolskamp, Lissewege, Meet-kerke, Oekene, Oudenburg, Uitkerke, Wenduine, Westkapelle, West-kerke-Roksem.

J. Maréchal, L. Danhieux en J. Mertens, *Inventarissen van kerkfa-brieken, V*. Brussel, ARA., 1968, 49 p. Bevat Beernem, Bekegem (2de zending), Brielen, Gits, Klemskerke (2de zending), Koolkerke, Kor-temark, Nieuwkerke, Sint-Jacobskapelle, Vlissegem, Westkapelle, Westvleteren, Woumen, Zande, Zandvoorde (Oostende).

Van andere fondsen en verzamelingen staat reeds een getypte in-ventaris ter beschikking. De inventaris (op steekkaarten) van de Staten van goederen van de kasselrij Veurne werd in een betere en meer bruikbare vorm ter beschikking van de lezers gesteld. De restauratie van de oude parochieregisters (dopen, huwelijken, begra-fenissen) ging onverminderd voort, terwijl ook aan de materiële ver-pakking van de archieven veel aandacht werd besteed : alle be-schikbare opberg-portefeuilles werden verwerkt. Ja.M.

Frans-Vlaanderen. — In 1968 nam de heemkring «Bachten de Kupe» een voortreffelijk initiatief met de uitgave van het eerste *Frans-Vlaams Jaarboekje*, dat volledig gewijd is aan de geschiedenis en volkskunde van «over de schreve».

Edelsmeedwerk. — In de tweede helft van 1968 werden verscheidene tentoonstellingen gehouden, waarin Brugs of Westvlaams edelsmeedwerk werd tentoongesteld.

1. In het kasteel-museum te Gaasbeek ging van 1 juni tot 14 juli 1968 een tentoonstelling door onder de naam «Ars Sacra in het oud domein Nijvel». «Eigen Schoon en de Brabander» gaf in zijn mei-juni nummer de catalogus van de tentoongestelde werken. Op blz. 199 wordt vermeld: «Buiten de tentoongestelde voorwerpen bezit de kerk (van Gooik) nog een cylindermonstrans in verguld zilver, werk van Frans Ghuens (Brugse school) uit 1636 waarschijnlijk van Franciskaanse herkomst. Gemerkt: Brugge, FG [= meesterteken van Frans Ghuens], E [= dekanaatsletter, gebruikt in 1636-37]. Jammer dat deze monstrans niet werd tentoongesteld. Ze is afgebeeld in het werk van L. en F. Crooy, pl. XVI en bij bespreking van de Brugse monstransen aangehaald op de blz. 143, 144, 145 en 153. In zijn «Notes pour servir à l'inventaire des œuvres d'art du Brabant - Arrondissement de Bruxelles» (An. Soc. royale d'arch. Bruxelles, 47, 1944-46, p. 99), heeft J. de Borchgrave d'Altena ze ook vermeld met verwijzing naar het boek van Crooy.

Wat wel werd tentoongesteld uit de St.-Niklaaskerk van Gooik (nr. 9) was een zilveren schaal met ampullen met de Ieperse merken — het Lorreins kruis tussen Y en P (gebruikt in de periodes 1701-1713 en 1744-48¹ — en M en B gekroond [Die gekroonde M zal het meesterteken zijn van Jan Paul Mullet, vrijmeester geworden in 1714, en de gekroonde B de dekanaatsletter gebruikt in 1715].

De catalogus vermeldt nog onder nr. 28 een gouden pateen in de kerk te Oudenaken als Brugs (?) werk uit de 17e eeuw. Deze pateen werd in 1910 te Brussel tentoongesteld in de «Belgische kunst van de 17e eeuw» onder nr. 497. Waarschijnlijk heeft men uit deze catalogus de vermeende herkomst overgenomen. Het ware echter de moeite waard om zekerheid daarover te verkrijgen, daar er maar drie werken uit zuiver goud van de Brugse school bekend zijn.

2. Van 15 juni tot 1 september had te Utrecht een tentoonstelling plaats onder de benaming «Belgisch zilver». Uit België werd edelsmeedwerk tentoongesteld uit de Koninklijke Musea voor kunst en geschiedenis te Brussel, het Vleeshuis-Museum te Antwerpen, het Sterckshof te Deurne en het Museum Curtius te Luik. Nr. 14 was een «Nautilusbeker» uit de Koninklijke Musea te Brussel: Brugs werk van 1622-23 of 1646-47 met als meesterteken een eikeblad (?).

1. C. Denorme, *De merken van het Iepers Edelsmedengilde*, in *Hand. Gen. Geschiedenis Brugge*, 103, 1966, 45-64.

Op de koperen plaat, bewaard in het Gruuthuse-Museum te Brugge, komt geen meesterteken voor met eikeblad. Nader onderzoek ware wederom gewenst. Uit dezelfde musea te Brussel was nr. 17, een vergulde zilveren schotel met een gezicht van Brugge bij de opheffing van de belegering op 4 juni 1631. Het is Brugs edelsmeedwerk met het meesterteken van Loys van Nieukercke gemaakt in 1631. Deze schotel was ook op de tentoonstelling van edelsmeedwerk te Brugge in 1950, nr. 451 en pl. XX.

3. Een derde tentoonstelling, ditmaal in de Westhoek, werd gehouden te Veurne, in de lokalen van de Kredietbank, van 26 tot 31 juli, ter gelegenheid van de Veurnse kermis. Deze tentoonstelling «Kerkschatten uit de Westhoek» werd gehouden in samenwerking met de Kredietbank-Veurne en de Westvlaamse Gidsenkring, afd. De Westhoek. Deze schatten waren uit de kerken van Veurne (St.-Niklaas en St.-Walburga), Gijverinkhove, Steenkerke, Wulpen en Wulveringem. Van de 25 tentoongestelde werken waren er 12 van het Brugse gilde, 2 van het Ieperse en 2 van het Rijselse. Van zes was de herkomst onbekend omdat de merken ontbraken of onleesbaar waren er drie van de 19e eeuw. Van het Brugse gilde waren er acht gewrochten uit de 17e eeuw en vier uit de 18e.

In de maand juli kon het Gruuthuse-Museum te Brugge zich een Brugse kelk aanschaffen. Het is een prachtstuk in zeer goede staat van 30,3 cm hoog en weegt 1,196 kg. Benevens de Brugse merken draagt hij de dekanaatsletter kleine gotische e, gebruikt van 9 dec. 1658 tot 26 nov. 1660, en het meesterteken, dat mag toegeschreven worden aan Antoon van den Kerckhove.

In *Studiën betreffende de hoge heerlijkheid van Voorne en de Middeleeuwen*, afl. 6 en 7, 1967, schreef A.A. Arkenbout een bijdrage over de «Haagse goud- en zilversmeden Heinric en Anthonis van Groesbeke» (15e eeuw). Deze Haagse zilversmeden, vader en zoon, werkten voor de heer Frank van Borselen, ofwel traden op om bij andere zilversmeden inkopen voor hem te doen. Regelmatig ging Anthonis naar de jaarmarkt te Antwerpen om voor de heer Frank inkopen te doen bij de Zuid-Nederlandse goudsmeden. Op de Pinkstermarkt 1463 te Antwerpen kocht Anthonis vier zilveren «gedraeyde kannen houdende zes stooopen ofte daeromtrent» aan Boudin Heinricxsone «coopman ende jugulier van Brugge». Wanneer op 28 juni dit zilver aan de heer Frank wordt overhandigd in tegenwoordigheid van vijf getuigen om geïnspecteerd te worden, stelde men vast dat op de kannen van Boudin Heinricxsone uit Brugge de merken ontbreken. Hoeveel waarde men aan deze merken hechtte, blijkt uit het feit dat ze teruggezonden moesten worden naar Brugge om dit verzuim te laten herstellen. De kosten van verpakking en

verzending, die eigenlijk voor de rekening van de verkoper waren, werden toch gedeeltelijk vergoed. Op 26 september 1463 koopt de rentmeester van Frank van Borselen op de Bamismarkt te Antwerpen drie kroezen, waarvan één aan Lodewijk van Themseke, «poorter ende coopman» van Brugge. Op 5 oktober 1465 koopt hij wederom een aantal kroezen o.m. aan Boudin de Peyster, coopman van Brugge (hoger werd vermeld dat hij uit Gent was - inderdaad rond deze periode zijn verscheidene leden de Peyster vermeld als zilversmid (te Gent). In 1457 levert Heinrick van Groesbeke aan heer Frank o.m. twee kannen «gemaict te Brugge». In 1462 reist Anthonis twee keer naar Brugge om er van Claes van Delff twee kannen te kopen.

Lodewijk van Themseke heb ik niet vermeld gevonden bij de Brugse zilversmeden uit de 15e eeuw. Wellicht was hij maar koopman zoals de tekst ook zegt.

Boudin Heinricx filius Boudins van der Goes werd ingeschreven als poorter te Brugge op 16 oktober 1442 «omme bevriet te zyne int ambocht van den zilvermeden ende datzelve metter hand te doene»². Hij komt voor in een akte van 2 december 1454 waarbij de deken, de vindere, de gouverneur en alle zilversmeden toestemmen verscheidene percelen te verkopen³. Het werk van de la Borde vermeldt hem in het jaar 1464 en A. Pinchart in zijn «Archives des arts, sciences et lettres», tom. II, vermeldt hem ook in 1465.

Claes van Delff of beter van Delft werd ingeschreven als Brugse poorter op 19 oktober 1440 onder de naam Clais filius Gheeraerts van Delft «omme bevryet te zine (zie hierboven)⁴. In dezelfde akte van 1454 komt hij eveneens voor terwijl de la Borde verwijst naar werk van zijn hand in 1440 en 1441.

C. Denorme

Monumentenzorg. — In 1968 werden enkele reeds vroeger begonnen restauraties voortgezet. Het betreft te Brugge de werken aan het Belfort, de Sint-Gillis- en Sinte-Walburgakerk, het vroegere Sareptaklooster, het 15de-eeuwse huis Wijnzakstraat 2; te Veurne het Vleeshuis en te Beveren-aan-de-IJzer de kerk. In 1968 werden restauraties begonnen te Brugge aan de Jeruzalemkerk, de Speelmanskapel en de Genuese Loge, te Veurne aan het vroegere Sint-Janshospitaal, te Roeselare aan de Sint-Michielskerk en te Esen aan de Sint-Pieterskerk.

2. R.A. Parmentier, *Indices op de Brugsche Poorterboeken*, I, 318-319.

3. J.M. Feys, *Documents concernant le métier des orfèvres à Bruges*, in *An. Soc. d'Emul. Bruges*, 31, 1880, 36-40 en ook de lijst p. 17.

4. R.A. Parmentier, *o.c.*, I, 272-273.

Musea te Brugge. — In 1967 kocht de stad Brugge een schilderij toegeschreven aan M. Geerards jr. (1561-1635), voorstellend het portret van Lady Ann Rushout.

Op 24 maart 1968 werd de hernieuwde kant- en textielafdeling van het Gruuthusemuseum geopend. De afdeling, gelegen op de tweede verdieping van het hoofdgebouw, bestaat thans uit drie zalen. De eerste is gewijd aan het ontstaan (16de eeuw) en de eerste bloei (17de eeuw) van de Vlaamse kloskant. De tweede zaal bevat kantwerk uit de 18de-20ste eeuw, zoveel mogelijk naar de technieken gegroepeerd. De derde zaal bevat enkele schilderijen en werktuigen die betrekking hebben op textiel.

Belgische steden in kaart en prent. — Van 10 januari tot 18 februari 1968 richtte de Koninklijke Bibliotheek, in samenwerking met het Gemeentekrediet van België een tentoonstelling in «Negentien Belgische steden in kaart en prent». Onder deze — willekeurig uitgekozen — steden treffen we uit West-Vlaanderen aan: Brugge, Ieper, Nieuwpoort, Oostende en Tielt. Bij één of meer grondplannen werden telkens tekeningen, prenten en foto's getoond die een bijzonder aspect belichten. Het tentoongestelde streeft natuurlijk geen volledigheid na, maar geeft wel een overzicht van het rijke, nog grotendeels niet ontgonnen bezit van de Koninklijke Bibliotheek.

Musea-aanwinsten 1945-1967. — In 1960 richtte het «Gemeentekrediet van België» n.a.v. het eeuwfeest van zijn stichting een grote tentoonstelling in, getiteld *Roem der Belgische gemeenten*. Van 13 januari tot 25 februari 1968 werd a.h.w. een vervolg daaraan gegeven met de tentoonstelling «Aanwinsten der Provinciale en Gemeentelijke Musea 1945-1967». Door de aard van het onderwerp zelf was het natuurlijk niet mogelijk evenveel belangrijke werken te tonen als in 1960 het geval was. Toch verdienen P. Christus' «Schenkster met de H. Elisabeth» (Brugge, Groeningemuseum), Bruegel's «Bruidstoet» (Brussel, Stedelijk Museum) en het tapijt «De legende van O.L.-Vrouw van de Zavel» uit 1518 (Brussel, Stedelijk Museum) wel een speciale vermelding. Ongetwijfeld gaf de tentoonstelling een goed beeld van de inspanningen die de openbare besturen zich om hun musea getroosten. De katalogus, die 502 nrs. vermeldt, bevat 35 kleurplaten en ca. 140 zwart-wit afbeeldingen.

Britse veertiendaagse te Brugge. — In het kader van de «Britse veertiendaagse» (20 april - 6 mei 1968) te Brugge ingericht naar aanleiding van de 50ste verjaardag van de Engelse aanval op Zeebrugge in de nacht van 22-23 april 1918, vonden ook enkele tentoonstellingen plaats. In het Provinciaal Hof werd door verscheidene instellingen w.o. het stadsarchief en de stadsbibliotheek, de slag bij Zee-

brugge voorgesteld aan de hand van tekeningen, foto's en boeken. In de Generale Bankmaatschappij werden «Britse munten en Engelse folklore» getoond; in de Bank van Roesselare en West-Vlaanderen» vormde het huis «Ter Buerse» het thema van de aldaar ingerichte tentoonstelling. In de Stedelijke Musea werd een tentoonstelling ingericht gewijd aan het werk van de te Brugge geboren Engelse schilder en etser Frank Brangwyn (1867-1956), en dit aan de hand van een selectie uit de stedelijke Brangwynverzameling.

300 jaar Sinte-Annaparochie te Brugge. — In het kader van de herdenking van het 300-jarig bestaan van de Sint-Annaparochie te Brugge werd door G. Michiels een hoofdzakelijk ikonografische tentoonstelling «Brugges Onbekende. Oud St.-Anna in beeld» ingericht. Op blz. 17-20 bevat de katalogus een nota van L. Schepens «Priester Fonteyne en zijn Kristen-Democratische Beweging».

Genealogie. — Van 2 tot 17 maart richtte de afdeling Oostende-Kuststreek van de Vlaamse Vereniging voor Familiekunde een heraldische en genealogische tentoonstelling «Uw voorouders 't West-Vlaanderen» in. De katalogus, door E.A. Van Haverbeke samengesteld, bevat niet enkel een beschrijving van het tentoongestelde materiaal, maar tevens een inleiding tot elk van de secties, o.m. archief en familiegeschiedenis, naamkunde, heraldiek, familie- en distekens.

Kortrijkse beeldhouwkunst. — Bij gelegenheid van het tienjarig bestaan van *De Leiegouw* werd in het stadsmuseum te Kortrijk een tentoonstelling «Beeldhouwkunst te Kortrijk» gehouden. Samenstellers waren ir. A. Pauwels en P. Debrabandere.

1916-1918 Kortrijk. — Van 27 oktober tot 17 november richtte het stadsbestuur van Kortrijk in de stadsbibliotheek een «Tentoonstelling 1914-1918» in. In de «verantwoording» van de 417 nrs. tellende catalogus, door K. Maddens en P. Vancolen opgesteld, lezen we o.m.: «De expositie wil geen ode zijn aan het militarisme ... De organisatoren wilden alleen het waar gelaat van de oorlog in al zijn aspecten tonen. Men verdele de miljoenen gesneuvelde en verminkte soldaten niet in vrienden en vijanden, goeden en slechten. Op de eerste plaats waren zij gewone mensen zoals wij — kinderen, echtgenoten en verloofden — die de oorlog niet gewild hebben».

Wervik 2000. — Het feit dat Wervik genoemd is in een paar documenten uit de Romeinse periode, heeft de stad Wervik er toe aangezet in 1968 feest te vieren onder het motto «Wervik (ongeveer) 2000 jaar». Een der te dezer gelegenheid ingerichte manifestaties is een hoofdzakelijk archivalische tentoonstelling geweest, waarvan de opening plaats had op 5 juli en spijtig genoeg reeds op 14 juli moest sluiten.

Het initiatief daartoe was genomen door de plaatselijke Stedelijke Oudheidkundige Commissie, onder de auspiciën van het stadsbestuur, terwijl de inrichting ervan toevertrouwd werd aan het Rijksarchief te Kortrijk o.l.v. dr. E. Warlop, zelf een Wervikaan. Er waren 265 documenten en voorwerpen uitgesteld, herkomstig uit het eigen oud stadsarchief (thans geordend en geïnventariseerd), evenals uit de Rijksdepots van Kortrijk, Brussel, Brugge en Gent. Een fraaie en geïllustreerde catalogus, met voorwoord van burgemeester dr. Jos. De Geest, en met een beknopte historische inleiding van dr. E. Warlop, geeft een goed overzicht van het tentoongestelde en is zo opgevat dat hij feitelijk dienstig kan zijn als leidraad voor een geschiedenis van de stad, geschiedenis die nog moet geschreven worden en dit slechts zal kunnen na nog talrijke voorafgaandelijke studies en opzoekingen, zowel in de grond als in de bestaande archivalia.

Er zijn twee afdelingen geweest, de eerste onder de titel «Virovium», heeft slechts 16 nummers, te beginnen met een schets van architect L. Lannoy, voorzitter van de St.O.C., van het vroegste bewoningscentrum te Wervik, langsheen de Sint-Jansbeek en nabij de Steenakker. Een nederzetting blijkt, uit toevallige grondpeilingen welke hier en daar konden uitgevoerd worden, reeds lang vóór de Romeinse tijd te hebben bestaan. Er zijn verder ter plaatse gevonden Romeins aardewerk vanaf de 2e helft van de 1e eeuw na Kr., Romeinse munten en een Frankische speerpunt uit de 5e-6e eeuw, hetgeen wijst, gezien Wervik vernoemd is bij de invallen van de Noormannen en er in de 11e eeuw reeds sprake is van een kerk — de St.-Maartenskerk, de opvolgster, volgens de plaatselijke traditie, van een Romeinse tempel — op blijvende bewoning van de plaats.

De andere afdeling van de tentoonstelling en van de catalogus, «Van Wervi tot Wervik», geeft een overzicht van de plaatselijke toestanden: heerlijkheden, bevolking, bestuur, kerkelijk en sociaal leven, de economische bedrijvigheid, cultuur en onderwijs, gerecht.

Wij moeten in het bijzonder wijzen op een zeer merkwaardig stuk, het zgn. Rodenboek, weze het Disboek van Wervik, begonnen, ttz. herschreven vanaf 1414. Het is een enig document dat in de 18e eeuw in bezit genomen werd door de kerkelijke overheid, op een tijdstip dat het eigen fundatieregister van de kerk, een zgn. Zwarthenboek, waarschijnlijk zoek geraakt was — en nog is — en verder als handleiding van de fundaties voor de kerkfabriek dienstig geweest is.

J.R.

Boekenschouw

Bibliografie voor de
geschiedenis van het oude graafschap Vlaanderen
en de provincie West-Vlaanderen.

(1 januari - 31 december 1968)

Voor de regels, die bij de samenstelling van deze Bibliografie werden gevolgd, zie *Hand. Emul.*, LXXXVIII (1951) 172.

Aan de Bibliografie hebben medegewerkt: L. Danhieux, A. de Schietere de Lophem, L. Devliegheer, N. Huyghebaert, B. Janssens de Bisthoven, H. Platelle, A. Schouteet, J. Six en J. Mertens, aan wie de leiding werd toevertrouwd.

I. HULPWETENSCHAPPEN

1. Bibliografie, Inventaris en Katalogoog

1. J. Dhondt, A. Scufflaire, J. Bovesse, M. Dumont, E. Hélin, R. Petit, D. Van Derveeghe, W. Prevenier, C. Piérard, L. Danhieux, C. Closset, M.J. Tits-Dieuaide, J. Verhelst, U. Vermeulen, J. Hannes en R. Van Eenoo, *Bibliographie de l'histoire de Belgique*, 1966 - *Bibliografie van de Geschiedenis van België*, 1966. - BTFG., XLV (1967) 1217-1301.
2. *Bibliografia Franciscana Neerlandica* 1966. - Franciscana, XXII afl. 4 (1967) 104 blz.
3. L. Moereels, *Literatuuroverzicht 1967*. - OGE., XLII (1968) 64-110.
525 nummers in verband met de geschiedenis van de Nederlandse vroomheid.
4. J. Mertens, L. Danhieux, A. de Schietere de Lophem, L. Devliegheer, N. Huyghebaert, B. Janssens de Bisthoven, H. Platelle, A. Schouteet, J. Six, *Boekenschouw. Bibliografie voor de geschiedenis van het oude graafschap Vlaanderen en de provincie West-Vlaanderen*. - *Hand. Em.*, CIV (1967) 254-281.
5. K. Maddens, *Bibliografie 1967-1968 van de geschiedenis, taal en volkskunde in het Kortrijkse*. - LG., X (1968) 245-261.
6. F. Dewitte, *Bio-Bibliografie der Oudstudenten, Oudleraars en leraars van het St.-Lodewijkscollege 1967-1968*. - Haec Olim, XVIII (1968) 90-110.
7. A. Hoste, *Bibliografie van Stephanus G. Axters*. - Haec Olim, XVIII (1968) 21-28.

8. Ph. Coussement, D. Cracco, M. De Bruyne, *Bibliografie van Joseph Delbaere*. - Album Joseph Delbaere, (Rumbeke) 1968, 17-28.
9. Ph. Godding, *Chronique d'histoire urbaine*. - Cahiers Bruxellois, XII (1967) 281-286.
10. H. Stalpaert, *Nederlandse Volkskundige bibliografie, deel V: Westvlaamse tijdschriften 1850-1960*. - B., LXIX (1968) 241-246.

Cf. Boekenschouw, Hand. Em. CIV (1967) nr. 15.

11. J. Dhondt, *Het Interuniversitair Centrum voor Hedendaagse Geschiedenis*. - ABB., XXXIX (1968) 159-174.
12. M.Th. Deleure, *Films van de bescheiden op de «Archives départementales du Nord», te Rijsel van het Belgisch Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk onderzoek. Concordantielijst tussen het volgnummer van de dozen en de plaatsnummers op het archief - Documents filmés aux «Archives départementales du Nord» à Lille pour le compte du Fonds national belge de la recherche scientifique. Liste de concordance entre les numéros des boîtes et les cotes des archives. Sér. G.: Archives ecclésiastiques: ordres religieux, clergé séculier. Sér. H.: Archives ecclésiastiques: Fonds bénédictins et cisterciens, ordres religieux divers*. Gent, Rijksuniversiteit, 1967. In 4°, niet gepag.
13. J. Buntinx, *Inventaris van het Archief van de Raad van Vlaanderen, IV*. Brussel, Algemeen Rijksarchief, 1968, 339 blz.
14. J. Marechal, L. Danhieux en J. Mertens, *Rijksarchief Brugge. Inventarissen van Gemeentearchieven, IV*. Brussel, Algemeen Rijksarchief, 1968. 86 blz. (offset).
Assebroek, Izenberge, Rumbeke, Sint-Michiels, Wenduine.
15. J. Marechal, L. Danhieux en J. Mertens, *Rijksarchief Brugge. Inventarissen van Archieven van Kerkfabrieken, V*. Brussel, Algemeen Rijksarchief, 1968. 49 blz. (offset).
Beernem, Bekegem, Brielen, Gits, Klemskerke, Koolkerke, Kortemark, Nieuwerkerke, Sint-Jacobs-Kapelle, Vlissingem, Westkapelle, Westvleteren, Woumen, Zande, Zandvoorde (Oost).
16. R. Wellens, *Les Papiers Jules Wéry*. - MGN., XXXIII (1968) 138-148.
17. J. Boon, *Regesten op de Jaarregisters van de Keure. Schepenvaren 1339-40; 1343-44; 1345-46; 1349-50*. Gent, Stadsarchief, 1968. II + 120 blz. (gestencild).
18. G. Michiels, *Iconografie der stad Brugge, III*. Brugge 1968. 242 blz. + ill.

- Het stadsgedeelte gelegen ten noorden van de lijn gevormd door Hauwerstraat, het Zand, de Steenstraat, de Grote Markt, de Burg en de Langestraat. Zie: Boekenschouw CIII (1966), nr. 15.
19. L.W. de Bree & M.P. de Bruin, *Zeeuws Prentenboek*. - Zeeuws Tijdschrift, XVIII (1968) 19-24, 52-58, 82-86, 128-132 en 156-160.
  20. L.P. Herlant, *Les marques postales de la Flandre occidentale de 1648 à 1849*. Sint-Denijs-Westrem (bij de auteur), 1966. 44 blz.
  21. L. Danckaert, *Negentien Belgische steden in kaart en prent*. Brussel, Koninklijke Bibliotheek, 1968. VI + 95 blz. + ill.
  22. *Tentoonstelling Nationale vlashistoriek van de 9e tot de 20e eeuw*. Brussel, Algemeen Rijksarchief, 1968. 71 blz. + ill. (offset).
  23. *Uw voorouders uit West-Vlaanderen. Beknopte gids tot de Westvlaamse familiegeschiedenis* (samengesteld door E.A. Van Haverbeke). Oostende, 1968. 78 blz. + ill.
  24. *Margaretha van York en haar tijd*, Brussel, 1967, 50 pp.
Naar aanleiding van de Britse Week te Brussel gehouden van 29 september tot 7 oktober 1967, organiseerde de Bank van Brussel een merkwaardige tentoonstelling over Margaretha van York, de echtgenote van de Boergondische hertog Karel de Stoute. Een mooi verzorgde kataloog werd uitgegeven, die veel meer biedt dan enkel een opsomming van tentoongestelde handschriften, archiefstukken, portretten, wandtapijten, enz. Er werd immers beroep gedaan op een aantal specialisten, om in korte bijdragen, de figuur van de hertogin te belichten. Vermelden we M.R. Thielemans, L.M.J. Delaisse, E. Sabbe. Het boekje is bovendien nog keurig geïllustreerd.
G. Milis-Proost
  25. *Au temps du Roi-Soleil. Les peintres de Louis XIV (1660-1715)*. Kataloog. Lille, Palais des Beaux-arts, 1968. 96 blz. + ill.
  26. *Livres du Grand siècle*. Lille, Bibliothèque municipale, 1968. 146 blz. + ill.
Belangrijk voor de kennis van oude Rijkselse drukken.
  27. *Catalogo (van de) Tentoonstelling Wervik door de eeuwen heen. 5-14 juli 1968*. Wervik, 1968. 64 blz. ill.
  28. (O. Mus), *Verzameling Daniël Tack - Kaarten, ikonografie, portretten, week-, kiesbladen, oude drukken*. Tentoonstelling

- Stedelijk Museum Ieper 25 maart - 9 april 1967. Ieper, Stedelijk Museum, 1967. In 8°, 62 blz. + ill.
- 261 nummers. - Suggestieve inleiding van de samensteller, waarin ontleiding van het sociologische fenomeen van het verdwijnen bij economische-structuurverandering van de elitestand door zijn aanpassingsvermogen en isolement. J.S.
29. *Kataloog tentoonstelling Portretten van Kortrijkse figuren*. Kortrijk, 1968. 109 blz. + ill.
30. *Dessins italiens du Musée de Lille, «collection Wicar»*. Kataloog. Lille, Palais des Beaux-arts, 1968. 48 blz. + ill.
31. *Oudenaarde en de Farmacie*. Kataloog van de Tentoonstelling Oudenaarde Liedts-kasteel 18 mei - 3 juni 1968, samengesteld door Ap. M. De Smet. Z.p.n.j. (Oudenaarde, 1968), 32 blz. + ill.

2. Paleografie, Diplomatiek, Handschriften en Epigrafie

32. W. Prevenier, *Du style de Noël au style de Pâques dans la Chancellerie des comtes de Hainaut et dans le «Chronicon Hanoniense» de Gislebert de Mons (1171-1205)*. Miscellanea Mediaevalia in Memoriam J.F. Niermeyer, Groningen (1967) 245-256.
33. A. Monjoie, *A propos de l'emploi du style de Pâques à la chancellerie de Hainaut à la fin du XIIe siècle*. - MA., LXXIV (1968) 27-37.
34. R.C. Van Caenegem, *Note sur la date de la donation de Charles le Chauve pour l'abbaye de Saint-Bertin*. - Miscellanea Mediaevalia in Memoriam J. F. Niermeyer, Groningen (1967) 71-78.
35. A. Nachtergael, *Les chirographes de Steenkerque*. - Tablettes du Hainaut, VI (1968) 163-273 (vervolgt).
36. J. Deschamps, *Middeleeuwse Handschriften uit de Nederlanden in Facsimile*. - ABB., XXXIX (1968) 78-84.
O.m. het Gruuthuse-handschrift.
37. J. Deschamps, *Microreproductie van belangrijke Middelnederlandse handschriften*. - ABB., XXXIX (1968) 209-220.
38. R.C. Van Caenegem, *Notes on Canon Law Books in medieval Belgian Book-lists*. - Studia Gratiana XII (1967) 265-296.
39. N. Huyghebaert, *Ter Doest ou l'Eeckbout? A propos d'un catalogue médiéval de manuscrits de la Bibliothèque publique de Bruges (ms. 55)*. - Revue bénédictine, LXXVIII (1968) 310-318.

40. L.J. Vandewiele & W.L. Braekman, *Een Latijns-Mnl. Plantenglossarium uit het midden van de 14e eeuw*. - Sc.H., X (1968) 115-144.
41. W.L. Braekman, *Een onbekend middelnederlands medisch handschrift uit de veertiende eeuw*. - KVAVM., (1968) 99-131.
42. P.F. Gorissen, O.F.M., *Het getijdenboek van Catharina van Kleef*. - Franciscana, XXII (1967) 117-123.
43. M. De Somer, *Een album de Croy te Authal*. - Gemeentekrediet van België, XXII (1968) 88-93 + ill.
44. R. Aulotte, *Alexandre le Blancq et sa collection de manuscrits au XVIe siècle*. - RN., L (1968) 301-316.
45. B. Delmaire, *Un texte inédit de l'humaniste Conrad Peutinger sur la Morinie*. - SAM. Bull., XXII (1968) 79-84.
46. C. De Clercq, *La dévote Marie de Louvencourt d'Amiens († 1778), et ses écrits conservés à Courtrai*. - Hand. Em., CIV (1967) 141-151.
47. R. Delmaire, *L'inscription de Gordien III (conservée au Musée de Saint-Omer, nouvelle interprétation)*. - SAM. Bull. XXI (1968) 46-49.
48. H. Platelle, *Une inscription de la Chambre des Comptes à Lille, sa signification religieuse*. - Mélanges de science religieuse, XXIII (1966) 193-199.
49. A. Schouteet, *De gedenksteen uit het grafmonument van J. de Matance - B. Pardo*. - Hand. Em., CIV (1967) 230-235.

3. Aardrijkskunde, Onomastiek, Voorgeschiedenis, Taalkunde

50. *Feestbundel L.G. Polspoel*. Leuven, 1967. 542 blz. (Acta Geographica Lovaniensia n° 5).
Met o.m. bijdragen van L. De Smet, *Het veranderend gelaat van West-Vlaanderen*, en van H. Van der Haegen, *De Vlaamse steden en hun structurele evolutie van 1947 tot 1961*.
51. A. Viaene, *Bij een driehonderdste verjaring. Lof van Rijsel-in-Vlaanderen*. - B., LXIX (1968), 193-203.
300 jaar geleden verscheen het geografisch werkje «Spiegel der Werelt» bij Christoffel Plantijn door de Antwerpse schoolmeester Pieter Heyns.
52. A. De Smet, *La cartographie scientifique à Louvain de 1500 à 1550*. - Festschrift zum 80. Geburtstag W. Bonacker. Bad Godesberg (1968) 59-61.
53. J. D(e) S(met), *Onze Streek op de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden 1777*. - RPT., X (1968) 32-36.

54. H. Coppens, *Oud en nieuw Kadaster*. - SH., III (1968) 597-603.
55. J. Hannes, *De «Atlas Cadastral parcellaire de la Belgique» van P.C. Popp. Zijn betekenis voor de historische geografie der gemeenten*. - Gemeentekrediet van België, XXII (1968) 137-146.
56. I. Ovaa, P. Van der Sluys en M.H. Wilderom, *Dijkdoorbraken en bodemgesteldheid in Zeeland*. - Zeeuws Tijdschrift, XVIII (1968) 113-123 en 149-155.
57. M. Coornaert, *Bijdrage tot de historische geografie van de streek rondom Brugge*. - GOG., Hand. n.r. XXI (1967) 3-33.
58. W. Wintein, *Landschapontwikkeling te Sijsele*. - BB., II (1967) 9-41.
59. A. Janssens, *De Graaf Jansdijk voor Eiensluis*. - RPT., X (1968) 156-158.
60. R. Machut, *La formation des terroirs et évolution de l'habitat dans la région de Somain du haut Moyen-Age à nos jours*. - Fédération des sociétés savantes du Nord de la France. Actes du VIIIe congrès, Somains (1967) 5-17, ronéo.
61. P. Leman, *Les voies romaines de Bouvines*, Sociétés de recherches historiques de la région d'Henin-Liétard (Pas-de-Calais), 35 blz., ronéo.
62. A. Duchesne, *Petit-fils d'un modeste tisserand de Poperinge, le Marseillais Verminck est à la base de la découverte des sources du Niger en 1879*. - ARSOM. Bull. (1968) 228-246.
63. F. Debrabandere, *Delbaere en andere Del's*. Album Joseph Delbaere, Rumbaek (1968), 43-47.
64. J. Penninck, *Straatbenamingen. Hun oorsprong en ontwikkeling*. - BO., VII (1967) 129-136.
65. J. De Langhe, *Toponymica uit het kustland. Scarporde - Garingat - Riet*. - B. LXIX (1968) 207-209.
66. J. De Langhe, *Toponymica uit de kuststreek: Spierink - Gentele - Koolkerke*. - B., LXIX (1968) 100-102.
67. A. Dawyndt, *Verdwenen huisnamen te Veurne*. - De Gidsenkring, nr. 2 (1968) 4-8.
68. J. Noterdaeme, *De Budanflit te Oostkerke*. - RPT., X (1968) 159.
69. J.A. Trimpe Burger, *Korte vondstberichten uit Aardenburg II*. - Berichten Rijksdienst Oudheidkundig Bodemonderzoek, XV-XVI (1965-1966) 211-219.
70. E. Trips, *Caesar en het kustgebied*. - De Duinen, VI (1968) 159-171.

71. S.A. Van Puffelen, *Zeventiende eeuw Algemeen Nederlands in dispuuttaal van Aernout van Geluwe*. - HKZNM., XXI (1967) 363-401.
72. M. Vermeulen, *Westvlaamse spreuken*. - B., LXIX (1968) 18.
73. A. Vanheede, *Problematiek van de Nederlands-Franse taalgrens in West-Vlaanderen*. II. Komen. III. Menen. - Ons Erfdeel, XI nr. 3 (1967-68) 57-64 en nr. 4 (1967-68) 44-54.
- Zie Boekenschouw Hand. Em., CIV (1967) nr. 61.
74. J. Soete - F. Debrabandere, *Woord en klank in het Westvlaams*. - LG., X (1968) 87-104.
75. J. Taeldeman, *Een «ontrondingsgebied» aan de grens tussen Oost- en Westvlaams*. - Taal en tongval, XX (1968) 174-181.
76. R. Willemys, *De diftongering van ogm.ó in het zuidoosten van West-Vlaanderen*. - Taal en Tongval, XX (1968) 65-70.
77. J. Soete - F. Debrabandere, *De metalen in het Westvlaams*. - LG., X (1968) 217-221.
78. A. Vermeire, *De taal in Wervik*. - VMSOCW., III (1968) 20-22.
79. F. Debrabandere, *Vlas(ch)aard of Vlasgaard?* - Mededelingen van de Vereniging voor Naamkunde, XLIII (1967) 75-81.
80. F. Debrabander, *Vlasgaard, Vlaschaard of Vlasgaard?* - LG., X (1968) 119-121.
81. J. Daan, *Een Westvlaams Schaap*. - Taal en Tongval, XX (1968) 128-131.

4. Numismatiek, Sigillografie, Heraldiek

82. A. Van Keymeulen, *De munten van de Nederlanden in het museum van de Oudheidkundige Kring te Sint-Niklaas-Waas*. - Annalen van den Oudheidkundigen Kring van het Land van Waas, LXX (1967) 59-71.
83. M. Van Gansbeke, *De muntenverzameling van de Duinenabdij*. - De Duinen, VI (1968) 51-57.
84. N. Favorel, *De Romeinse muntschat van Beveren-aan-de-Leie en andere Westvlaamse muntvondsten uit dezelfde periode*. - LG., X (1968) 141-166.
85. A. Van Keymeulen, *La trouvaille d'Atb: monnaies des XVIIe et XVIIIe siècles*. - RBNS., CXIII (1967) 148-184.
- Bevat o.m. halve ducatonen uit Brugs atelier (1750-54).
86. A. Van Keymeulen, *Trouvaille de Marbais: monnaies du XVIe siècle*. - RBNS., CXIII (1967) 142-148.
- Bevat twee 1/5 schildstukken van Filips II uit Brugs atelier.

87. J. Duplessy, *Florin d'or inédit de Philippe le Beau*. - RBNS., CXIII (1967) 117-118, ill.
Betreft goudgulden uit het Brugs atelier 1492-96.
88. L. Smolderen, *La médaille de Lucas Munich, dernier abbé de Saint-Bavon à Gand (1559)*. - RBNS., CXIII (1967) 57-79 + ill.
89. R. Crois, *Historiepenningen van 1604*. - RPT., X (1968) 17-18.
90. F. Koller, *Sceaux et cachets armoriés conservés dans les dépôts d'archives de l'Etat en Belgique*. Brussel, 1967 (2e uitg.) 80 blz. (offset).

5. Genealogie en Levensberichten

91. *Table générale des matières contenues dans les 87 premiers numéros du «Bulletin de l'Association de la noblesse du Royaume de Belgique», 1938-1966*. Z.p.n.j. (Brussel, 1967) 61 blz. (= Bulletin de l'Association de la noblesse du Royaume de Belgique. 1967, n° 88, n° spécial).
92. F. Koller, (sous la direction de) *Annuaire des familles patriennes de Belgique. VII. Addenda - Corrigenda - Table*. Handzame 1968. 275 blz. (offset).
93. G.A. Van Vooren, *Westvlaamse Uitwijking naar Aardenburg in de 17e eeuw*. Album Joseph Delbaere, Rumbeke (1968) 207-217.
94. L.F. Roker, *The Flemish and Dutch community in Colchester in the 16th. and 17th. centuries*. - Proceedings of the Huguenot Society of London XXI (1965) n° 1.
95. W. van Hille, *De staten van goed van de heerlijkheid «het Knesselaersche» te Oedelem*. - VS., IV (1968) 387-388, 489-492.
96. J. J(acquart), *Les «familles - souches» d'Aalbeke-lez-Courtrai au XVIIIe siècle*. - MGN., XXIII (1968) 172-173.
97. J. Mertens, *Het poortersboek van de stad Lo (1750-1787)*. - VS., IV (1968) 467-479.
98. (J. Hindryckx), *Het Annuntiatienklooster te St.-Winnoksbergen VIII*. - BK., X (1968) 39-47.
Index op persoons- en plaatsnamen.
99. Ch. Van Renynghe de Voxvrie, *«Hommes illustres de Bruges»*. - Le Parchemin, XV (1968) 5-11.
100. A. Viaene, *Kroniek van oude Brugse families*. - Haec Olim, XVIII (1968) 11-16.
101. D. Verstraete, *Heren van Maldegem in de 17de en 18de eeuw*. - Ons Heem, XXII (1968) 97-102.

Families van Claerhout en de Fonseca.

102. Ch. de Decker, *Notes généalogiques extraites d'un livre de raison de Nobele*. - Le Parchemin, XV (1968) 151-156.
Te Gent 18e-20e eeuw.
103. E. Coppieters de ter Zaele en Ch. van Renynghe de Voxvrie, *Histoire professionnelle et sociale de la famille Coppieters 1550-1965. II. Activités au cours des deux derniers siècles*. Brugge, 1968. III + 612 blz. ill. (Tablettes des Flandres, Recueil 8).
104. P. Coussement, *Wat het opstellen van kwartierstaten ons leren kan*. - VS., IV (1968) 13-16.
105. J.M. Persyn, *de Bersacques*. - SAM. Bull., XXI (1968) 149-160.
Genealogische studie over een familie sedert 1440 in de streek van St.-Omer gevestigd.
106. M. Catulle, *de Costere-de Moerkerke*. - MGN., XXXII (1968) 190-191.
107. A. Viaene, *Familiehistories in Ruddervoorde. Een Italiaanse bruid op het kasteel ten tijde van de heren de Doys. 1660*. - B., LXIX (1968) 129-135.
108. A. de Lannoy, *Essai généalogique sur la famille de Fa(s)trisart*. - Le Parchemin, XV (1968) 243-253.
Te Ronse 15e-17e eeuw.
109. X. du Bois de Vroylande, *La seigneurie de Vroylande et sa dévolution féodale jusqu'à son entrée dans le patrimoine de la famille du Bois en 1692*. - Le Parchemin, XV (1968) 295-302.
Families de Gavelaer, de Duernaghele, Triest.
110. Y. Schmitz, *Les della Faille III: Les branches des barons de Nevele et d'Estienpuis*. Brussel, 1967. VI + 366 blz. + ill. 900 F.
111. W. von Groote, *Die familie von Groote (De Groote) in Flandern und Deutschland*. - VS., IV (1968) 177-195.
112. E. Ossieur, *De familie Gryspeerdt*. - VS., IV (1968) 395-403.
113. M. Sebrechts, *Bijdrage tot de genealogie van het geslacht Hoys*. - VS., IV (1968) 211-219.
114. A. Franchoo, *Een oude adellijke familie op de Cleene Themste Varsenare*. - BO., VII (1967) 121-125.
Betreft de familie Jooris.
115. J. Mac Lean, *Mac Leans in Holland and Flanders*. - The Scottish Genealogist, XII (1966) n° 5.
116. A. Maris, *De Wase geslachten Vermarien, Marien, Verberckmoes, Maris, Mares en Mariman*. VS., IV (1968) 221-224.
117. P. Claessens, *Une famille italienne estimée aux Pays-Bas Belges et en Angleterre au XVIIe siècle: Les Nipho*. - Notes

- additionnelles à une étude récente.* - MGN., XXIII (1968) 365-369.
- Zie Boekenschouw CIV (1967) nr. 111.
118. D. Verstraete, *De Familie Pecsteen te Maldegem.* - Ons Heem, XXII (1968) 179-181.
119. P. Coussement, *Notes complémentaires sur Charles-Louis Rubbens.* - MGN., XXIII (1968) 23-26.
- Familie Rubbens te Ingelmunster 17e-19e eeuw.
120. W. Steeghers, *Gegevens betreffende de familie Steeghers te Eeklo in de 19e eeuw.* - Ons Heem, XXII (1968) 54-56.
121. R.M. Van Craeynest, *Een stam Van Craeynest uit de Polders en het Houlland 1689-1968.* Oostende (Eigen beheer: R. Van Craeynest, Blauw Kasteelstraat 103) 97 blz. (stencil).
122. A. de Lannoy, *Propos généalogiques autour de nos beaux ex-libris.* - Le Parchemin, XV (1968) 278-282.
- Familie van der Mersch.
123. E. Verheust, P. Coussement, *La famille Vandewiele.* - MGN., XXIII (1968) 26-29.
- Te Kortrijk 18e-19e eeuw.
124. L. Van Acker, *De erfenis van Isabella Van Renterghem te Brugge in 1779.* - VS., IV (1968) 328-332.
- Families Van Renterghem, Beert, Barvoet.
125. G. Van Steenhuyse, *Familiegeschiedenis = een familie + de geschiedenis 1630-1966, van Thomas tot Dr. Firmin van Steenhuyse van Gent.* - VS., IV (1968) 57-60, 266.
126. A. Maris, *Vijdt te Bazel-Waas.* - VS., IV (1968) 323-327.
127. D. V(erstraete), *Een ambtenarenfamilie te Maldegem.* - Ons Heem, XXII (1968) 47-51.
- Familie Zoetaert, 18e eeuw.
128. J. Van Twembeke, *Frans De Potter 1834-1904, De afstammelingen van Frans De Potter.* - VS., IV (1968) 247-255.
129. W. Steeghers, *De kwartierstaat van Eduard Steeghers (1879-1930, broodbakker te Gent.* - Ons Heem, XXII (1968) 51-54.
130. P. Nothomb, *Guillaume de Brouwer, illustre capitaine de la Compagnie d'Ostende.* - Les Cahiers historiques n° 41 (1966) 17-25.
131. F. Germonprez, *Jozef De Coene.* Tielt, Lannoo, (1967), 186 blz.
- J. De C. (1875-1950), stichter van de bekende Kortrijkse meubelfabrieken, tevens kunstschilder.
132. J. Brenne, *Un flamand maréchal de France, Louis de Grand-Vilain.* - CF. Bull. (1967) 66-90.
133. J. Van Roey, *Jaspar de Haze, secretaris van Ogier Giselijn van Busbeke.* - De Schakel, XXIII (1968) 11-14.

- Werd later opnieuw koopman te Antwerpen.
134. R. Haelewijn, *Problemen omtrent Joost de Hurtere*. Album Joseph Delbaere, Rumbeke (1968) 133-139.
135. L.T.A. (A. Houvenaghel), *Lowijs De Kersghieter, een Ieperse postulant voor de abdij van Eversam in 1622*. - BK., VIII (1966) 105-106.
- Aan de hand van een schriftelijke overeenkomst tot intrede in de abdij zijn financiële toestand en tucht van het klooster belicht.
136. Fr. Dewitte, *C. Delaere te Nieuwpoort en Leffinge*. - Haec Olim, XVIII (1968) 41-49.
137. J. De Cuyper, *Jean de Neufvillette*. Album Joseph Delbaere, Rumbeke (1968) 63-87.
- Beneficiarius van het Pastoreel ambt te Rumbeke. Deken van het Kapittel van Kortrijk († 2 maart 1487, n.s.) (ondertitel).
138. *Huldeboek Robrecht H. De Smet*. Tielt, Robrecht de Smet-komitee, 1968. 179 blz. + ill.
139. R. Van Landschoot, *Er had in 1906 een andere Robrecht de Smet kunnen zijn*. Huldeboek R. de Smet. Tielt (1967) 21-31.
140. J. Delbaere, *Jacobus Devriendt, pastoor van Rumbeke van 1678 tot 1708*. - LG., X (1968) 39-68.
141. A. De Bruyne, *Lodewijk Dosfel, 1881-1925. Kultuurflamingant, activist, nationalist*. Oranje-uitgaven, Wilrijk, 1967. 513 blz. (Bibliotheca belgica 1).
142. J. Godet, *Jean-Philippe-René d'Yve, gouverneur ad interim de la ville d'Ath, surintendant des gendarmes de Flandre, lieutenant général des armées d'Espagne (1625-1706)*. - Annales du Cercle royal d'histoire et d'archéologie d'Ath et de la région, XLI (1964-66) 221-238.
- J.Ph.R. d'Yve overleed te Brugge op 15 juni 1706; hij werd bij de Augustijnen begraven; zijn grafzerk werd later naar Sint-Salvators overgebracht. N.H.
143. A. De Meulemeester, *Nieuwe Gegevens over Viktor Huys (1829-1905)*. Album Joseph Delbaere, Rumbeke (1968) 199-212.
144. J. De Smet, *Een onuitgegeven brief van Mgr. P.P. Lefevere, bisschop van Zela en administrator van het Bisdom Detroit, 3 november 1841*. Album Joseph Delbaere, Rumbeke (1968) 113-119.
145. A. Van Severen, *Camiel-Hector Marichal*. - BB., II (1967) 51-54.

146. A. Van Biervliet, *Een Westvlaming op het eiland Mauritius Kanunnik Frederik Muylle (Gits 1818 - Belle-Rose 1890)*. - B., LXVIII (1967) 393-396.
147. J. Geldhof, *Een Orangistisch Rivaal van Alexander Rodenbach Jozef Ferdinand Toussaint: Meulebeke 1806 - Elsene 1885*. Album Joseph Delbaere, Rumbeke (1968) 121-131.
148. H. Zutterman, *Griffier Roelants en het Beverboutsveld...* - BB., II (1967) 43-50.
149. P.M. Janssens, *Jan van Beveren, Dominikaan en Bisschop van Potenza*. - Het Land van Beveren, XI (1968) 81-98.
150. P. Claessens, *Quelques Notes sur Cornelis van Hille*. - MGN., XXIII (1968) 364-365.
151. J. Geldhof, *Groten van bij ons: August Vermeire*. - Ten Mandere, VII, nr. 2 (1967) 32-34.
152. R. Seys, *Edward Vlietinck, geschiedschrijver van het oude Oostende*. - B., LXIX (1968) 43-48.
153. M. Luwel, *Amaat Vyncke*. Blankenberge, Saeftinge, z.d. (1967) 40 blz. (Galerij van Vlaamse groten 6).
154. L. Van Damme, *De chirurgijn van Ieper*. Blankenberge, Saeftinge, z.d. (1967) 31 blz. (Galerij van Vlaamse groten 5).
Over J. Yperman.
155. M. Messiaen, *In memoriam Karel Romaan Berquin*. - BK., X (1968) 1-15, ill.
Westvlaams heemkundige, 1873-1968.
156. M. Messiaen, *Levenskroniek van Karel Romaan Berquin*. - BK., X (1968) 16-22, ill.
157. G. Dezeure, *Adinkerke rouwt: haar dorpsfilosoof en koning der reukerwten F. Braem is overleden*. - BK., X (1968) 86-87.
158. V. Albers, *In memoriam Max D'Hont*. - 't Halletorentje, XV, n° 2 (1968) 57-59.
Witte Pater, ° Hoogdele 1894 en er † 1967. Met een bijdrage van dezelfde Max D'Hont: *Uit de oorlog na de oorlog*, ibidem, blz. 60-66.
159. B. Bijmens, *In memoriam Eerw. Heer Jean Marie Gantois*. - BK., X (1968) 92-96, 115-120, foto.
Nederlands-cultuurijveraar in Frans-Vlaanderen, 1904-1968.
160. B. Dewilde, *Staf Stientjes*. Kortrijk, 1967. 21 blz. + ill.
161. M. De Bruyne, *Biografie van Joseph Delbaere*. Album Joseph Delbaere, Rumbeke (1968) 11-15.
162. M.J. Onghena, *Professor dr. Jozef Duverger*. - Miscellanea Jozef Duverger (1968) 7-12.

6. Folklore

163. M. Cafmeyer, *De oude Goede-Week in volksleven en volksgebruik*. - B., LXIX (1968) 79-88.
164. J.A. de Foucault, *Le jeu de la Choule*. - SAM. Bull., XXI (1968) 85-89.
 Studie over de «jeu de la crosse» vermeld door Lambert van Ardres ca. 1200: «rustici homines ... ad bibendum vel ad cheolandum... convenire solebant».
165. A. Viaene, *Luiden en beiaarden met kerkklokken in oud-Vlaanderen, 1350-1578*. - B., LXIX (1968) 65-75.
166. J. De Smet, *De Klokken*. - 't Beertje. Volkskundige Almanak. Brugge (1968) 13-24.
167. F. Debrabandere, *Nog Westvlaamse volksrijmpjes* - LG., X (1968) 240-243.
168. J. Leroy, *'t Kan zijn*. - IK., IV (1968) 63-65.
 Benaderende verklaring van de volksgezegden «Vlamme de mast» en «'t Is van Léon».
169. K De Lille, *Drie prentjes*. - IK., IV (1968) 49-52.
 Bidprentweetjes.
170. A. Goussey, *Doodsprentjes van molenmakers en molenaars*. - BK., X (1968) 61-66.
171. J. Beun, *Oude vissersliederen en balladen op de Vlaamse kust*. - B., LXIX (1968) 76-78.
172. F. Nollet, *Enkele variaties op de oude wijsjes uit Veurne-Ambacht*. - BK., X (1968) 110-114.
173. A. Dawyndt, *Nog oude wijsjes uit Veurne-Ambacht*. - BK., X (1968) 67-70.
174. J. Beun, *«Hanengevechten» blijft een geliefde sport in het Franse noorden*. - BK., X (1968) 97-98.
175. A. Goussey, *Vlaamse opschriften in de windmolens*. - BK., X (1968) 58-60.
 Verdwenen of nog bestaande windmolens in Frans-Vlaanderen.
176. E. Desaever, *Hoepels leggen, weldra folklore?* - BK., X (1968) 89-91.
 Het omspannen van wagen- en karrewielen met hoepel.
177. G. Speecke, *Resultaten van het sagenonderzoek in het Nederlands taalgebied, XVI: In de roede van Menen en enkele aanpalende gemeenten*. - Volkskunde, LXIX (1968) 124-137.
178. M. Cafmeyer, *Het gouden vontekroontje*. - B., LXIX (1968) 49-52.
 Folkloristisch gebruik.

179. M. Cafmeyer, *Oude Brugse spellewerksters vertellen*. - B., LXIX (1968) 214-223.
180. J. Rotsaert, *Het breien van netten te Brugge*. - BO., VII (1967) 99-119.
2e helft XVIIIe eeuw.
181. J. Penninck, *De Polkanunnetjes*. Album Joseph Delbaere, Rumbeke (1968) 153-156.
182. L. Hoste, *Het Heemkundig Museum te Deerlijk*. - Oostvlaamse Zanten, XLIII (1968) 47-49.
183. P. Declercq, *Emelgem-omwegang*. - Ten Mandere, VII nr. 2 (1967-68) 8-12.
184. J. De Smet, *Dagelijks leven in de Sint-Godelieveabdij te Gistel in 1564*. - B., LXIX (1968) 160-168.
185. L. Vanheule, *Kinderliederen te Izenberge*. - BK., X (1968) 34-38.
186. L. Bekaert, *De geboorte in het Kortrijkse volksleven*. - LG., X (1968) 105-118, 223-237.
187. R. Foncke, *De verering van Sint-Elooi in Vlaanderen en inzonderheid te Mechelen*. - KVAVM. (1968) 1-22.
188. S. Inghels, *Nieuwjaarswensen*. - BK., IX (1967) 167-168.
Twee nieuwjaarsgedichten (1824/25) van pastoor Ludovicus De Baillie uit Pervijze.
189. M.A. Muylt, *Ruiseleedse typen*, I. Tielt, 1966. 53 blz. + ill.
190. J. Weyns, *Lattenkloversalaam uit St.-Joris-ten-Distel*. Album Joseph Delbaere, Rumbeke (1968) 251-257.
191. A. Dawyndt, *Snippers uit de Veurnse volksmond*. - BK., X (1968) 99-103.
Volksgezegden.
192. A. Dewyndt, *Oud Karnavallied*. - BK., X (1968) 32-33.
Veurne 1866, de aartshertogen Albrecht en Isabella verheerlijkt.
193. R. Seys, *De legende van de kindbarende man van Vlad slo*. - IK., IV (1968) 41-43.
Welke gebeurtenis van 1352 door Filippus Jongerijcx, pastoor van Vlad slo (1664-1693), uitvoerig op rijm gezet werd en waarvan de 32e uitgave in het Kerkarchief van Vlad slo steekt.
194. R.V. Verbeke, *De kattekuppeling op de Nachtergaal te Wer-
vik*. - VMSOCW., III (1968) 18-19.
195. E. Desaeveer, *Sint-Willibrordusputje (en kapel) te Wulpen*. - BK., X (1968) 104-106.
Nog gebruikelijke verering van deze heilige.

II. ALGEMENE GESCHIEDENIS

1. Geschiedenis van Vlaanderen

196. H. Van Werveke, *Miscellanea Mediaevalia*. E. Story Scientia, Gent, 1968, 460 blz.
197. A. D'Haenens, *Les invasions normandes en Belgique au IXe siècle*. Louvain 1967. VIII + 392 blz. + ill. (Université de Louvain, Recueil de travaux d'histoire et de Philologie, 4e série, fasc. 38).
198. L.J. Rogier, *De evolutie van Hollands visie op Vlaanderen*. - Dietsche Warande en Belfort, CXIII (1968) 736-755.
199. E.I. Strubbe, *Frans-Vlaanderen. Ontstaan en evolutie*. - Ons Erfdeel, XI (1967) 63-74.
200. J. Deleu en F. Niessen, *Frans-Vlaanderen*. Lier, 1968. 112 blz. (Verhand. van de Kath. Vlaamse Hogeschooluitbreiding, nr. 506).
201. H. Van Werveke, *De Middeleeuwse Hongersnood*. - KVAB. Mededelingen XXIX nr. 3 (1967) Brussel, 1967. 22 blz.
202. E. Warlop, *De Vlaamse adel vóór 1300*. Familia et Patria, Handzame, 1968. 2 delen in 3 banden. XXIV + 462 + 749 blz.
203. A.E. Verhulst, *De grafelijke burchten in het middeleeuws Vlaanderen*. - SH., III (1968) 194-202.
204. L.Milis, *De burchten aan de Vlaamse en Zeeuwse kust en de term «burgers»*. - Ons Erfdeel, XI nr. 2 (1967-1968) 47-50.
205. A. Verhulst, *Grevelingen: een stichting van Graaf Filips van de Elzas (1163)*. - Ons Erfdeel, XI nr. 4 (1967-1968) 91-94.
206. E. Warlop, *Willem van Ieper*. - SH., III (1968) 287-294.
207. W. Prevenier, *La chancellerie des comtes de Flandre dans le cadre européen à la fin du XIIe siècle*. - Bibliothèque de l'Ecole des Chartes, CXXV (1967) 34-93.
- Ook verschenen als Studia Historica Gandensia 76.
208. C. Wyffels, *Contribution à l'histoire monétaire de Flandre au XIIIe siècle*. - BTFG., XLV (1967) 1113-1141.
209. David M. Nicholas, *Town and countryside: social and economic tensions in fourteenth-century Flanders*. - Comparative Studies in Society and History, X (1968) 458-485.
210. W. Prevenier, *De verhouding van de Clerus tot de locale en regionale Overheid in het Graafschap Vlaanderen in de Late Middeleeuwen*. Bronnen voor de religieuze Geschiedenis van België, Middeleeuwen en Moderne Tijden, Leuven (1968) 9-46.
211. J. Van Rompaey, *Het grafelijk baljuwsambt in Vlaanderen tij-*

- dens de Boergondische periode*. Brussel, 1967. XXVI + 701 blz. (Verhandelingen KVAB, Klasse der Letteren, nr. 62).
212. D. Mauricio, *O Infante santo D. Fernando na Flandres e na Alemanha?* - Brotéria, LXXXVII (1968) 101-122.
De zoon van D. Joao I, koning van Portugal, is wellicht naar Vlaanderen gekomen tussen 1431 en 1433, naar het hof van hertog Filips de Goede. N.H.
213. E.I. Strubbe, *Een Dies-Irae-bekeldicht op Holland-in-nood*. - Haec Olim, XVIII (1968) 7-10.
214. H. Coppejans-Desmedt, *Oorlogsfinanciering 1648-1649*. - SH., III (1968) 323-328.
215. A. V(iaene), *Een hertog van Lorreinen in Spaans arrest. Vlaams historielied uit 1654*. - B., LXIX (1968) 173-176.
216. A. Lowyck, *Westvlaamse plakaten, gedichten en vlugschriften uit de Boerenkrijgtijd*. Album Joseph Delbaere, Rumbeke (1968) 259-267.
217. M. Parlange, *Les signaux de la défense des côtes en Belgique, aux Pays-Bas et en Allemagne sous l'occupation française (1794-1814)*. 's Gravenhage-Brussel, 1968, 145 blz. + ill.
218. F. Germonprez, *Lodewijk Bakelandts dossier*. - LG., X (1968) 69-85, 199-215.
219. F. Simon, *De Stemming van de Grondwet van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden in het Arrondissement Brugge (14 augustus 1815)*. - Standen en Landen, XLIV (1968) 175-219.
220. A. Cordewiener, *La naissance de l'État belge à travers une correspondance privée (octobre 1830 - décembre 1831)*. - KCG. Hand., CXXXIII (1967) 141-271.
Briefwisseling van Auguste van de Walle (Brugge 1798 - Gent 1866) met zijn vrouw, geboren Adela Ruzette, zijn broeders Julien en Richard van de Walle en zijn oom Joseph Serruys (Torhout 1768 - Brussel 1841).
221. E. Lamberts, *De Belgische Katholieken en de moderne Vrijheden*. - SH., III (1968) 361-367.
222. A.W. Willemsen, *De geschiedenis van de Vlaamse Beweging tot 1914*. - TG., LXXXI (1968) 306-333.
223. L. Devliegher & L. Schepens, *Front 14/18*. Tielt-Den Haag 1968. In-8°, 178 blz. + ill.
224. J. De Cuyper, *Journal de Campagne 1914-1917. Oorlogsdagboek van een hulpdokter bij het Belgisch leger*, uitgegeven door A. De Cuyper. Brugge, Genootschap voor Geschiedenis, 1968. In-8°, XXI + 242 blz. ill.

225. P.H. Nelde, *Nieuw licht op de «Flamenpolitiek»*. - WT., XXVII (1968) 107-114.
Zie ook *ibid.*, F. Petri, 325-328.
226. F. Petri, *Nog eens de Flamenpolitiek*. - WT., XXVII (1968) 325-328.
227. H.D. Mommaerts, *Herinneringen aan de afwikkeling van het Vlaams Aktivisme in 1918 en daarna*. - WT., XXVII (1968) 315-326.

2. Plaatselijke Geschiedenis

228. *Album Joseph Delbaere*. Rumbeke, 1968. 278 blz. (Westvlaams Verbond van Kringen voor Heemkunde en Geschied- en Oudheidkundig Genootschap van Roeselare en Ommeland). 300 F.
229. A. Ryserhove, *Tweehonderd Beernemse straatnamen*. - BB., II (1967) 65-88. (vervolgt)
Vervolg van BB., I (1966) 127-148.
230. A. Ryserhove, *De Armendis te Beernem*. - BB., II (1967) 125-141.
231. G. Van Nieuwenhuysse, *Een steenbakkerij te Beernem 1632*. - B., LXIX (1968) 209-210.
232. N.N. Huyghebaert, *Het appoort van Sint Vincentius te Besele*. 1222. - B., LXIX (1968) 29-35.
233. A. Caenepeel, *28 september 1918. De bevrijding van Besele*. - IK., IV (1968) 56-59.
Veroverd door de 11de en 12de Royal Scots-bataljons van de 27ste Brigade (Lowland): 9de Britse divisie (IIe leger), op de 12de Beierse divisie en 52ste reserve-divisie.
234. H. Zantkuijl, *Brugge*. - Heemschut, XLV (1968) 84-88.
235. L. Teetaert, *Bijdrage tot de studie van de ondernemende stand te Brugge in de XVIIIe eeuw (1740-1780). De Nijverheden*. - De Gidsenkring, nr. 4 (1968) 2-22.
236. N.N. Huyghebaert, *In de oude Eeckhoutabdij te Brugge. Historiologische en archeologische rondgang*. - B., LXIX (1968) 143-155, 224-230.
237. A. Schouteet, *De bouwrekening van twee gewone burgershuizen te Brugge 1541-1542*. - Hand. Em., CIV (1967) 152-171.
238. J. Penninck, *De Barnecamer*. - Een vergeten Brugse instelling. - BO., VII (1967) 149-151.
239. J. De Smet, *Bij de opgravingen in de handelskom te Damme*. - RPT., X (1968) 160-162.
240. J. De Smet, *Het Leven te Damme en Omgeving onder de Tachtigjarige Oorlog*. - RPT., X (1968) 47-70.

241. M. Millon, *La défense avancée de Dunkerque à travers les ages.* Coudekerque-Branche (Nord) (bij de auteur, 61, rue Maurice-Berteaux), 1968. In-8°, 167 blz.
242. B. Bijnsens, *De slag om Duinkerke.* - De Gidsenkring, nr. 2 (1968) 15-22.
243. M. Vlamijnck, *Het Beleg van Duinkerke in 1793.* - BK., X (1968) 25-31, 49-54.
244. G. Coolen, *Ecou, ses premiers seigneurs, son fief urbain, son château.* - SAM. Bull., XXI, nr. 395, blz. 65-78, ill.; nr. 396, blz. 118-120, ill.
Ecou, of liever Eeckhout, bij Tilques in Fr. Vlaanderen. Eustaes van Eeckhout wordt in 1187 en in 1218 gesignaleerd.
245. L. Stockman, *De Sint-Vincentiusdevotie te Eeklo.* - B., LXIX (1968) 103-104.
246. A.T. Van Biervliet, *Onlede, beerlijkheid te Gits en Beveren.* Album Joseph Delbaere, Rumbeke (1968) 179-198.
247. G. Pottie, *Straatnamen te Gullegem en hun betekenis.* - Gemeentebld uitgeg. door het gemeentebestuur van Gullegem, III (1968) 11-17.
248. R. Castelain, *De rechtspraak te Helkijn in de 17e eeuw.* - LG., X (1968) 167-185.
249. J. Deroubaix, *Histoire d'Herseaux* (bij de auteur), 1967. 211 blz.
250. L. Devlo, *Heule het dorp van Tineke en van Stijn Streuvels.* Antwerpen, Vlaamse Toeristenbond, 1968, 16 blz. (Vlaamse Toeristische Bibliotheek, nr. 93).
251. J. Maes, *De Muizelmolen van Hulste.* - De Belgische Molenaar, LXIII nr. 4 (1968) 63-64.
252. V. Pil, *Kruisen als grenspalen in 't Ieperse.* - IK., (1968) 83-84.
Tussen de bisdommen Doornik en Terwaan.
253. J. Veys, *Reisindrucken over Ieper in het begin der XVIIIe eeuw.* - IK., IV (1968) 66-70, 93-96.
Naar Nomis, *Tourisme d'Antan.* - *Un voyage en Flandre-Artois-Picardie en 1714.* Uitgegeven door A. Eeckman, Rijsel 1896.
254. A. Farrar-Hockley, *Death of an Army.* London, A. Barker Ltd., 1967. In-8°, 195 blz., ill., 30 sh.
The first battle of Ypres, 1914, in which the British regular army was destroyed (stofomslag).
255. E. Norman Gladden, *Ypres 1917 A Personal Account.* London, W. Kimber, 1967, In-8°, 192 blz., 2 plannen met inzet, 36 sh.

256. D. Masure, *De Ieperse Waterpoort. Interessante heemkundige overblijfselen blootgelegd langs kanaal Ieper-Veurne*. - IK., IV (1968) 85-92, ill.
Militair bouwwerk daterend uit de Spaanse overheersing.
257. L. Billiau, *De Mandelvallei een aloude levensader in onze geschiedenis*. - Ten Mandere, VII, nr. 2 (1967-68) 1-5.
258. R. Bekaert, *Het klooster der Grauwe Zusters van Izegem van rond 1486 tot 1796*. - Ten Mandere, VII, nr. 3 (1967-68) 3-35.
259. P. Bourgeois, J. Delbaere, L. Van Acker en J. Bourgeois, *Nog over Izegemse heelmeesters*. - Ten Mandere, VII nr. 3 (1967-68) 36-46.
260. J. Bourgeois, *Doodsvonnissen en uitvoering te Izegem in 1731*. - Ten Mandere, VII, nr. 2 (1967-68) 13-16.
261. J. Vanwynsberghe, *De cholera te Kerkhove in 1849*. - B., LXIX (1968) 204-206.
262. E.I. Strubbe, *Naamlijst van de gezinshoofden te Klerken in 1770*. - Hand. Em., CIV (1967) 215-226.
263. J. Opdedrinck, *Histoire de Knokke*. (3e éd. revue et complétée par J.E. De Langhe, avec la collaboration de A.M. Ghekiere). Tielt, Lannoo (sous les auspices de la ville de Knokke et du Stedelijk Cultuurverbond) z.j. (1968) 203 blz. 300 F.
Bestaat ook in Nederlandse vertaling.
264. L. Dendooven, *Aantekeningen over de Nieuw-Hazegras-Polder te Knokke 1784-1965*. (Samengesteld op initiatief en met de medewerking van Philippe Lippens). Tielt-Den Haag, Lannoo, z.j. (1968). 286 blz. 295 F.
265. J. De Smet, *Knokke tweehonderd jaar geleden*. - RPT., X (1968) 129-135.
266. J. De Smet, *Philippe François Lippens, te Knokke en elders van 1784 tot 1790*. - RPT., X (1968) 85-104.
267. A. D'hont, *De inventaris in 1836 van het bofstedeke bij het Fort St.-Pol te Knokke*. - RPT., X (1968) 114-116.
268. P. Schittekat, *Opgravingen 1966-1967*. - De Duinen, VI (1968) 2-16.
269. C. Van Nerom, *Notes sur la cuisine de l'abbaye des Dunes*. - De Duinen, VI (1968) 80-91.
270. F. Van Bellingen, *Aantekeningen over enkele fragmenten van een kacheloven uit de Duinenabdij*. - De Duinen, VI (1968) 113-119.
271. C. Dumortier, *Les verres de l'abbaye des Dunes*. - De Duinen, VI (1968) 131-151.
272. M. Parmentier, *Un «Krautstrunk» à Koksijde*. - De Duinen, VI (1968) 120-130.

273. J. De Smet, *De kerk van Koolkerke, voor en na de Geuzentijd.* - RPT., X (1968) 147-151.
274. A. V(iaene), *De stedelijke leprozerij van Kortrijk.* 1272. - B., LXIX (1968) 180.
275. P. Vancolen, *Het politiek leven te Kortrijk 1830-1848.* - De Gidsenkring, nr. 3 (1968) 13-40.
276. M. Vriens, *De Houding van het Parlement ten opzichte van de Vlaskrises in Kortrijk (1830-1850).* - Standen en Landen, XLIV (1968) 221-246.
277. J. De Smet, *De Volkstelling van 1748.* - RPT., X (1968) 9-16. Lissewege en Koolkerke.
278. G. Vandepitte, *Het een en het ander uit Lissewege in de 19e eeuw.* - RPT., X (1968) 105-113.
279. M. Millon, *Les ouvrages militaires de Mardyck.* - RN., L (1968) 411-416.
280. Ph. Coussement, *Enkele Bijzonderheden in verband met de Heerlijkheid Rodenburg te Marke van de 14e tot de 18e eeuw.* Album Delbaere, Rumbek (1968) 29-42.
281. L. Mahieu, *Merville pendant la Révolution.* - CF. Bull. (1967) 91-130.
282. E. Warlop, *De Heren van Moorslede en Moorsele in de 12de en 13de eeuw.* Album Joseph Delbaere, Rumbek (1968) 229-250.
283. A. Delvoye, *Gildeleven te Moorsele.* Album Joseph Delbaere Rumbek (1968) 95-98.
284. Jhr. de Cock, *Legende of geschiedenis.* - IK., IV (1968) 44-45. Voorouder van de familie Dambre te Nieuwkerke en een snuifdoos van Napoleon Bonaparte. Toelichtingen: *Legende of geschiedenis? De snuifdoos van Napoleon.* II. - IK., IV (1968) 100-101.
285. A. Verhoustraete, *De heren van Praat te Oedelem.* - BB., II (1967) 101-113.
286. D. Verstraete, *De kerk van Oedelem in de 17e eeuw.* - BB., II (1967) 115-123.
287. J. Raes, *Enkele aantekeningen nopens bekende Pastoors van Oedelem in de 17e en 18e eeuw.* - BB., II (1967) 95-99.
288. J. De Smet, *Een klein landbouwbedrijf te Oedelem-Oostveld in de 18e eeuw.* - BB., II (1967) 89-94.
289. E. Matthijs, *100 jaar geleden: Feestelijke ontvangst van Arrondissementskommissaris te Oedelem.* - BB., II (1967) 63-64.
290. E.I. Strubbe, *De Regeling van de Lenen van de Heer van Aishove te Oostkerke bij Brugge in 1239.* Album Joseph Delbaere, Rumbek (1968) 157-161.

291. R. De Keyser, *Het Jaargetijde van Jan van Dadizele te Oostkerke*. Album Joseph Delbaere, Rumbeke (1968) 89-93.
292. R. De Keyser, *De Lenen van Haysbove ten noorden van Brugge*. - RPT., X (1968) 117-118.
293. G. Versavel, *Passendale 1914-1918 met hulde aan de gesneuvelden en oudstrijders*. Passendale (bij de auteur) 1968. 2e druk. In-8°, 207 blz., ill.
Zie onder boekbesprekingen.
294. J. Deconinck, *Renaix au début du moyen âge*. - Annales du Cercle historique et archéologique de Renaix. (1967) 3-25.
295. P. Van Butsele, «*Hoe onze streek tot het graafschap Vlaanderen ging behoren*». - Annales du Cercle historique et archéologique de Renaix. (1967) 33-57.
296. D. Masure, *12 januari 1568. 400 jaar geleden stierven de drie priesters van Reningelst*. - IK., IV (1968) 1-40, ill.
Judocus Hughesone, Robrecht Ryspoort, Jakob Panneel. - De godsdienstionlusten in het Westkwartier.
297. M. de Bruyne, *Roeselare, Rodenbachstad aan de Mandel*. Antwerpen (V.T.B.) 1968. De Vlaamse toeristische bibliotheek nr. 96. In-8°, 16 blz., ill.
298. M. De Bruyne, *Andreas Apold uit Brugge en zijn betekenis voor het Muziekleven in het Roeselaarse, 1844-1849*. Album Joseph Delbaere, Rumbeke (1968) 49-61.
299. G. De Smet, *Historiek van de kerk te Ruiselede (900-1968)*. Ruiselede (bij de auteur) 1968. 147 blz.
300. P. Lefrancq, *Sebourg (Nord), ville ou village?* - Fédération des sociétés savantes du Nord de la France. Actes du VIIIe congrès, Somain, (1967) 31-39. (ronéo).
301. C. Denorme, *Spermalie - Sprokkelingen*. - BB., II (1967) 55-62.
302. R. De Keyser, *Nog over de Turken van St.-Anne*. - RPT., X (1968) 163.
303. G. Vandepitte, *Sint-Pieters-op-de-Dijk*. - RPT., X (1968) 125-128.
304. J. De Smet, *De bevolking van Sint-Pieters-op-den-Dijk*. - BO., VII (1967), 143-148.
305. L.T.A. (A. Houvenaghel), *Eversam: paters en grondeigendom op 't einde van de XVIe eeuw*. - IK., IV (1968) 52-55.
De verspreiding van de kloosterlingen door de onlusten in 1578 en registrering van het grondbezit n.a.v. verpachting na het Iepers Calvinistisch bestuur in 1584.
306. L.T.A. (A. Houvenaghel), *Rebellie in Eversam (1649-59)*. - BK., IX (1967) 125-146.
Gezagscrisis om prelaat Pieter de Quicke (1646-61), ge-

- voed door de partijdige bisschop van Ieper Franciscus de Robles (1654-59), waarbij de Duinenabt aan inpalming denkt.
307. A. Viae, *Osteliers van Ursel. Oude glorie van een halfwegprochie tussen Brugge en Gent.* - B., LXIX (1968) 169-172.
308. A. Franchoo, *De Blauwe Huizen te Varsenare en hun eerste bewoners.* - BO., VII (1967) 137-142.
309. A. Franchoo, *De Hoogweg te Varsenare en te Sint-Andries.* - BO., VII (1968) 127-129.
310. Ph. van Hille, *De Rechtbank van Veurne tussen 1800 en 1830.* - BK., X (1968) 73-82, ill.
311. J. Morlion, *'t Landbouwcomité Veurne, gesticht in 1848 is een der oudste maatschappijen van de stad.* - De Gidsenkring, nr. 2 (1968) 12-15.
312. A. V(iaene), *Reglement voor de mosselkwekerij in Waterdyck en Philippine. 1565.* - B., LXIX (1968) 115-116.
313. W. Van Hille, *De Markt te Watou.* - BK., X (1968) 72.
Na vroeger overheidsverzet, door Lodewijk XIV ingewilligd (1670).
314. G. Gamblin, *La Révolution au village: Watten en Flandre de 1789 au 18 Brumaire.* Dunkerque, 1968, in -8°, 175 blz.
315. P. Ferrant-Dalle, 1885-1966. Wervik, Stedelijke Oudheidkundige Commissie, 1967. 180 blz.
Huldealbum. Bevat o.m. een aantal bijdragen van P. F-D. (*Ces Demoiselles Vincres, Ogier Ghiselin de Busbecq, Thierry Gherbode*).
316. R.V. Verbeke, *Wervik 2000 jaar.* Antwerpen, 1968, 16 blz. (Vlaamse Toeristische Bibliotheek, 85).
317. L. Lannoy, *Het oude Wervik.* - VMSOCW., III (1968) 2-6.
Zie Boekenschouw «Emulatie» CIV (1967) nr. 242.
318. J. Roelandt, *Een molenschatting in Wervik in 1465.* - LG., X (1968) 121-123.
319. J. Roelandt, *Wervik op het strijdtoneel in 1488.* - VMSOCW, III (1968) 7-10.
320. J. Roelandt, *Nog over Maarten Castelein.* - LG., X (1968) 124-125.
321. J. Vlaminck, *De Kapel van de Rompot te Woumen.* - BK., X (1968) 55-57, ill.
Op de Warandewijk, vermoedelijk al in de 17e eeuw. Betekenisgissing van «ro(o)mpot».
322. A. Ovaere, *Sprokkelingen uit Zwevegem's verleden, I.* Z.p.n.j. (Zwevegem, bij de auteur, 1968). 239 blz. + ill.

III. BIJZONDERE GESCHIEDENIS

1. Recht en Instellingen

323. F.L. Ganshof, *Frankish institutions under Charlemagne*. Brown U.P., Providence Rhode Island, 1968. 191 blz. \$ 7,50.
324. F.L. Ganshof, *Note sur la preuve dans la procédure en cas de flagrant délit en droit franc.* - *Miscellanea Mediaevalia* in Memoriam J.F. Niermeyer, Groningen (1967) 9-16.
Ook verschenen als *Studia historica Gandensia*, nr. 77.
325. J. Devisse, *Essai sur l'histoire d'une expression qui a fait fortune: Consilium et auxilium au IXe siècle.* - MA., LXXIV (1968) 179-205.
326. F. Vercauteren, *Conceptions et méthodes de l'histoire urbaine médiévale.* - *Cahiers Bruxellois*, XII (1967) 117-140.
327. *Les Libertés urbaines et rurales du XIe au XIVe siècle. Actes. Vrijheden in de stad en op het platteland van de XIe tot de XIVe eeuw. Handelingen.* Colloque International. Internationaal Colloquium Spa 5-8 IX 1966. Brussel, 1968. 350 blz. (Pro Civitate, Collection Histoire-Historische Uitgaven, in -8°, n. 19)
328. H. Platelle, *La reconstruction d'une ville après un incendie urbain au Moyen Age, aspects économiques et juridiques.* - *Album J. Balon, Namur* (1968) 239-255.
Saint-Amand na de brand van 1424.
329. A. Viaene, *De tarieflijst van gerechtelijke bedevaarten van Geraardsbergen en van Gent.* - *Hand. Em., CIV* (1967) 203-214.
330. A. Viaene, *Het Heilig Bloed van Wilsnack. Een bedevaart uit het oude Vlaamse strafrecht. 1430-1540.* - B., LXIX (1968) 5-17.
331. J. Maes, *De krijgsraad in het Provinciaal Kommandement van West-Vlaanderen, 1816-1830.* - *Belgisch Tijdschrift voor Militaire Geschiedenis*, XVII (1968) 343-354.
332. E. Warlop, *De Vorming van de Grote Schepenbank van het Brugse Vrije (11e-13e eeuw).* - *Standen en Landen*, XLIV (1968) 1-28.
333. R. Degryse, *De «justiciarius» van 1163 en het erfelijk ammanschap te Nieuwpoort.* - *GOG. Hand., n.r. XXI* (1967) 35-74.
334. M. Coornaert, *Over orde handhaven in het Brugse Vrije.* - *RPT., X* (1968) 136-146.
335. K. Maddens, *Het Verschil tussen de «Pointinghe» en de «Zettinghe», voornamelijk in het Brugse Vrije, tijdens de Periode 1515-1550.* - *Standen en Landen*, XLIV (1968) 29-58.

336. M. Baelde, *Les conseils collatéraux des anciens Pays-Bas. Résultats et Problèmes (1531-1794)*. - RN., L (1968) 203-212
Ook verschenen als *Studia Historica Gandensia* 93.
337. J. Brenne, *Un régiment du Nord: Isenghien-Wallon (1697-1717)*. - RN., L (1968) 417-433.
338. D. Vermandere, *De Veldwachters in het Leie Departement (1795-1809)*. - Standen en Landen, XLIV (1968) 145-174.
339. *Beiträge zur deutschen und belgischen Verfassungsgeschichte im 19. Jahrhundert*. Stuttgart, E. Klett, 1968. (Beiheft zur Zeitschrift «Geschichte in Wissenschaft und Unterricht») 192 blz. 12,40 DM.
Voor België bijdragen over Kerk en Staat in de 19de eeuw (R. Aubert), de grondwet van 1831 (J. Gilissen), politieke partijen en sociale klassen (J. Bartier) en de Vlaamse kwestie (M. Lamberty).

2. Economische en Sociale Geschiedenis

340. E.B. Fryde, *Financial Resources of Edward III in the Netherlands, 1337 - 1340 (2 nd part)*. - BTFG., XLV (1967) 1142-1216.
341. R. De Roover, *The Bruges money market around 1400*. Brussel, 1968. 180 blz. 465 F. (Verhand. v.d. Kon. Vl. Ac. voor Wet., Lett. en Schone Kunsten van België, Kl. der Letteren 30/63)
342. R.W. Emery, *Tissus et Marchands flamands à Perpignan au XIIIe siècle*. - CERCA., n° 32-33, (Eté-Automne 1966), 114-122.
343. F. Melis, *L'industrie drapière au moyen-âge dans la vallée de la Lys, et spécialement à Comines, Wervik, Menin et Courtrai*. - Huldealbum P. Ferrant-Dalle (1967) 151-161.
344. R. Félix, *L'aube de la civilisation agricole dans le Nord (de la France)*. - Fédération des sociétés savantes du Nord de la France, Actes du VIIIe congrès, Somain (1967) 19-24 ronéo.
345. M. Mestayer, *Un an d'exploitation rurale à Douai, 1328-1329*. - Fédération des sociétés savantes du Nord de la France. Actes du VIIIe congrès, Somain (1967) 25-29, ronéo.
346. C. Dekker en J.G. Kruisheer, *Een rekening van de abdij Ter Doest over het jaar 1315*. - KCG., Hand., CXXXIII (1967) 273-305, pl.
347. W. Braekman, *Het hof ten Dale van de Gentse Sint-Pietersabdij te Hillegem*. - LA., XX (1968) 23-47.
348. J. Geldhof, *Wetenswaardigheden over de Oostendse Compagnie, 1722-1732*. - B., LXLX (1968) 89-93.

349. C.B., *Negociant van Vlaenderen en Brabant. Een Gentse uitgave van 1786.* - B., LXIX (1968) 113-115.
350. A. Ryserhove, *Vlas in het Meetjesland.* - Ons Meetjesland, I nr. 4 (1968) 1-6.
351. L. Van Acker, *Mergel, Kalk en Kalkovens in West-Vlaanderen.* Album Joseph Delbaere, Rumbeke (1968) 163-177.
352. M. Gillet, *Charbonnages belges et charbonnages du Nord de la France aux XVIIIe et XIXe siècles.* - «Mélanges offerts à G. Jacquemyns» (1968) 361-384.
353. J. Laureyssens, *Het ontstaan van de Banque des Flandres: onverwacht eindresultaat van het projekt Banque Anglo-Belge.* - GOG. Hand., n.r. XXI (1967) 191-220.
354. J. Verhelst, *De huwelijksregisters - oud regiem - als bron voor sociale geschiedenis. Een ontgoocheling?* - GOG. Hand., n.r. XXI (1967) 85-109.
355. R. Le Jan-Hennebicque, *«Pauperes» et «paupertas» dans l'Occident carolingien aux IXe et Xe siècles.* - RN., L (1968) 169-187.
356. H. Van der Wee, *La Réforme protestante dans l'optique de la conjoncture économique et sociale des Pays-Bas méridionaux au XVIe siècle.* Bronnen voor de religieuze Geschiedenis van België. Middeleeuwen en Moderne Tijden. Leuven (1968) 303-315.
357. J. Decavele, *De correlatie tussen sociale en professionele structuur en de godsdienstkeuze op het Vlaamse platteland. (1560-1567). Samenvatting.* Bronnen voor de religieuze Geschiedenis van België. Middeleeuwen en Moderne Tijden. Leuven (1968) 280-285.
358. E.A. Van Haverbeke, *Boordjournaal van A. Demaere, kapelaan aan boord van het fregat «Marquis de Prie».* Album Joseph Delbaere, Rumbeke (1968) 199-205.
359. Br. Alfons, *Gebed voor het noodjaar 1848.* - BK., X (1968) 107-108.
360. G. Maréchal, *Het hospitaalwezen te Brugge in de Middeleeuwen.* Bronnen voor de religieuze Geschiedenis van België. Middeleeuwen en Moderne Tijden. Leuven (1968) 210-215.
361. Y. Van den Berghe, *De Algemene Armenkamer te Brugge (1776-1925). Een Poging tot Rationaliseren en Laïciseren van de Armenzorg.* - Standen en Landen, XLIV (1968) 267-289.
362. Ch. De Coninck en W. Blockmans, *Geschiedenis van de Gentse leprozerie «Het Rijke Gasthuis» vanaf de stichting (ca 1146) tot omstreeks 1370.* - Annalen van de Belgische Vereniging voor hospitaalgeschiedenis, V (1967) 444.

363. G. Maréchal, *Het Sint-Annahospitaal te Sint-Baafs te Gent*. - Annalen van de Belgische vereniging voor hospitaalgeschiedenis, IV (1966) 31-44.
364. O. Mus, *Het Cartularium van het O.L.Vrouw-Gasthuis te Ieper, deel IV*. Ieper, 1967, 88 blz. (Bijdragen tot de Geschiedenis van de Liefdadigheidsinstellingen te Ieper. Volumen IX).
365. K. Maddens, *Getuigenissen over de ontvolking van de kasselrij Ieper in 1597*. Album Joseph Delbaere, Rumbeke (1968) 141-152.
366. W. Smit, *Joden in Middelburg*. - Zeeuws Tijdschrift, XVIII (1968) 8-18.
367. J. Mertens, *Enkele aspecten van de heerlijke financies op het einde van de XIVe eeuw. De heerlijke rekeningen van Pittem (1386-1390)*. - LG., X (1968) 27-38.
368. H. Platelle, *Le terroir de Rosult (Nord) et les fermes seigneuriales de l'abbaye de Saint-Amand du XVe siècle à la Révolution*. - Fédération des sociétés savantes du Nord de la France. Actes du VIIIe congrès, Somain (1967) 41-56.
369. M. Coornaert, *Wolven en ander ongedierte in het Brugse Vrije*. - RPT., X (1968) 19-31 en 71-81.

3. Geschiedenis der Wetenschappen en Letteren

370. L.J. Vandewiele, *Twee Brugse apotekersrekeningen uit de XVIIIe eeuw*. - SCH., IX (1967) 227-232.
371. P. Declercq, *Oude Heelmeesters*. - Ten Mandere, VII, nr. 2 (1967-68) 21-31.
372. G. Colin en R. Robbrecht, *Notes sur l'origine et la disparition de Colard Mansion*. - De Gulden Passer, XLIV (1966) 218-228.
373. L. Indestege, *Der Genter Buchbinder Livinus Stuvaert*. - Gutenberg-Jahrbuch (1966) 336-339.
374. L. Trenard, *L'influence de Voltaire à Lille au XVIIIe siècle*. - Studies on Voltaire and the eighteenth century, LVIII (1967) 1607-1634.
375. M. De Meyer, *De Parabel van de Wijze en Dwaze Maagden in de kunst en in de literatuur*. - HKZNM., XXI (1967) 235-247.
376. R. Perceval, *L'aventure posthume de Jacob van Maerlant, greffier à Danme*. - Les Cahiers Historiques, n° 48 (1968) 55-58.
377. E. Cramer-Peters, *De Reinaert-problemen: Kriekeputte en Cloester-bier*. - WT., XXVII (1968) 243-246.
378. M. Van Wesemael, *Voetklemmen en schietgeweren verborgen in onschuldige argumenten*. - Jaarboek van de Koninklijke Soe-

- vereine Hoofdkamer van Retorica «De Fontaine» te Gent, XVII (1967) 107-130.
379. A. Deprez, *Uit het Archief van de Fontaine. Pieter Joost de Borchgrave en de Fontaine: Een pennewist uit 1812*. - Jaarboek van de Koninklijke Soevereine Hoofdkamer van Retorica «De Fontaine» te Gent, XVII (1967) 131-149.
380. A. Deprez, *Brieven van, aan en voor Jan Frans Willems. 1793-1846. Algemene Inleiding, I en II. Teksten, I: 1812-1824*. Brugge, 1965-66. 4 dln. VIII + 384, 573, VII + 545 en VIII + 246 blz. (Rijksuniversiteit te Gent, Werken uitgegeven door de Faculteit van de Letteren en Wijsbegeerte nrs. 139-142).
381. G. Degroote, *Onuitgegeven en weinig gekende brieven van Hendrik Conscience, verzameld en toegelicht*. - HKZNM., XXI (1967) 109-233 (wordt vervolgd).
O.m. aan Delepierre. Tweede deel, vervolg aan HKZNM., XX (1966) 99-127.
382. *Gezellekroniek. Bijdragen en Mededelingen van het Guido-Gezelle-Genootschap*, V. Kapellen, 1968. 160 blz.
383. J. De Mûelenaere, *Westvlaamse anglofilie rondom Gezelle. Kanttekeningen bij een licentiaatsverhandeling*. - GK., V (1968) 75-94.
Naar aanleiding van de onuitgegeven licentiaatsverhandeling van E. Derluyn, Betrekkingen tussen het Brugse Bisdom en de Engelse Bisdommen in de 19e eeuw. Leuven, 1966.
384. J.J.M. Westenbroek, *Gezelles afscheidsgedichten aan Eugeen van Oye. «Van het leven naar het boek»*. - WT., XXVII (1968) 227-242.
385. A. Demeulemeester, *Rond het gedicht «Bezoek bij het graf» (1856) van Guido Gezelle*. - B., LXIX (1968) 97-100.
386. R. Buckinx, *Herinneringen aan Caesar Gezelle*. - IK., IV (1968) 73-81, ill.
387. A. Viaene, *«Gedichten van de Borchgrave» van Wakken. Een vreemde «tweede uitgave» van 1862*. Album Joseph Delbaere, Rumbeke (1968) 219-228.
388. R.V. Verbeke, *Drooghem beschouwd van op den berg. Een gedicht van Frans-Jozef Blicck*. - VMSOCW., III (1968) 11-14.
389. C. Bossuyt, *Heimwee. Quelques pages de Jef Bossuyt (Staden 1895 - Coutances 1961)*. Zottegem (Dr. Chr. Bossuyt) 1968. In-8°, 95 blz., ill. buiten tekst, 155 fr.
Keuze uit het Nederlands- en Franstalig dichtwerk van deze door de oorlog uitgeweken Vlaming. Inleidende biografie. In Memoriam. Pentekeningen van de dichter.

390. J. Aerts, *Stijn Streuvels tussen historiciteit en mythe*. - KVAVM., (1967) 519-525.

4. Geschiedenis van het Onderwijs

391. G. Dehon, *L'université de Douai pendant la première moitié du XVIIIe siècle*. - RN., L (1968) 317-350.
392. R. Van Landschoot, *De studentenbonden in West-Vlaanderen en de wet van 1883*. - LG., X (1968) 187-197.
393. R. Vanlandschoot, *Historische kanttekeningen bij de doorbraak van het Algemeen Nederlands in de Westvlaamse colleges*. - Studiën en Berichten (1967) 66-87.
394. J. Geldhof, *De Geschiedenis van Sint-Leocollege*. - Contact, XXI, n° 2 (1967-1968) 22-23 en XXIII, n° 3 (1968) 22-24.
395. H. Bossier, *Herinneringen uit mijn collegejaren*. - Haec Olim, XVIII (1968) 36-40.
396. L. Schepens, *Het Engels Seminarie te Brugge*. - Hand. Em., CIV (1967) 172-197.
397. Ph. Marchand, *L'Enseignement de l'histoire et de la géographie au collège de Lille 1765-1791*. - RN., L (1968) 351-367.
398. K. De Clerck, *De oprichting van het Atheneum te Brugge*. - B., LXIX (1968) 211-213.
399. G. Vandepitte en J. Ballegeer, *Begin van het Vrij Onderwijs te Lissewege*. - RPT., X (1968) 152-155.
400. J. Deguffroy, *De Tielse Arme Leer- en Werkscholen en het Lager Onderwijs in het Midden van de 19e Eeuw (1840-1850)*. - Standen en Landen, XLIV (1968) 247-266.
401. P. De Baere, *Josephus Caigny van Pittem, de dove dovenleraar*. - B., LXIX (1968) 94-96.
Omstreeks 1750 te Pittem geboren.
402. J. de Mûelenaere, *Rector Peter Canon Benoit te Rome (1878)*. - B., LXIX (1968) 234-240.
403. J. de Mûelenaere, *Leraar Bernard Morgan (1889-1902)*. - Haec Olim, XVIII (1968) 50-54.

5. Kunstgeschiedenis en Oudheidkunde

404. L. Devliegheer, *Een Westvlaamse inventaris uit 1824. Brugge (afl. 1-4)*. - Bull. KCML., XVI (1965-1966) 199-269.
405. L. Devliegheer, *De huizen te Brugge*. Tiel-Den Haag, 1968. 427 blz., 895 afb., 330 tek. (Kunstpatrimonium van West-Vlaanderen 2-3).
406. P. Debrabandere, *Geschiedenis van de beeldhouwkunst te Kortrijk*. Kortrijk, 1968. 199 blz., ill. (Verhandelingen uitgegeven door De Leiegouw III).

407. J.P. Félix, *Les fronts baptismaux de Zedelgem*. - Leuven, 1966. In-4°, 29 blz.
408. G.T. Faggin, *Nuove opere di Lanceloot Blondeel*. - Critica d'Arte, nr. 95 (mei 1968) 37-54.
409. D. Verstraete, *Werk van Rijckaert Brouckman en andere kunstwerken in de kerk van St.-Laureins*. - Hand. Em., CIV (1967) 227-230.
410. A. Deschrevel, *Het orgel in de Sint-Walburgakerk te Veurne*. - De Praestant, XVII (1968), nr. 3, blz. 49-59.
411. A.L. de Limon Triest, *Un vitrail armorié à l'hospice Belle d'Ypres*. - Le Parchemin, XV (1968) 188-194.
412. V. Vermeersch, *De latoenen «schriftoerissen» van het Brugse Vrije en hun plaatselijk succes*. - Miscellanea Jozef Duverger (1968) 874-882.
413. E. Van Hoonacker, *Kortrijks aardewerk in de 18e eeuw*. - LG., X (1968) 5-26.
414. P. Philippot, *Les grisailles et les «dégradés de réalité» de l'image dans la peinture flamande des XVe et XVIe siècles*. - KMSKB. Bull. (1966) 225-242.
415. D. Coekelberghs, *Les grisailles de van Eyck*. - Gazette des Beaux-arts, VIe reeks, LXXI (1968) 79-89, ill.
416. S. Thalmeier, *Der Genter Altar*. München, Verlag C.H. Beck, 1967, XIII - 122 blz., 45 ill.
Meer steunend op zijn kunstaanvoeling dan op een degelijke dokumentatie, verklaart Schr. de Madonna van Kanunnik van der Paele als onecht.
417. J. Bialostocki, *Memlinc et Angelo Tani: le portrait du Musée des Offices n° 1102*. - Miscellanea Jozef Duverger (1968) 102-109.
418. A. Schouteet, *Een onderzoek naar Pieter Paul Rubens op nationaal plan in 1836. Het Brugse antwoord*. - Miscellanea Jozef Duverger (1968) 388-395.
419. A. Janssens de Bisthoven, *Een nieuwe datering voor twee aan Isenbrant toegeschreven schilderijen*. - Miscellanea Jozef Duverger (1968) 175-185.
Het betreft het drieluik «De Opracht in de Tempel» (Brugge, Sint-Salvatorskathedraal) en het tweeluik «Madonna van zeven Weeën en Begiftigers» (Brugge, O.L.-Vrouwkerk ; Brussel, Kon. Musea voor Schone Kunsten).
420. H. Vlieghe, *Een Aanbidding van de herders door Th. Van Loon in de H. Bloedkapel te Brugge*. - Hand. Em., CIV (1967) 198-202.
421. A. Deschrevel, *Een Boucquet-schilderij in Engelse kunsthandel*. -

- BK., X (1968) 83-85, ill.
 Kruisafneming a° 1671, door de Veurnse schilder genaam-
 tekend.
422. X. de Ghellinck Vaernewyck, *Nos beaux portraits de famille*. -
 Le Parchemin, XV (1968) 303-306.
 Portretten geschilderd door J. Paelinck.
423. M. De Bruyne, *Eduard van Hee van Roeselare, componist van
 «Het lied der dichters» ten tijde van de blauwvoeterie*. - B.,
 LXIX (1968) 36-42.
424. J. De Cuyper, *Uitvoering van Kerkliederen van Peter Benoit
 in Kortrijk in 1859*. - LG., X (1968) 239-240.
425. M. Debersée, *Découverte de poteries médiévales dans le quartier
 de Saint-Sauveur à Lille*. - RN., XLIX (1967) 659-690.

6. Geschiedenis van de Pers

426. A. Mistiaen, *Inventaris over Izegem en zijn verleden geput uit
 plaatselijke weekbladen*. - Ten Mandere, VII, nr. 2 (1967)
 41-48 en nr. 3 (1967) 54-67.
427. L. Vandepitte, *Een Lisseweegs Frontblaadje tijdens de oorlog
 1914-18*. - RPT., X (1968) 1-8.

7. Kerkgeschiedenis

428. *Sources de l'histoire religieuse de la Belgique. Bronnen voor
 de religieuse Geschiedenis van België. Moyen âge et Temps
 modernes. Milieu en moderne Tijden*. Leuven, 1968.
 406 blz. (Bibliothèque de la revue d'histoire ecclésiastique,
 fascicule 47).
429. A.M. Meyers-Reinquin, *De godsdienstpraktijk in de Late Mid-
 deleeuwen: statistische studie. Opsporen van het bronnen-
 materiaal en bespreking van de al dan niet bruikbaarheid*.
 Bronnen voor de religieuze Geschiedenis van België. Leuven
 (1968) 216-220.
430. M. Cloet, *Sources pour l'étude de la vie religieuse des laïcs
 dans l'Eglise au temps de la Contre-Réforme, avec un aperçu
 de la situation dans un doyenné rural flamand*. Bronnen voor
 de religieuze Geschiedenis van België. Milieu en Mo-
 derne Tijden. Leuven (1968) 316-338.
431. H. Platelle, *Les chrétiens face au miracle: Lille au XVIIe
 siècle*. Paris, Le Cerf, 1968. 268 blz. (Coll. Les Chrétiens de
 tous les temps).

Bijdrage tot de geschiedenis van de Hervorming in de
 katholieke Nederlanden.

432. E. Brouette, *Actes inconnus des évêques de Tbérouanne concernant l'abbaye du Mont-Saint-Eloi (XIIe-XIIIe siècle)*. - Augustiniana, XVIII (1968) 151-164.
Volgens een «tabula libri cartarum» uit de XIIIe eeuw :
De Haag, Alg. Rijksarchief, coll. Gérard, hs. 2 bis.
433. N. Huyghebaert, *Les femmes laïques dans la vie religieuse des XIe et XIIe siècles dans la province ecclésiastique de Reims*. - I laici nella «Societas christiana» dei secoli XI e XII. Atti della terza Settimana internazionale di studio Mendola, 21-27 agosto 1965. Milano (s.d.) 346-395.
434. M. Vleeschouwers-Van Melkebeek, *De Officialiteit in het bisdom Doornik tijdens de XIIIe eeuw*. Bronnen voor de religieuze Geschiedenis van België. Middeleeuwen en Moderne Tijden. Leuven (1968) 181-186.
435. N. Leplac, *Brugge, Tien jaar zonder Bisschop (1706-1716)*. - Standen en Landen, XLIV (1968) 59-104.
436. J. Geldhof, *Ne pereant IV. Necrologisch jaarboek der geestelijkheid uit het bisdom Brugge, IV : 1967*. Brugge, 1968.
437. L. Preneel, *Karel-Alexander van Arberg, XVIIIe Bisschop van Ieper (1786-1802). Zijn ontslagneming en de Opheffing van het Bisdom*. - Standen en Landen, XLIV (1968) 105-144.
438. H. Platelle, *Les paroisses du décanat de Lille au Moyen-âge*. - Mélanges de science religieuse, XXV (1968) 67-88, 115-141.
439. M. Cloet, *Het kerkelijk leven in een landelijke dekenij van Vlaanderen tijdens de XVIIe eeuw. Tielt van 1609 tot 1700*. Leuven, 1968. 622 blz. 750 F. (Universiteit te Leuven. Werken op het gebied van de geschiedenis en de filologie, Ve reeks, deel 4).
440. L. Elaut, *Kosmas en Damiaan in de Benelux-landen*. - Sc.H., X (1968) 13-20.
441. D.A. Wittop-Koning, *Cosmas en Damianus en de Nederlanden*. - Sc.H., X (1968) 8-12.
442. J. van Brabant, *Sint Bavo. Edelman, boeteling en monnik*. Wilrijk, Gemeentebestuur, 1967, 125 blz. ill.
443. M. Coens, *Translations et miracles de saint Bavon au XIe siècle*. - AB., LXXXVI (1968) 39-66.
Volgens hs. 404 van de stadsbibliotheek van Brugge.
444. B. de Gaiffier, *Sainte Ide de Boulogne et l'Espagne. A propos de reliques mariales*. - AB., LXXXVI (1968) 67-82.
Osmund, bisschop van Astorga, schreef, na 1090, aan gravin Ida van Bonen en bezorgde haar relikwieën van de heilige haren van O.-L.-Vrouw. In aanhangsel : *Sainte Ide dans les martyrologes*.

445. E. Brouette, *Le cartulaire du chapitre de Condé-sur-Escaut*. - ABB., XXXVIII (1967) 213-238.
446. G. Coolen, *Le chapitre de Licques et la croisade*. - SAM. Bull., XXI, nr. 394, blz. 33-45, ill.
Gesticht in het midden van de XIe eeuw, ging in 1132 over naar de Premonstratensers.
447. A. Gauvin, *Valenciennes, Notre-Dame du Saint-Cordon*. Valenciennes, 1968. In-8°, 32 blz.
448. A.L. Verheyden, *De Martyrologia in de optiek van de hedendaagse Martelaarslijsten*. Bronnen voor de religieuze Geschiedenis van België. Middeleeuwen en Moderne Tijden. Leuven (1968) 355-375.
449. J. Decavele, *De reformatorische beweging te Axel en Hulst (1556-1566)*. BGN., XXII (1968-69) 1-42.
450. J. De Smet, *Het Proces van de Protestant Jacob de Rore. Brugge 1569*. - Haec Olim, XVIII (1968) 29-35.
451. A.G. Homblé, *Bijdrage tot de Geschiedenis der Kommanderijen van de soevereine Orde van St.-Jan van Jeruzalem in Vlaanderen*. - Hand. Geschied- en Oudheidk. Kring van Oudenaarde, XV (1967) 381-387.
452. N. Teeuwen, O.S.A., en A. de Meyer, O.S.A., *Documents pour servir à l'histoire de la province augustinienne de Cologne. Extraits des registres des prieurs généraux (1507-1551)*. (Suite). - Augustiniana, XVIII (1968) 398-424.
Vervolgt.
453. H. Van Werveke, *Saint-Waudrille et Saint-Pierre de Gand (IX et Xe siècles)*. - Miscellanea Mediaevalia in Memoriam J. F. Niermeyer, Groningen (1967) 79-92.
454. H. Tribout de Morembert, *La fondation de l'abbaye de Blandecques (1182-1186)*. - Citeaux. Commentarii cistercienses, XIX (1968) 94-96.
Publicatie van de originele oorkonde van de bisschop van Terwaan, Desiderius van Kortrijk (1182).
455. P. Leroy, *L'abbaye des Prés (Douai) : son destin après la Révolution*. - Les Amis de Douai, n° 2 (1968) 28-34.
456. E. Hambye, *L'aumônerie de la flotte de Flandre au XVIIe siècle 1623-1662*. Leuven-Parijs, 1967, in-8°, XXXI - 240 blz. ((Bibliothèque de la Faculté de Philosophie et Lettres de Namur).
Een der voornaamste apostolaatssterreinen van de Jezuïeten.
457. J. De Smet, *Een Brugse kuiper als kloosterbroeder in La Trappe, 1728-1729*. - B., LXIX (1968) 105-107.
Betreft Pieter Floreins.

INDEX OP DE AFKORTINGEN

- AB. = *Analecta Bollandiana*, Brussel.
 ABB. = *Archief- en Bibliotheekwezen in België*, Brussel.
 ARSOM. Bull. = *Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Overzeese Wetenschappen*, Brussel.
 B. = *Biekorf*, Brugge.
 BB. = *Jaarboek van de Heemkundige Kring Bos en Beverveld*, Oedelem.
 BGN. = *Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden*, 's Gravenhage.
 BK. = *Bachten de Kupe*, Nieuwpoort.
 BO. = *Het Brugs Ommeland*, Sint-Andries.
 BTFG. = *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, Brussel.
 Bull. KCML. = *Bulletin van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen*, Brussel.
 CF. Bull. = *Bulletin du Comité flamand de France*, Rijsel.
 GK. = *Gezellekroniek*, Kapellen.
 Hand. Em. = *Handelingen van de Société d'Emulation te Brugge*.
 HKZNM. = *Handelingen van de Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis*, Brussel.
 IK. = *Iepers Kwartier*, Ieper.
 KCG. Hand. = *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis*, Brussel.
 KMSKB. Bull. = *Bulletin van de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België*, Brussel.
 KVAB. = *Koninklijke Vlaamse Academie van België*, Brussel.
 KVAVM. = *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde*, Gent.
 LG. = *De Leiegouw*, Kortrijk.
 MGN. = *De Middelaar tussen de genealogische Navorsers*, Brussel.
 OGE. = *Ons geestelijk Erf*, Tielt.
 RBNS. = *Revue belge de Numismatique et de Sigillographie*, Brussel.
 RN. = *Revue du Nord*, Rijsel.
 RPT. = *Rond de Poldertorens*, Oostkerke (Brugge).
 SAM. Bull. = *Bulletin trimestriel de la Société académique des Antiquaires de la Morinie*, Saint-Omer.
 Sch. = *Scientiarum Historia*, Antwerpen.
 SH. = *Spieghel Historiae*, Bussum.
 VMSOCW. = *Verslagen en Mededelingen van de Stedelijke Oudheidkundige Commissie te Wervik*.

VS. = *Vlaamse Stam*, Handzame.

WT. = *Wetenschappelijke Tijdingen*, Gent.

INDEX OP DE SCHRIJVERSNUMEN

De cijfers verwijzen naar de volgnummers. De voorzetsels : de, du, des, van, von enz. worden bij de rangschikking in acht genomen.

Aerts J., 390	Coppejans-Desmedt H., 214
Albers V., 158	Coppens H., 54
Alfons Br., 359	Coppieters de ter Zaele E., 103
Aulotte R., 44	Cordewiener A., 220
Baelde M., 336	Coussement Ph., 8, 104, 119, 123, 280
Ballegeer J., 399	Cracco D., 8
Bekaert L., 186	Cramer-Peeters E., 377
Bekaert R., 258	Crois R., 89
Beun J., 171, 174	Daan J., 81
Bialostocki J., 417	Danckaert L., 21
Bijnens B., 159, 242	Danhieux L., 1, 3, 14, 15
Billiau W., 257	Dawyndt A., 67, 173, 191, 192
Blockmans W., 362	De Baere P., 401
Boon J., 17	Debersée M., 425
Bossier H., 395	Debrabandere F., 63, 74, 77, 79, 80, 167
Bossuyt C., 389	Debrabandere P., 406
Bourgeois J., 259, 260	De Bree L.W., 19
Bourgeois P., 259	De Bruin M.P., 19
Bovesse J., 1	De Bruyne A., 141
Brackman W., 40, 41, 347	De Bruyne M., 8, 161, 297, 298, 423
Brenne J., 132, 337	Decavele J., 357, 449
Brouette E., 432, 445	De Clerck K., 398
Buckinx R., 386	De Clercq C., 46
Buntinx J., 13	De Clercq P., 183, 371
Caenepeel A., 233	De Cock Jhr., 284
Cafmeyer M., 163, 178, 179	De Coninck Ch., 362
Castelain R., 248	Deconinck J., 294
Catulle M., 106	De Cuyper J., 137, 224, 424
Claessens P., 117, 150	De Decker Ch., 102
Cloet M., 430, 439	De Foucault J.A., 164
Closset C., 1	De Gaiffier B., 444
Coekelberghs D., 415	De Ghellinck Vaernewyck X., 422
Coens M., 443	Degroote G., 381
Colin G., 372	
Coolen G., 244, 446	
Coornaert M., 57, 334, 369	

- Degryse R., 333
 Deguffroy J., 400
 Dehon G., 391
 De Keyser R., 291, 292, 302
 Dekker C., 346
 De Langhe J., 65, 66
 De Lannoy A., 108, 122
 Delbaere J., 140, 259
 Deleu J., 200
 Deleure M.Th., 12
 De Lille K., 169
 De Limon Triest A.L., 411
 Delmaire B., 45
 Delmaire R., 47
 Delvoye A., 283
 Demeulemeester A., 143, 385
 De Meyer A., 452
 De Meyer M., 375
 De Mûelenaere J., 383, 402, 403
 Dendooven L., 264
 Denorme C., 301
 Deprez A., 379, 380
 De Roover R., 341
 Deroubaix J., 249
 Desaever E., 176, 195
 Deschamps J., 36, 37
 De Schietere de Lophem A., 4
 Deschrevel A., 410, 421
 De Smet A., 52
 De Smet G., 299
 De Smet J., 53, 144, 166, 184, 239, 240, 265, 266, 273, 277, 288, 304, 450, 457
 De Smet L., 50
 De Smet M., 31
 De Somer M., 43
 Devisse J., 325
 Devliegher L., 4, 223, 404, 405
 Devlo L., 250
 Dewilde B., 160
 Dewitte F., 6
 Dewitte Fr., 136
 Dezeure G., 157
 D'Haenens A., 197
 Dhondt J., 1, 11
 D'Hont A., 267
 Du Bois de Vroylande X., 109
 Duchesne A., 62
 Dumont M.E., 1
 Dumortier C., 271
 Duplessy J., 87
 Elaut L., 440
 Emery R.W., 342
 Faggin G.T., 408
 Farrar-Hockley A., 254
 Favorel N., 84
 Félix J.P., 407
 Félix R., 344
 Ferrant-Dalle P., 315
 Foncke R., 187
 Franchoo A., 114, 308, 309
 Fryde E.B., 340
 Gamblin G., 314
 Ganshof F.L., 323, 324
 Gauvin A., 447
 Geldhof J., 147, 151, 348, 394, 436
 Germonprez F., 131, 218
 Gillet M., 352
 Godding Ph., 9
 Godet J., 142
 Gorissen P.F., 42
 Goussey A., 170, 175
 Haelewyn R., 134
 Hambye E., 456
 Hannes J., 1, 55
 Hélin E., 1
 Herlant L.P., 20
 Hindryckx J., 98
 Homblé A.G., 451
 Hoste A., 7
 Hoste L., 182
 Houvenaghel A., 135, 305, 306
 Huyghebaert N., 4, 39, 232, 236, 433
 Indestege L., 373

- Inghels S., 188
 Jacquart J., 96
 Janssens A., 59
 Janssens P.M., 149
 Janssens de Bisthoven A., 419
 Janssens de Bisthoven B., 4
 Koller F., 90, 92
 Kruisheer J.G., 346
 Lamberts E., 221
 Lannoy L., 317
 Laureyssens J., 353
 Lefrancq P., 300
 Le Jan -Hennebicque R., 355
 Leman P., 61
 Leplae N., 435
 Leroy J., 168
 Leroy P., 455
 Lowyck A., 216
 Luwel M., 153
 Machut R., 60
 Mac Lean J., 115
 Maddens K., 5, 335, 365
 Maes J., 251, 331
 Mahieu L., 281
 Marchand Ph., 397
 Maréchal G., 360, 363
 Marechal J., 14, 15
 Maris A., 116, 126
 Masure D., 256, 296
 Matthijs E., 289
 Mauricio D., 212
 Melis F., 343
 Mertens J., 4, 14, 15, 97, 367
 Messiaen M., 155, 156
 Mestayer M., 345
 Meyers-Reinquin A.M., 429
 Michiels G., 18
 Milis L., 204
 Millon M., 241, 279
 Mistiaen A., 426
 Moereels L., 3
 Mommaerts H.D., 227
 Monjoie A., 33
 Morlion J., 311
 Mus O., 28, 364
 Muyt M.A., 189
 Nachtergael A., 35
 Nelde P.H., 225
 Nicholas D.M., 209
 Niessen F., 200
 Nollet F., 172
 Norman Gladden E., 255
 Noterdaeme J., 68
 Nothomb P., 130
 Onghena M.J., 162
 Opdedrinck J., 263
 Ossieur E., 112
 Ovaa I., 56
 Ovaere A., 322
 Parlange M., 217
 Parmentier A., 272
 Penninck J., 64, 181, 238
 Perceval R., 376
 Persyn J.M., 105
 Petit R., 1
 Petri F., 226
 Philippot P., 414
 Piérard C., 1
 Pil V., 252
 Platelle H., 4, 48, 328, 368, 431, 438
 Pottie G., 247
 Preneel L., 437
 Prevenier W., 1, 32, 207, 210
 Raes J., 287
 Robbrecht R., 372
 Roelandt J., 318, 319, 320
 Rogier L.J., 198
 Roker L.F., 94
 Rotsaert J., 180
 Ryserhove A., 229, 230, 350
 Schepens L., 223, 396
 Schittekat P., 268
 Schmitz Y., 110
 Schouteet A., 4, 49, 237, 418
 Scufflaire A., 1

- Sebrechts M., 113
 Seys R., 152, 193
 Simon F., 219
 Six J., 4
 Smit W., 366
 Smolderen L., 88
 Soete J., 74, 77
 Speecke G., 177
 Stalpaert H., 10
 Steeghers W., 120, 129
 Stockman L., 245
 Strubbe E.I., 199, 213, 262, 290
 Taeldeman J., 75
 Teetaert L., 235
 Teeuwen N., 452
 Thalmeier S., 416
 Tits-Dieuaide M.J., 1
 Trenard L., 374
 Tribout de Morembert H., 454
 Trimpe Burger J.A., 69
 Trips E., 70
 Van Acker L., 124, 259, 351
 Van Bellingen F., 270
 Van Biervliet A., 146, 246
 Van Brabant J., 442
 Van Butsele P., 295
 Van Caenegem R.C., 34, 38
 Vancolen P., 275
 Van Craeynest R.M., 121
 Van Damme L., 154
 Van den Berghe Y., 361
 Vandepitte G., 278, 303, 399
 Vandepitte L., 427
 Vander Haegen H., 50
 Van der Sluijs P., 56
 Van Derveeghde D., 1
 Vander Wee H., 356
 Vandewiele L.J., 40, 370
 Van Eenoo R., 1
 Van Gansbeke M., 83
 Van Haverbeke E.A., 23, 358
 Vanheede A., 73
 Vanheule L., 185
 Van Hille Ph., 310
 Van Hille W., 95, 313
 Van Hoonacker E., 413
 Van Keymeulen A., 82, 85, 86
 Van Landschoot R., 139, 392, 393
 Van Nerom C., 269
 Van Nieuwenhuysse G., 231
 Van Puffelen S.A., 71
 Van Renynghe de Voxvrie Ch., 99, 103
 Van Roey J., 133
 Van Rompaey J., 211
 Van Severen A., 145
 Van Steenhuyse G., 125
 Van Twembeke J., 128
 Van Vooren G., 93
 Van Werveke H., 196, 201, 453
 Van Wesemael M., 378
 Vanwynsberghe J., 261
 Verbeke R., 194, 316, 388
 Vercauteren F., 326
 Verhelst J., 1, 354
 Verheust E., 123
 Verheyden A.L., 448
 Verhoustraete A., 285
 Verhulst A., 203, 205
 Vermandere M., 338
 Vermeersch V., 412
 Vermeire A., 78
 Vermeulen M., 72
 Vermeulen U., 1
 Versavel G., 293
 Verstraete D., 101, 118, 127, 286, 409
 Veys J., 253
 Viaene A., (C.B.; E.N.) 51, 100, 107, 165, 215, 274, 307, 312, 329, 330, 349, 387
 Vlamynck J., 321
 Vlamijnck M., 243
 Vleeschouwers-Van Melkebeek M., 434

Vlieghe H., 420	Willemsen A.W., 222
Von Groote W., 111	Willems R., 76
Vriens M., 276	Wintein W., 58
Warlop E., 202, 206, 282, 332	Wittop Koning D.A., 441
Wellens R., 16	Wyffels C., 208
Westenbroek J.J.M., 384	Zantkuijl H., 234
Weys J., 190	Zutterman H., 148
Wilderom M.H., 56	

ALGEMENE INHOUD

I. BIJDRAGEN

- P. Declerck, *De priesteropleiding in het bisdom Ieper (1626-1713)* 5-121
- L. Milis, *De voogdijregeling voor Ename van 1064 opnieuw onderzocht* 122-159
- J. de Mûelenaere, *Canon Pieter Benoit* 160-203

II. OORKONDEN EN MEDEDELINGEN

- J. De Smet, *Twee akten over de verkoop van de heerlijkheid Tillegem. 1285* 204-212
- J. Sabbe, *Het ontstaan van het leenhof 's Heer Boudewijnsbur^e en de Brugse poortersfamilie de Vos* 212-217
- A. Schoutet, *Inventaris van het goud- en zilverwerk in april 1578 te Brugge opgeëist* 217-246

III. BOEKBESPREKINGEN

- E. Warlop, *De Vlaamse adel vóór 1300* (J. De Smet) 247-251
- M. Parlange, *Les signaux de la défense des côtes en Belgique, aux Pays-Bas et en Allemagne sous l'occupation française* (J. De Smet) 252-253
- L. De Vlieghe & L. Schepens, *Front 14/18* (J. Mertens) 253-255
- KRONIEK 256-268
- BOEKENSCHOUW 269-306

MEDEWERKERS AAN DEZE JAARGANG

Van de nieuwe medewerkers wordt geboorteplaats en -datum medegedeeld.

P. Declerck, Potterierei 72, Brugge.

J. de Mûelenaere (Ardooe, 1914), Kasteelstraat 30, IZEGEM.

J. De Smet, Koningin Astridlaan 107, Assebroek.

J. Mertens, Rijsenbergstraat 114, Gent.

L. Milis, Vlieguit 20, Sint-Martens-Latem.

J. Sabbe, Jan Breydellaan 101, Sint-Andries.

A. Schouteet, Koningin Elisabethlaan 63, Brugge.

III. BOEKBEPRERKINGEN

247-251	E. Watrip, De Vlaamse adel 1900 (J. De Smet)
252-253	M. Parlanque, Les signaux de la diffusion des idées en Belgique aux Pays-Bas et en Allemagne sous l'occupation française (J. De Smet)
254-257	J. De Vliegher & L. Schepens, Fovet Wille (J. Mertens)
258-268	KRONIEK
269-308	BOEKENSCHOUW

ENKELE UITGAVEN NOG IN VOORRAAD :

- Handelingen van het Genootschap «Société d'Emulation»,* (ten groten deel uitgeput) per deel .... 200 fr.
- L. De Foere, *Fédération archéologique et historique de Belgique. Congrès archéologique et historique tenu à Bruges du 10 au 14 août 1902.* Brugge, 1902-1903, 2 dln. in 8°, IX-516-93 blz. + 17 pl. .... 150 fr.
- A. Bayot, *La légende de Troie à la Cour de Bourgogne. Etudes d'histoire littéraire et de bibliographie.* Brugge, 1908, in 8°, 50 blz. .... 40 fr.
- A. Heysse, O.F.M., *Tabulae capitulares almae provinciae Sancti Joseph in comitatu Flandriae Ordinis Fratrum Minorum Recollectorum (1629-1796).* Brugge, 1910, in 4°, XXV-169 blz. .... 150 fr.
- A. De Poorter, *Un traité de théologie inédit de Gautier de Bruges : Instructions circa divinum officium.* Brugge, 1911, in 8°, XII-44 blz. .... 40 fr.
- L. Van Hee, S.J., *Ferdinand Verbiest, écrivain chinois.* Brugge, 1913, in 8°, 69 blz. + 3 pl. .... 50 fr.
- St. van Outryve d'Ydewalle, *Geschiedenis van het «Veld» of Zuid-Westelijk gedeelte van de gemeente Sint-Andries.* Brugge, 1921, in 8°, 233 blz. + 9 pl. .... 150 fr.
- A. Duclos, *De eerste eeuw van het broederschap der Zeven Weedommen van Maria in Sint-Salvators, te Brugge.* Brugge, 1922, in 8°, 147 blz. + 2 pl. .... 100 fr.
- P. Allossery, *Kan. Adolf Duclos (1841-1925). Met een kijk op den zogenaamden taalparticularistenstrijd.* Brugge, 1930, in 8°, 435 blz. .... 150 fr.
- A. Schouteet & E.I. Strubbe, *Honderd jaar geschiedschrijving in West-Vlaanderen (1839-1939). Analytische inhoud en registers van de Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis «Société d'Emulation» te Brugge.* Brugge, 1950. Met aanvulling (1940-1963). In 8°, 335 + 60 blz. .... 250 fr.
- A. Schouteet, *Gedenkwaardige aenteekeningen van Jan Karel Verbrugge. Brugse kroniek over 1765-1825.* Brugge, 1958, in 8°, 147 blz. .... 80 fr.
- A. Schouteet, *Een beschrijving van de Bogardenschool te Brugge omstreeks 1555 door Zeger van Male.* Brugge, 1960, in 8°, 255 blz. + 6 pl. .... 200 fr.
- L. Slosse, *Oorlogsdagboek van Rumbeke in 1914-1918.* Uitgegeven door J. Delbaere-Dumoulin. Brugge, in 8°, 228 blz. + 18 pl. 150 fr.
- A. Van Walleghem, *De oorlog te Dickebusch en omstreken 1914-1918.* Uitgegeven door J. Geldhof. 3 dln. in-8°, XLIII + 202, 256, 213 blz., + 22 pl. .... 500 fr.
- J. De Cuyper, *Journal de Campagne 1914-1917. Oorlogsdagboek van een hulpdokter bij het Belgisch leger.* Uitgegeven door A. De Cuyper. Brugge, 1968, in 8°, XXI + 242 blz. + 5 pl. 175 fr.

Het Genootschap voor Geschiedenis «Société d'Emulation», in 1839 gesticht, heeft tot doel de geschiedenis van het oude graafschap Vlaanderen en van de Provincie West-Vlaanderen te beoefenen en te bevorderen.

De «Handelingen» vormen ieder jaar een boekdeel van minstens 200 bladzijden, waarin bijdragen over historische onderwerpen van allerlei aard opgenomen worden.

Om lid van het Genootschap te worden, wende men zich tot het Bestuur (Adres : Secretariaat van het Genootschap voor Geschiedenis, Koningin Elisabethlaan 63, Brugge) met opgave van naam, beroep en adres. Het lidmaatschap verplicht tot betaling van de jaarlijkse contributie (150,— fr.) en geeft recht op de toezending van de «Handelingen» en van de afzonderlijke uitgaven. Bovendien wordt aan de leden een korting van 20 % verleend op de prijs van de «Handelingen» of de afzonderlijke uitgaven, die vóór hun toetreding tot het Genootschap zijn verschenen.